

Slavica Blažeka Kokorić
urednica

POSVOJENJE
- RAZLIČITE
PERSPEKTIVE,
ISTI CILJ

NA DRUGINAČIN

Udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci, mladima i obitelji

MINISTARSTVO ZA DEMOGRAFIJU, OBITELJ, MLADE I SOCIJALNU POLITIKU

Ova publikacija rezultat je rada u okviru projekta „*Priprema za posvojenje - podrška posvojiteljским obiteljima*“ koji je financijski podržalo Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku Republike Hrvatske. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.

Nakladnik:

„Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci, mladima i obitelji
Zagreb, Laščinska c. 133

Za nakladnika:

Sunčica Vidulić Vulelija, prof.

Urednica:

prof. dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić

Recenzentice:

prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac
prof. dr. sc. Gordana Keresteš

Lektorica:

Antonija Kovačević, prof.

Likovno oblikovanje naslovnice, grafička i kompjutorska obrada:

Antonija Čičak

Tisak:

5PRINT

Tiskano: Zagreb, 2019.

Naklada

600 primjeraka

ISBN: 978-953-58941-3-1 (PDF, ONLINE)

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000932163

POSVOJENJE – RAZLIČITE PERSPEKTIVE, ISTI CILJ

**Urednica
Slavica Blažeka Kokorić**

**„Na drugi način“
Zagreb, 2019.**

SADRŽAJ

Predgovor	1
Slavica Blažeka Kokorić i Vlasta Grgec-Petroci	
Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka	7
Tea Zurak i Maja Laklija	
Procjena i uparivanje posvojitelja i djeteta	38
Branka Sladović Franz	
Iskustva stručnjaka o posvojenju djece starije životne dobi	62
Inga Jurić i Slavica Blažeka Kokorić	
Neke specifičnosti posvojenja djece iz drugih država	98
Katarina Kolarević i Slavica Blažeka Kokorić	
Važnost emocionalne veze između braće i sestara tijekom posvojenja	125
Vlasta Grgec-Petroci	
Prednosti primjene Terapije kroz igru u posvojiteljskim obiteljima	142
Koraljka Modić Stanke	
Primjena koncepta otpornosti u kontekstu posvojenja	160
Mirta Vranko	
Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potrebe za dodatnim edukacijama o posvojenju	178
Ivona Eterović, Ozren Šiftar, Ivan Šlabek, Matea Šuljok, Nikolina Vukojević, Vlasta Grgec-Petroci, Koraljka Modić Stanke	

PREDGOVOR

U posljednjih desetak godina tematika posvojenja počela je zaokupljati u većoj mjeri interes znanstvenika i stručnjaka u Hrvatskoj, no još uvijek postoji izražena potreba za sustavnim provođenjem istraživanja te proširivanjem znanstvene i stručne literature na hrvatskom jeziku koja će omogućiti čitateljima da se upoznaju s najnovijim istraživačkim i teorijskim spoznajama u području posvojenja.

Zbornik radova *Posvojenje – različite perspektive, isti cilj* nastao je u okviru trogodišnjeg projekta udruge „Na drugi način“ pod nazivom „Priprema za posvojenje – podrška posvojiteljskim obiteljima“ (2016.-2019.), financiranog od strane Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku Republike Hrvatske. Kroz realizaciju ove publikacije udruga „Na drugi način“ nastavlja svoje djelovanje koje je usmjereno na produblјivanje i širenje suvremenih teorijskih i istraživačkih spoznaja vezanih za problematiku posvojenja.

Ova publikacija rezultat je suradnje različitih stručnjaka, znanstvenika i studenata uključenih u provedbu navedenog projekta udruge „Na drugi način“. Autorice radova su znanstvenice i stručnjakinje iz područja socijalnog rada, psihologije, pedagogije i socijalne pedagogije, koje dolaze iz različitih institucija – iz sveučilišta, sustava socijalne skrbi i zdravstvenog sustava. Njihov zajednički interes usmjeren je na proširivanje istraživačkih i teorijskih spoznaja o posvojenju te na obogaćivanje domaće literature s korpusom novih, recentnih teorijskih i stručnih znanja koja mogu doprinijeti unaprjeđivanju dobrobiti i zaštiti najboljeg interesa posvojene djece te pružanju kvalitetne podrške posvojiteljskim obiteljima, kako bi se u što većoj mjeri osiguralo odrastanje posvojenog djeteta u sigurnoj, stabilnoj i poticajnoj obiteljskoj sredini.

Zbornik *Posvojenje – različite perspektive, isti cilj* sadrži tri istraživačka rada te pet preglednih teorijskih radova koji su usmjereni na različite aspekte posvojenja te obuhvaćaju prikaz rezultata provedenih empirijskih i teorijskih istraživanja. Radovi sadrže bogati pregled recentnih znanstvenih i stručnih spoznaja te na njima utemeljene brojne praktične smjernice za unaprjeđivanje prakse posvojenja u Hrvatskoj. Svaki od radova koji je uključen u ovaj zbornik posvećen je određenom aspektu posvojenja.

U istraživačkom radu pod nazivom *Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka* Tea Zurak i Maja Laklija pišu o svrsi i važnosti provođenja procesa pripreme djeteta i posvojitelja za posvojenje, s ciljem uspostavljanja odnosa i razvoja

privrženosti te olakšavanja uspješne prilagodbe posvojenog djeteta na novu obitelj. U radu su prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja u kojem su stručnjaci koji se bave posvojenjem izrazili svoja iskustva vezano uz obilježja procesa pripreme za posvojenje te izazove s kojima se susreću u praksi u ovom području. Dobiveni rezultati istraživanja daju vrijedne spoznaje koje omogućuju produbljivanje razumijevanja uloge i svrhe procesa pripreme djeteta i posvojitelja za posvojenje te nude smjernice za unaprjeđenje prakse u ovom području u Hrvatskoj.

Branka Sladović Franz u preglednom radu pod nazivom *Procjena i uparivanje posvojitelja i djeteta* ukazuje na aktualne promjene u postupcima procjene potencijalnih posvojitelja te odabiru i procesu uparivanja koji se provodi u svrhu usklađivanja posvojiteljskih snaga i prednosti s potrebama djeteta koje se posvaja. Autorica ističe kako su postupci uparivanja potencijalnih posvojitelja i djece na čijoj strani su ispunjene pretpostavke za posvojenje postali značajno složeniji jer je došlo do pomaka od nekadašnjeg traženja roditelja što sličnijih djetetu ka traženju prikladnih roditelja koji mogu zadovoljiti specifične potrebe djeteta obično starije razvojne dobi, koje nerijetko ima razvojne teškoće i/ili traumatska iskustva. U radu su prikazane različite vrste procjena potencijalnih posvojitelja, pitanja kojima se stručnjaci trebaju voditi u radu s potencijalnim posvojiteljima i djecom te instrumenti i koncepti socijalnog rada koji su dostupni, provjereni i primjenjivi u hrvatskom kontekstu, pri čemu je posebna pozornost posvećena provođenju procesa uparivanja djeteta i posvojitelja.

Inga Jurić i Slavica Blažeka Kokorić u istraživačkom radu *Iskustva stručnjaka o posvojenju djece starije životne dobi* prikazuju teorijske i istraživačke spoznaje vezane uz neke specifičnosti posvojenja djece starije životne dobi. Na temelju prikupljenih istraživačkih podataka iz perspektive stručnjaka u području posvojenja, autorice ukazuju na okolnosti koje otežavaju uspješnost posvojenja starije djece navodeći specifična obilježja djece koje potencijalni posvojitelji teže prihvaćaju, teškoće vezane uz djetetovu prošlost i posljedice prethodnog djetetova smještaja, postojanje različitih strahova potencijalnih posvojitelja te drugih okolnosti koje otežavaju posvojenje starije djece, a koje proizlaze iz nedovoljno razvijenog sustava podrške i nedostatnog informiranja potencijalnih posvojitelja te otpora od strane članova biološke obitelji ili udomitelja. Nadalje, autorice ističu da su za uspješnu realizaciju posvojenja starije djece izuzetno važna određena osobna obilježja potencijalnih posvojitelja, kvalitetna priprema svih sudionika procesa posvojenja i podrška nakon realizacije posvojenja. U radu se nude i smjernice za unaprjeđenje prakse posvajanja djece starije dobi u Hrvatskoj te se ističe važnost senzibilizacije javnosti i dodatnog educiranja potencijalnih posvojitelja za posvojenje djece starije dobi.

Katarina Kolarević i Slavica Blažeka Kokorić u preglednom radu pod naslovom *Neke specifičnosti posvojenja djece iz drugih država* govore o specifičnim izazovima s kojima se susreću posvojitelji i posvojena djeca u kontekstu međudržavnog i transetničkog posvojenja. U radu su opisani različiti motivi i razlozi za pojačan interes za posvojenje djece iz drugih država od strane potencijalnih posvojitelja u Hrvatskoj te je ukratko predstavljen trenutni zakonodavni okvir i postupci koji se primjenjuju kod međudržavnog posvojenja u Hrvatskoj. Predstavljen je i povijesni razvoj suvremene prakse međudržavnog posvojenja te je istaknuta važna uloga Konvencije o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem. Prikazane su različite perspektive koje se protive i koje zagovaraju međuetničko i međurasno posvojenje. Zaključno, autorice naglašavaju potrebu za unaprjeđivanjem specijaliziranog obrazovanja stručnjaka u ovom području, kako bi stručnjaci mogli prepoznati i adekvatno odgovoriti na neke specifične potrebe posvojiteljskih obitelji koje su posvojile djecu iz drugih država i kultura.

Vlasta Grgec-Petroci u preglednom radu pod nazivom *Važnost emocionalne veze između braće i sestara tijekom posvojenja* fokus usmjerava na važnost očuvanja emocionalne veze između braće i sestara koja su izdvojena iz biološke obitelji. Autorica naglašava da je uz odnos s primarnim skrbnikom za cjelokupni razvoj djeteta vrlo važan i odnos s braćom i sestrama. Ako dijete ne može nastaviti živjeti s biološkim roditeljima, prilikom smještaja djeteta u alternativnu skrb ili posvojiteljsku obitelj, treba nastojati omogućiti svakom djetetu zajednički život uz braću i sestre jer se razdvajanjem braće i sestara narušava kontinuitet njihovog odnosa što dovodi do dodatnih traumatskih separacija. Autorica navodi različite izvore stručne i znanstvene literature u kojoj se ističe važnost zajedničkog smještaja braće i sestara prilikom izdvajanja djece iz biološke obitelji, čime se ublažava negativan utjecaj razdvajanja te se potiče održavanje osjećaja kontinuiteta, podrške, sigurnosti i zaštite. Autorica naglašava da su se navedene spoznaje odrazile i na suvremene politike i prakse u području posvojenja koje podržavaju očuvanje i održavanje odnosa braće i sestara kod posvojenja u svim situacijama kada je to u skladu s dobrobiti djeteta. Autorica zaključno ističe da u situacijama kada nije moguće realizirati zajednički smještaj za svu braću i sestre u istu posvojiteljsku obitelj, treba poduzeti sve da se braći i sestrama koja su zajedno odrastala u biološkoj obitelji i/ili u alternativnoj skrbi, omogući da ostanu u kontaktu i nakon posvojenja. U takvim situacijama ističe se da bitan kriterij u procesu uparivanja i donošenja odluke o izboru najprikladnijeg posvojitelja treba biti kriterij spremnosti potencijalnih posvojitelja da podrže kontakte između braće i sestara nakon posvojenja u svim situacijama kada je to u skladu s dobrobiti posvojenog djeteta.

Koraljka Modić Stanke u preglednom radu *Prednosti primjene terapije kroz igru u posvojiteljskim obiteljima* govori o terapiji kroz igru kao kratkotrajnoj strukturiranoj dječjoj i obiteljskoj terapiji, koja koristi nesimboličku interaktivnu igru za (ponovno) stvaranje privrženosti roditelja i djeteta. Autorica ističe brojne prednosti primjene terapije kroz igru te naglašava da putem terapije kroz igru posvojitelji imaju prilike kroz ostvarivanje pozitivnih interakcija s djetetom postepeno mijenjati djetetove negativne unutarnje radne modele (nastale zbog zanemarivanja, rane traume, gubitka, neadekvatne skrbi...) u pozitivne te razvijati sigurnu privrženost sa svojim djetetom. Autorica sugerira uvođenje šire upotrebe terapije kroz igru u različite aktivnosti u procesu pripreme za posvojenje, ali i u fazi podrške posvojiteljskim obiteljima nakon zasnivanja posvojenja.

Mirta Vranko u preglednom radu pod nazivom *Primjena koncepta otpornosti u kontekstu posvojenja* uvodno pojašnjava koncept otpornosti te ističe da koncept otpornosti i posvojenje „idu ruku pod ruku“ jer svaka osoba u krugu posvojenja (biološki roditelj, posvojitelj i posvojeno dijete) prolazi kroz proces suočavanja s iskustvom dubokog gubitka, pri čemu im otpornost omogućuje oporavak te iskustvo prihvaćanja i ozdravljenja. Autorica naglašava da je u ranijim istraživanjima o posvojenoj djeci najčešći fokus istraživača bio na detektiranju različitih, višestrukih rizika kojima su posvojena djeca nerijetko izložena prije posvojenja te na prepoznavanju dugoročnih negativnih posljedica i teškoća u prilagodbi posvojene djece, dok u novije vrijeme raste interes istraživača i teoretičara za istraživanjem čimbenika i procesa koji vode do razvoja otpornosti i uspješnih ishoda prilagodbe kod posvojene djece i posvojiteljskih obitelji. U radu se ističe da pozitivni utjecaji iz posvojiteljske obitelji i šireg okruženja u značajnoj mjeri mogu doprinijeti osnaživanju otpornosti te ublažavanju razvojnih rizika kod posvojene djece koja su prethodno bila izložena nepovoljnim uvjetima odrastanja u biološkoj obitelji ili u institucionalnom okruženju. Zaključno se naglašava važnost podrške stručnjaka u kontekstu jačanja kapaciteta otpornosti posvojiteljskih obitelji za prevladavanje različitih stresnih i kriznih situacija koje se mogu javiti prije, tijekom i nakon zasnivanja posvojenja.

Posljednji rad pod nazivom *Stavovi stručnjaka prema posvojiteljskim obiteljima i potrebe za dodatnim edukacijama o posvojenju* nastao je na temelju studentskog istraživačkog projekta društveno korisnog učenja u sklopu kolegija Psihologija posvojenja u akademskoj godini 2015./2016. na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom Koraljke Modić Stanke i Vlaste Grgec-Petroci. U navedenom istraživačkom radu Ivona Eterović, Ozren Šiftar, Ivan Šlabek, Matea Šuljok, Nikolina Vukojević, Koraljka Modić Stanke i Vlasta Grgec-

Petroci predstavljaju rezultate istraživanja o stavovima stručnjaka različitih profesija koji rade s djecom i obiteljima o trenutnoj razini njihove educiranosti o posvojenju te eventualnoj potrebi za dodatnim edukacijama na temu posvojenja. Rezultati istraživanja su pokazali da sudionici svoje poznavanje teme posvojenja procjenjuju umjerenim te da im u najvećem broju slučajeva mediji služe kao glavni izvor informacija o posvojenju. Temeljem prikazanih rezultata istraživanja autori zaključuju da gotovo svi sudionici istraživanja, a ponajviše stručnjaci mentalnog zdravlja, smatraju da nisu stekli dovoljno znanja za rad s posvojiteljskim obiteljima unutar svoje struke te da bi dodatna edukacija o temi posvojenja poboljšala kvalitetu njihova rada s članovima posvojiteljskih obitelji.

Zaključno, treba istaknuti da je priprema i realizacija zbornika radova *Posvojenje – različite perspektive, isti cilj* potaknuta upravo potrebom proširivanja opusa znanstvene i stručne literature namijenjene stručnjacima i znanstvenicima iz različitih znanstvenih disciplina (kao što su socijalni radnici, psiholozi, pedagozi, pravnici, psihijatri, odgajatelji, učitelji, obiteljski i bračni terapeuti) koji se u svom radu susreću s temom posvojenja. Ujedno očekujemo da će ova publikacija biti korisna i u procesu educiranja studenata te stručnjaka koji su zainteresirani za produbljivanje znanja u području posvojenja.

Kako bi se unaprijedio sustav posvojenja u Hrvatskoj te izbjegle teškoće u funkcioniranju posvojiteljskih obitelji, u predstojećem razdoblju izuzetno je važno ulagati sustavne napore u kvalitetnu izobrazbu stručnjaka u ovom području te jačati različite vrste usluga za posvojiteljske obitelji. Dosadašnja iskustva iz prakse i istraživanja pokazuju da mnogi posvojitelji doživljavaju nedostatak sustavne podrške kao jedan od najvećih izazova posvojenja. Iako trenutni zakonodavni okvir u Hrvatskoj predviđa provođenje stručne pomoći i potpore posvojiteljskim obiteljima nakon zasnivanja posvojenja (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 216, st. 1 i 2), propisane zakonske odredbe nisu do sada u dovoljnoj mjeri zaživjele u praksi niti rezultirale razvojem cjelovitog sustava podrške koji bi mogao na kvalitetan i dostupan način odgovoriti na različite potrebe posvojiteljskih obitelji. Unatoč uložnim naporima od strane nekolicine udruga, započetim radom udruge „Na drugi način“ prije 15 godina, obiteljskih centara te nadležnog Ministarstva, u Hrvatskoj još uvijek postoji veliki nedostatak različitih programa podrške za posvojiteljske obitelji kakvi postoje u mnogim razvijenijim zapadnim društvima u kojima se uspješno provode već dugi niz godina kroz državne servise i nevladine udruge.

Pri razvijanju efikasnih modela podrške za posvojiteljske obitelji treba imati na umu

da planiranje podrške mora biti bazirano na triangularnom okviru procjene u čijem je središtu posvojeno dijete, no pri tome se ne smiju zanemariti niti specifične potrebe posvojitelja. U kreiranju i provedbi programa podrške treba se rukovoditi prepoznatim i iskazanim potrebama od strane samih korisnika. Bitno je da se pružanje podrške bazira na suradničkom odnosu između posvojitelja i stručnjaka, na uvažavanju stavova posvojenika i svih članova posvojiteljske obitelji, na antidiskriminacijskim standardima i uvažavanju različitosti. Pri planiranju i pružanju podrške potrebno se rukovoditi principom da se najprije nude najmanje interventne usluge (neformalni izvori potpore), zatim različiti oblici poluformalne potpore (programi nevladinih organizacija, grupe za samopomoć i sl.), a tek na kraju usluge iz formalne potpore (pružanje specijaliziranih stručnih usluga) (Vijeće Europe, 2007.).

Kvalitetna podrška posvojiteljskim obiteljima podrazumijeva integrativni pristup i suradnju različitih institucija, nevladinih organizacija i drugih relevantnih čimbenika iz okruženja posvojiteljske obitelji. U predstojećem razdoblju u Hrvatskoj je važno definirati standarde i uključiti što više sudionika u pružanje podrške posvojiteljskim obiteljima na lokalnoj i državnoj razini. Kako bi u praksi zaživjeli kvalitetni programi podrške, nužno je provoditi sustavnija istraživanja kojima će se prepoznati aktualne potrebe posvojiteljskih obitelji te jačati različite vrste usluga za posvojiteljske obitelji, pri čemu socijalni radnici i drugi stručnjaci koji se bave posvojenjem trebaju preuzeti aktivniju ulogu u identificiranju potrebnih vrsta potpore te umrežavanju usluga usmjerenih na kvalitetno zadovoljenje potreba posvojenog djeteta i jačanje roditeljskih kapaciteta posvojitelja.

Također, s obzirom da kvaliteta programa podrške uvelike ovisi o kompetentnosti stručnjaka koji provode program, nužno je ulagati dodatne napore u kvalitetnu izobrazbu stručnjaka u ovom području te stručno i znanstveno razvijati ovo područje profesionalne prakse.

Nadamo se da će ova publikacija biti prepoznata kao koristan doprinos u produbljivanju znanja o mnogostрукim izazovima s kojima se susreću članovi posvojiteljske trijade te da će potaknuti unaprjeđivanje kvalitete stručnih intervencija i programa podrške usmjerenih na zaštitu dobrobiti posvojene djece i osnaživanje posvojiteljskih obitelji.

Slavica Blažeka Kokorić
Vlasta Grgec-Petroci

Tea Zurak, mag. act. soc.

Centar za socijalnu skrb Zadar, Andrije Hebranga 1, Zadar

E-pošta: tea_fuzul@yahoo.com

Izv. prof. dr. sc. Maja Laklija

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,

Nazorova 51, Zagreb

E-pošta: maja.laklija@pravo.hr

PROCES PRIPREME DJETETA ZA POSVOJENJE IZ PERSPEKTIVE STRUČNJAKA¹

Sažetak

Posvojenje je jedan od oblika osnivanja obitelji koji djetetu omogućuje odrastanje u sigurnoj i stabilnoj okolini. Prije zasnivanja posvojenja potrebno je provesti proces pripreme djeteta i posvojitelja. Proces pripreme je izuzetno važan za djetetovu prilagodbu na posvojitelje i uspostavljanje odnosa te za razvoj privrženosti. Također, tijekom tog procesa i posvojitelji i dijete se susreću s mnogobrojnim izazovima. Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u iskustva s kojima se stručnjaci susreću u procesu pripreme djeteta za posvojenje. Proveden je polustrukturirani intervju sa stručnjacima iz ustanova i organizacija koji sudjeluju u procesu pripreme djeteta za posvojenje (N=7). Stručnjaci su svoje doživljaje procesa pripreme djeteta za posvojenje opisali kroz svoj doživljaj svrhe procesa pripreme djeteta, obilježja procesa te izazove s kojima se susreću tijekom procesa pripreme. Svoju ulogu u procesu pripreme djeteta stručnjaci opisuju kroz aspekte njihova kontakta s djetetom i njegove pripreme za posvojenje te kontakta s posvojiteljima. Stručnjaci kao prijedloge za unaprjeđenje procesa pripreme djeteta u RH navode potrebu za uređivanjem pojedinih aspekata procesa pripreme te ulaganja u stručnjake koji se bave područjem posvojenja i djece u skrbi. Dobiveni rezultati istraživanja mogu poslužiti za produbljivanje razumijevanja procesa pripreme djeteta u našem kontekstu, ukazuju na potrebu daljnjih istraživanja te daju jasne smjernice za njegovo unaprjeđenje.

Ključne riječi: posvojenje, dijete, proces pripreme, izazovi procesa pripreme, stručnjaci

¹ Rad je napisan na temelju diplomskog rada Fuzul, T. (2016). *Doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada (mentorica izv. prof. dr.sc. Maja Laklija).

UVOD

Posvojenje predstavlja složen proces planiranja i zasnivanja obitelji u pravnom, psihološkom i socijalnom smislu (Brodzinsky i Pinderhughes, 2002.). Omogućuje djetetu odrastanje i odgoj u trajnom, stabilnom i sigurnom obiteljskom domu, a posvojiteljima omogućuje roditeljstvo. Prema Obiteljskom zakonu, posvojenje je „poseban oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta” (NN 103/15, 98/19). Danas se na posvojenje kao način zasnivanja obitelji gleda kao na najpoželjniji oblik zaštite djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi (Jakovac-Lozić, 2000.). U Hrvatskoj se institut posvojenja mijenja i razvija sa sve većim naglaskom na jačanje položaja i prava djeteta u procesu posvojenja (Hrabar, 2008.). Unatoč tome, još uvijek se malo govori o procesu pripreme djeteta za posvojenje, učincima toga procesa, prilagodbi djeteta i posvojitelja na posvojenje te podršci po zasnivanju posvojenja (Hrabar i Korać, 2003.). Dosadašnja istraživanja ukazuju na nedostatnu pripremu djeteta za posvojenje što može dovesti do raznih posljedica za dijete (npr. poteškoće u djetetovoj prilagodbi na novu obitelj, emocionalnu zatvorenost, poteškoće s privrženosti, povjerenjem itd.) (McGinn, 2007.). U Hrvatskoj ne postoje konkretni pokazatelji učinaka procesa pripreme na posvojenje te zasnivanja posvojenja, raspolaže se samo skromnim statističkim podacima o broju posvojenja. Važno je naglasiti da je priprema djeteta na posvojenje proces koji započinje prije samog zasnivanja posvojenja, no nastavlja se i nakon samog posvojenja. Kako je u fokusu ovog rada priprema djeteta u fazi prije zasnivanja, u nastavku rada usmjerit ćemo se na taj dio procesa posvojenja.

Uloga stručnjaka i posvojitelja u procesu posvojenja

Uloga stručnjaka u području posvojenja je da izvrši procjenu podobnosti i prikladnosti za posvojenje potencijalnih posvojitelja u odnosu na obilježja i potrebe konkretnog djeteta. Na početku procesa pripreme djeteta na posvojenje važno je sastaviti tim koji bi djetetu i potencijalnim posvojiteljima trebao pomoći u tom procesu (Preparing Children for Adoption, 2016.). Članovi tima mogu biti: socijalni radnici, psiholozi, odgajatelji iz doma ili udomitelji, školsko osoblje, stručnjaci drugih profila, rodbina i druge djetetu značajne osobe. Zadatak tima je da planirano i koordinirano djeluje u procesu pripreme posvojenja sukladno djetetovim potrebama. Nadležni stručnjak uspostavlja kontakt s potencijalnim posvojiteljima, upoznaje ih sa značajnim informacijama o djetetu, o njegovim navikama, karakteru, mogućim poteškoćama koje se mogu javiti kod djeteta (Hanna, 2007.) prilikom uspostavljanja kontakta s posvojiteljima (Miletić, 2015.). Važno je da stručnjak poštuje interese djeteta i uvažava djetetovo iskustvo prošlosti

uslijed kojeg dijete može manifestirati poteškoće u ponašanju, učenju, socijalnim interakcijama, komunikaciji, uspostavljanju povjerenja i slično (Miletić, 2015.).

Važnu ulogu u procesu pripreme djeteta za posvojenje imaju i posvojitelji čija je priprema jedan od prediktora uspješnosti zasnivanja posvojenja te prilagodbe djeteta na novu obitelj odnosno nove osobe u djetetovom životu (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.). Sama priprema posvojitelja je nužna zbog stabilnosti i dobrobiti djeteta (Brodzinsky, 2008.). Tijekom pripreme, edukacije te podrške, posvojitelje se osvještava o potrebama i pravima posvojene djece (npr. o važnosti upoznavanja djeteta s činjenicom posvojenja i načinima kako na prikladan način to priopćiti djetetu) (Miletić, 2015.). Također se osvještavaju njihova očekivanja od posvojenja, priprema ih se na izazove s kojima se mogu suočiti osvještavajući kod posvojitelja činjenicu da dijete ima svoju prošlost koju treba poštovati i razgovarati o njoj (Miletić, 2015.).

Obiteljski zakon upućuje posvojitelje na stručnu pripremu za posvojenje koju provodi stručnjak u CZSS-u ili drugi stručnjak ili organizacija koja ima ovlaštenje za provođenje programa (NN 103/15, 98/19). Priprema posvojitelja je od iznimne važnosti te o njoj uvelike ovisi uspješnost završetka zasnivanja posvojenja (Barač i Laklija, 2015.). Proces pripreme posvojitelja uključuje njihovu stručnu pripremu te uspostavljanje odnosa s djetetom. Važno je procijeniti imaju li potencijalni posvojitelji kapacitet da razumiju, prihvate i zadovolje potrebe određenog djeteta. Mnogi posvojitelji mogu biti podobni za neko dijete, no postoji mogućnost da nisu prikladni za neko konkretno dijete što se može očitovati i kroz proces pripreme (Sladović Franz, 2013.).

Tijekom cijelog procesa pripreme stručnjaci prate kako se razvija odnos između djeteta i posvojitelja te sukladno dobi djeteta, razgovaraju s djetetom o tome kako im je bilo družiti se s potencijalnim posvojiteljima, što su radili taj dan, bi li voljeli ponovno se vidjeti s njima i slično. Također, prateći zajedničko druženje, stručnjaci razgovaraju i s posvojiteljima o njihovim doživljajima (Miletić, 2015.).

Tijekom procesa pripreme dijete može biti nespremno za sljedeću „razinu“ razvoja odnosa s posvojiteljima i tu je zadaća stručnjaka da prepozna takve teškoće kod djeteta, da osigura potrebno vrijeme te da pomogne djetetu da sukladno njegovoj dobi procesuiraju sve doživljaje i normalizira ih. Važno je da stručnjak stalno potvrđuje i razumije djetetove osjećaje i iskustva te da potiče dijete na sudjelovanje u procesu pripreme (Preparing Children for Adoption, 2016.). Tijekom tog razdoblja, stručnjaci daju savjete posvojiteljima o tome što bi mogli raditi zajedno s djetetom tijekom susreta, npr. da donesu sliku svoje obitelji, kuće ili kućnog ljubimca, da fotografiraju

druženje s djetetom ili osobljem i to pokažu djetetu (Miletić, 2015.).

Sama priprema djeteta na posvojenje započinje uspostavljanjem odnosa tj. druženjem potencijalnih posvojitelja s djetetom u ustanovi ili udomiteljskoj obitelji. Trajanje druženja s djetetom je individualno i procjenjuje se za svako dijete posebno. Na početku se dijete i potencijalni posvojitelji druže u skupini gdje se posvojitelji nastoje približiti djetetu na način da se igraju s njime, a nakon nekog vremena izlaze na samostalna druženja izvan skupine. Zatim se nakon kontinuiranog druženja i uspostavljanja odnosa povjerenja druže izvan ustanove, a nakon toga slijedi odlazak na jedan dan ili vikend kod posvojitelja (Miletić, 2015.). Pri tome se savjetuje da dijete u posjet posvojiteljima ponese neki svoj predmet, kao što je igračka ili odjeća, kako bi dijete u nepoznatoj sredini uza sebe imalo neki od prije poznati predmet (Grgec-Petroci, 2015.).

Proces pripreme i prilagodbe udomljenog djeteta na posvojenje ponekad je teže jer se dijete vezalo za udomitelje te je mogući ponovni osjećaj gubitka osobe kojoj su postali privrženi. Također, udomitelji se u procesu pripreme s jedne strane nose s osjećajem gubitka udomljenog djeteta, a s druge strane pripremaju to isto dijete za posvojenje. Udomitelje tijekom ovog procesa treba podržati, usmjeravati ih da o sebi razmišljaju kao o članu tima pripreme za posvojenje, da pomognu djetetu u pisanju „životne priče“ u dijelu koji se odnosi na boravak djeteta kod njih te da u fokusu imaju važnost osiguravanja stabilnog i trajnog doma za dijete. Važno je na primjeren način razgovarati i s drugom djecom u obitelji udomitelja, iskomunicirati i objasniti im da njihov prijatelj/ica ide na posvojenje te im omogućiti da se pozdrave (Preparing Children for Adoption, 2016.).

Tijekom pripreme za posvojenje od strane stručnjaka se prepoznaju i potencijalni rizici na razini djeteta (npr. starija dob, prenatalni rizici, tjelesni invaliditet, emocionalno-bihevioralni problemi i sl.), posvojitelja i procesa prilagodbe te se stvara vrijeme za pravovremeno reagiranje na njih (Wind, Brooks i Barth 2005.). Proces pripreme i prilagodbe se nastavlja i nakon zasnivanja posvojenja. Po zasnivanju posvojenja, posvojitelje je od strane stručnjake potrebno informirati i uputiti na različita individualna, obiteljska savjetovanja i/ili grupe podrške (Wind, Brooks i Barth, 2007.).

Prilagodba djeteta na posvojenje

Proces posvojenja je neminovno povezan sa suočavanjem s različitim gubicima: posvojena djeca se suočavaju s gubitkom veza s biološkim roditeljima, biološki roditelji s gubitkom veza s posvojenim djetetom, a potencijalni posvojitelji se često suočavaju s gubitkom mogućnosti rođenja biološkog djeteta (McGinn, 2007., Grgec-

Petroci, 2015.). Posvojena se djeca suočavaju sa separacijom i fizičkim gubitkom bioloških roditelja te problemima uključivanja u novu obitelj (McGinn, 2007., Grgec-Petroci, 2015.).

Posvojenjem djetete najčešće gubi figuru za koju je vezano te se mogu javiti šok i emocionalne poteškoće (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Iako djetete „gubi“ biološke roditelje odnosno prekida kontakt s njima, oni i dalje ostaju u njegovom životu. Kako i koliko će odnos s biološkim roditeljima utjecati na djetete ovisi o njegovoj dobi, iskustvu s roditeljima, okolnostima koje su dovele do odvajanja i djetetovom razumijevanju značenja posvojenja (Kirk, 1964.). Za djecu je važno (osobito za stariju djecu koja su svjesna svoje situacije i prošlosti) da posvojitelji mogu otvoreno razgovarati s njima o posvojenju, o biološkim roditeljima i o njihovim osjećajima vezanim uz cjelokupno iskustvo posvojenja, pogotovo kada pokažu interes za razgovorom. Istraživanje je pokazalo da posvojitelji koji otvoreno i iskreno razgovaraju s djetetom o posvojenju imaju kvalitetniju komunikaciju i odnos te da to pomaže djetetu pri formiranju vlastitog identiteta (Farr, Grant i Grotevant 2014.). Važno je da posvojitelji imaju strpljenja, da ne forsiraju djetete na prilagodbu, da daju do znanja djetetu da je u redu imati osjećaje koje ono ima te mu pomoći da prebrodi gubitak.

Na prilagodbu djeteta na posvojenje utječu broji čimbenici: biološki, socijalni, interpersonalni i obiteljski (kao npr. dob i zrelost djeteta, njegova prijašnja iskustva, karakter djeteta, sposobnost za emocionalno vezivanje i sl.) (Sagar i Hitchings, 2007.), zatim djetetov temperament, odnos s osobom koja se brine za djetete, odnos s okolinom koju djetete napušta, prethodna iskustva s razdvajanjem, djetetova percepcija okolnosti i priprema za premještaj (Grgec-Petroci, 2014.). Na doživljaj iskustva djeteta utječu kognitivne sposobnosti, temperament, samopoštovanje, osjećaj kontrole i osjećaj sigurnosti, povratna informacija iz okoline (Brodzinsky, 1993.). Posvojenje kod neke djece izaziva osjećaj tuge te žalovanja koje se može izraziti na način da se ponašaju impulzivno i nekontrolirano, da iskazuju bijes te da imaju emocionalne poteškoće (Sagar i Hitchings, 2007.). Stručnjak u procesu pripreme djeteta ima ulogu, sukladno dobi djeteta, objasniti djetetu razloge posvojenja te dopustiti djetetu da izrazi svoje mišljenje i emocije (Grgec-Petroci, 2014.). U tom procesu, npr. stručnjak igrom uloga i/ili tehnikom crteža može djetetu pomoći da „otпусти“ i iskaže nakupljene osjećaje (npr. ljutnju, strah, tugu, bijes i sl.). Zbog nakupljenih emocija, djetete može reagirati na način da ne dopušta potencijalnim posvojiteljima da mu se približe. Važno je da stručnjak prepozna tip privrženosti koje je djetete razvilo, kako bi mogao procijeniti moguće rizike za buduće djetetovo ponašanje te identificirati na čemu treba poraditi

(Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.), kao i educirati posvojitelje o prikladnom načinu pristupa djetetu, a sve s ciljem pružanja kvalitetne pomoći djetetu pri prilagodbi i uspostavi stabilnog odnosa privrženosti s posvojiteljima (Wrench i Naylor, 2013.).

Posvojena djeca uobičajeno prolaze kroz sljedeće faze tugovanja prema Kubler-Rossovoj studiji (Jones, 1979.): (1) U fazi poricanja, djeca niječu činjenicu da se neće vratiti biološkim roditeljima (nijekanje ne mora biti izraženo verbalno, već se kao posljedica može javiti povlačenje u sebe), (2) kada djeca osvijeste stvarnost, javlja se ljutnja koja može biti usmjerena na udomitelje, stručnjake (zadatak stručnjaka je pomoći djetetu da izrazi svoju ljutnju na način, kojim ne šteti ni sebi ni drugima, a spoznaja da je ljutnja usmjerena na roditelje, može pomoći djeci da izraze svoje osjećaje), (3) u fazi pregovaranja, djeca imaju osjećaj da mogu promijeniti situaciju ako ponude neki kompromis što im pomaže da se fokusiraju na pozitivnu stranu, a manje na negativnu, (4) u predzadnjoj fazi se javlja depresija, u kojoj djeca osjećaju tugu, kada shvate da ne postoji ništa što mogu napraviti da bi spriječili gubitak te (5) prihvaćanje, što ne znači da je dijete sretno, već da je prihvatilo gubitak.

Jedan od važnih čimbenika za uspješnije posvojenje i tugovanje zbog gubitka bioloških roditelja jest da stručnjak prije zadnjeg susreta roditelja s djetetom, razgovara s roditeljima djeteta, s ciljem da im pomogne da se pripreme za taj zadnji susret, da shvate važnost tog susreta te da im pojasni kako taj susret može pomoći djetetu u prilagodbi na posvojitelje te povećati uspješnost procesa pripreme (Preparing Children for Adoption, 2016.). No, ako roditelj nije u mogućnosti ili se ne želi vidjeti zadnji puta s djetetom, onda stručnjaci nastoje potaknuti roditelja da napiše djetetu pismo. Sve navedeno pomaže djetetu da se lakše nosi s tugom i gubitkom.

Djeca počinju razumijevati sam pojam posvojenja i njegove posljedice negdje oko pete godine života. Stres se javlja u situacijama kada djeca posvojenje doživljavaju kao stigmatizirajuće, prijeteće ili ga povezuju s gubitkom. Rezultati istraživanja Smith i Brodzinsky (1994.) pokazali su sljedeće: (1) da je većina djece u dobi od 6 do 17 godina proces posvojenja procijenila kao stresno razdoblje koje su opisali kroz ambivalentne osjećaje i negativne misle o posvojenju, (2) da su djeca u dobi između 14 i 17 godina ambivalentnija oko posvojenja od djece u dobi od 6 do 13 godina, (3) da su djeca s negativnim mislima o posvojenju više koristila strategije suočavanja koje se odnose na traženje pomoći i rješavanje problema, (4) da iako većina djece ima pozitivnu sliku posvojenja, da su osjetila neku vrstu stresa zbog gubitka bioloških roditelja te (5) da su djeca koja su izrazila veći stupanj negativnih efekata uslijed gubitka bioloških roditelja, pokazala i veću razinu depresije i niže samopoštovanje. Uočeno je i da djeca koja su

u prošlosti doživjela iskustvo zlostavljanja, zanemarivanja, izloženosti drogama itd., doživjela veću razinu stresa od djece u skrbi koja nisu imala takva iskustva (Wind, Brooks i Barth, 2007.).

Temeljni principi pripreme djeteta za posvojenje

Promišljena i temeljita priprema za posvojenje pruža temelj za uspostavljanje kvalitetnog, stabilnog i trajnog odnosa između djeteta i posvojitelja (Preparing Children for Adoption, 2016.). Postoje brojna načela koja mogu pomoći u oblikovanju holističkog pristupa djeci u procesu pripreme za posvojenje i podrške u uspostavi odnosa s posvojiteljima. Prema Child welfare information gateway (2013. a), neka od temeljnih načela su:

- Sva djeca zaslužuju odnos trajnosti i stabilnosti (pri čemu stabilnost označava i proces i sam ishod).
- Kao što posvojitelje treba pripremiti za ulogu i odnose u koje ulaze, tako treba pripremiti i djecu.
- Proces pripreme je nužan bez obzira na cilj ili ishod procesa posvojenja.
- Priprema djece zahtijeva vrijeme i dosljednost kod socijalnih radnika i drugih stručnjaka. Zadatak socijalnog radnika i ostalih stručnjaka je priprema i pružanje kontinuirane podrške djetetu kroz cijeli proces.
- Priprema djece treba biti individualizirana (usklađena s potrebama pojedinog djeteta) te treba obuhvaćati aktivno sudjelovanje djeteta u aktivnostima, zadacima i razgovorima oko pripreme za smještaj u posvojiteljsku obitelj. U nekim slučajevima, biološki roditelji, rodbina i/ili udomitelji mogu pomoći u procesu pripreme djeteta na način da daju djeci tzv. “dopuštenje” da se presele u novu obitelj.
- Pomaganje i podrška djeci i obiteljima za uspostavljanje stalne, stabilne, a kasnije i trajne veze u procesu pripreme povećava mogućnosti za poboljšanje njihovog odnosa i dobrobiti.

Modeli pripreme djeteta na posvojenje

Modeli pripreme djeteta na posvojenje su usmjereni na to da djeca budu spremna za posvojiteljske obitelji, da im se pomogne da shvate sam pojam posvojenja te daju svoj pristanak, naravno sukladno svojoj dobi. U praksi postoji sve veća potreba za razvijanjem efikasnijih modela koji usmjeravaju djecu i mlade prema stabilnosti i trajnosti odnosa s posvojiteljima. U literaturi nailazimo na različite modele pripreme djeteta na posvojenje (*tablica 1.*).

Tablica 1. Pregled modela pripreme djeteta na posvojenje

Autor	Ključne komponente modela
Chestang & Heymann (1976, prema Child welfare information gateway, 2013a)	<ol style="list-style-type: none">1. Promišljati o djetetovom odnosu s biološkim roditeljima.2. Pomoći djetetu da razumije da nije “loše” ili krivo zato što je u sustavu skrbi.3. Odnositi se s poštovanjem prema biološkim roditeljima - ne omalovažavati ih.4. Osloboditi dijete krivnje zbog izdvajanja/premještanja.5. Osigurati djetetu pravo na skrb i njegu.6. Pomoći djetetu da razumije različite oblike skrbi i njihovu trajnost (da je udomiteljstvo privremeno, a posvojenje trajno) ovisno o iskustvu djeteta.7. Ostvarivati kontakte socijalnog radnika s djetetom u fazi pripreme djeteta - minimalno jednom tjedno, kontinuirano.8. Socijalni radnik treba istražiti i procijeniti koja bi potencijalna posvojiteljska obitelj mogla najbolje odgovoriti na potrebe djeteta i razmotriti želje djeteta.9. Omogućiti participaciju djeteta u procesu pripreme sukladno dobi djeteta.
Epstein i Heymann, (1967., prema Hanna, 2007.)	<ol style="list-style-type: none">1. Osigurati pravo djeteta na podržavajuće i brižne odrasle koji će brinuti o njemu, na tzv. “nove” roditelje.2. Objasniti djetetu razliku između udomiteljstva i posvojenja (ukoliko je dijete bilo na smještaju u udomiteljskoj obitelji).3. Uspostaviti odnos povjerenja sa stručnjakom.4. Pomoći djetetu da razumije svoju prošlost.5. Uključiti dijete u proces donošenja odluka (sukladno dobi i zrelosti).6. Objasniti djetetu činjenice o posvojenju i procesu samog posvojenja, sukladno dobi djeteta.

<p>Jones (1979., prema Child welfare information gateway, 2013. a)</p>	<p>Priprema djeteta uključuje 4 faze procesa (uvažavajući dob i zrelost djeteta):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pomoć djetetu da razumije pravni prestanak roditeljske skrbi. 2. Pomoći djetetu da razumije razliku između udomiteljstva i posvojenja. 3. Dovršetak knjige životne priče. 4. Posjećivanje posvojitelja prije smještaja. <p>Važno je raditi s djetetom na prihvatanju da biološki roditelji neće biti dio njihove budućnosti; iskreno, sukladno dobi djeteta, razgovarati o prekidu odnosa s biološkim roditeljima i razlozima te da to nije djetetova krivnja.</p>
<p>Kagan (1980., prema Child welfare information gateway, 2013. a)</p>	<p>Kako bi se dijete uspješno prilagodilo smještaju, potrebno je podržati dijete u procesu razrješavanja sljedećih aspekata:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Prilagodba na smještaj, učenje pravila, uloga i normi u novoj obitelji. 2. Tugovanje djeteta zbog gubitka roditelja i drugih značajnih osoba. 3. Izražavanje osjećaja (ljutnje, straha, tuge, itd.) vezano za potencijalne posvojitelje. 4. Razvijanje pozitivnog identiteta i slike o sebi odvojeno od prethodne roditeljske figure. 5. Formiranje primarnih veza i odnosa s novim posvojiteljima. <p>Pretpostavka ovog modela je da je dijete u otporu na premještaj i da manifestira probleme u ponašanju. Potrebno je osigurati terapijski pristup i podršku nakon smještaja djeteta kod posvojitelja.</p>
<p>McInturf (1986., prema Child welfare information gateway, 2013. a)</p>	<p>Proces pripreme koji pomoću knjige života kao primarnog alata za pripremu djeteta na posvojenje, uključuje pet faza rada na sljedećim tematskim područjima: (1) Činjenice, (2) Pitanja „Zašto?“ (3) Osjećaji, (4) Rastanci, (5) Plan za budućnost.</p>

<p>Fahlberg (1991., prema Child welfare information gateway, 2013. a)</p>	<p>Odnosi se na djecu s iskustvom života u udomiteljskoj obitelji prije zasnivanja posvojenja. Uključuje sljedećih 14 zadataka koje treba ostvariti pri prelasku djeteta iz udomiteljske skrbi na posvojenje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Upoznati dijete s postupkom posvojenja. 2. Organizirati prve zajedničke sastanke s posvojiteljima. 3. Pripremiti predloške i materijale za promišljanje i pripremu za buduće uloge i za dijete i obitelj. 4. Podijeliti relevantne informacije vezane uz konkretno posvojenje. 5. Podržati proces razvoja privrženosti. 6. Prije samog premještaja isplanirati i provesti posjete djeteta obitelji potencijalnih posvojitelja. 7. Razgovarati o promjeni imena (vodeći računa o pravu djeteta na očuvanje svoga identiteta). 8. Pratiti proces tugovanja kroz osiguranu podršku djetetu. 9. Razgovarati o "najgorem od najgorega" (o strahovima, tjeskobama i neizvjesnostima povezanih s novim životnim okolnostima, smještavanja, preuzimanja novih uloga i sl.). 10. Dobiti pristanak od djeteta da je spremno i da se osjeća ugodno s idejom posvojenja. 11. Omogućiti opraštanje s udomiteljskom obitelji i drugim djetetu značajnim osobama. 12. Pomoći posvojiteljima u pripremi tzv. "dobrodošlice" djetetu u kućanstvo i obitelj. 13. Omogućiti kontakte sa značajnim drugim osobama nakon zasnivanja posvojenja. 14. Organizirati praćenje djeteta i posvojiteljske obitelji nakon smještaja
<p>Henry (2005., prema Child welfare information gateway, 2013. a).</p>	<p>3-5-7 model - model u tri koraka s naglaskom na uključivanje djeteta u proces:</p> <p>Korak 1 - Pomoći djetetu da integrira prošlost i sadašnjost</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pojašnjenje prošlosti i životnih događaja. 2. Integracija obiteljskih uloga i članova. 3. Aktualizacija članstva u novoj obitelji. <p>Korak 2 - Pomoći djetetu da odgovori na pet pitanja</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Što mi se dogodilo? 2. Tko sam ja?

	<p>3. Kamo idem?</p> <p>4. Kako ću doći do tamo?</p> <p>5. Kada ću znati gdje pripadam?</p> <p>Korak 3 - Kritični elementi uključivanja djeteta u proces posvojenja</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sudjelovanje djeteta u procesu. 2. Slušanje djetetovih riječi. 3. Upoznavanje djeteta s okolnostima kako bi imalo realnu sliku o situaciji. 4. Uvažavanje djeteta i njegove životne priče. 5. Stvoriti siguran prostor za dijete, prepoznati i uvažiti strategije suočavanja djeteta (upoznati što osjeća i kako se ponaša, koje rituale ima i sl.). 6. Osigurati sustavnu podršku djetetu i u daljnjim fazama razgovora o prethodnim životnim iskustvima. 7. Prepoznati, prihvatiti i proraditi bol kao dio procesa. <p>Model je usredotočen na sljedeće zadatke: (1) pojašnjenje životnih događaja djetetu, (2) djetetova integracija iskustva i značenja odnosa u različitim obiteljima i (3) ostvarivanje članstva u novoj obitelji, tj. postajanje članom nove obitelji.</p>
--	--

Proces pripreme za posvojenje uključuje i emocionalnu pripremu djeteta. kako bi dijete razumjelo događaje koji su prethodili posvojenju i da ih zajedno sa stručnjacima „proradi“ (Child welfare information gateway, 2013. a). Svi uključeni u proces, trebaju omogućiti i potaknuti dijete da izrazi svoje osjećaje, ali i znati kako reagirati na njih, posebice ukoliko ih dijete izrazi kroz intenzivne emocije (plač, ljutnju, vikanje i sl.). U protivnom ukoliko djetetove emocije nisu prihvaćene, dolazi do emocionalnog zatvaranja djeteta (Bowlby, 1980.).

Budući da dijete prolazi kroz proces gubitka i tugovanja, važno je da se dijete na simboličan način „oprosti“ od bioloških roditelja/braće i sestara, ustanove u kojoj je bilo smješteno i/ili od udomitelja (Fahlberg, 1991.). Jedan od načina za to je izrada životne priče djeteta kroz tzv. „knjigu života“ (engl. „Lifebooks“). „Knjiga života“ facilitira proces tugovanja djece i pomaže razvoju odnosa s posvojiteljima (Child welfare information gateway, 2013. a). „Knjiga života“ također pomaže djeci da održavaju veze iz prošlosti te ujedno da razumiju i integriraju svoja prošla iskustva

na konstruktivan način (Child welfare information gateway, 2013. a), da razumiju svoju prošlost, od rođenja do trenutka posvojenja (Preparing Children for Adoption, 2016.). Ona je osmišljena kako bi ilustrirala djetetov život i pomogla mu razviti osjećaj identiteta i kontinuiteta. McRoy (1999.) navodi da njezina izrada zajedno s djetetom ima pozitivne učinke na dijete, ali i da iziskuje vrijeme da se dijete uključi u proces njene izrade, da se uspostavi odnos povjerenja i prikupi potrebna dokumentacija. Najčešće prvi dio „knjige života“ sadrži materijale kao što su rodni list, slike i drugu važnu dokumentaciju, dok drugi dio predstavlja pisanje životne priče djeteta koju izrađuju dijete i socijalni radnik ili drugi stručnjak.

Proces izrade „knjige života“ sastoji se od pet faza: (1) prikupljanje osnovnih informacija o djetetovom životu kao što su: datum i mjesto rođenja, u kojoj dobi su došli u ustanovu ili kod udomitelja i iz kojih razloga (svrha je ove faze da dijete spozna i razumije odakle potječe), (2) „tumačenje“ djetetovog života (svrha je da se djetetu eliminiira osjećaj samookrivljanja), (3) istraživanje djetetovih osjećaja u odnosu na dosad napisanu priču, propituju se odnosi prema biološkoj obitelji koji se u tom trenutku javljaju kod djeteta (važno je djetetu dati prostora i vremena da izrazi svoje osjećaje u cilju njihove normalizacije), (4) dijete se na simboličan način, pomoću različitih tehnika, oprašta od biološke obitelji, npr. igrokaz (ova faza je osobito važna jer se dijete najprije vraća u prošlost i usmjereno je na prošlost te se na simboličan način oprašta od bioloških roditelja i onda se usmjerava na budućnost) i (5) usmjerava na djetetovu budućnost, s djetetom se razgovara o prednostima posvojenja, sukladno njegovoj dobi (McInturf, 1986.)

Posvojitelje je važno u programu stručne pripreme upoznati s pojmom i značenjem „knjige života“ djeteta kako bi razumjeli svrhu njene izrade te da bi bili informirani da iz njezina sadržaja mogu saznati podatke o djetetovom životnom i razvojnom putu (Child welfare information gateway, 2013. a). „*Knjiga života*“ je cjeloživotni projekt te bi posvojitelji trebali i nakon zasnivanja posvojenja poticati dijete i zajedno s njim nastaviti pisati odnosno popunjavati knjigu (Child welfare information gateway, 2013. a).

CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u iskustvo stručnjaka s procesom pripreme djeteta za posvojenje. U skladu s navedenim ciljem postavljena su sljedeća *istraživačka pitanja*: (1) Kakav je doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka? (2) Kakav je doživljaj uloge djeteta, posvojitelja i stručnjaka u tom procesu? (3) Koji su prijedlozi za unaprjeđenje postojećeg procesa pripreme djeteta za posvojenje?

METODA

Sudionici istraživanja

Ciljana populacija ovog istraživanja su stručnjaci koji se bave područjem posvojenja odnosno koji sudjeluju u procesu pripreme djeteta za posvojenje. Uzorak se sastojao od sedam sudionika (namjerni uzorak), od kojih su svi sudionici istraživanja osobe ženskog spola koje rade u ustanovama i organizacijama za skrb o djeci bez adekvatne roditeljske skrbi (tri socijalne radnice, dvije psihologinje, jedna logopedinja i jedna magistra specijalista kliničke psihologije). Radi se o kompetentnim stručnjacima koji imaju dugogodišnje iskustvo rada i rade u području ove teme istraživanja. Prosječni radni staž sudionika je 19,1 godinu, a raspon staža je od 7 do 33 godine. Pet sudionica je prošlo različite dodatne edukacije vezane za područje posvojenja i djece.

Način provedbe istraživanja i analiza podataka

Istraživanje je provedeno u lipnju 2016. godine. Nakon dobivene suglasnosti ravnatelja ustanova i organizacija u kojima se namjeravalo provesti istraživanje (za provedbu istraživanja s njihovim zaposlenicima), uslijedio je kontakt s potencijalnim sudionicima istraživanja. Sudionicima je objašnjen cilj i svrha istraživanja, naglašeno je da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i povjerljivo te da sudionici u svakom trenutku mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju. Sudionici su dali informirani pristanak na sudjelovanje u istraživanju te za snimanje intervjua diktafonom. Podaci su prikupljeni kvalitativnom metodom, polustrukturiranim intervjuom. Za potrebe polustrukturiranog intervjua osmišljen je predložak s pitanjima za intervju koji se sastojao od 18 pitanja koja su propitivala iskustvo sudionika vezano za proces pripreme djeteta za posvojenje, učinke procesa pripreme, izazove koji se javljaju tijekom procesa pripreme te prijedloge za unaprjeđenje procesa pripreme. Intervjui su u prosjeku trajali 40 minuta.

Podaci su analizirani tzv. analizom okvira. Za potrebe obrade podataka izradili su se pisani zapisi razgovora iz snimljenih audiozapisa, koji su se podvrgli analizi tematskog okvira, obzirom da je tema unaprijed određena, te je ona bila „okvir“ za prikupljanje i analizu kvalitativne građe. Analitički proces je uključivao upoznavanje s građom, definiranje tematskog okvira, kodiranje (indeksiranje), unošenje u tablice, povezivanje i interpretaciju (Srivastava i Thomson, 2009.). Tematska analiza kao alata obrade podataka odabrana je zbog teorijske i metodološke fleksibilnosti te njene korisnosti kod istraživačkih pitanja koja u fokusu imaju propitivanje iskustva sudionika (Miroslavljević, 2015.). Tematska analiza je metoda kojom se identificira,

analizira i izvještava o obrascima (temama) u kvalitativnim podacima. Ona omogućuje detaljan opis podataka te omogućuje interpretaciju različitih aspekata istraživane teme (Miroslavljević, 2015.).

REZULTATI I RASPRAVA

Doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje

Sudionici svoj doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje opisuju kroz kategorije: doživljaja svrhe pripreme djeteta na posvojenje, obilježja procesa pripreme djeteta za posvojenje te izazove u procesu pripreme.

Tablica 2. Doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka

Tema: Doživljaj procesa pripreme djeteta za posvojenje	
Kategorije	Pojmovi
Svrha procesa pripreme djeteta na posvojenje	Neophodnost procesa pripreme za uspješnost posvojenja. Upoznavanje djeteta s pojmom posvojenja. Usmjerenost na dijete.
Obilježja procesa pripreme djeteta za posvojenje	Proces koji zahtijeva vrijeme. Proces pripreme u okviru zakona.
Izazovi u procesu pripreme	Djetetovo suočavanje s prošlošću. Prisilni prekid kontakata djeteta s biološkom obitelji. Posvojenje iz udomiteljske skrbi. Posvojenje u interesu djeteta. Zabrinutost posvojitelja oko nasljednih predispozicija djeteta. Nerealizirana posvojenja. Neuspješno posvojenje. Nedovoljna educiranost stručnjaka iz CZSS-a.

Sudionici istraživanja razmišljajući o doživljaja procesa unutar teme **svrhe procesa pripreme** prepoznaju važnost i nužnost provođenja procesa pripreme za uspješnost realizacije samog posvojenja („... *ta je priprema djeteta za posvojenje vrlo važna.*“ (S1), „...*učinkovito je i neophodno da se dijete pripremi za posvojenje*“ (S2), „*Mi u timu, smo složni da je ta priprema nužna i potrebna.*“ (S4)). Navedeno je u skladu sa zakonskom regulativom prema kojoj je obvezno da stručnjaci pripreme dijete te da prate djetetovu prilagodbu i odnose s potencijalnim posvojiteljima (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19). Svrhu procesa pripreme sudionici nadalje vide vezano za upoznavanje djeteta s pojmom posvojenja („... *puno toga ovisi od djeteta, o dobi djeteta, spremnosti, zrelosti djeteta da shvati što uopće znači posvojenje, što dobiva, emocionalne povezanosti djeteta s drugim osobama... Priprema olakšava prilagodbu djeteta i mislim da je dijete tada spremnije. Naravno, ovisi o dobi djeteta, spremnosti, zrelosti djeteta da shvati što uopće posvojenje znači, što ono dobiva.*“ (S6) „*Dijete treba znati što je posvojenje, treba biti upoznat s time, a ponekad ga treba uključiti i u izbor posvojitelja...*“ (S7)) i kao usmjeravanje stručnjaka na dijete vodeći računa o potrebama i karakteristikama djeteta („*To je proces gdje se vodi računa i o osjećajima djeteta i o njegovim karakteristikama i ličnosti, navikama...*“ (S3), „*To je stresni period u dječjem razvoju koji ovisi i o sposobnostima, kapacitetima djece i kako je upareno s posvojiteljima.*“ (S5)). Nalazi ovog istraživanja su slični nalazima drugih studija (Brodzinsky, 1990.) koja navode da prilagodba djece na posvojenje uvelike ovisi o načinu na koji djeca doživljavaju i procjenjuju iskustvo posvojenja. Također, djetetova procjena posvojenja ovisi i o samim karakteristikama djeteta kao što su kognitivni razvoj, samopoštovanje, osjećaj kontrole i povjerenja.

Sam proces pripreme s obzirom na **obilježja procesa** doživljavaju kao proces koji zahtijeva vrijeme („... *taj proces obično traje 2 do 3 mjeseca prilagodbe, ali može trajati i dulje, 6 mjeseci i do godine dana, ovisi naravno o osjećaju i strpljenju posvojitelja, ali i o potrebama djeteta.*“ (S4); „*I negdje između 3 i 6 mjeseci treba trajati taj postupak pripreme za posvojenje*“ (S5)) ovisno o potrebama djeteta i njegovoj prilagodbi na posvojitelje. Sudionice su prepoznale važnost slušanja i praćenja djeteta tijekom tog procesa, kako bi se u skladu s time mogle dati smjernice i upute posvojiteljima kako da postupaju u budućnosti s djetetom. Također, sudionice naglašavaju da je proces pripreme određen zakonskim okvirom („*U Obiteljski zakon je uvedena obveza da se dijete pripremi na posvojenje i da to bude prilagodba koja traje nekoliko dana ili tjedana, ovisno o dobi djeteta.*“ (S7); „*Obiteljski zakon ima dio koji se odnosi na uspostavu osobnih kontakata, ali i pripremu djeteta.*“ (S3)). Prema Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19) uvedena je obveza pripreme djeteta i ostvarivanje osobnih

odnosa prije zasnivanja posvojenja. Navedeno je važno jer omogućava da se kroz proces pripreme procijeni jesu li potencijalni posvojitelji prikladni za dijete te kako njihov odnos napreduje te da se ujedno vidi je li posvojenje najbolji oblik skrbi za određeno dijete.

U procesu pripreme djeteta za posvojenje postoje mnogobrojni **izazovi tijekom procesa pripreme djeteta** s kojima se susreću stručnjaci, posvojitelji i dijete u procesu posvojenja. Kao jedan od izazova sudionici navode suočavanje s djetetovom prošlošću, tj. s izrazito teškim životnim pričama s kojima se dijete, ali i sami stručnjaci emocionalno teško nose (*„...tu ima puno dječice i različitih priča i sudbina... Ipak radimo s populacijom koja je nešto drugačija, s izvjesnim problemima. Treba im jako puno potpore i savjeta. Nekad mi je lakše, nekada teže... nekad su životne priče djece toliko teške da mi je knedla u grlu...”* (S1)). Također, opisuju i izazovne situacije vezane za traganje djeteta za biološkim podrijetlom (*„...često dolaze djeca ili odrasli ljudi koji su posvojeni tražiti svoje biološko porijeklo...”* (S2)). Svako dijete ima pravo na saznanje tko su mu biološki roditelji i odakle potječe. Na stručnjacima i posvojiteljima je da posvojenom djetetu kažu istinu o njegovom porijeklu sa svrhom da dijete bolje razumije svoje osjećaje te da mu pomognu riješiti neke nedoumice ili poteškoće koje mogu biti povezane s njegovim identitetom (McInturf, 1986.). Također, odredba čl. 7. st. 2. Konvencije o pravima djetetu (2001.) daje pravo djetetu da, koliko je moguće, zna svoje roditelje.

Kao poseban izazov vezan za stariju djecu stručnjaci navode prisilni prekid kontakta s biološkom obitelji (*„...a to je da se posvajaju starija djeca koja su imala vezu s biološkim obiteljima, a koja se posvojenjem prekida jer posvojitelji nisu spremni održavati kontakte s biološkim roditeljima.”* (S7)), razdvajanje braće i sestara (*„I situacija kada se razdvajaju braća i sestre koja su jako vezani. Posvojenje nije najbolje rješenje za svako dijete.”* (S7)) te „brisanje“ djetetove prošlosti (*“Posvojitelji žele obrisati djetetovu prošlost.”* (S5)). Navedeni rezultati ukazuju na potrebu djeteta da ima saznanja o svojoj prošlosti te da ukoliko je do trenutka pokretanja procesa pripreme za posvojenje dijete imalo kontakte sa svojom biološkom obitelji, posebice s braćom i sestrama, da mu se trebaju omogućiti daljnji kontakti s njima. Naime, i u Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19) se govori da će se u postupcima posvojenja voditi računa o tome da braću i sestre posvoje isti posvojitelji ako je to u skladu s dobrobiti djeteta.

Sudionici posebno izdvajaju kao izazovne i situacije odlaska djeteta na posvojenje iz udomiteljske skrbi u kojoj su djeca razvila privrženost prema udomiteljima (*„...*

najteži dio mi je kada djeca iz udomiteljske obitelji u kojoj su se prilagodila, u kojoj su stekla sigurnost i razvila privrženost, nakon nekoliko godina moraju mijenjati tu sredinu i odlaziti u posvojiteljsku obitelj da bi stekli trajne roditelje, zbog toga se ja osobno zalažem da se razvija udomiteljstvo s perspektivom posvojenja... (S7) te u tom kontekstu problematiziraju pitanje je li posvojenje u interesu različitih kategorija djece („...posvojenje nije najbolje rješenje za svako dijete jer treba pažljivo razmotriti koji je najbolji interes djeteta.“ (S5); „Moram reći da je premalo naglašeno da posvojenje nije najbolje rješenje za svako dijete. Nekima više odgovara udomiteljstvo i to je u redu. Ja sam za to da se razvija udomiteljstvo s perspektivom posvojenja.“ (S7)). Iz dobivenog nalaza može se vidjeti da je za djecu, naročito kada djeca razviju privrženost prema udomiteljima, posebice nakon dugotrajnog udomiteljstva, posvojenje dodatni stres te da djeca moraju prolaziti ponovnu prilagodbu na novu životnu sredinu. Navedeni rezultati, ukazuju da iz perspektive stručnjaka posvojenje nije uvijek u najboljem interesu djeteta te da ga stručnjaci trebaju pažljivo razmotriti. Pojedinoj djeci npr. više odgovora udomiteljstvo (prilagodba im bude lakša te zadržavaju mogućnost kontakata s biološkom obitelji). Naime, jedna od velikih prednosti udomiteljstva jest što djetetu osigurava pravo na održavanje odnosa s biološkom obitelji, što kasnije rezultira s manje izraženim problemima identiteta (Sladović Franz, 2013.). Stoga ne čudi da je u stranim zemljama sve aktualnije udomiteljstvo s perspektivom posvojenja, odnosno da su mnoga djeca iz udomiteljskih obitelji s uvjetima za posvojenje i posvojena od strane njihovih udomitelja (Child welfare information gateway, 2013b).

Tijekom pripreme za posvojenje javlja se i izazov vezan za rad s posvojiteljima oko njihove zabrinutosti oko nasljednih predispozicija djeteta („...dio koji mi ne znamo i to posvojitelji isto ne mogu znati jest ovaj dio gena koje dijete točno nosi. Mi imamo neke informacije o roditeljima, ali isto tako geni su još uvijek neistraženi i ne možemo utjecati.“ (S3)). Laklija, Blažeka Kokorić i Žabarović (2016.) navode da posvojena djeca, za razliku od neposvojene, značajno češće imaju teškoće u razvoju te da su češće prenatalno bila izložena drogama i ovisnostima bioloških roditelja. Rutter (1981.) navodi da geni, ali i prijevremeni porod, prenatalna oštećenja, postnatalna pothranjenost i socijalne deprivacije mogu dovesti do intelektualnog zaostajanja djeteta te negativno djelovati na razvoj živčanog sustava kod djeteta.

Izazov za stručnjake su i nerealizirana posvojenja uslijed odustajanja posvojitelja („Imali smo slučajeva gdje posvojitelji odustanu od posvojenja dan prije isteka roka za žalbu.“ (S2)) te neuspješna posvojenja uslijed nedovoljno kvalitetno provedene pripreme posvojitelja za konkretno dijete („Imali smo iskustva kada posvojenja nisu uspjela. Djeca su počela pokazivati neki poremećaj u ponašanju ... kada bi čovjek

malo zagrebao, onda bismo vidjeli koliko ti ljudi zapravo nisu bili pripremljeni na posvojenje.” (S3) “Imali smo nekoliko situacija neuspješnih posvojenja gje se posvojitelji nisu snalazili jer je dijete imalo neke posebne potrebe s kojima nisu mogli izaći na kraj i odustali bi.” (S6)). Iz izjava uočavamo važnost edukacije potencijalnih posvojitelja kako bi usvojili realistična očekivanja te važnost njihove pripreme za poteškoće koje se mogu javiti te kako mogu postupati u određenim situacijama.

Kao izazov stručnjaci navode i nedovoljnu educiranost stručnjaka iz CZSS-a o potrebama djeteta (“*Ili dođe Centar ili nas nazovu da će doći posvojitelji po malu bebu pa moraš objašnjavati stručnjacima da mala beba nije vreća krumpira. I da ljudi kod kojih će otići mala beba, budući roditelji, isto tako imaju pravo upoznati tu malu bebu. Nekada ne razmišljaju o tome.*” (S2)) Ističu problem nedovoljnog vremena koje se posvećuje pripremi djeteta (“*...najgore je, kada se dijete ubrzava i kada se forsira posvojenje radi nekih zakonskih rokova, formalnih uvjeta, nestrpljivosti posvojitelja. To je zaista nasilje za dijete jer ono ne razumije ni kuda ide, niti što je posvojenje...*” (S4)), kao i problem ubrzavanja procesa pripreme (“*...ili kad se posvojenje riješi nekako na brzinu, kad se ne prate dječje potrebe i kada se želi ubrzati taj proces.*” (S7)).

Rezultati ukazuju na nedostatnost educiranosti stručnjaka koji rade u CZSS-u vezano za važnost procesa pripreme djeteta na posvojenje. Na navedeno ukazuju i rezultati istraživanja Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) koji govore o problemu preopterećenosti stručnjaka u CZSS-u te njihove nedovoljne educiranosti u ovom području. Također, ističu da stručnjaci u centru nisu dovoljno upoznati sa specifičnim poteškoćama i karakteristikama određenog djeteta (što je često odraz nedovoljne suradnje CZSS-a s ustanovama za smještaj djece) te da vrlo malo znaju o ponašanju djeteta i njegovim sklonostima. Sve to dovodi do manjkavosti u kvaliteti provođenja procesa posvojenja kao i pripreme djeteta za posvojenje.

Doživljaj uloge stručnjaka u procesu pripreme djeteta za posvojenje

Svoju ulogu u procesu pripreme djeteta za posvojenje stručnjaci opisuju kroz doživljaj uloge u kontaktu s djetetom te kontaktu s posvojiteljima.

Tablica 3. Doživljaj uloge stručnjaka u procesu pripreme

Tema: Doživljaj uloge stručnjaka u procesu pripreme	
Kategorije	Pojmovi
Doživljaj uloge stručnjaka u kontaktu s djetetom tijekom procesa pripreme posvojenja	Uključivanje djeteta u proces. Pružanje podrške u nošenju s emocijama kod djeteta. Priprema djeteta na nove životne okolnosti i odlazak u novu obitelj.
Doživljaj uloge stručnjaka u kontaktu s potencijalnim posvojiteljima u procesu pripreme posvojenja	Priprema potencijalnih posvojitelja za ulogu posvojitelja. Upoznavanje potencijalnih posvojitelja s djetetovom. prošlošću i specifičnim karakteristikama djeteta. Usmjerenost na buduća postupanja posvojitelja s djetetom. Osiguravanja postupnog prijelaza u posvojiteljsku obitelj kroz praćenje kontakta. Savjetovanje i pomaganje nakon zasnivanja posvojenja.

Ulogu stručnjaka u kontaktu s djetetom tijekom procesa pripreme za posvojenje sudionici opisuju kroz uključivanje djeteta u proces pripreme, kroz razgovor s djetetom o posvojenju (*“Socijalni radnik ili neki drugi stručnjak iz sustava socijalne skrbi koji priprema dijete treba sa djetetom razgovarati i upoznati ga sa svime što ga čeka.”*(S7); *“...ako je dijete veće, razgovarati s djetetom da će doći neki ljudi...”* (S2)) te kroz pojašnjavanje djetetu što može očekivati od posvojenja (*“...s djetetom treba razgovarati, upoznati ga s činjenicom što će mu se događati, pomoći djetetu da prevlada traumu ponovnog preseljenja jer to može rezultirati različitim ponašanjem pa i anksioznošću i tjeskobom kada dijete zna da se preseljava, a ne zna što ga čeka i da se odvaja od osoba koje su mu do tada predstavljale sigurnost.”* (S7)) Također, Obiteljskim zakonom je regulirano pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje i želje te da treba uzeti u obzir i njegovo mišljenje (NN 103/15, 98/19). Prema Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19, čl. 191) ako je dijete navršilo dvanaest godina života,

za zasnivanje posvojenja potreban je njegov pristanak i ono može opozvati svoj pristanak za posvojenje sve do pravomoćnosti rješenja o posvojenju. Ako je dijete mlađe od dvanaest godina, dijete ima pravo izraziti svoje mišljenje o posvojenju bez nazočnosti roditelja i osoba koje ga žele posvojiti, a djetetovo mišljenje i želje uzimaju se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću. Nadalje, sudionici navode da je uloga stručnjaka u kontaktu s djetetom pružanje podrške djetetu u nošenju s emocijama, kroz omogućavanje djetetu da izrazi svoje osjećaje i mišljenje (*“...ne umanjivati njegov strah, već mu reći da se i druga djeca osjećaju preplašeno kada se sele u novu obitelj, dobivaju nove roditelje i da je u redu da se javljaju različiti osjećaji i da o osjećajima treba razgovarati. Čak i poticati dijete da izrazi osjećaje. (S7)”), pružanje podrške djetetu u suočavanju s gubitkom bioloških roditelja (“Oni često znaju da kod kuće nije dobra situacija i da nema mogućnosti za njihov povratak, samo svejedno je teško s tim se suočiti.” (S4) “Dijete se priprema na činjenicu da će dobiti nove roditelje, na novi način života, na odlazak, na razdvajanje.” (S6)), s pomiješanim osjećajima sreće i tuge (“...dijete koje ide na posvojenje može se osjećati istovremeno tužno jer odlazi iz sredine na koju se naviklo, ali i sretno jer dobiva nove roditelje... dijete može biti vrlo zbunjeno s time (S7)) te brigom za budućnost (“Često dijete prvo bude oduševljeno što dolaze gosti, oni donesu neke poklone, jako su usmjereni na dijete, puno se druže, jako je veselo. Ta prva faza je stvarno puna uzbuđenja i radosti... Kada krenu odlasci u dom posvojitelja, često se kod djeteta počne javljati strah i nesigurnost... i onda se javi ta neizvjesnost kako ću se snaći, tko su ti ljudi, kako će se oni brinuti o meni, meni je tu tu dobro...” (S4)). Wrench i Naylor (2013.) u svom radu govore upravo o važnosti dodatne potpore djetetu kako bi mu se pomoglo da izrazi svoje osjećaje i strahove vezane za budućnost na način da se razgovara s djetetom sukladno njegovoj dobi ili da se koriste tehnike kao što je crtež. Poseban segment pružanja podrške jest gubitak bioloških roditelja. Fahlberg (1991.) navodi da je u području gubitka i tugovanja djetetu potrebna najveća podrška kako stručnjaka tako i posvojitelja.*

Sudionici navode i ulogu stručnjaka u pripremi djeteta na nove životne okolnosti i odlazak u novu obitelj. Pripremu stručnjaci provode kroz informiranje djeteta o potencijalnim posvojiteljima (*“... djeci prvo kažemo da će doći gosti, pa da bi ih gosti češće željeli vidjeti, da bi ti gosti bili jako sretni kada bi dijete prihvatilo tu mogućnost da ih češće posjećuju i da bi danas/sutra možda, ukoliko se razvijaju dobri odnosi, voljeli biti njihovi mama i tata.” (S5)), ali i kroz primjenu različitih tehnika u radu s djetetom u cilju njegove prilagodbe na novonastale okolnosti u životu („Ono što koristim su kreativne tehnike za poticanje ekspresija emocija jer nerijetko djeca neće pričati o sebi, pa koristim crtež, lutke, igramo se sa zmajevima ili šta*

već tu ima. Imamo kuću lutaka gdje onda promatram kako dijete, gdje ide spavati, ima li potrebu otići u krevet s potencijalnim posvojiteljima, traži li svoj krevet, kako sjedne za stolom.... s mlađima najviše koristim igru. Sa starijima koristim crtež ili asocijativne karte....(S3)). Iz izjava je vidljivo da dijete sukladno dobi, treba upoznati s činjenicama o potencijalnim posvojiteljima te iskreno i otvoreno razgovarati s njima o posvojenju te dati djetetu priliku da izrazi svoje mišljenje i emocije. Priprema djeteta za odlazak u novu obitelj uključuje podršku djetetu od strane stručnjaka koja uključuje omogućavanje djetetu da se „oprosti“ od bioloških roditelja (*“Neka djeca imaju potrebu napisati pismo ili nacrtati crtež mami i tati.”* (S4)), izradu spomenara (*„...za kraj kao uspomenu i oproštaj, mi pripremamo spomenar djetetu (S2)“*), odlazak s djetetom u obitelj potencijalnih posvojitelja (*„...onda u pratnji djeteta odlazimo i mi kod posvojitelja kući. Idemo upoznati taj prostor i te ljude, da dijete vidi da će tamo biti sigurno i dobro...“* (S4) i organiziranje završne proslave u obitelji/ustanovi u kojoj je dijete bilo smješteno (*„...onda napravimo završnu proslavu, to bude kao veliki rođendan, kao oproštajka, bude fešta, dođu prijatelji... i nakon toga onda oni odlaze.”* (S4)).

Sudionici **ulogu stručnjaka u kontaktu s potencijalnim posvojiteljima** u procesu pripreme djeteta na posvojenje opisuju kroz pripremu potencijalnih posvojitelja za ulogu posvojitelja kroz pohađanje škole za posvojitelje koja ih priprema za roditeljstvo i stjecanje realnije slike o roditeljstvu posvojenog djeteta (*“Sve više ima posvojitelja koja prođu edukacije...da imaju realna očekivanja jer posvojenje nosi određenu priču i treba se nositi sa problemima koja se javljaju i koji se mogu javiti i sa pitanjima koja se vremenom jave, i načinom kako djetetu reći da je posvojeno...”* (S1) *“S posvojiteljima prije svega radi Centar i prođu školu za posvojitelje...”* (S4), *“Posvojitelji se pripremaju na ulogu roditeljstva...”* (S7)). Na važnost pripreme posvojitelja ukazuju i rezultati istraživanja Bryan, Flaherty i Saunders (2010.) koji su pokazali da se potencijalni posvojitelji mogu osjećati nespremnima za nošenje s određenim izazovima tijekom procesa pripreme, ali i nakon zasnivanja posvojenja. Manso i suradnici (2010.) ističu da edukacija i podrška omogućava posvojiteljima da se pripreme na različite teškoće i izazove s kojima se mogu suočiti. Brodzinsky i Pinderhughes (2002.) također naglašavaju da je od primarne važnosti da se na edukaciji potencijalne posvojitelje upozna s načinima dobre komunikacije, realističnim očekivanjima, roditeljskim vještinama itd. U RH su se zadnjih nekoliko godina razvile usluge namijenjene posvojiteljima, a Obiteljskim zakonom ((NN 103/15, 98/19) je propisana i obvezna stručna priprema potencijalnih posvojitelja.

Također, kao ulogu stručnjaka u kontaktu s posvojiteljima navode upoznavanje

potencijalnih posvojitelja s djetetovom prošlošću i specifičnim karakteristikama djeteta, kroz informiranje posvojitelja o djetetu (*"Apsolutno o svemu što je dijete prošlo, što mi znamo. Jako je važno za njih da znaju sve."* (S6) *"...damo im sve informacije koje imamo o djeci, pokažemo im dosje djeteta i dokumentaciju."* (S5)), kroz upoznavanje sa specifičnim karakteristikama i navikama djeteta (*"... upoznajemo ih sa svim karakteristikama djeteta, sa nekim specifičnostima djeteta, sa njegovim navikama, sa njegovom anamnezom s kojom su oni upoznati u Centru, ali ponavljamo to ponovno."* (S2)) te kroz dijeljenje informacija o razvojnoj dobi i potrebama djeteta (*"Što se tiče mlađe djece, radim dijagnostiku tako da ja tu djecu testiram i vidim gdje su razvojno i to je vrlo vrijedna informacija koju dajem potencijalnim posvojiteljima, kako bi se oni sami mogli pripremiti od kuda će početi sa djetetom, obzirom da ne počinju od početka."* (S3)). Iz navedenih izjava sudionika istraživanja vidljiva je važnost informiranja posvojitelja o djetetovoj prošlosti, ali i specifičnim karakteristikama djeteta. Istraživanje Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) ukazalo je na problem da nedostatak informacija negativno utječe na kasniju djetetovu prilagodbu i na postupanje posvojitelja. Naime, ako dijete ima određenih razvojnih ili nekih drugih poteškoća, stručnjaci su dužni s time upoznati posvojitelje te im pružiti određene preporuke i savjete kako postupati s djetetom.

Stručnjaci svoju ulogu vide i usmjeravanju posvojitelja na njihova buduća postupanja s djetetom, što uključuje isticanje važnosti očuvanja identiteta djeteta (*"Često razgovaram o imenu djeteta, moj stav je da se ime djeteta ne mijenja, odnosno da mu se možda na ovo ime što već ima nadoda još jedno. Nekako naglašavam da je uvijek važan taj identitet djeteta koje je imalo do tada i kako će jednog dana, što mogu očekivati, kako će to biti, najčešće u pubertetu, što se sve može događati..."* (S2)), davanje preporuka kako reći djetetu da je posvojeno (*"...koje su neke naše preporuke, na koji način se mogu približiti djetetu... kako mu reći da je posvojeno, na koji način živjeti s tim, kako se odnositi prema okolini"* (S2)), smjernica vezanih uz suočavanje posvojitelja i djeteta s okolinom i pitanjima okoline (*"Ono na što ih mi pripremamo kako da se nosi s tim, kako se nositi sa pitanjima ponekad iz okoline, kako pripremiti dijete na pitanja okoline i suočavanja sa nekim nezgodnim pitanjima..."* (S7)) te pripremu potencijalnih posvojitelja za poteškoće koje se mogu javiti kod djeteta (*"...pripremamo ih na poteškoće s kojima djeca mogu doći...da djeca moguće nose i emocionalne ožiljke i traume i pripremamo ih na to kako da oni kao roditelji pomognu svojem djetetu i kako da se oni sami nose s tim poteškoćama."* (S7)). Nalazi ovog istraživanja potvrđuju da je posvojenje cjeloživotni proces na koji se djeca prilagođavaju u različitim životnim fazama. Posvojena djeca često su u potrazi za vlastitim identitetom koji predstavlja

spoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti te osjećaj kontinuiteta i povezanosti različitih odnosa (Grotevant i Von Korff, 2011., Barač i Laklija, 2015.). Na razvijanje identiteta utječe i okolina, tj. sredina u kojoj dijete živi. Istraživanje autorica Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) pokazalo je da je okolina većinom podržavajuća za dijete i pozitivno usmjerena što se tiče samog posvojenja.

Uloga stručnjaka je i u osiguravanju procesa postupnog prijelaza djeteta u posvojiteljsku obitelj koji se očituje kroz praćenje kontakata potencijalnih posvojitelja i djeteta kroz njihovo početno druženje u skupini (*"...to radimo na najbezbolniji način zapravo da dovedemo posvojitelje u skupinu... na način da oni dođu u posjetu, vide cijelu grupu i onda se oni druže u skupini i zapravo su fokusirani na to dijete koje je za posvojenje."*(S2) *"... pratim njihove kontakte nakon što se upoznaju s informacijama o djetetu, nakon što imaju neke svoje dileme i pitanja, dolaze se družiti s djetetom, nekad budu vani, onda je to nešto što ja opažam. Isto tako me nakon toga mogu nešto pitati, pratim reakcije djeteta i tako to isto ulazi u pripremu."* (S3), *"Često se druže i s djecom koja su za posvojenje i s drugom djecom na nekom događanju, u skupini."* (S4)), te kroz davanje preporuke za daljnje kontakte djeteta i posvojitelja te upoznavanje djeteta sa sredinom u kojoj žive posvojitelji (*"...posvojiteljima često kažem da donesu sliku svoje kuće, psa, koga imaju, da dijete malo to pogleda i da se zainteresira..."* (S2)). Navedeni odgovori upućuju na zaključak da je postupni prijelaz i uspostavljanje kontakta između djeteta i posvojitelja od ključne važnosti za uspješan završetak procesa pripreme te da treba oslušivati i pratiti potrebe djeteta i prilagođavati im se, bez obzira koliko je vremena potrebno za to.

Nakon zasnivanja posvojenja uloga stručnjaka je usmjerena na savjetovanje i pomaganje posvojiteljima (*"...damo im broj telefona, oni mogu nas kontaktirati, pitati za savjet ili pomoć vezano za dijete i uz bilo koju fazu boravka, što god im treba."* (S4) *„...na neki način imaju otvorenu liniju, mogu nas nazvati kad god trebaju i mi ili ćemo doći..."* (S5)) i održavanje kontakata (*"Nakon odlaska djeteta iz udomiteljske obitelji ili sos sela, kontakti ne bi trebali biti prekinuti, nego ih održavati na neki način za početak telefonom, posjetima."* (S7)). Navedene izjave sudionika govore o podršci nakon zasnivanja posvojenja. U prilog navedenome ide i zakonska regulativa koja se odnosi na pomoć i potporu nakon zasnivanja posvojenja. Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19, čl. 216) navodi da je Centar za socijalnu skrb dužan djetetu i posvojitelju osigurati potrebnu savjetodavnu pomoć i potporu i nakon što je posvojenje zasnovano.

Prijedlozi za unaprjeđenje postojećeg procesa pripreme djeteta za posvojenje

Vežano za prijedloge unaprjeđenja postojećeg procesa pripreme, sudionice istraživanja su istakle teme unaprjeđenja pojedinih aspekata procesa pripreme i ulaganja u stručnjake.

Tablica 4. Prijedlozi za unaprjeđenje postojećeg procesa pripreme djeteta na posvojenje

Tema: Prijedlozi za unaprjeđenje postojećeg procesa pripreme	
Kategorije	Pojmovi
Unaprjeđenje pojedinih aspekata procesa pripreme	Izrada protokola o postupanju u procesu pripreme djeteta Smanjenje administrativnog dijela Uvođenje probnog smještaja Unaprjeđenje položaja djeteta
Ulaganje u stručnjake	Zapošljavanje stručnjaka Kvalitetna i kontinuirana edukacija

Vežano za **unaprjeđenje pojedinih aspekata procesa pripreme** sudionici navode potrebu izrade protokola o postupanju u procesu pripreme („*Ono što bi se moglo unaprijediti jesu Protokoli, mi u ustanovi imamo svoj protokol kako se to radi. Ne može se primijeniti na sve situacije, ali je fleksibilan.*“ (S2) „*Mislim da ne bi bilo loše da se napravi protokol o postupanju.* (S5)). Dosadašnja praksa pokazuje da u Hrvatskoj izostaju razrađene i jasne smjernice i standardi za rad stručnjaka koji vode postupak posvojenja (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.) uključujući i pripremu za posvojenje. To dovodi do razlika u načinima postupanja i kvaliteti pružanja usluga u pojedinim Centrima za socijalnu skrb i drugim ustanovama uključenim u postupke pripreme djeteta za posvojenje. Naime, dok u Hrvatskoj tek predstoji sustavni rad na izradi konkretnih protokola i standarda vezanih za posvojenje, razvijeni protokoli i standardi već postoje u mnogim drugim zemljama. Primjerice, u Velikoj Britaniji postoje propisani minimalni standardi koji se ne vezuju samo za posvojitelje i proces posvojenja, već i za potrebne kvalifikacije, razvoj kompetencija te podršku stručnjacima (Government of United Kingdom, 2014.).

Sudionici navode i potrebu smanjenja administrativnog dijela rada na postupcima posvojenja, jer zbog takvih postupaka cijeli proces često predugo traje („*Birokracija i administracija su preduge...*“ (S6)). Na isto upućuju i rezultati istraživanja Adopte (2014.) koji su pokazali da dugotrajnost postupka stvara neizvjesnost i negativni psihološki pritisak na potencijalne posvojitelje. Kao prijedlog sudionici navode i uvođenje probnog smještaja („*Potrebna je individualna priprema. Za mene bi jedan od načina pripreme bio i tzv. probni smještaj u kojem će se posvojitelji i dijete prilagođavati i upoznavati uz pomoć stručnjaka, gdje se može vidjeti ako dođe do nekih poteškoća da se može reagirati, a u krajnjoj liniji i prekinuti prilagodba.*“ (S7)). Navedeni rezultat govori o mogućnosti uvođenja probnog smještaja prije zasnivanja posvojenja kako bi se pratio i podržao proces prilagodbe djeteta te kako bi se u slučaju većih poteškoća, vodeći računa o interesu djeteta, odustalo od posvojenja. Ovdje treba reći da su kod procesa izrade Obiteljskog zakona postojale inicijative da se uvede odredba o probnom smještaju od šest mjeseci prije zasnivanja posvojenja, kako bi se mogla pratiti prilagodba djeteta te zaključiti na kraju je li posvojenje u najboljem interesu djeteta i jesu li potencijalni posvojitelji najprikladniji za to dijete, no ta odredba na kraju nije zaživjela. U Obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19, čl. 216.) sada imamo samo odredbu o praćenju prilagodbe djeteta u posvojiteljskoj obitelji šest mjeseci nakon zasnivanja posvojenja pri čemu su stručnjaci dužni o tome sastaviti izvješće - ako postoje poteškoće u prilagodbi i dijete se ne može nikako prilagoditi u posvojiteljskoj obitelji ili se posvojitelji ne mogu nositi s određenim poteškoćama djeteta.

Kao važan element unaprjeđenja procesa sudionici navode i unaprjeđenje položaja djeteta u procesu posvojenja kroz osvještavanje važnosti saslušanja i uvažavanja mišljenja djeteta u procesu pripreme („*mali broj stručnjaka je spreman ostvariti uvjete da se uvaži mišljenje djeteta. ... to je kod nekih Centara i stručnih radnika na nekoj deklaratornoj razini u smislu da djeca imaju prava...moramo se naučiti pažljivo slušati dijete.*“ (S5)).

Kao posebna tema izdvojena je **potreba ulaganja u stručnjake** kroz zapošljavanje stručnjaka („*...ima premalo stručnjaka i to je izuzetno problematično.... centrima fali djelatnika, nemaju dovoljno ljudi.*“ (S3) i kvalitetnu i kontinuiranu edukaciju stručnjaka iz CZSS-a („*Važna je i stalna edukacija stručnjaka, naglašavanje koliko je to važno za dijete i za njegov daljnji život i za cijelu obitelj.*“ (S2) „...nužno je bolje pripremiti i obrazovati stručnjake koji provode postupak posvojenja, djelatnike Centara za socijalnu skrb jer naše je iskustvo da niti oni ne razumiju težinu tog procesa.“ (S5)) Istraživanje Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, (2014.) također je pokazalo da

posvojitelji kao glavni nedostatak u procesu pripreme vide nedostatnu edukaciju te ističu da je stručnjacima potrebna kontinuirana edukacija iz područja posvojenja što bi trebala postati obveza za stručnjake koji se bave ovim područjem.

ZAKLJUČAK

Svako dijete ima pravo na odrastanje u obitelji te na život u stabilnom i sigurnom okruženju. Prije samog zasnivanja posvojenja potrebno je proći proces pripreme, kako djeteta tako i posvojitelja. Iz rezultata ovog istraživanja vidljivo je da stručnjaci proces pripreme djeteta za posvojenje doživljavaju svrhovitim i važnim te da percipiraju pozitivne učinke pripreme na samo dijete i uspješnost cjelokupnog procesa posvojenja. Stručnjaci ističu važnost informiranja i upoznavanja djeteta s procesom i značenjem posvojenja, aktivnog uključivanja djeteta u proces te usmjeravanje procesa pripreme ovisno o specifičnim potrebama djeteta. Promišljajući o obilježjima procesa stručnjaci ističu da je to proces koji ima i svoje zakonsko uporište, ali zahtijeva i prikladno vrijeme. Među izazovima s kojima se susreću, stručnjaci ističu pomoć djetetu u suočavanju s prošlošću i s prekidom odnosa s biološkom obitelji, posebno ukoliko se radi o starijem djetetu. Nadalje, stručnjaci ističu svoje iskustvo da posvojenje nije uvijek u najboljem interesu svakog djeteta te da primjerice postoje slučajevi kada djetetu više odgovara neki drugi oblik skrbi (npr. udomiteljstvo). Kao izazove navode i situacije započetih, ali nerealiziranih posvojenja te neuspješnih posvojenja u kojima se djeca nisu dobro prilagodila, teškoće koje proizlaze iz kontakata sa stručnjacima u CZSS-u koji nisu dovoljno educirani, ali i rada s posvojiteljima koji izražavaju zabrinutost oko nasljednih predispozicija djeteta. Svoju ulogu u odnosu s djetetom koje se priprema za posvojenje stručnjaci opisuju kroz aktivno uključivanje djeteta u proces te pružanje podrške djetetu u nošenju s emocijama te pripremi na nove životne okolnosti i odlazak u novu obitelj. Kako je vidljivo iz odgovora sudionica ovog istraživanja, zadatak je stručnjaka da kroz proces pripreme omoguće djetetu postupni i prirodni prijelaz u posvojiteljsku obitelj, da posvojitelje pravovremeno i detaljno informiraju o djetetovoj prošlosti i svim specifičnim potrebama djeteta, da educiraju posvojitelje kako se nositi s izazovnim situacijama te gdje mogu zatražiti podršku tijekom i nakon zasnivanja posvojenja. Stručnjaci navode važnost izrade protokola vezanih uz postupanja stručnjaka u procesu pripreme djeteta za posvojenje, naglašavaju potrebu smanjenja administrativnog dijela rada, uvođenja probnog smještaja za dijete te unaprjeđenja položaja djeteta u procesu kao aktivnog subjekta u procesu. Problem vide u nedovoljnom broju stručnjaka te nedovoljnom ulaganju u kvalitetnu i kontinuiranu edukaciju stručnjaka u području posvojenja te stoga ističu važnost ulaganja dodatnih resursa u stručne kadrove u ovom području.

Budući je područje pripreme za posvojenje do sada nedovoljno istraženo u Republici Hrvatskoj, ovo istraživanje, unatoč svojim određenim metodološkim ograničenjima, može biti polazišna točka za daljnja istraživanja u cilju produbljivanja razumijevanja ovog tematskog područja. Među metodološkim ograničenjima važno je istaknuti da su rezultati u ovom istraživanju dobiveni na temelju malog broja kompetentnih sudionika (N=7) koji se bave područjem posvojenja i pripremom djece na posvojenje na području grada Zagreba. Istraživanjem nisu obuhvaćeni stručnjaci u Centrima za socijalnu skrb, potencijalni posvojitelji, posvojitelji kao niti djeca. Navedene skupine sudionika istraživanja bilo bi važno uključiti u daljnja istraživanja u cilju dobivanja uvida u doživljaj procesa iz njihove perspektive. Također bi bilo važno provesti evaluaciju procesa pripreme s posvojiteljima i djecom nakon zasnivanja posvojenja da se dobije uvid u poteškoće i nedostatke samog procesa pripreme za posvojenje iz njihove perspektive s ciljem poboljšanja provedbe samog procesa. Jedno od glavnih područja koje bi se također trebalo istražiti jest kakva je educiranost svih stručnjaka koji se bave područjem posvojenja, na koji način se edukacije provode i koje su glavne teme tih edukacija. Važno je da se kontinuirano provode edukacije i supervizije svih stručnjaka koji se bave područjem posvojenja te da na taj način iznose iskustva i podijele svoje dileme i poteškoće vezane za tijek procesa pripreme za posvojenje. O svemu navedenom ovisi uspješnost procesa pripreme djeteta, potencijalnih posvojitelja i samog posvojenja. Odgovornost za sam proces pripreme je prvenstveno na stručnjacima pa je stoga važno da stručnjaci budu kvalitetno educirani i pripremljeni kako bi znali pravovremeno uočiti i adekvatno odgovoriti na različite izazove s kojima se susreću djeca i potencijalni posvojitelji u procesu pripreme za posvojenje.

Literatura

Barać, J. i Laklija, M. (2015) Doživljaj programa „Škola za posvojitelje“- perspektive sudionika i voditeljica programa. U Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje - dio moje priče: zbornik radova*. Zagreb: Na drugi način, 90-123.

Blažeka Kokorić, S. i Birovljević, J. (2015). Posvojiteljske obitelji – izazovi prilagodbe i reakcije okoline. U Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje - dio moje priče: zbornik radova*. Zagreb: Na drugi način, 33-60.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.

Bryan, V., Flaherty, C. & Saunders, C. (2010). Supporting adoptive families: Participant perceptions of a statewide peer mentoring and support program. *Journal of Public*

Child Welfare, 4(1), 91-112.

Brodzinsky, D. M. (1990). A stress and coping model of adoption adjustment. In D. M. Brodzinsky & M. D. Schechter (Eds.), *The psychology of adoption*, New York, NY, US: Oxford University Press, 3-24.

Brodzinsky M., D. (1993). Long-term outcomes in adoption. *The future of children*, 3(1), 153-166.

Brodzinsky, M. D. (2008). *Adoptive parent preparation project. Phase I: Meeting the mental health and developmental needs of adopted children*. New York, NY: Evan B. Donaldson Adoption Institute.

Brodzinsky M., D. Smith, D. W. & Brodzinsky, A. B. (1998). *Children's adjustment to adoption*. Developmental and Clinical Issues London: SAGE Publications.

Brodzinsky, D., Pinderhughes, E. (2002). Parenting and child development in adoptive families. U: Weber, B. (ur.), *Handbook of parenting (vol. 1.): Children and parenting*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc, 279-311.

Child welfare information gateway (2013a). *Preparing children and youth for adoption or other family permanency*. Children's Bureau/ACYF.

Child welfare information gateway (2013b). *Preparing and supporting foster parents who adopt*. Children's Bureau/ACYF.

Fahlberg I., V. (1991). *A child's journey through placement*. Indianapolis: Perspectives Press.

Farr, R.H., Grant, H.A, Grotevant, H.D. (2014). Adoptees' Contact with Birth Parents in Emerging Adulthood: The Role of Adoption Communication and Attachment to Adoptive Parents. *Family Process* 53(4), 656–671.

Grgec-Petroci, V. (2015). Obitelj i posvojeno dijete. U: Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje - dio moje priče: zbornik radova*. Zagreb: Na drugi način, 8-20.

Government of United Kingdom (2014). *Adoption: national minimum standards*. London: Government of United Kingdom, Department for education.

Von Korff, L., & Grotevant, H. D. (2011). Contact in adoption and adoptive identity formation: The mediating role of family conversation. *Journal of Family Psychology*, 25(3), 393-401.

Hanna D., M. (2007). Preparing school age children for adoption: Perspectives of

- successful adoptive parents and caseworks. *Adoption quarterly*, 10(2), 1-32.
- Hrabar, D. (2008). Posvojenje na razmeđi interesa posvojitelja i posvojenika. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58(5), 1107-1139.
- Hrabar, D. i Korać, A. (2003). Primjena obiteljskopравnih mjera za zaštitu dobrobiti djece te zasnivanja posvojenja bez pristanka roditelja - istraživanje iskustva iz prakse. *Revija za socijalnu politiku*, 2(11), 237-256.
- Jakovac-Lozić, D. (2000). *Posvojenje*. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Jones L., M. (1979). Preparing the school-age child for adoption. *Child welfare*, 58(1), 27-34.
- Kirk, H.D. (1964). *Shared fate: A theory of adoption and mental health*. New York: Free Press.
- Konvencija o pravima djeteta (2001). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Kralj, S., Modić Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelj, odgojno-obrazovne institucije i okolinu*. Zagreb: ADOPTA.
- Laklija, M., Blažeka Kokorić, S. i Žabarović, I. (2016). How to improve protection of children's rights to family life? - Difficulties in realisation of out of institution care for children with specific risks. 3. International multidisciplinary scientific conference on social sciences & art, Book 2, Volume I. Sofia: STEF92 TECHNOLOGY ltd.
- Manso, E. L., Sanchez-Sandoval, Y., Palacios Gonzalez, J., Roman Rodriguez, M. (2010). A training for prospective adopters in Andalusia. *Papeles de Psicologo*, 31(2), 202-210.
- McInturf W., J. (1986). Preparing special-needs children for adoption through use of a life book. *Child welfare*, 65(4), 373-386.
- McGinn, M. F. (2007). Developmental challenges for adoptees across the life cycle. U: Javier, R.A., Baden, A. L., Biafora F. A, Camacho-Gingerich (ur.). *The handbook of adoption: Implications for researchers, practitioners and families*, (str. 61-76). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- McRoy, R.G (1999). *Special needs adoption: Practice issues*. Routledge
- Miletić, D (2015). *Priprema, praćenje i pomoć djeci i posvojiteljima u procesu posvojenja- iskustvo Dječjeg doma Zagreb*. U Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj:*

Posvojenje - dio moje priče: zbornik radova. Zagreb: Na drugi način, 73-79.

Mirosavljević, A. (2015). *Izvansudska nagodba- perspektiva oštećenika i mladih u sukobu sa zakonom*. Doktorska disertacija. Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.

Obiteljski zakon. Narodne novine, 103/2015, 98/2019.

Preparing Children for Adoption (2016). Chapter V - Adoption, Guardianship, and Other Permanency Plans. Posjećeno 04.03.2019. na mrežnoj stranici: http://www.dhs.state.or.us/caf/safety_model/procedure_manual/ch05/ch5-section01.pdf

Rutter, M. (1981). *Maternal Deprivation Reassessed*. London: Penguin Books.

Sagar, T., & Hitchings, E. (2008). 'More Adoptions, More Quickly': A Study of Social Workers' Responses to the Adoption and Children Act 2002. *Journal of Social Welfare & Family Law*, 29(3-4), 199-215.

Sladović Franz, B. (2013). *Posvojenje (ni)je alternativna skrb*. U Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje - dio moje priče: zbornik radova*. Zagreb: Na drugi način, 21-32.

Smith, D. W. & Brodzinsky, D. M. (1994). Stress and coping in adopted children: A developmental study. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23(1), 91-99.

Srivastava, A. & Thomson, S. B. (2009). Framework Analysis: A Qualitative Methodology for Applied Policy Research. *JOAAG*, (4)2, 72-79.

Wind, L.H, Brooks, D. & Barth (2005). Adoption Preparation: Differences between adoptive families of children with and without special needs. *Adoption Quarterly*, 8(4), 45-74.

Wind, L. H., Brooks, D., & Barth, R. P. (2007). Influences of risk history and adoption preparation on post-adoption services use in US adoptions. *Family Relations*, 56(4), 378-389.

Wrench, K & Naylor, L. (2013). *Life story work with children who are fostered or adopted: Creative ideas and activities*. Jessica Kingsley Public.

THE PROCESS OF PREPARING A CHILD FOR ADOPTION FROM PROFESSIONALS' PERSPECTIVE

Abstract

Adoption is one form of founding families, which allows the child to grow up in a safe and stable environment. Before the realization of adoption, it is necessary that a child and adoptive parents experience the process of preparation therefor. The process of preparation is extremely important for the child's adjustment to the adoptive parents and the establishment of relations and attachment. Furthermore, adoptive parents and the child are faced with many challenges during this process. The aim of this research is to gain insight into the experience of professionals in the process of adoption. A semi-structured interview was conducted with professionals from institutions and organizations involved in the process of preparing a child for adoption (N=7). Professionals have described their experiences regarding the process of preparing a child for adoption through their perception of the purposes of the preparation process, characteristics of the process and challenges they face during the preparation process. Professionals describe their role in the process of preparing a child for adoption by reference to their contact with the child, preparing the child for adoption and contact with the adoptive parents. In terms of improving the process of preparing the child for adoption in the Republic of Croatia, professionals suggest the need for improvement of certain aspects of the preparation process and for investing in professionals who work in the field of adoption and child care. The obtained research results can be used for deepening the understanding of the process of preparing the child for adoption in our context, they point out the need for further research and provide clear guidelines for improvement of this process.

Key words: *adoption, child, preparation process, the challenges of the process of preparation, experts*

Prof. dr. sc. Branka Sladović Franz

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Nazorova 51, Zagreb

E-pošta: branka.sladovic.franz@pravo.hr

PROCJENA I UPARIVANJE POSVOJITELJA I DJETETA

Sažetak

Promjene u postupcima zaštite djece donijele su niz unaprjeđenja u procjeni posvojitelja, odabiru i procesu uparivanja, a koji se provodi u svrhu usklađivanja posvojiteljskih snaga i prednosti s potrebama djeteta koje se posvaja. Postupci uparivanja potencijalnih posvojitelja i djece na čijoj strani su ispunjene pretpostavke za posvojenje postali su značajno složeniji – došlo je do pomaka od nekadašnjeg traženja roditelja što sličnijih djetetu k traženju prikladnih roditelja koji mogu zadovoljiti specifične potrebe djeteta, obično starije razvojne dobi, koje nerijetko ima neke razvojne teškoće ili stresna i traumatska iskustva. U uvodnom dijelu analizirano je posvojenje kao jedna od socijalnih intervencija za dugoročnu zaštitu interesa djeteta te značaj odabira posvojenja upravo za onu djecu u javnoj skrbi kojima će to unaprijediti ukupnu dobrobit. Prikazane su vrste procjena u posvojenju, pitanja kojima se stručnjaci trebaju voditi u radu s potencijalnim posvojiteljima i djecom te instrumenti i koncepti socijalnog rada koji su dostupni, provjereni i primjenjivi u hrvatskom kontekstu. Posebna pozornost posvećena je provođenju procesa uparivanja djeteta i posvojitelja, ponajprije značaju uparivanja, a zatim i metodama rada u praksi.

Ključne riječi: zaštita djece, posvojenje, procjena, uparivanje posvojitelja i djeteta

UVOD

Posvojenje je s jedne strane pravni proces zasnivanja roditeljskog odnosa s djetetom koji počiva na ostvarivanju određenih pretpostavki, a s druge strane socio-emocionalni proces stvaranja obiteljskih uloga, veza i skladnog međusobnog pripadanja. Kako bi taj proces bio dugoročno uspješan i osobno ispunjavajuć i smislen za sve članove novonastale obiteljske zajednice, socijalni radnici i drugi stručnjaci koji rade u području posvojenja trebaju s velikom pažnjom prethodno kvalitetno napraviti: a)

procjenu snaga djeteta i obitelji, izazova, potreba, želja, b) odabir obitelji koja ima najbolji potencijal da zadovolji djetetove želje i potrebe (a ne obrnuto!) kao i c) proces međusobnog uparivanja. Još donedavno bilo je uobičajeno da se proces odabira bazira na traženju sličnosti između posvojitelja i djeteta u tjelesnim i religijskim obilježjima, pri čemu se podrazumijevalo da najbolji potencijal za zadovoljavanje potreba posvojenog djeteta ima heteroseksualni bračni par posvojitelja srednjeg ili boljeg materijalnog statusa. Također, treba imati na umu da se u prošlosti najčešće radilo o posvajanju novorođenčadi (jer je dobrovoljno davanje beba na posvojenje bilo znatno češće zbog ekonomskih razloga neimaštine te neprihvatanja samohranog i maloljetničkog roditeljstva u društvu). U procesu posvajanja novorođenčadi nastojalo se što prije pronaći djetetu zamjenske roditelje sa što manjim potencijalnim razlikama kao izvorom poteškoća za dijete i posvojitelje kako bi se doimalo da su posvojenom djetetu oni biološki roditelji.

Kod odabira i uparivanja posvojitelja i male djece, osobito novorođenčadi, i danas se može također govoriti o relativno jednostavnoj potrazi za kvalitetnim posvojiteljima koji će moći na adekvatan način odgovarati na potrebe djeteta (mada i tu, kao i kod biološkog roditeljstva, postoji određeni element nepredvidivosti u tome kakve će dijete dobiti roditelje i kakvo dijete će dobiti roditelji). Potreba za podrškom i pažljivijom procjenom specifičnih potreba novorođenog djeteta i mogućnosti posvojitelja da zadovolje prepoznate potrebe djeteta javlja se obično kasnije u situacijama otkrivanja određenih razvojnih rizika povezanih s porijeklom ili pitanjima identiteta djeteta. S obzirom da je danas relativno malo dostupnih beba i male djece za posvojenje, a i slijedom drugih društvenih promjena i standarda prakse socijalnog rada, postupci stručne procjene prikladnosti potencijalnih posvojitelja, njihova priprema i uparivanje, značajno su se promijenili u proteklim godinama.

Razvojem alternativne skrbi i podrške biološkim roditeljima za ponovno preuzimanje brige o djeci koja su prethodno bila izdvojena iz obitelji te jačanjem mehanizama zaštite dječjih i roditeljskih prava došlo je do pomaka u smjeru odgađanja oduzimanja roditeljske skrbi te sve rjeđeg posvojenja djece rane razvojne dobi. Kao posljedica toga danas je u skupini djece, na čijoj su strani ispunjene pretpostavke za posvojenje, sve više djece starije životne dobi, s iskustvima duljeg boravka u alternativnoj skrbi, s određenim razvojnim teškoćama ili traumatskim iskustvima koje su posljedica zlostavljanja, zanemarivanja ili života u razvojno deprivirajućim obiteljskim ili institucionalnim uvjetima (Sladović Franz, 2015.).

Također, u kontekstu aktualnih promjena u procesima procjene i uparivanja kod

posvojenja, treba imati na umu da u novije vrijeme sve veći broj zemalja dopušta posvojenje djece od strane udomitelja kod kojih su djeca prethodno bila udomljena (npr. u SAD-u se broj udomiteljskih posvojenja udvostručio u nekoliko godina (Jones i Placek, 2017.)). Navedeno je posljedica sve šireg prihvaćanja ideje o velikom značaju privrženosti i stabilnosti u životu djeteta te osiguravanju prava djeteta na biološku obitelj (a ne samo na roditelje), tj. na zadržavanje kontakata s braćom, sestrama i ostalim rođacima (Kerman, Freundlich i Maluccio, 2009.)). Kod posvojenja djece koja su duže vrijeme bila smještena u alternativnoj skrbi te su razvila privrženost s članovima udomiteljskih obitelji (srodničkih ili nesrodničkih), nastoji se realizirati posvojenje unutar navedenih obitelji, kako djeca ne bi iznova proživljavala prekid privrženosti. Prednost se daje rođacima i udomiteljima gdje god je moguće zadržati kontinuitet odnosa za dijete te se u pripremi posvojenja radi na procjeni potencijalnih problemskih područja sada ili u budućnosti te osnaživanju obitelji da se s time nosi (Kerman, Freundlich i Maluccio, 2009.)).

U Hrvatskoj su problemi i motivi posvojitelja slični onima u razvijenim zapadnim zemljama (neploidnost, želja za većim brojem djece, namjera pomoći specifičnom djetetu, altruistični razlozi). Što se same provedbe tiče, posvajaju se najčešće djeca iz sustava socijalne skrbi i to nakon što su dulje vrijeme bila izložena rizičnim čimbenicima u biološkoj obitelji ili boravila u sustavu alternativne skrbi. Dakle, potrebe djece koja se posvajaju rapidno su se promijenile, a potrebe posvojitelja su ostale slične, tj. većina posvojitelja želi kroz posvojenje ostvariti roditeljstvo koje nisu u mogućnosti ostvariti biološkim putem. U novije vrijeme učinjen je značajan pomak u osviještenosti potencijalnih posvojitelja da posvojenjem djeteta ne kreću od „nule“, već da trebaju prihvatiti cjelokupno nasljeđe djeteta koje može biti obilježeno različitim traumatskim iskustvima pa stoga posvojitelji trebaju težnju za realizacijom posvojenja idealizirane slike „zdravog“ djeteta zamijeniti sa spremnošću uvažavanja specifičnih potreba posvojenog djeteta (Rees i Selwyn, 2009.)).

Predstavlja li posvojenje uvijek najbolji oblik zaštite interesa djece u alternativnoj skrbi?

U najvećem broju slučajeva, ako se postupak posvojenja provede pravovremeno i kvalitetno, posvojenje predstavlja izuzetno važnu mjeru zaštite djeteta kojom se djetetu osigurava odrastanje u trajnom i stabilnom obiteljskom okruženju. Ipak, posvojenju treba uvijek pristupati kao jednoj od mogućih mjera zaštite djece koja ne mora uvijek biti najbolji izbor za svako dijete. Naime i u članku 180. Obiteljskog zakona (NN 103/15, 98/19) naglašava se u stavku 3 da se posvojenje zasniva ako je u skladu s dobrobiti

djeteta (te se pretpostavlja da u nekim slučajevima nije u skladu s dobrobiti djeteta), baš kao što se u stavku 4. istog članka navodi da se u postupku procjenjuju osobine posvojitelja u odnosu na dobrobit djeteta (onog pojedinog koje treba biti posvojeno).

Sukladno načelu razmjernosti i postupnosti, posvojenje treba biti zadnja mjera zaštite djece (a nikako prva!) jer se posvojenjem ozbiljno i trajno mijenja tijek djetetova života. Pri donošenju odluke je li posvojenje u skladu s dobrobiti djeteta, važno je procijeniti donosi li posvojenje za određeno dijete ukupni dobitak koji je veći od gubitka svih veza s biološkom obitelji do čega dolazi unutar zatvorenog posvojenja kakvo još uvijek prevladava u Hrvatskoj.

Naime, u javnosti, a ponekad i među stručnjacima, može se čuti mišljenje da sva djeca koja žive u alternativnoj skrbi trebaju biti posvojena, da je alternativna skrb samo nužno privremeno rješenje, a jedini trajni ishod je posvojenje ili povratak djeteta u biološku obitelj, no profesionalna praksa pokazuje da to nije uvijek točno. Kod neke djece može se pokazati da povratak djeteta u biološku obitelj nažalost nije moguć, no niti da je posvojenje u skladu s dobrobiti djeteta. Primjerice, neka djeca se nakon niza teških životnih iskustava nisu sposobna prilagoditi promjenama životnih uvjeta pa niti novom životu u posvojiteljskoj obitelji, osobito kada se radi o starijoj djeci i djeci koja dulje vrijeme borave u alternativnoj skrbi (Matthews i sur., 2018.). Naime, što je dijete mlađe to je veća vjerojatnost da će posvojenje biti uspješno, dok za stariju djecu u načelu dugotrajno udomiteljstvo može imati više prednosti (Biehal i sur., 2011.).

Ponekad, djeca koja su bila izdvojena iz bioloških obitelji zbog zlostavljanja i zanemarivanja koja su doživjeli imaju ozbiljnih problema s nepovjerenjem i nemogućnošću razvoja privrženosti (Henderson i sur., 2003.), a ponekad i sami izražavaju stav da ne žele biti posvojeni. Ponekad se može raditi o procjeni stručnjaka (u kojoj je uzeto u obzir i mišljenje djeteta) da posvojenje nije u skladu s najboljim interesom djeteta jer je dijete uspješno integrirano u život lokalne zajednice, osjeća snažnu privrženost srodničkoj ili nesrodničkoj udomiteljskoj obitelji, dobro je povezano s odgajateljima, prijateljima u školi i slično, a ponekad i s drugim članovima biološke obitelji (Thomas, 2013.). U takvim okolnostima promjena smještaja djeteta predstavljala bi za dijete dodatnu traumatizaciju i još jedan veliki gubitak te stoga posvojenje ne bi bilo u skladu s dobrobiti djeteta (Quinton, 2012.). Ako nije moguća reunifikacija s biološkom obitelji, smatra se da je dugoročnu stabilnost za djecu iz alternativne skrbi moguće ostvariti osim posvojenjem i dugotrajnim udomiteljstvom jer se u suvremenoj primjeni danas sve više približavaju po svojim obilježjima (Sladović Franz, 2015.).

PROCES PROCJENE U PODRUČJU POSVOJENJA

U procesu provođenja procjene u području posvojenja ponajprije je važno naglasiti da se u pravilu ne procjenjuju sadašnje roditeljske sposobnosti kod potencijalnih posvojitelja (osim kod onih koji već jesu roditelji, ali i tada je procjena roditeljskih sposobnosti samo dio procjene), već je u većini slučajeva riječ o procjeni potencijalnih roditeljskih sposobnosti. Ono što je pri tome moguće odrediti jest motivacija potencijalnih posvojitelja, njihove osobine, znanja i stavovi o roditeljstvu, iz kojih se onda posredno određuje kakav je roditeljski kapacitet potencijalnih posvojitelja. Kakvo će biti njihovo roditeljstvo nakon realizacije posvojenja ovisi o njihovoj specifičnoj interakciji s djetetom koje će posvojiti te o načinu kako će i oni i dijete reagirati u novoj situaciji koja je sama po sebi stresna i podrazumijeva promjene u obiteljskim odnosima. U tom smislu nije moguće unaprijed sa sigurnošću predvidjeti kvalitetu roditeljstva i uspješnost konkretnog posvojenja.

U procesu procjene u području posvojenja potrebno je razlikovati opću, specifičnu i ciljanu procjenu potencijalnih posvojitelja (Cousins, 2003., Quinton, 2012.). Opća procjena treba odgovoriti zapravo na temeljno pitanje zadovoljava li netko, tko je izrazio želju za realizacijom posvojenja, osnovne propisane kriterije te na temelju pozitivnog stručnog mišljenja može biti upisan u Registar potencijalnih posvojitelja. Kod nas se navedeno provodi sukladno važećem Pravilniku o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima (NN 106/2014.).

Osim opće procjene, potrebno je provesti detaljnije specifične procjene (po mogućnosti istovremeno kada i opću procjenu). Specifične procjene trebaju odgovoriti na pitanja za koje dijete (npr. koje dobi, osobina, prethodnih iskustava, potreba...) bi upravo određeni potencijalni posvojitelji bili odlični roditelji te za kakvo dijete/djecu ovo nisu potencijalno dobri posvojitelji.

Ciljana procjena u području posvojenja ima svrhu odrediti koliki je kapacitet potencijalnih posvojitelja da razumiju, prihvate i zadovolje potrebe određenog djeteta i obrnuto, kakve su sposobnosti djeteta da se dobro „uklopi” u potencijalnu posvojiteljsku obitelj. Ova se vrsta procjena radi tek kada potencijalni posvojitelji uđu u uži izbor (temeljem opće i specifične procjene) te tijekom i nakon susreta s djetetom (ako je do toga došlo). Ciljana procjena je sastavni dio procesa uparivanja. U ciljanjoj

procjeni nužno je imati niz detaljnih informacija o samom djetetu temeljem kojih će stručnjaci moći upariti dijete i posvojitelje. Usporedna analiza više potencijalnih posvojitelja (odabranih temeljem informacija dobivenih iz specifičnih procjena) relativno brzo ukazuje na temeljne razlike, jake i slabije strane koje se mogu očekivati u određenoj obitelji u odnosu na pojedino dijete. Na taj se način povećava vjerojatnost uspješnog posvojenja, a dobar odabir pomaže međusobnom usklađivanju članova buduće posvojiteljske obitelji. Kako bi proveli kvalitetno uparivanje, stručnjaci trebaju biti usmjereni na traženje odgovora na pitanje koji su od potencijalnih posvojitelja najbolji za određeno dijete. Najbolji izbor za pojedino dijete ponekad mogu biti i „manje idealni” posvojitelji jer upravo specifičnosti načina života, određeni stavovi i iskustva mogu takve potencijalne posvojitelje učiniti izvrsnima za pojedino dijete i njegove individualne specifične potrebe.

Postoji niz važnih pitanja na koje stručnjaci trebaju biti usmjereni u procesu uparivanja djeteta i potencijalnih posvojitelja (Gerstenzang i Freundlich, 2006.). Neka od tih pitanja važna su istovremeno i kao dio procesa procjene, ali i kao dio procesa pripreme potencijalnih posvojitelja. Npr. neki potencijalni posvojitelji mogu biti općenito motivirani za posvojenje, no pitanje je jesu li spremni za roditeljstvo određenom djetetu. U tom pogledu važnu ulogu ima priprema potencijalnih posvojitelja kroz pohađanje tzv. Škole za posvojitelje. Sudjelovanje u programima pripreme za posvojenje usmjereno je na razvijanje uvida i samoprocjene kod potencijalnih posvojitelja te na stjecanje znanja o specifičnim potrebama nekih skupina djece, o specifičnim izazovima posvojenja vezano za prethodna životna iskustva djece, a provode ga kod nas Centri za socijalnu skrb, Obiteljski centri i udruge sukladno važećem Pravilniku o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima (NN 106/2014.).

Informiranost i pripremljenost potencijalnih posvojitelja na izazove posvojiteljskog roditeljstva izrazito je važna jer se na njoj u značajnoj mjeri temelji kasniji odnos posvojitelja prema posvojenom djetetu kao i prema posvojenju općenito. Primjerice, ukoliko majka i tri godine nakon zasnovanog posvojenja, uvijek plače kada govori o posvojenim sinovima, za pretpostaviti je da način ostvarivanja roditeljstva posvojenjem ili neki drugi aspekt roditeljstva i dalje u tom slučaju nije integriran na razinu životnih činjenica uz emocionalno prihvaćanje te zasigurno predstavlja i posvojenoj djeci svojevrsan izazov. Valja naglasiti da na ukupan ishod posvojenja značajno utječu i posvojiteljska očekivanja (Reilly i Platz, 2003.). Ukoliko su ona

realnija i informiranija, utjecaj posvojenja na sve članove posvojiteljske obitelji je primjereniji (Javier i sur., 2007.). Sasvim je normalno da svaki roditelj (neovisno radi li se o biološkom ili posvojiteljskom roditeljstvu) ima određena očekivanja i nade (Schooler, 2009.) koja se u nekoj mjeri mogu i ne moraju ispuniti, no u konačnici potrebno je prihvatiti i način ostvarivanja roditeljstva, dijete koje dolazi u obitelj kao i osobne i partnerske promjene koje donosi to iskustvo.

Nadalje, važno pitanje u postupku procjene i pripreme potencijalnih posvojitelja odnosi se na motivaciju, tj. na pitanje proizlazi li motivacija potencijalnih posvojitelja samo iz zadovoljenja vlastitih potreba za roditeljstvom ili posredno postoji želja i spremnost za pomaganjem, pružanjem ljubavi i svakodnevne brige određenom djetetu čiji je život od rane dobi opterećen neugodnim iskustvima i gubicima (NRCA, 2011.a). Tijekom pripreme potencijalnih posvojitelja iznimno je važno poticati potencijalne posvojitelje na promišljanje o osobnoj spremnosti za posvojenje djeteta sa specifičnim teškoćama ili teškom osobnom poviješću (npr. dijete s intelektualnim teškoćama, dijete koje je začeto u okviru kažnjivih radnji itd.). Potencijalni posvojitelji trebaju biti ohrabreni od stručnjaka da tijekom procesa pripreme steknu uvide i procijene sami sebe, drugog roditelja i ukupne kapacitete obitelji i okoline za posvojenje određenog djeteta te da temeljem toga donesu i izraze svoju slobodnu odluku o (ne)posvojenju djeteta u određenim okolnostima. Jednakim principom trebaju se rukovoditi i stručnjaci tijekom procesa uparivanja jer realizacija posvojenja bez adekvatne motivacije i pripremljenosti posvojitelja nije dobro rješenje ni za dijete ni za cijelu posvojiteljsku obitelj.

Nadalje, važno pitanje u procesu samoprocjene i procjene potencijalnih posvojitelja odnosi se na to kako potencijalni posvojitelji reagiraju i promišljaju vezano za temu biološke obitelji posvojenog djeteta te kako doživljavaju interes djeteta za nju. Pri tome je važno procijeniti jesu li potencijalni posvojitelji spremni prepoznati i prihvatiti da je djetetov interes za biološku obitelj prirodan, da nije odraz pogreške u postupanju posvojitelja niti dokaz da je posvojeno dijete nesretno. Nadalje, pitanje kojem se treba posvetiti tijekom pripreme i procjene je mogu li se određeni potencijalni posvojitelji nositi s činjenicom da nisu jedini roditelji posvojenom djetetu te da će njihovo posvojeno dijete zauvijek imati i biološke roditelje (neovisno o tome jesu li oni živi ili ne, jesu li napustili ili zlostavljali dijete itd.) te da posvojitelji i biološki roditelji nisu ništa manje ili više pravi roditelji. U situaciji kada potencijalni posvojitelji već imaju ili naknadno dobiju biološko dijete, posebno je važno procijeniti u kojoj mjeri su spremni u roditeljskoj ulozi napraviti primjerenu (ali ne preveliku) distinkciju između potreba posvojenog i biološkog djeteta, odnosno ne negirati činjenicu da je roditeljstvo posvojenog djeteta u odnosu na biološko roditeljstvo u mnogočemu slično, ali ne i isto.

Sljedeće je važno pitanje mogu li se potencijalni posvojitelji i na koji način nositi s djetetovim reakcijama i specifičnim izazovima roditeljstva posvojenog djeteta (npr. problemi identiteta) koji će se očekivano javljati u različitim razvojnim fazama djeteta. Zatim, jesu li potencijalni posvojitelji spremni na buduće reakcije osoba iz okoline u kojoj svakodnevno žive, jesu li spremni vidati se s drugim posvojiteljima ako kod njih budu braća i sestre posvojenog djeteta ili s drugom rodbinom djeteta te ih prihvatiti kao značajne osobe za svoje dijete, što bi ih moglo razočarati u budućnosti, mogu li se nositi sa svojim razočaranjima i slično.

Važno je naglasiti da i osobni stavovi i vrijednosti stručnjaka utječu na proces donošenja odluka te je stoga nužno da stručnjaci budu svjesni i razumiju kako utječu na njihove profesionalne postupke procjene djeteta i potencijalnih posvojitelja (Gerstenzang i Freundlich, 2006.). To dolazi posebno do izražaja u sljedećim područjima posvojenja: posvojenje djece s ozbiljnim zdravstvenim teškoćama, posvojenje adolescenata, posvojenje djece manjinskih skupina, npr. romske djece, međurasna posvojenja, posvojenja od strane rodbine, posvojenje od strane udomitelja, posvojenje od strane samohranih roditelja, zajedničko posvojenje braće i sestara, posvojenje u udaljenu regiju / stranu državu. Stoga je poželjno da svaki stručnjak koji radi procjenu razmisli o tome kako može umanjiti utjecaj osobnih stavova na objektivnost procjene jer konačni rezultat procjene treba biti utemeljen na znanstvenim i stručnim postavkama te slijedom toga jasno argumentiran.

Pažljivu procjenu i uparivanje posvojitelja i djeteta potrebno je provesti i zbog prevencije negativnih ishoda posvojenja, a koji mogu varirati od prekida započetog, ali pravno nedovršenog posvojenja zbog odustajanja posvojitelja, preko problematičnih međusobnih odnosa, problema u ponašanju djeteta ili neadekvatne roditeljske skrbi pa čak i do napuštanja djeteta od strane roditelja – posvojitelja. Usljed navedenog poduzimaju se uobičajene mjere obiteljsko-pravne zaštite prema roditeljima i djetetu (što ponekad uključuje i ponovni smještaj posvojenog djeteta u sustav alternativne skrbi za djecu) što pridonosi visokom razvojnom riziku i predstavlja ponovno ugrožavanje djetetove dobrobiti. Ozbiljni problemi u posvojiteljskim obiteljima vjerojatniji su kada očekivanja posvojitelja nisu usklađena s djetetovim sposobnostima i obilježjima (Ward, 1997., prema Farmer i Dance, 2016.), kada posvojitelji nemaju dovoljno točnih informacija da razumiju i prihvate izazove (ili da pravovremeno donesu odluku o odustajanju od zasnivanja posvojenja) koje određeno dijete i roditeljstvo donosi pred njih (Selwyn i sur., 2006., prema Farmer i Dance, 2016), kada potrebe djeteta i posvojitelja nisu pravilno prepoznate i procijenjene ili kada je izostala podrška prije i/ili poslije zasnivanja posvojenja (Farmer i Dance, 2016). Pokazalo se da je

uparivanje bitno kvalitetnije i uspješnije kada je proces donošenja odluka i analiziranja informacija proveden na zajedničkom sastanku više različitih profesionalaca koji su uključeni u proces posvojenja (Farmer i Dance, 2016.).

Instrumenti i koncepti socijalnog rada u procjeni potencijalnih posvojitelja i djeteta koje se priprema za posvojenje

Smatra se da je područje zaštite djece vrlo zahtjevno u socijalnom radu. Stručnjaci koji rade u ovom području moraju donositi složene zaključke, mišljenja i odluke koje imaju dalekosežne posljedice za život djeteta i drugih članova obitelji, u uvjetima u kojima gotovo uvijek postoji ograničeno znanje o nekoj konkretnoj obiteljskoj situaciji, uz često prisutne snažne emocije, vremenski pritisak te suprotstavljena prava i vrijednosti (Munro, 2004.). Svako je predviđanje djetetove buduće dobrobiti nesavršeno, ali pažljivim procjenjivanjem, planiranjem i provedbom intervencija i mjera moguće je ostvariti ciljeve zaštite djece – s jedne strane minimaliziranje opasnosti za dijete, a s druge maksimaliziranje njegove dobrobiti.

To je osobito važno u situaciji posvojenja u kojoj je nužno kroz provođenje kvalitetnih procjena i intervencija osigurati dobrobit djeteta i smanjiti vjerojatnost ponovnih životnih poteškoća koliko god je to moguće. Upravo zato jer se želi spriječiti da dijete koje je već jednom doživjelo nekvalitetno roditeljstvo i gubitak obiteljske zajednice, ponovno bude izloženo daljnjim neugodnim i rizičnim životnim iskustvima, nužno je da svi zainteresirani potencijalni posvojitelji prođu kroz postupak procjene podobnosti i pripreme za posvojenje. Na taj način povećava se šansa za kasniji kvalitetan obiteljski život posvojenog djeteta i posvojitelja, odnosno za ostvarivanje privrženosti i skladnih obiteljskih veza između članova posvojiteljske obitelji.

Osim pravnih i psiholoških pretpostavki i procjena, u novije vrijeme su u socijalnom radu dostupne i različite liste za procjenu i instrumenti socijalnog rada koji pomažu u procesu procjenjivanja na način da omogućuju stručnjacima analiziranje i odlučivanje na objektivnan, sistematičan, osnažujući i sveobuhvatan način. Naravno, intuitivno razmišljanje uvijek treba uzeti kao vrijedno polazište za provjeru ideja, odnosa i mogućih profesionalnih smjernica, no analitičko mišljenje (koje je kroz primjenu lista i instrumenata socijalnog rada olakšano i poticano) također ima veliku vrijednost jer omogućuje dodatnu kvalitetu i standardizaciju u postupcima pružanja usluga korisnicima (Sladović Franz, 2011.).

Niz je instrumenata socijalnog rada koji se koriste za različite svrhe (npr. za procjenu

kvalitete odnosa između članova obitelji i slično), a koji također mogu biti korisni i u kontekstu posvojenja (navedeni su i detaljno pojašnjeni u knjizi „Pravo djeteta na život u obitelji“, ur. Ajduković i Radočaj, 2008.). Sukladno opisanim općim uputama, prije primjene instrumenata važno je da stručnjaci odgovore sebi na pitanje s kojom namjerom žele koristiti određeni instrument, tj. što žele doznati, proučiti i provjeriti. Naime, prikupljanje podataka samo da bi se oni prikupili ne koristi nikome, niti je profesionalno etično. Dakle, upotreba instrumenata treba biti jasno opravdana, a broj i veličina upitnika i skala koje se koriste trebaju biti razumni i u skladu sa specifičnom situacijom odnosno potrebama korisnika – posvojitelja ili posvojenog djeteta. Instrumenti se mogu koristiti tako da ih ispunjavaju korisnici ili stručnjaci, ali i kao predložak za razgovor. Prije svake primjene važno je jasno objasniti potencijalnim posvojiteljima ili djetetu zbog čega se koristi neki od instrumenata, čemu služi i od čega se sastoji. Uvijek je dobro provjeriti jesu li potencijalni posvojitelji već imali nekih iskustava s ispunjavanjem upitnika i skala i kakva su ta iskustva.

Za razliku od psihologijskih instrumenata, kod instrumenata socijalnog rada najčešće ne postoje standardizirani rezultati, već je njihova interpretacija kontekstualna i ovisi o svrsi procjene, stručnjakovim kompetencijama, značenju koje prikupljene informacije imaju u kontekstu posvojenja, kvaliteti prikupljenih informacija koja u velikoj mjeri ovisi i o uključenosti i autentičnosti korisnika pri odgovaranju na pitanja te o stvorenom suradničkom odnosu između stručnjaka i korisnika.

Za procjenu podobnosti i prikladnosti za posvojenje preporučuje se korištenje sljedećih instrumenata (Ajduković i Sladović Franz, 2008.):

- a) Kempeov inventar obiteljskih stresora
- b) Skala obiteljskih resursa
- c) Skala za procjenu uključenosti obitelji i djeteta u zajednicu
- d) Skala za procjenu sadašnjih odnosa među članovima obitelji
- e) Upitnik stresnih događaja
- f) Upitnik privrženosti ljubavnom partneru / partnerici
- g) Skala dobrobiti roditelja / skrbnika

Kod upotrebe instrumenata u kontekstu procjene podobnosti i prikladnosti za posvojenje, treba imati na umu da se tu radi o procjeni potencijalnog, a ne ostvarenog roditeljstva te stoga nije nužno primjenjivati sve čestice u pojedinim skalama, a niti sve predložene liste i skale jer neke od njih ne moraju odgovarati potrebama specifične situacije.

Također, treba naglasiti da ako u ispunjavanju instrumenta sudjeluju potencijalni posvojitelji, očekivano je da će kod njihovih procjena biti izraženo iskazivanje socijalno poželjnih odgovora jer se potencijalni posvojitelji žele prikazati u što boljem svjetlu kako bi povećali svoje šanse za realizaciju posvojenja.

Nakon ispunjavanja određenih instrumenata procjene (bilo da ih ispunjava sam stručnjak ili potencijalni posvojitelji), potrebno je analizirati i/ili raspraviti na timskom sastanku sljedeća pitanja: Koje informacije / čestice / rezultati su značajni? U koje je podatke stručnjak siguran jer o njima ima pouzdane informacije, a koje odgovore daje intuitivno? Koje informacije još treba prikupiti i kako?

I drugi instrumenti socijalnog rada mogu se koristiti u svrhu bolje pripreme djeteta i potencijalnih posvojitelja za posvojenje te u postupcima uparivanja. Primjerice, za procjenjivanje i prepoznavanje specifičnih razvojnih potreba i rizika kod pojedinog djeteta može se na način prilagođen situaciji koristiti Lista za procjenu razvojnih rizika djeteta razvijena u suradnji s domaćim stručnjacima socijalne skrbi za djecu (Ajduković, Sladović Franz i Laklija, 2015.). Poželjno je da kod potencijalnih posvojitelja u pravilu ne postoje navedene obiteljske okolnosti i obilježja roditelja kao čimbenika razvojnog rizika djeteta, s obzirom da pridonose razvojnom riziku djeteta, a koji je kod djece koja se pripremaju za posvojenje zasigurno već izražen. Drugi dio liste koji se odnosi na obilježja djeteta i njegovog ponašanja kao pokazatelja ugroženog razvoja i čimbenika razvojnih rizika može se iskoristiti u procesu analize, informiranja i uparivanja jer se prema dobnim skupinama navode najčešće specifične posljedice i ponašanja, a koja su iznimno značajna za daljnju brigu o djetetu i mogućnost međusobne prilagodbe. Zadnji dio Liste za procjenu razvojnih rizika djeteta je zapravo zasebna Lista za procjenu roditeljskih snaga koja može ukazivati na specifične prednosti potencijalnih posvojitelja (osobito ako se radi o osobama koje su već roditelji ili udomitelji), a kasnije može biti način praćenja i planiranja podrške nakon zasnivanja posvojenja. U istu svrhu mogu se preporučiti i instrumenti namijenjeni procjeni djece koji su prikazani u spomenutoj knjizi *Pravo djeteta na život u obitelji* (Ajduković i Radočaj, 2008.), kao što su: Upitnik snaga i poteškoća djeteta (također dobnospecifičan), Upitnik izražavanja osjećaja djeteta, Lista za procjenu privrženosti i Upitnik utjecaja djeteta na obitelj.

Nadalje, moguće je provesti i opisnu procjenu kroz tzv. Trokut procjenjivanja koji se često koristi u socijalnom radu kod procjenjivanja ugroženosti dobrobiti djece (Sladović Franz i Ajduković, 2008.). U središte analize se postavlja određeno dijete i njegova potreba za sigurnosti, stabilnosti i dobrobit djeteta, dok stranice trokuta

zapravo čine tri dijela procjene – djetetove razvojne potrebe, roditeljske sposobnosti te obiteljski činitelji i činitelji iz okoline.

Upotreba trokuta procjenjivanja u kontekstu posvojenja odnosi se na to da se u prvom redu procjenjuju djetetove razvojne potrebe (temeljem dostupnih podataka iz anamneze o djetetu, ali i izravnim radom i razgovorom s djetetom). Nadalje, iz razgovora s potencijalnim posvojiteljima te na osnovu prikupljenih podataka pomoću instrumenata socijalnog rada, terenskog izvida i slično, procjenjuju se obiteljski i okolinski čimbenici te potencijalne roditeljske sposobnosti budućih posvojitelja.

S obzirom da je na seminarima za stručnjake socijalne skrbi koji se bave posvojenjem uvijek vrlo zanimljiv uvid u brzinu i jasnoću koja se postiže primjenom Trokuta procjenjivanja u funkciji početnog odabira posvojitelja za određeno dijete, ovdje će ukratko biti prikazana njihova primjena. Trima malim grupama stručnjaka daje se zadatak da opišu troje djece na čijoj strani su ispunjene pretpostavke za posvojenje (u natuknicama na velikim papirima) rukovodeći se pri tome opisom djetetovih razvojnih potreba prema Trokutu procjenjivanja (svaka grupa po jedno dijete). Drugim trima grupama stručnjaka daje zadatak da opišu tri potencijalna posvojitelja kroz desnu i donju stranicu trokuta (Roditeljske sposobnosti i Obiteljski i okolinski čimbenici). Još tijekom prezentacije uradaka uobičajeno je i bez dodatnih pitanja jasno vidljivo kako nije svako dijete dobar odabir za svaki potencijalni posvojiteljski par i obrnuto te se u razgovoru i analizi uočavaju potencijalne prednosti i nedostaci pojedinih uparivanja. Preporuka o odabiru i procesu uparivanja troje djece u tri posvojiteljska para donosi se nakon toga s bitno većom lakoćom i profesionalnom sigurnošću. Naravno, reakcija djeteta i ostali čimbenici također su vrlo značajni u daljnjem procesu uparivanja, no jasno je da posvojenje određenog djeteta kod nekih načelno i općenito sjajnih potencijalnih posvojitelja treba biti razmotrena pažljivo kroz vjerojatnost međusobne usklađenosti.

Procjenjivanje djetetovih razvojnih potreba u kontekstu posvojenja provodi se u pravilu opisno, s više ili manje detalja, ovisno o tome koliko je informacija prikupljeno iz različitih izvora u prethodnim procjenama i postupcima socijalne skrbi (npr. upotrebom lista i instrumenata socijalnog rada). Pri tome je važno sve dostupne informacije o djetetu prikazati na sveobuhvatan i cjelovit način koji će omogućiti drugim stručnjacima i potencijalnim posvojiteljima cjelovit uvid u razvojne potrebe te jasnu predodžbu o svim specifičnostima određenog djeteta koje su ključne za kvalitetan odabir i uparivanje posvojitelja i djeteta.

U nastavku je prikazan sadržaj svake od sedam stavki kojima se opisuju djetetove razvojne potrebe, neovisno o svrsi procjene (Butler i Hickman, 2011.):

- a) *Zdravlje* – odnosi se na rast i razvoj djeteta te fizičku i psihičku dobrobit i zdravlje. Potrebno je uzeti u obzir i opisati genetske čimbenike, kakav je sadašnji i prethodni pristup zdravstvenoj skrbi u situacijama kada je dijete bolesno, obilježja prehrane i fizičke aktivnosti, informacije o cijepljenju i drugim redovitim pedijatrijskim pregledima, pregledima specijalista stomatologa, okuliste itd. Za stariju djecu potrebno je dodatno opisati kakva je dostupnost informacija i savjeta koji utječu na zdravlje, uključujući teme spolnosti i prevencije ovisnosti.
- b) *Obrazovanje* – pokriva sve aspekte kognitivnog razvoja djeteta koje počinje od rođenja, uključujući dotadašnje i sadašnje mogućnosti za igru i interakciju s drugom djecom, pristup knjigama i informacijama, školska postignuća i izazove, mogućnost stjecanja vještina, zadovoljavanje djetetovih interesa, doživljaj uspjeha i postignuća u nekom području kroz igru i hobi, uključenost odraslih osoba u edukacijske i slobodne aktivnosti koji su brinuli o djetetovom početnom interesu i mogućnostima te kasnijim posebnim obrazovnim potrebama.
- c) *Emocionalni razvoj i ponašanje* – odnosi se na prikladnost emocionalnih odgovora i ponašanja prvenstveno u odnosu na roditelje i druge skrbnike, a kako dijete raste, i prema drugima izvan obitelji ili iz drugih oblika alternativne skrbi. Uključuje prirodu i kvalitetu rane privrženosti, obilježja temperamenta, prilagodbu promjenama, odgovor na stres i stupanj prikladne samokontrole.
- d) *Identitet* – odnosi se na djetetov rastući osjećaj sebe kao posebnog i vrijednog ljudskog bića, uključuje i djetetov doživljaj samoga sebe, svojih sposobnosti, osjećaje pripadanja i prihvaćenosti unutar obitelji i u širem društvu (uključuje osobni, spolni, obiteljski, grupni, zavičajni, nacionalni identitet sukladno dobi) te snagu pozitivnog osjećaja individualnosti i unikatnosti.
- e) *Obiteljski i socijalni odnosi* - odnosi se na djetetov razvoj empatije i sposobnost uživanja u situacije drugih osoba, uključuje stabilnost i bliske odnose s roditeljem ili skrbnikom, obilježja odnosa s braćom i sestrama, dobno prikladna prijateljstva s vršnjacima i drugim značajnim osobama u djetetovom životu (sve veća s dobi) te reakcije obitelji ili drugih skrbnika na te odnose.
- f) *Socijalna prezentacija* – odnosi se na djetetovo rastuće razumijevanje načina na koji su vanjska pojava i ponašanje doživljeni od strane drugih osoba i koje impresije i

posljedice time dijete stvara o sebi kod drugih. Uključuje prikladnost odijevanja, čistoću i osobnu higijenu te dostupnost savjeta od roditelja i skrbnika o tome kako je uobičajeno i primjereno izgledati i ponašati se u različitim okruženjima.

- g) *Vještine skrbi za sebe* – odnosi se na djetetovo stjecanje praktičnih i emocionalnih kompetencija potrebnih za sve veću neovisnost. Uključuje rane praktične vještine odijevanja i hranjenja, mogućnosti za stjecanje samopouzdanja i praktičnih vještina izvršavanja aktivnosti izvan obitelji i samostalne životne vještine starije djece. Uključuje ohrabivanje za prikladne asertivne načine rješavanja problema. Posebnu pozornost treba posvetiti utjecaju invaliditeta i drugih čimbenika ranjivosti na razvoj vještina skrbi za sebe.

PROVOĐENJE PROCESA UPARIVANJA DJETETA I POSVOJITELJA

Uparivanje u procesu posvojenja odnosi se na proces povezivanja djeteta koje treba posvojitelje i najperspektivnijih roditelja za određeno dijete, a predstavlja značajnu fazu koja prethodi konačnoj odluci o posvojenju (Herman, 2000.). Najvažniji kriteriji za odabir posvojiteljske obitelji su sljedeći: a) posvojiteljska obitelj pokazuje razumijevanje za potrebe djeteta, b) posvojiteljska obitelj iskazuje spremnost na zadovoljavanje djetetovih potreba za sigurnošću, za osiguranjem dobrobiti i stabilnosti djeteta u sadašnjosti i budućnosti te c) dijete prihvaća posvojiteljsku obitelj kao svoju obitelj.

Suvremeni pristup uparivanju proširio se s pojma odabira najprikladnijeg posvojitelja na proces usklađivanja posvojitelja i djeteta, pri čemu kvalitetno napravljen odabir posvojitelja podrazumijeva veću vjerojatnost dobre usklađenosti i uspješne međusobne prilagodbe određenog posvojitelja i djeteta. Uparivanje se može definirati i kao proces identificiranja obitelji čiji će resursi u što je moguće većoj mjeri zadovoljiti potrebe pojedinog djeteta ili više braće i sestara, kroz njihovo djetinjstvo i poslije njega (Hadley Centar, 2002., prema Farmer i Dance, 2016.).

Uparivanje zapravo slijedi nakon opsežne i stručne procjene potencijalnih posvojitelja, a sastoji se od informiranja, pripreme i upoznavanja potencijalnih posvojitelja i djeteta kroz međusobno druženje što prethodi odluci i smještaju djeteta u obitelj. U tom procesu potrebno je predvidjeti specifičnosti i potencijalne poteškoće te planirati kakav oblik podrške i pomoći treba osigurati djeci i posvojiteljima nakon posvojenja (Rushton, 2003.). Cilj uparivanja zapravo je izbjeći ili što je više moguće umanjiti

poteškoće prije, tijekom i nakon realizacije posvojenja. Važno je stoga potencijalne posvojitelje informirati o svemu vezanom za dijete koje planiraju posvojiti kako bi se realistično i adekvatno pripremili za integraciju djeteta u svoj život i svoju obitelj (Javier i sur., 2007.).

U svim situacijama kada je to moguće potrebno je osigurati participaciju djeteta te kroz aktivno sudjelovanje djeteta u procesu uparivanja omogućiti djetetu da iskaže svoje mišljenje i odgovore na navedena pitanja (NRCA, 2011. b). Prema čl. 86. st. 2. Obiteljskog zakona (NN 103/15, 98/19) dijete u svim postupcima ima pravo na prikladan način saznati okolnosti slučaja, dobiti savjet, izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama poštivanja njegovog mišljenja. Ako je dijete premalo ili ne može iz drugog razloga iskazati svoje mišljenje, potrebno je razgovarati s nekom bliskom osobom iz djetetovog okruženja ili sa stručnjakom/stručnjacima koji dobro poznaju dijete. Na osnovu zajedničke analize prethodnih iskustava djeteta te na osnovu svih prikupljenih saznanja i sveobuhvatne procjene treba pretpostaviti kako bi dijete odgovorilo da može samo odlučivati.

Kada se krene u proces uparivanja, potrebno je pronaći odgovore na sljedeća pitanja: Kakve posvojitelje dijete želi/treba? Želi li jednog ili oba roditelja? Želi li da posvojitelji imaju drugu djecu ili ne? Gdje želi živjeti – grad, selo, more...? U kakvom objektu želi živjeti – kuća, stan? Voli li životinje i prirodu? Koje slobodne aktivnosti su mu važne? Kakav stil odgoja mu je potreban?

Nakon dobivanja odgovora od djeteta ili umjesto djeteta, proces uparivanja provodi se na način da se odabire do pet potencijalnih posvojitelja (prema prethodno iskazanim poželjnim obilježjima posvojitelja), a sukladno djetetovim potrebama i specifičnostima (koje su utvrđene procjenom i uzimanjem u obzir mišljenja djeteta). Među posvojiteljima koji zadovoljavaju ta obilježja traže se dalje potencijalno najbolji posvojitelji upravo za to dijete.

U sljedećem koraku potrebno je kroz zaseban sastanak i razgovor sa svakim od pet potencijalnih posvojitelja detaljno prezentirati svim potencijalnim posvojiteljima sve informacije o obilježjima djeteta koje se posvaja te provjeriti kakva je njihova spremnost za posvojenje tog djeteta. Ako više potencijalnih posvojitelja izrazi spremnost za posvojenje određenog djeteta, poželjno je djetetu prezentirati usmeno sve potencijalne posvojitelje te mu omogućiti da ono samo odabere koje potencijalne posvojitelje želi upoznati. Ako je dijete premalo ili iz drugih razloga to nije preporučljivo, tada potencijalne posvojitelje treba prezentirati stručnom timu i/ili drugim bliskim osobama

djeteta (rođaci, odgajatelji, udomitelji) kako bi oni, poznajući dijete, odabrali koji potencijalni posvojitelji su potencijalno najbolji za dijete.

Nakon toga slijedi upoznavanje djeteta i potencijalnih posvojitelja (najprije onih koji su procijenjeni kao potencijalno najusklađeniji s potrebama djeteta). Nakon upoznavanja slijedi stručna analiza i procjena o tome jesu li određeni posvojitelji zaista najprikladniji za određeno dijete. Navedena procjena treba biti utemeljena podjednako na mišljenju i reakcijama djeteta, buduće posvojiteljske obitelji i članova stručnog tima.

Sukladno situaciji, dijete se može upoznati s više posvojitelja i tada se iznova provodi procjena i analiza nakon upoznavanja. Ponekad će već prvo upoznavanje djeteta i posvojitelja potvrditi dobru usklađenost, a ponekad je potrebno više vremena i/ili upoznavanja više posvojiteljskih obitelji prije donošenja konačne odluke koji odabir je najbolji za dijete. U svakom slučaju odabir i odluka ne bi trebale nikako biti donesene bez prethodnog upoznavanja djeteta i posvojitelja te uzimanja u obzir tih početnih reakcija jednih na druge. Važno je naglasiti i da procedura ne mora nužno biti uvijek ista za svako dijete te da odabir ne smije biti odluka samo djeteta. Ipak, u konačnici dijete starije od dvanaest godina ima pravo dati, što znači i uskratiti pristanak na posvojenje (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 191.) pa je sudjelovanje djeteta u postupku uparivanja od iznimne važnosti. Radi se o vrlo osjetljivom procesu za dijete te stručnjaci s posebnom pažnjom trebaju voditi računa o tome da dijete ne bude stavljeno u položaj u kojem će se osjećati opterećeno odgovornošću zbog davanja svog mišljenja ili nastojanjem da se sviđa ili ne sviđa nekim potencijalnim posvojiteljima.

Kako bi se tijekom postupka uparivanja na prikladan način mogli potencijalni posvojitelji upoznati s bitnim informacijama o određenom djetetu i obrnuto, potrebno je izraditi njihove profile koji više ili manje detaljno pružaju informacije o nizu važnih područja o kojima trebaju biti informirani svi ljudi koji su uključeni u proces posvojenja (NRCA, 2011. b, Gerstenzang i Freundlich, 2006.). Profili djeteta i posvojiteljske obitelji izrađuju se temeljem prethodno provedenih općih i specifičnih procjena. Iako dio tih procjena služi ocjeni prikladnosti i podobnosti potencijalnih posvojitelja za posvojenje (sukladno važećem pravilniku), a dio se odnosi na stručne procjene o tome da je posvojenje prikladna mjera zaštite dobrobiti određenog djeteta, isti elementi procjene mogu se i trebaju iskoristiti i za uparivanje (ponekad uz prikupljanje dodatnih informacija).

Profil djeteta posvojenika treba sadržavati sljedeće informacije: socijalna anamneza bioloških roditelja djeteta, razlozi i postupci koji su doveli do statusa posvojenika, povijest boravka djeteta u skrbi, promjene smještaja i razlozi za navedene promjene,

djetetova osobna povijest, sadašnje emocionalno, tjelesno i socijalno funkcioniranje djeteta, trenutni obrazovni i razvojni status djeteta, stav djeteta prema biološkim roditeljima, trenutačno značajni odnosi i privrženost djeteta nekim osobama, djetetov stav, priprema i spremnost na posvojenje, informacije o znanjoj braći i sestrama te njihovom statusu, kriterij najboljeg interesa uključivo posebne tjelesne, emotivne ili obrazovne potrebe djeteta, smještaj sa ili bez braće i sestara, smještaj s rodbinom ili udomiteljima, zadržavanje kontinuiteta sadašnjih odnosa, vjerske preferencije i značaj, djetetove želje u svezi obilježja potencijalne posvojiteljske obitelji i samog posvojenja.

Profil potencijalne posvojiteljske obitelji treba sadržavati sljedeće informacije: kojim kriterijima udovoljavaju prema profilu djeteta, ako se radi o braći i sestrama koliko je obitelj voljna posvojiti sve njih i spremnost na posvojenje braće i sestara u budućnosti ako će biti potrebno, kapacitet obitelji da zadovolji potrebe sve djece (braće i sestara), druga djeca u obitelji – dob djece koja su već u obitelji u odnosu na dijete posvojenika te kako ta djeca reaguju na ideju posvojenja i kako će moguće reagirati na određeno dijete, sustav socijalne potpore obitelji (neformalni), alternativni plan za skrb o djeci ako se nešto dogodi posvojiteljima – dostupnost i uključenost drugih članova obitelji ili odraslih osoba u obiteljski život koji bi preuzeli privremenu ili trajnu skrb i dijeljenje informacija o djetetu s potencijalnim posvojiteljima.

Prije nego se djetetu predstave profili potencijalnih posvojitelja, važno je sa svakim potencijalnim posvojiteljem provjeriti jesu li zainteresirani za posvojenje određenog djeteta.

Nadalje, kada se razmišlja o uparivanju djeteta i različitih posvojiteljskih obitelji moguće je koristiti i sljedeći način analize. U prvom redu potrebno je odgovoriti na pitanje - što dijete želi i treba od ove obitelji (npr. od potencijalne obitelji 1, 2 i 3), kao i što svaka od tih obitelji želi i treba od toga djeteta. Zatim se postavlja pitanje - što se djetetu sviđa odnosno ne sviđa u toj obitelji kao i što se potencijalnim posvojiteljima (za sve tri obitelji) sviđa i ne sviđa kod toga djeteta. I konačno, koje su specifične potrebe djeteta posvojenika, odnosno kakva je sposobnost obitelji 1, 2 i 3 da zadovolje te specifične potrebe. Radi se o svojevrsnoj matrici pitanja i odgovora kojima se nastoji pronaći najveće individualizirano i specifično međusobno usklađivanje djeteta i posvojiteljske obitelji. Kroz navedenu analizu ne nastoji se generirati stručno mišljenje i opći zaključak o tome u kojoj mjeri je neka posvojiteljska obitelj ili osoba općenito dobra i prikladna za status posvojitelja, već se isključivo dobiva bolji uvid u to u kojoj mjeri je određena osoba ili posvojiteljska obitelj prikladna, odnosno najbolji izbor u odnosu na pojedino dijete.

Vrlo često je izazov za stručnjaka odrediti koje informacije podijeliti unaprijed s potencijalnim posvojiteljima. Naime, nakon zasnivanja posvojenja mnogi posvojitelji su iznenađeni određenim karakteristikama djeteta te se javljaju stručnjacima socijalne skrbi uz optužbe da nisu bili upoznati s nekim važnim obilježjima djeteta. Ponekad je to zaista tako, iako ne bi nikako smjelo biti. No isto tako ponekad niti stručnjak nema sve informacije o djetetu odnosno neka ponašanja i obilježja nisu vidljiva ili se nisu iskazala dok dijete nije došlo u posvojiteljsku obitelj. Isto tako, treba biti svjestan da posvojitelji ponekad idealizirano pristupaju posvojenju te u fazi uparivanja često selektivno slušaju informacije o djetetu koje dobivaju od stručnjaka, pamteći samo one dijelove koji im se više sviđaju. To ne iznenađuje kada se uzme u obzir da su potencijalni posvojitelji u tom trenutku jako fokusirani na mogućnost skore realizacije svoje roditeljske uloge koju već dugo priželjkuju te je u pravilu zamišljaju isključivo pozitivnom i ugodnom.

Dakle, tijekom postupka procjene i uparivanja jako je značajno potencijalnim posvojiteljima dati sve dostupne informacije i provjeriti s njima jesu li razumjeli sve informacije iz sljedećih razloga: a) zbog donošenja informirane odluke samih posvojitelja, b) zbog odabira obitelji koja može zadovoljiti djetetove potrebe i c) jer dobra informiranost posvojitelja omogućava da dijete u budućnosti dobije od posvojitelja potpune i točne podatke o sebi i svojoj biološkoj obitelji, čime se omogućava kvalitetan prijenos informacija o osobnoj, socijalnoj i medicinskoj anamnezi / povijesti djeteta.

S druge strane, treba pažljivo razmisliti koje informacije o potencijalnim posvojiteljima je prikladno i potrebno podijeliti s djetetom. Djeca najčešće žele znati radi li se o posvojiteljskoj obitelji u kojoj su dva ili jedan roditelj, imaju li oni već biološku djecu, kako odgajaju svoju djecu, kako se ponašaju prema njima, gdje žive (grad, kuća / stan), hoće li moći nakon posvojenja zadržati kontakt s dosadašnjim prijateljima i poznatim osobama (kuma, teta), hoće li posvojiti i njihovu braću i sestre ako bude moguće, zašto žele posvojiti dijete, zašto žele posvojiti baš to dijete (baš mene) i slično.

Nakon izbora najprikladnijeg posvojitelja za određeno dijete, poželjno je posvojiteljima dati napismeno sve značajne informacije o djetetovom životu kako bi one ostale kao trajni podsjetnik na djetetov dotadašnji život. Pri tome je potrebno točno prikazati i popratiti dokumentacijom koja nije povjerljiva svu povijest djetetovog obrazovanja, zdravstvenu i socijalnu povijest te iskustva u alternativnoj skrbi. Ponekad je korisno uputiti potencijalne posvojitelje i na savjetovanje s pedijatrima, psiholozima ili rehabilitatorima kako bi dobili realnu sliku o značenju određenih teškoća za sadašnje i buduće funkcioniranje djeteta. Također, važno je objasniti im kakav je mogući

utjecaj prethodnih iskustava iz biološke obitelji i alternativne skrbi na sadašnje i buduće funkcioniranje djeteta (osobito ako je dijete bilo traumatizirano i iskusilo više premještaja iz jednog oblika smještaja u drugi uz teškoće razvoja privrženosti). Poželjno je posvojiteljima dati i podatke o tome koje stručnjake mogu kontaktirati u slučaju potrebe za podrškom nakon posvojenja (npr. uputiti ih kome se konkretno mogu javiti u Centrima za socijalnu skrb ili u udrugama koje se bave posvojenjem).

Naime, potencijalnim posvojiteljima je nužno unaprijed ukazati na potencijalne rizike posvojenja (kao i svakog drugog roditeljstva) jer nema garancije kako će se određeno posvojeno dijete i posvojiteljska obitelj razvijati i ponašati tijekom vremena. Također, važno je potencijalnim posvojiteljima naglasiti da traženje pomoći i podrške nakon zasnivanja posvojenja nije znak slabosti, već dio odgovornog i brižnog roditeljstva. Na samu uspješnost procesa posvojenja, pogotovo kada se radi o „teže posvojujivj” djeci, uvelike utječe dostupnost podrške nakon zasnivanja posvojenja (Sullivan, 1999.). Postadoptivna podrška jednako je važna koliko i proces procjene i uparivanja prije zasnivanja posvojenja. Dostupna podrška nije važna samo za posvojitelje, već i za posvojenju djecu kojima treba pružiti stručnu podršku utemeljenu na razvijanju jakih strana djeteta i pomoći im u rješavanju postojećih problema uz individualno osnaživanje kada za time nastane potreba u skladu s razvojnim izazovima. Bitno je da posvojena djeca tijekom svih faza sazrijevanja, ne samo u periodu početne prilagodbe, mogu računati na podršku roditelja, ali i na dostupnu podršku stručnjaka koji će znati prepoznati i adekvatno reagirati na različite razvojne potrebe i izazove posvojenog djeteta i posvojiteljske obitelji.

ZAKLJUČAK

Iako veliku pozornost treba posvetiti procjeni, odabiru i uparivanju posvojitelja i posvojenika, ipak treba imati na umu da ne postoji jedan savršeni odabir posvojitelja za određeno dijete jer neki potencijalni posvojitelji mogu biti uspješni posvojitelji za više različite djece, a neku djecu može uspješno posvojiti više različitih obitelji. Proces procjene, uparivanja i smještaja djeteta za mnoge je stručnjake najteži dio postupka posvojenja, no većina se djece i roditelja dobro snađu u novoj situaciji i zadovoljni su svojom odlukom, razvojem roditeljstva i obitelji. Ipak, kako dvije trećine djece koja se posvajaju imaju neke specifične potrebe koje proizlaze iz životnih okolnosti, za očekivati je određene izazove (Keagy i Rall, 2007.). U ovom se kontekstu one ne odnose samo na psihičke, fizičke ili intelektualne poteškoće, nego i na djecu koja zbog prijašnjih specifičnih obiteljskih, ali i individualnih situacija i iskustava, imaju neke dodatne (kliničke i razvojne) potrebe. Kako bismo na primjeren način

mogli pomoći posvojenom djetetu, važno je da posvojitelji razumiju poteškoće koje se mogu pojaviti nakon zasnivanja posvojenja, npr. poteškoće povezane s otežanim uspostavljanjem privrženosti, (Javier i sur., 2007.). Svi stručnjaci koji se bave posvojenjem trebaju nastojati normalizirati i demistificirati posvojenje te na taj način potaknuti kod posvojitelja i u široj javnosti prepoznavanje i prihvaćanje nekih specifičnosti roditeljstva u posvojiteljskim obiteljima, ali i olakšati posvojiteljima nošenje s određenim izazovima koji ih očekuju (Javier i sur., 2007.).

S obzirom na potencijalni rizik od neuspješnih ishoda posvojenja te često prisutne izazove s kojima se susreću posvojiteljske obitelji (npr. teškoće privrženosti, identiteta i sl.) važno je da dijete odrasta uz roditelje s kojima je vjerojatnost uspješnog obiteljskog života najveća i to ne samo zbog djeteta već i zbog posvojitelja koji će u tom slučaju moći biti uspješniji roditelji. Roditelji/posvojitelji i djeca stvaraju međusobni odnos te specifičnu obiteljsku dinamiku na različite manje ili više uspješne načine ovisno o osobnim obilježjima, izazovima i okolnostima koji ih okružuju te se djeca i roditelji također mijenjaju s vremenom.

Kako će dijete reagirati na posvojenje ovisi o djetetovim biološkim i stečenim, tjelesnim i psihološkim osobinama, o razvojnoj fazi, iskustvima iz biološke obitelji i iz javne skrbi te o dosadašnjim odnosima djeteta s drugim značajnim odraslim osobama. Kao ni u svakom drugom roditeljstvu, tako ni u roditeljstvu posvojenog djeteta, stručnjak ne može unaprijed predvidjeti promjene kod djece i roditelja, okolnosti i izazove s kojima će se suočavati. Djeca i roditelji se uvijek mijenjaju, a njihovo spajanje u obitelj izaziva nove velike promjene (Gerstenzang i Freundlich, 2006.). Stoga potencijalni posvojitelji trebaju biti uključeni u proces procjene i odabira tijekom kojeg sami trebaju aktivno stjecati uvide u vlastita obilježja, snage, interese, želje i mogućnosti.

Kako bi se proces uparivanja i donošenja odluke mogao provesti na što kvalitetniji način, temeljem što većeg broja relevantnih informacija, bilo bi jako korisno u taj proces uključiti stručnjake koji su do tada skrbili za dijete i/ili udomitelje te stručnjake voditelje škola za posvojitelje koji su aktivno sudjelovali u pripremi potencijalnih posvojitelja za posvojenje. Ponekad je za potrebe uparivanja poželjno organizirati i tzv. konferenciju slučaja - stručni sastanak relevantnih stručnjaka i osoba koje su do tada brinule o djetetu kako bi se postiglo zajedničko razumijevanje i omogućilo donošenje najboljih mogućih prijedloga i odluka. Time se ne umanjuje ključna odgovornost stručnjaka socijalne skrbi, već se omogućava pouzdanije odlučivanje temeljem većeg broja informacija.

Za bolju kvalitetu rada stručnjaka nužno je stjecanje šireg iskustva i profesionalne ekspertize u ovom složenom području rada, no dosadašnja praksa pokazuje da neki Centri za socijalnu skrb imaju tek po jedno posvojenje godišnje te da u timovima za obitelj rade uglavnom mlađi stručnjaci. Svakako je potreban bolji pregled nad djecom s pretpostavkama za posvojenje i profilima potencijalnih posvojitelja te veće mogućnosti uparivanja kao i bolja iskoristivost specifičnih znanja i iskustva stručnjaka.

Za kvalitetno vođenje svih poslova vezanih uz posvojenje i udomiteljstvo djece, bilo bi poželjno u budućnosti organizirati regionalno-županijske timove sastavljene od različitih stručnjaka koji se bave samo ovim područjem zaštite djece uz uključivanje voditelja slučaja za pojedino dijete i voditelja škole za posvojitelje ili edukacije za udomitelje. Bilo bi korisno imati i mobilne timove za podršku i psihosocijalni tretman djece u udomiteljstvu i posvojene djece (npr. pri Centrima za pružanje usluga u zajednici, Obiteljskim centrima, udrugama itd.). S obzirom na niz profesionalnih zadataka i dugotrajnost posljedica po dijete te emotivni značaj koji poslovi posvojenja nose u socijalnoj skrbi za djecu, svi navedeni stručnjaci trebali bi imati dostupnu mogućnost supervizije pojedinog slučaja ili kontinuirane metodске supervizije čime bi se omogućilo učenje iz iskustva i postigla viša razina kvalitete pri pružanju ove specifične i iznimno važne mjere zaštite djece.

Literatura

Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Ajduković, M. i Sladović Franz, B. (2008). Instrumenti socijalnog rada za procjenjivanje obiteljske situacije i potreba djeteta. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. 195-208.

Ajduković, M., Sladović Franz, B. i Laklija, M. (2015). Procjenjivanje razvojnih rizika djeteta. U: Ajduković, M. (ur.) *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, Ured UNICEF-a za Hrvatsku. 39-51.

Biehal, N., Ellison, S., Bakr, C. i Sinclair, I. (2011.) Belonging and Permanence: Outcomes in Long-Term Foster Care and Adoption. *British Journal of Social work*, 41(4), 809-811.

Butler, I. i Hickman, C. (2011). *Social Work with Children and Families: getting into practice*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

- Cousins, J. (2003). Are we missing a match? Rethinking adopter assessment and child profiling. *Adoption and Fostering*, 27(4), 7-18.
- Farmer, E. i Dance, C. (2015). Family Finding and Matching in Adoption: What helps to make a good match? *British Journal of Social Work*, 46 (4), 974-992.
- Gerstenzang, S. i Freundlich, M. (2006). *Finding a Fit that will last a lifetime: a guide to connecting adoptive families with waiting children*. Baltimore: AdoptUSKIds.
- Henderson, K., Hillman, S., Hodges, J., Kaniuk, J. i Steele, M. (2003). Attachment representations and adoption: Associations between maternal states of mind and emotion narratives in previously maltreated children. *Journal of Child Psychotherapy*, 29(2), 187–205.
- Herman, E. (2000). *Kinship by design: A History of Adoption in the Modern United States*. University of Chicago Press.
- Javier, R.A., Baden, A.L., Biafora, F.A. & Camacho Gingerich, A. (2007). *Handbook of adoption: implications for researchers, practitioners, and families*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Jones, J. i Placek, P. (2017). *Adoption by the numbers*. Posjećeno 24.06.2019. na mrežnoj stranici National Council for Adoption: <https://www.adoptioncouncil.org/publications/2017/02/adoption-by-the-numbers>
- Keagy, E. Y. i Rall, B. A. (2007). The special needs of special-seeds adoptees and their families. U: Javier, R.A., Baden, A.L., Biafora, F.A. i Camacho Gingerich, A. (ur.), *Handbook of adoption: implications for researchers, practitioners, and families*. Thousand Oaks: Sage Publications, 217-227.
- Kerman, B., Freundlich, M. i Maluccio, A.N. (2009). *Achieving Permanence for Older Children and Youth in Foster Care*. New York: Columbia University Press.
- Matthews, B., Playford, C., McGhee, J. Mitchel, F. I Dibben, C. (2018). Making sense of change and stability in Looked after Children's care placements using state sequence analyses. *International Journal of Population Data Science*, 3(2).
- Munro, E. (2004). *Effective child protection*. London: Sage publication.
- National Resource Center for Adoption (2011a). *Family assessment and preparation*. Southfield: Spaulding for children.
- National resource Center for Adoption (2011b). *Decision-making and placement selection in adoption*. Southfield: Spaulding for children.

Obiteljski zakon, Narodne novine, 103/15, 98/19.

Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima. Narodne novine, 106/2014.

Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima. Narodne novine, 106/2014.

Rees, C.A. i Selwyn, J. (2009). Non-infant adoption from care: lessons for safeguarding children. *Child: care, health and development*, 35 (4), 561 – 567.

Reilly, T. I Platz, L. (2003). Characteristics and challenges of families who adopt children with special needs. *Child & Youth Services Review*, 25(10), 781 – 803.

Rushton, A. (2003). *The adoption of looked after children*. London: Social care Institute for Excellence. Posjećeno 10.06.2019. na mrežnoj stranici <http://www.scie.org.uk/publications/knowledgereviews/kr02.pdf>

Sladović Franz, B. i Ajduković, M. (2008). Skrb za djecu čiji je razvoj ugrožen u obitelji. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.) *Pravo djeteta na život u obitelji*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. 77-92.

Sladović Franz, B. (2011). Značajke procesa odlučivanja u socijalnoj skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 439-467.

Sladović Franz, B. (2015). Posvojenje (ni)je alternativna skrb. U: Maleš, D. (ur.) *Kako smo postali obitelj: Posvojenje-dio moje priče*. Zagreb: Na drugi način, 21-32.

Thomas, C. (2013). *Adoption for Looked After Children: Messages from Research*. London: BAAF.

Quinton, D. (2012). *Rethinking Matching in Adoptions from care: A conceptual and research review*. London: BAAF.

ASSESSMENT AND MATCHING OF ADOPTIVE PARENTS WITH CHILDREN

Abstract

Changes in child protection procedures resulted in a number of enhancements in the assessment of adoptive parents' suitability, the selection and matching process, which is conducted to align adoptive parents' capacities and advantages with the needs of the child being adopted. The process of matching potential adoptive parents with children who meet the adoption prerequisites has become significantly more complex - there has been a shift from the past procedure of seeking adoptive parents as similar to the individual child as possible to seeking suitable parents who can meet the specific needs of a child who is typically of an older age and who infrequently has certain developmental difficulties or stressful and traumatic experiences. In the introductory part, adoption is analyzed as one of social care interventions for long-term protection of child's interest, as well as the importance of choosing adoption just for those children in public care whose overall well-being will be improved in such a way. The types of assessments in the adoption process, the questions that professionals need to use as guidelines in working with potential adoptive parents and children, as well as the assessment tools and concepts of social work that are available, verified and applicable in the Croatian context are presented. Special attention is given to the implementation of the process of matching the child with the adoptive parents, foremost to the importance of matching, followed by the methods of practical work.

Key words: *child protection, adoption, assessment, matching adoptive parents with children*

Inga Jurić, mag. act. soc.

Dom za odgoj djece i mladeži Karlovac, Banija 14, Karlovac

E-pošta: ingajuric9@gmail.com

Prof. dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,

Nazorova 51, Zagreb

E-pošta: slavica.blazeka@pravo.hr

ISKUSTVA STRUČNJAKA O POSVOJENJU DJECE STARIJE ŽIVOTNE DOBI²

Sažetak

U radu su uvodno prikazane teorijske i istraživačke spoznaje vezane za neke specifičnosti posvojenja djece starije životne dobi. S obzirom da u Hrvatskoj nedostaju istraživanja na ovu temu, provedeno je kvalitativno istraživanje čiji je cilj bio dobiti uvid u iskustva stručnjaka o posvojenju djece starije životne dobi. U istraživanju je sudjelovalo osam stručnjaka (četiri socijalne radnice i četiri psihologinje) koje imaju višegodišnje profesionalno iskustvo vezano za pripremu i realizaciju posvojenja. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua te obrađeni metodom kvalitativne analize sadržaja. Dobiveni rezultati pokazuju da stručnjaci među okolnostima koje otežavaju uspješnost posvojenja starije djece najčešće ističu dodatna specifična obilježja djece koje potencijalni posvojitelji teže prihvaćaju, teškoće vezane za djetetovu prošlost i posljedice prethodnog djetetova smještaja, postojanje različitih strahova potencijalnih posvojitelja i drugih okolnosti posvojitelja, teškoće koje proizlaze iz nedovoljno razvijenog sustava podrške i nedostatnog informiranja potencijalnih posvojitelja te otpora od strane članova biološke obitelji ili udomitelja. Sudionice istraživanja smatraju da su za uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi izuzetno važne određene osobine potencijalnih posvojitelja (strpljivost, otvorenost, realna očekivanja, osjetljivost na potrebe djeteta itd.), kvalitetna priprema svih sudionika procesa posvojenja i podrška nakon realizacije posvojenja. Zaključno,

²Rad je napisan na temelju diplomskog rada Jurić, I. (2018). Specifični izazovi posvojenja djece starije životne dobi. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada (mentorica prof. dr.sc. Slavica Blažeka Kokorić).

sudionice istraživanja su ponudile određene smjernice vezane za organizacijske, zakonodavne i stručne oblike unaprjeđenja prakse posvajanja u Hrvatskoj te su istakle važnost daljnjeg rada na senzibilizaciji javnosti i potencijalnih posvojitelja za posvojenje djece starije dobi.

Ključne riječi: posvojenje djece starije dobi, iskustva stručnjaka, specifični izazovi, teškoće u realizaciji posvojenja, uspješnost prilagodbe

UVOD

Profesionalna praksa i dosadašnja istraživanja pokazuju da većina potencijalnih posvojitelja želi posvojiti vrlo malo djeteta, dok je interes za posvojenjem djece starije predškolske i školske dobi značajno manji. Primjerice, u istraživanju koje je provela udruga Adopta utvrđeno je da je svega 10% potencijalnih posvojitelja spremno posvojiti djeteta starije od 6 ili 7 godina, dok istovremeno upravo toj dobnoj kategoriji pripada najveći broj djece (čak 88.3%) na čijoj strani su ispunjene pretpostavke za posvojenje (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Iako je razumljiva želja većine potencijalnih posvojitelja za posvojenjem malog djeteta kako bi ono odrastalo s njima od najranije razvojne dobi, treba imati na umu da u većini slučajeva nije realno očekivati da će se pretpostavke za posvojenje na strani djeteta realizirati u tako kratkom vremenu, posebice ako su one povezane s donošenjem odluke suda o lišenju prava na roditeljsku skrb. Naime, za većinu djece u sustavu skrbi posvojenje nije prva prikladna mjera zaštite dobrobiti djece, već joj uobičajeno prethodi provedba drugih stručnih mjera i odluka suda kojima se najprije nastoji osigurati pravo djeteta za život sa svojim roditeljima (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 84, st. 3.). Znatno su rjeđe situacije kada se pretpostavke za posvojenje na strani djeteta mogu realizirati u kraćem vremenskom periodu kao što je to obično slučaj kod napuštene djece nepoznatog porijekla, kod djece čiji su roditelji nestali, umrli ili su dali pristanak za posvojenje ili kad sud u zakonom propisanim situacijama donese rješenje koje nadomješta pristanak roditelja za posvojenje (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 190).

Potencijalni posvojitelji u Hrvatskoj često ističu svoje nezadovoljstvo s dugotrajnošću čekanja realizacije posvojenja, pri čemu se u javnosti često može čuti mišljenje da stručne službe i sudovi previše odugovlače s postupcima vezanim za donošenje odluke o lišenju prava na roditeljsku skrb zbog čega djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi predugo odrastaju u ustanovama ili u drugim oblicima alternativne skrbi. Istovremeno, profesionalna praksa pokazuje da postoji određen broj djece na čijoj strani su ispunjene

pretpostavke za posvojenje i za koju stručnjaci procjenjuju da je posvojenje u skladu s njihovom dobrobiti, no unatoč nepostojanju zakonskih prepreka stručnjaci ne uspijevaju tijekom dužeg vremena pronaći adekvatne, zainteresirane posvojitelje za tu djecu. Radi se o djeci koja po nekim svojim obilježjima ulaze u skupinu tzv. „teže posvojjive djece“, pri čemu se kao otežavajuće okolnosti za realizaciju posvojenja najčešće spominje starija dob djeteta (iznad sedam godina), rasna ili etnička pripadnost, prisutnost braće ili sestara koji se zajedno posvajaju, prisutnost tjelesnih, intelektualnih ili emocionalnih teškoća u razvoju djeteta, HIV pozitivna djeca, visoko traumatizirana djeca (npr. žrtve seksualnog zlostavljanja), djeca koja su često mijenjala smještaj i slično (Keagy i Rall, 2007., Laklija, Blažeka Kokorić i Žabarović, 2016.).

Većina potencijalnih posvojitelja je neodlučna ili nespremna za posvojenje djece s teškoćama u razvoju i drugim obilježjima skupine „teže posvojjive djece“ (Jakovac-Lozić, 2006.). Postoji više razloga zbog kojih potencijalni posvojitelji najčešće nisu spremni posvojiti takvu djecu. Primjerice, neki potencijalni posvojitelji nisu spremni odustati od idealizirane slike zdravog novorođenčeta ili dojenčeta koje bi željeli posvojiti, neki smatraju da je dijete sa specifičnim potrebama preveliki teret za njih ili da nisu dovoljno kompetentni za pružanje skrbi tom djetetu (Laklija, Blažeka Kokorić i Žabarović, 2016.). Livingston Smith i Howard (1999.) navode kako takvu djecu češće posvajaju samohrani roditelji ili stariji posvojitelji koji su već podigli svoju biološku djecu i spremni su dodatno se posvetiti odgoju djece sa specifičnim potrebama. U zadnjih dvadesetak godina zamijećen je porast broja parova koji se odlučuju za posvojenje „teže posvojjive djece“ (Livingston Smith i Howard, 1999.) što je povezano sa sve većom učestalosti problema neplodnosti parova te sa sve manjim brojem dostupne novorođenčadi i vrlo male djece na čijoj strani su ispunjene pretpostavke za posvojenje.

Neke specifičnosti procesa prilagodbe djeteta starije životne dobi na posvojenje

Posvojenje starije djece svakako zahtijeva drugačiju pripremu i podršku stručnjaka, nego je to slučaj kod posvojenja zdrave novorođenčadi. Različita istraživanja pokazuju da je starija dob posvojenika povezana s većim rizikom od pojave problema u prilagodbi djeteta na posvojenje. Primjerice, u istraživanju Barth i Berry (1988., prema Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.) na uzorku od 120 posvojiteljskih obitelji utvrđeno je da je u posvojiteljskim obiteljima koje su posvojile dojenčad postotak teškoća u prilagodbi posvojene djece iznosio samo 1,9%, dok je kod obitelji koje su posvojile djecu starije životne dobi taj postotak bio 11%. Autori navode kako

dobivene razlike nisu neočekivane s obzirom da su starija djeca u svom ranijem životu često iskusila veći broj izmjena smještaja i druga traumatska iskustva te su sukladno tome razvila različite emocionalne i ponašajne probleme. Iskustvo gubitka, psihičke i emotivne boli u ranijim odnosima često dovode do straha od zbližavanja, do bijesa prema drugima te razvoja različitih obrana kako bi se osoba samozaštitila (primjerice kroz otupljivanje osjećaja, izbjegavanje bliskosti i slično) (Livingston Smith i Howard, 1999.). Djeca s takvim iskustvima češće iskazuju probleme u ponašanju (Keagy i Rall, 2007.). Ona donose sa sobom u posvojiteljsku obitelj različita traumatska životna iskustva što ih čini ranjivijima te zahtijeva specifičan pristup i razumijevanje posvojitelja (Miletić, 2015.).

Proces prilagodbe na posvojenje uobičajeno je duži što je dijete prethodno bilo duže u nekom obliku skrbi ili s biološkim roditeljima (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Naime, što je dijete starije, njegova osobnost, navike i sklonosti su stabilnije, no to ne znači da se radi o formiranoj osobi čije su karakteristike nepromjenjive. Neopravdano je misliti kako se starije dijete s promjenom životnih okolnosti neće promijeniti (Marčetić-Kapetanović, 2015.). Naime, prilagodba na posvojenje izuzetno je složena i u najpovoljnijim uvjetima, a očekivano ona je puno teža ako se radi o djetetu koje je imalo iskustvo napuštanja, zlostavljanja, zanemarivanja u obitelji tijekom ranijeg života (Livingston Smith i Howard, 1999.).

Prethodna traumatska iskustva kod posvojene djece starije dobi često dovode do nepovjerljivosti te straha od ponovnog napuštanja što koči razvoj privrženosti djeteta s posvojiteljima (Keagy i Rall, 2007.). Iznimno je važno da posvojitelji prepoznaju da su djeca koja dolaze u posvojiteljsku obitelj često nepovjerljiva oko izgradnje obiteljske kohezije i povezanosti, što je očekivano s obzirom na njihova ranija negativna iskustva i teškoće s kojima su se susretali u biološkoj obitelji (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Isto tako očekivano je da se kod posvojene djece često mogu pojaviti regresivna ponašanja (Miletić, 2015.) koja su uobičajena reakcija na stresno iskustvo odvajanja i gubitka bliskih osoba iz dosadašnjeg socijalnog kruga djeteta te su posljedica zahtjevne prilagodbe na novu obitelj (Marčetić-Kapetanović, 2015.). Situacija prekida kontakta i emocionalnih veza djeteta sa značajnim osobama u životu prije posvojenja (npr. s udomiteljem), može izazvati snažan proces tugovanja kod posvojenog djeteta (Belamarić, 2016.).

Dodatne teškoće u prilagodbi može stvoriti nedovoljna pripremljenost i nedostatna informiranosti djeteta o posvojenju. Naime, djeca starije predškolske i mlađe školske dobi često ne razumiju u dovoljnoj mjeri postupak posvojenja, zbunjena su, prati ih osjećaj krivnje i napuštenosti od strane bioloških roditelja (Groza i Rosenberg, 2001.).

Sve to uvelike utječe na djetetov budući život i život cijele posvojiteljske obitelji. Izjava jednog mladića koji je posvojen sa svojih osam godina najbolje dočarava taj osjećaj nepripremljenog odlaska u nepoznato: „*Nismo se dugo viđali prije nego sam otišao živjeti k njima. Bilo je to kao da po mrklom mraku zaronite u duboku, nepoznatu vodu, potpuno odjeveni...*“ (Belamarić, 2016.:11).

Marčetić-Kapetanović (2015.) navodi da je kod posvojenja starije djece uobičajeno da se pri dolasku djeteta u posvojiteljsku obitelj najprije javlja razdoblje takozvanog „medenog mjeseca“ koje je obilježeno djetetovim primjerenim, gotovo savršenim ponašanjem. Uobičajeno je da razdoblje “medenog mjeseca” nakon kraćeg vremena zamijeni razdoblje „testiranja“, potaknuto tugovanjem posvojene djece zbog separacije i gubitka prethodnih socijalnih veza. Tek nakon završavanja razdoblja testiranja slijedi razdoblje postepenog međusobnog prihvaćanja i izgradnje privrženosti s novom obitelji (Gindis, 2005.). Naime, paralelno s razvojem privrženosti novim roditeljima, kao reakcija na prethodna iskustva separacije, u fazi testiranja, posvojeno dijete pokušava okončati novi odnos s posvojiteljima prije nego li se previše veže, zbog straha da ni nova obitelj neće biti trajna. U ovoj fazi dijete testira prihvaćaju li ga posvojitelji samo kada se ponaša dobro ili smije biti i „loše“ te pri tome uobičajeno reagira agresivnim, plačljivim ponašanjem, psovanjem, laganjem, izbjegavanjem kontakta očima, odbijanjem posvojitelja i slično. Ovakvo ponašanje može izazvati nesigurnost i strah kod posvojitelja te biti velik izazov za posvojiteljsku obitelj. Primjerice, posvojitelji mogu određene uobičajene obrasce ponašanja djeteta u početnim fazama prilagodbe, poput agresivnosti ili odbijanja bliskosti, pripisivati osobinama konkretnog posvojenog djeteta, što može stvoriti dodatne probleme u uspostavi odnosa povjerenja i bliskosti u posvojiteljskoj obitelji (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.). Kako bi se prevenirale dugoročne poteškoće u integraciji posvojenog djeteta u posvojiteljsku obitelj, te kako bi se mogla postepeno izgraditi privrženost u odnosu posvojenog djeteta i posvojitelja, važno je da posvojitelji budu pripremljeni na izazove koji ih očekuju u inicijalnoj fazi prilagodbe te da budu spremni uložiti strpljenje i vrijeme koje je potrebno da se dijete integrira u obitelj (Marčetić-Kapetanović, 2015., Miletić, 2015.).

Posvojenje starijeg djeteta često donosi sa sobom i druge veće promjene u životu posvojenog djeteta, kao što je promjena škole i šireg okruženja. Paralelno s procesom prilagodbe na novu obitelj, posvojeno dijete treba prilagoditi i na cjelokupno novo okruženje. Vrlo je važno da na tom putu prilagodbe posvojeno dijete može računati na razumijevanje i utjehu odrasle osobe na koju će se moći osloniti i koja će odgovoriti na sva njegova pitanja i poštivati njegove uspomene. Posvojitelji trebaju biti pripremljeni

na to da znaju prepoznati i zadovoljiti specifične potrebe posvojenog djeteta u svim fazama prilagodbe (Marčetić-Kapetanović, 2015.). To je iznimno složen proces koji zahtijeva puno strpljenja, razumijevanja, vremena i prostora, pri čemu je važno da posvojitelji budu fleksibilni, da slušaju potrebe djeteta te da ne forsiraju proces prilagodbe jer se time mogu stvoriti negativni efekti i otpori kod posvojenog djeteta (Belamarić, 2016.). Također, za uspješnu prilagodbu starijeg djeteta na posvojenje iznimno je bitna spremnost posvojitelja na otvorenu komunikaciju o iskustvu posvojenja (Brodzinsky, 1993., Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Od velikog su značaja i odgojni stil te kvaliteta odnosa koja se stvara između posvojitelja i posvojenog djeteta. Naime, prihvaćanje, zadovoljstvo i emocionalna toplina prema djetetu pomažu njegovoj boljoj prilagodbi na posvojenje (Brodzinsky, 1993., Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Ukoliko posvojitelji nemaju razumijevanja niti strpljenja za otežanu prilagodbu djeteta, to će ih uvelike emocionalno udaljiti od posvojenog djeteta te mu neće biti u mogućnosti pružiti adekvatnu brigu i podršku (Keagy i Rall, 2007.).

Zaključno, treba imati na umu da posvojenje zahtijeva prilagodbu svih članova posvojiteljske obitelji. Dolazak djeteta u posvojiteljsku obitelj te stalna potreba za zadovoljavanjem višestrukih i složenih potreba posvojenog djeteta, uzrokuje velike promjene u načinu života i u dotadašnjim odnosima između samih posvojitelja, što može biti izrazito stresno ukoliko izostane adekvatna stručna pomoć (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.). Dosadašnja praksa pokazuje da su posvojitelji vrlo često primorani sami se snalaziti u različitim situacijama i učiti iz vlastitih iskustava. S obzirom da je za uspješnu integraciju posvojenog djeteta u posvojiteljsku obitelj iznimno značajna kvalitetna priprema djeteta i potencijalnih posvojitelja za posvojenje (Keagy i Rall, 2007.), ali i snažna mreža podrške nakon posvojenja (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.) potrebno je i dalje unaprjeđivati sustav posvojenja u ovom području.

U nastavku ovog rada prikazat će se rezultati kvalitativnog istraživanja čija je svrha sagledati perspektivu stručnjaka o postojećim izazovima u području posvojenja djece starije dobi, o okolnostima koje otežavaju i doprinose uspješnom posvajanju ove kategorije djece te će temeljem dobivenih rezultata biti ponuđene smjernice za unaprjeđenje sustava u ovom području.

CILJ ISTRAŽIVANJA I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj ovog istraživanja je produbiti uvid u iskustva stručnjaka o posvojenju djece starije životne dobi.

U skladu s ciljem istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kakva je percepcija stručnjaka o okolnostima koje otežavaju uspješnost realizacije posvojenja djece starije životne dobi?
2. Kakva je percepcija stručnjaka o čimbenicima koji su ključni za uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi?

METODA

Sudionici istraživanja

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku stručnjaka pomažućih koji u svom radu imaju iskustva s posvojenjem djeteta starije životne dobi. U istraživanju je sudjelovalo osam sudionica od čega je šest stručnjakinja djelatnica centara za socijalnu skrb dok su dvije stručnjakinje zaposlene u udruzi koja se bavi pružanjem edukacije i psiho-socijalne podrške potencijalnim posvojiteljima i posvojiteljskim obiteljima. Četiri stručnjakinje su po zanimanju socijalne radnice, a četiri su psihologinje. Sve sudionice su ženskog spola u dobi između 39 i 66 godina. Prosječna dob ispitanica je 50,8 godina. Godine radnog iskustva kreću se od 15 do 39 godina dok se iskustvo rada u području posvojenja ispitanica kreće od 5 do 39 godina. Prosječno trajanje radnog iskustva ispitanica je 25 godina dok je ono u poslovima posvojenja 15,4 godina.

Postupak

Istraživanje je provedeno u razdoblju od travnja do lipnja 2018. godine metodom polustrukturiranog intervjua. Prije provođenja intervjua, dobivene su suglasnosti za provođenje istraživanja od strane ravnatelja centara za socijalnu skrb te predsjednice udruge s čijim stručnjacima se planiralo provesti istraživanje. Nakon prikupljenih suglasnosti i informiranog pristanka od strane sudionika istraživanja, individualno su dogovarani termini i mjesto provođenja intervjua sa svakim od stručnjaka koji su izrazili spremnost sudjelovanja u istraživanju. Intervjui su provedeni u prikladnim prostorima u kojima je osigurana neometajuća atmosfera za razgovor. Prilikom provođenja intervjua korištena je lista s pitanjima koja je sadržavala 13 pitanja i njima pripadajuća potpitanja. Intervjue je provodila prostupnica socijalnog rada Inga Jurić, uz prethodnu pripremu i stručno vođenje od strane prof. dr. sc. Slavice Blažke Kokorić. Intervjui

su prosječno trajali oko pola sata. Uz suglasnost sudionika istraživanja, intervjui su snimani diktafonom na mobilnom uređaju radi kasnije transkripcije i mogućnosti preciznije analize sadržaja i obrade dobivenih podataka.

Metoda prikupljanja i obrade podataka

Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua koji daje priliku istraživaču da čuje sudionika i njegovo iskustvo te da uz pomoć pitanja i komentara prikupi relevantne odgovore na postavljena istraživačka pitanja. Pri tome istraživač treba pronaći ravnotežu između kontroliranja, vođenja intervjua i prostora danog ispitaniku za eventualno redefiniranje teme čime istraživač dolazi do novih uvida (Willig, 2013.).

Prikupljeni podaci u ovom istraživanju obrađeni su metodom kvalitativne analize sadržaja. Njezin cilj jest pružanje znanja i razumijevanja fenomena koji se istražuje (Hsieh i Shannon, 2005.). Kvalitativna analiza sadržaja predstavlja metodu obrade podataka koja se temelji na subjektivnom tumačenju sadržaja teksta kroz proces kvalifikacije kodiranja (Hsieh i Shannon, 2005.). Nakon provedenih intervjua dobiveni odgovori prepisani su iz audio u tekstualni oblik te su time dobiveni transkripti. Analizom transkripata označeni su oni dijelovi teksta, odnosno one izjave koje odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja. Zatim su odgovarajuće izjave na temelju podudarnosti složene u kodove koji su potom grupirani u kategorije koje odgovaraju na istraživačka pitanja.

REZULTATI I RASPRAVA

Otežavajuće okolnosti za uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi

Analiza odgovora sudionika istraživanja na prvo istraživačko pitanje o otežavajućim okolnostima koje se javljaju prije, tijekom i nakon realizacije posvojenja djece starije životne dobi pokazala je da je dobivene odgovore moguće svrstati u sljedeće kodove i pripadajuće kategorije (*tablica 1.*).

Tablica 1. Percepcija stručnjaka o okolnostima koje otežavaju uspješnost realizacije posvojenja djece starije životne dobi

Kodovi	Kategorije
Školska dob djeteta. Zdravstvene teškoće djeteta. Zajedničko posvojenje većeg broja braće i sestara. Pripadnost djeteta manjinskoj etničkoj skupini.	Specifična obilježja djeteta (koje potencijalni posvojitelji teže prihvaćaju)
Nepoznate informacije o nekim aspektima djetetovog ranijeg života. Traumatiziranost djeteta prethodnim životom. Emocionalna povezanost djeteta s udomiteljskom obitelji. Navika na institucionalizirani način života. Nepovoljne posljedice dugotrajnog i promjenjivog prethodnog smještaja.	Djetetova prošlost i posljedice prethodnog djetetova smještaja
Nesigurnost posvojitelja hoće li se znati nositi s izazovima koji se mogu pojaviti nakon posvojenja djeteta starije životne dobi. Strah da je dijete već formirana ličnost. Neizvjesnosti hoće li dijete prihvatiti potencijalne posvojitelje. Neizvjesnosti hoće li potencijalni posvojitelji prihvatiti dijete. Strah od neuspješne prilagodbe. Strah od izazova koje nosi pubertet. Strah od izazova koje donosi stupanje u kontakt djeteta s biološkom obitelji.	Strahovi potencijalnih posvojitelja od problema koji se mogu pojaviti nakon posvojenja
Mišljenje djeteta o njegovom posvojenju. Specifična očekivanja djeteta od posvojenja. Uklopljenost djeteta u postojeću sredinu. Strah od promjene. Kriza identiteta.	Okolnosti vezane uz dijete
Neprihvatanje nemogućnosti ostvarivanja biološkog potomstva. Posljednja šansa kao neispravni motivi za posvojenje djeteta starije životne dobi. Nepovjerljivost potencijalnih posvojitelja. Neprihvatanje fizičkog izgleda djeteta od strane potencijalnih posvojitelja. Nerealna očekivanja potencijalnih posvojitelja. Strogoća posvojitelja. Nespremnost potencijalnih posvojitelja na traženje stručne pomoći.	Okolnosti vezane uz potencijalne posvojitelje
Nedovoljno razvijena stručna pomoć u manjim sredinama. Nedostatak stručne podrške. Nedostatna informiranost potencijalnih posvojitelja.	Nedostaci koji proizlaze iz sustava socijalne skrbi
Poteškoće s članovima biološke obitelji. Nesuradljivost udomitelja.	Otpori posvojenju od strane biološke obitelji ili udomitelja

Prema percepciji stručnjaka kao otežavajući čimbenici za realizaciju posvojenja djeteta starije životne dobi mogu se izdvojiti sljedeća **specifična obilježja djeteta**: školska dob djeteta („...*mislim da je teže za djecu školske dobi, da ta djeca teže nađu posvojitelje.*“ (S7)), zdravstvene teškoće djeteta („...*pogotovo ako nose i neke zdravstvene poteškoće...*“ (S3)), zajedničko posvojenje većeg broja braće i sestara („...*i ponekad je poteškoća naći posvojitelje koji mogu posvojiti dvoje ili više djece.*“ (S7)) te pripadnost djeteta manjinskoj skupini („...*najčešće nisu spremni posvojiti djecu druge narodnosti, pritom mislim na Rome recimo...*“ (S7)).

Dobiveni rezultati u ovom istraživanju sukladni su ranijim nalazima i stručnim spoznajama koje govore da većina potencijalnih posvojitelja teži posvojenju što mlađeg djeteta, što se može povezati s njihovom neostvarenom željom da budu biološki roditelji tek rođenom djetetu (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Osim navedenog, Van den Dries i suradnici (2009.) navode kako je dob posvojenog djeteta ključan čimbenik za razvoj sigurne privrženosti, pri čemu su svojim istraživanjem utvrdili da djeca posvojena nakon navršene prve godine života iskazuju značajno manju sigurnu privrženost nego ona koja su posvojena prije navršene prve godine i ona koja su odrastala u biološkim obiteljima. Očito je da su djeca posvojena u životnoj dobi do godine dana starosti u značajno povoljnijem položaju od kasnije posvojene djece jer su već u najranijoj razvojnoj fazi, kada se privrženost još razvija, dobila odgovarajuću njegu i skrb novih roditelja (Van den Dries i sur., 2009.). Van den Dries i suradnici (2009.) naglašavaju da je značajno lakše spriječiti razvoj nesigurne privrženosti nego promijeniti isti. Stoga ne iznenađuje da potencijalni posvojitelji priželjkuju posvojenje vrlo malog djeteta s kojim će moći stvoriti rane veze privrženosti i omogućiti mu kvalitetnu brigu u njegovoj dojenačkoj dobi, što je važan temelj za kasnije funkcioniranje pojedinaca i privrženo ponašanje (Javier i sur., 2007.).

Posve je prirodno i da svaki roditelj, bilo biološki ili posvojiteljski, želi zdravo dijete bez ikakvih posebnih zdravstvenih potreba, problema u ponašanju, prethodnih trauma i razvojnih rizika (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Stoga ne iznenađuje da sudionici ovog istraživanja kao otežavajući čimbenik realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi prepoznaju i postojanje zdravstvenih poteškoća kod djeteta. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju sukladni su rezultatima iz istraživanja Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.) koje je pokazalo da gotovo polovica potencijalnih posvojitelja ne iskazuje nikakvu spremnost za posvojenje djeteta sa zdravstvenim teškoćama, dok polovica ispitanika iskazuje spremnost za posvojenje djeteta s manjim zdravstvenim poteškoćama, a tek 2,6% ispitanika bilo bi spremno posvojiti dijete s umjerenim zdravstvenim poteškoćama, dok niti jedan od

potencijalnih posvojitelja iz registra koji su sudjelovali u tom istraživanju nije izjavio da je spreman na posvojenje djeteta s većim zdravstvenim poteškoćama (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.).

Nadalje, sudionice ovog istraživanja navode kako potencijalni posvojitelji negoduju i oko pripadnosti djeteta manjinskoj skupini, točnije romskoj etničkoj manjini. Rezultati istraživanja Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.). također su pokazali da nešto manje od polovice od ukupno 110 ispitanika iskazuje spremnost za posvojenje djeteta romskog podrijetla. Kao najčešće razloge za nespornost posvojenja djeteta pripadnika romske etničke manjine autorice navode težu integraciju djeteta u obrazovni sustav, veću vjerojatnost diskriminacije te predrasude u obrazovnom sustavu (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Isto iskazuje i izjava jedne sudionice ovog istraživanja koja također ukazuje na strah potencijalnih posvojitelja da će se dijete koje pripada romskoj etničkoj manjini teže integrirati te moguće doživjeti diskriminaciju i odbacivanje od okoline: „...oni uvijek nama krenu s objašnjenjem pa nemamo mi ništa protiv toga što je dijete romske nacionalnosti, ali se bojimo reakcije okoline, pogotovo zato što je to mala sredina..., znači onda se boje reakcije okoline, susjedstva, hoće li biti prihvaćena, hoće li biti etiketirana i to je nekakav razlog gdje se onda ne odluče.“(S4).

Također, otežavajuća okolnost za posvojenje je prema iskustvu sudionica ovog istraživanja i ako dijete starije životne dobi ima jedno ili više braće i sestara za koje se traži zajedničko posvojenje. U skladu s načelom zaštite najboljeg interesa djeteta pri realizaciji posvojenja više djece iz iste biološke obitelji, nastoji se ostvariti zajedničko posvojenje braće i sestara kod istog posvojitelja (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl.180). Navedenom se teži kako bi se izbjegla dodatna traumatizacija djece njihovim međusobnim razdvajanjem. Kod starije djece češće se javlja potreba za zajedničkim posvojenjem braće i sestara. Nažalost, praksa pokazuje kako veći broj braće i sestara s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje smanjuje šanse njihovog zajedničkog posvojenja (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Navedeno dovodi do dileme stručnjaka što učiniti. Dileme su prisutne i u situacijama gdje jedno od braće i sestara želi biti posvojeno, a drugo ne, na što je ukazala jedna od sudionica ovog istraživanja: „...znači, bile su dvije sestre, jedna je željela posvojenje, a druga nije nikako željela posvojenje. Puno puta smo s njom razgovarale i na kraju smo odustale jer nije se željela niti upoznati, niti imati kontakt, niti o tome više razgovarati, dok joj je sestra otišla na posvojenje. To su te neke situacije gdje smo morali donijeti odluku. Htjeli smo da idu zajedno, bilo je malo potencijalnih koji su to željeli.“(S3).

Istraživanje Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.) pokazalo je također

da je od 109 ispitanika samo njih pola spremno posvojiti dvoje djece u međusobnom srodstvu, a šestina izjavljuje da je zainteresirano za posvojenje troje i više djece u međusobnom srodstvu.

Djetetova prošlost i posljedice prethodnog djetetova smještaja kao otežavajući čimbenik realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi odnosi se na nepoznate informacije o nekim aspektima djetetovog ranijeg života (*„...recimo ne znamo informacije o drugom roditelju jer nije niti upisan, pa i tu postoje određeni strahovi kod posvojitelja da nije možda nešto iz te povijesti ili anamneze drugog roditelja, dijete nešto genetski naslijedilo pa onda su, ako su im neke, neke informacije nepoznate na način da ih i mi ne znamo, znači da i mi ne možemo njima prezentirati.“* (S3)), *„... posvojenje starijeg djeteta ipak nosi specifičnosti, dijete je već prošlo jedan dio, ima povijest, svoju povijest iza sebe, ...“* (S7)) te na traumatiziranost djeteta prethodnim životom (*„... ako je bilo zlostavljanja ili nekih drugih stvari koje su nepovoljno utjecale na dijete, znači da dijete ima određene možda i traume koje nosi sa sobom.“* (S3)). Razlog bojazni zbog prethodnog života djeteta svakako jest opravdan s obzirom da su djeca posebno osjetljiva na doživljaje i iskustva koja su proživjela tijekom prvih godina svojeg života. Naime, prethodna iskustva zlostavljanja i zanemarivanja djeteta mogu imati dugotrajne posljedice na razvoj djeteta te na razvoj njegove privrženosti (Van den Dries i sur., 2009.). Posljedice prethodnog djetetovog smještaja kao otežavajući čimbenik realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi odnose se i na teškoće separacije i gubitka emocionalne povezanosti djeteta s udomiteljskom obitelji (*„... dolazi i do vezanosti za udomiteljsku obitelj i onda oko toga potencijalni posvojitelji imaju neke strahove...“* (S3)), usvojene navike djeteta na institucionalizirani način života (*„...ona su provela duži niz godina smještena ili u domovima ili u udomiteljskoj obitelji, na neki način su se navikla na takav, nekakav institucionalizirani oblik života i to je možda nekako i prepreka da se opet nekako, da tako kažem, dobro prilagode, adaptiraju u obitelj, ...“* (S4)) te na nepovoljne posljedice dugotrajnog i promjenjivog prethodnog smještaja (*„...imaju osjećaj da su djeca koja su starija, koja su duže vrijeme negdje provela, da će bit teže odgojiva, ...“* (S4); *„Starija djeca, vrlo često promijene nekoliko udomiteljskih obitelji prije nego dođu kod posvojitelja.“* (S7)).

Tijekom boravka djeteta u udomiteljskoj obitelji razvija se privrženost između udomljenog djeteta te udomitelja i cijele udomiteljske obitelji (Sabolić i Vejmelka, 2015.). Navedeno ne treba gledati kao prijetnju u odnosu na razvoj privrženosti djeteta s posvojiteljima jer odnos sigurne privrženosti s prethodnim skrbnicima predstavlja dobar temelj za razvoj povjerenja, pozitivnih očekivanja i od drugih osoba te samopoštovanja. Osim toga takav odnos promiče i razvoj samokontrole, empatije

i samosvijesti (Livingston Smith i Howard, 1999.). Stoga se može zaključiti kako „zdrav“ prethodni odnos omogućuje razvoj „zdravog“ budućeg odnosa. S druge strane, česte promjene smještaja i dugotrajnost smještaja djeteta u nepovoljnim životnim uvjetima svakako mogu ostaviti negativne posljedice na razvoj djeteta, u vidu pojačane nesigurnosti, straha od odbacivanja, osjećaja nevrjednosti i slično. I dugotrajni život u biološkoj obitelji koja nema kapaciteta za brigu o djetetu uslijed čega dolazi do zanemarivanja i/ili zlostavljanja djeteta u obitelji, također ostavlja brojne negativne posljedice na djetetov kasniji život, pa stoga ne iznenađuju dobiveni rezultati u ovom dijelu istraživanja koji govore da ovakve nepovoljne okolnosti mogu predstavljati otežavajući čimbenik za realizaciju posvojenja djece starije životne dobi.

Strahovi potencijalnih posvojitelja od problema koji se mogu pojaviti nakon posvojenja kao otežavajući čimbenik realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi odnose se na nesigurnost posvojitelja hoće li se znati nositi s izazovima koji se mogu pojaviti nakon posvojenja djeteta starije životne dobi („...njihova panika i strah dolazi do izražaja; koliko oni uopće će moći se nositi sa svim tim izazovima...“(S1)), neizvjesnosti hoće li dijete prihvatiti potencijalne posvojitelje („Ono što se najviše boje je hoće li to dijete njih prihvatiti...“(S6)), neizvjesnosti hoće li potencijalni posvojitelji prihvatiti dijete („... ali postoji i bojazan da oni neće prihvatiti dijete...“(S8)), strah od neuspješne prilagodbe („... boje se hoće li se adaptirati u njihovoj obitelji...“(S1); „...pitanje „hoćemo li se uspjati prilagoditi“...“(S7)), strah da je dijete već formirana ličnost („...znači boje se da je već formirano ko ličnost...“(S4)), strah od izazova koje nosi pubertet („...da se oni neće znati nositi, recimo s pubertetom u koji djeca obično ulaze, ono 10., 11. ili 12. godine“(S2)) te strah od izazova koje donosi stupanje u kontakt djeteta s biološkom obitelji („Ono što znači navode, da se boje da su ta djeca, pošto su veća, u ovo neko suvremeno doba, znači znaju biti u kontaktu s biološkim roditeljima znači i putem, ne znam, društvenih mreža i to su njima, sve nekako otežavajući faktori...“(S4)).

Sudionice istraživanja navode kako potencijalni posvojitelji izražavaju strah od nošenja s izazovima koji se mogu pojaviti nakon posvojenja djeteta starije životne dobi. Naime, oni zapravo strahuju kakve je posljedice prethodni život ostavio na dijete i kako će se te posljedice manifestirati s godinama. Neosporno je da dijete i okolina neprekidno utječu jedno na drugo na dvosmjernan, transakcijski način (Eret, 2011.). Kod posvojenja je posebno važno sagledati utjecaj primarne obitelji na razvoj posvojenika. Strah od negativnog utjecaja rizičnih čimbenika u biološkoj obitelji djeteta često dovodi do bojazni kod potencijalnih posvojitelja hoće li moći „izaći na kraj“ sa svime što ih čeka. Pritom sudionice istraživanja navode kako se strah još dodatno veže za razdoblje

puberteta djeteta. Navedeno jest razumljivo s obzirom da je pubertet razdoblje koje nosi dodatne izazove svakom roditelju, a posebice posvojiteljskim obiteljima. Naime, to je razdoblje intenzivnih tjelesnih, psiholoških, emocionalnih i osobnih promjena te kao takvo nosi izazove kako za dijete tako i za posvojitelje (Kuzman, 2009.).

Osim toga, sudionice istraživanja navode kako je kod potencijalnih posvojitelja prisutan i strah hoće li ih dijete prihvatiti i u konačnici hoće li se adaptirati u obitelj. Naime, kod posvojenja djeteta starije životne dobi mogu se javiti problemi pri stvaranju povezanosti s posvojiteljima. Navedeno je posljedica prethodnih traumatskih iskustava koja su dovela do nepovjerljivosti te straha od ponovnog napuštanja što dijete koči u razvoju privrženosti s posvojiteljima (McGinn, 2000., prema Keagy i Rall, 2007.). Dijete taj kontakt s posvojiteljima, u početku i može odbijati (Miletić, 2015.). Ti problemi predstavljaju veliki izazov za cijelu obitelj te bolno iskustvo za posvojitelje, pa je stoga u takvim situacijama potrebna stručna podrška posvojiteljskoj obitelji za uspješnu integraciju posvojenika (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Kod posvojitelja se također može javiti i strah hoće li oni sami prihvatiti posvojeno dijete. Prihvaćanje posvojenog djeteta je svakako važan čimbenik uspješne realizacije posvojenja jer ako su posvojitelji zadovoljni posvojenjem te su emotivno topli spram djeteta, dijete će to osjetiti i pokazivat će bolju prilagodbu na posvojenje (Brodzinsky, 1993., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Isto tako u suprotnom će posvojeno dijete pokazivati otpor, što može dovesti do razvoja raznih problema u prilagodbi.

Posvojenje „teže posvojive djece“ može se promatrati kroz teoriju ljudske ekologije kao proces odnosa koji su u interakciji te se trebaju prilagoditi kako bi stvorili novo okruženje (Egbert i LaMont, 2004.). Važno je naglasiti da prilagodba mora biti obostrana, dakle ne može se samo očekivati da se dijete prilagodi obitelji, već se svi zajedno moraju prilagoditi novom načinu obiteljskog života. Prilagodba na roditeljstvo je stresna u svakom slučaju, a poseban stres javlja se kod posvojitelja. Ipak se radi o specifičnim okolnostima jer se oni prije posvojenja suočavaju s razočaranjem zbog neplodnosti, nakon čega slijedi dugotrajna borba sa sustavom i čekanje na roditeljstvo. Stoga im je potrebna adekvatna priprema, pomoć i podrška kako bi se olakšao proces prilagodbe na posvojenje (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.).

S obzirom na višu životnu dob djeteta potencijalni posvojitelji brinu kako je dijete već formirano kao ličnost i da je neke obrasce ponašanja nemoguće promijeniti. Kao što je uvodno već navedeno kod starijeg djeteta osobnost, navike i sklonosti jesu stabilnije, no pritom nije opravdano smatrati kako se ono neće promijeniti s promjenom životnih okolnosti (Marčetić-Kapetanović, 2015.). Svako dijete formira

svoju osobnost u skladu s onime s čime dolazi u svakodnevni kontakt, kao i u skladu s onim osobama koje ga svakodnevno okružuju (Šoštarko, 2016.). Stoga je zabrinutost potencijalnih posvojitelja oko formirane osobnosti djeteta razumljiva, ali istovremeno nije i opravdana.

Još jedan veliki strah potencijalnih posvojitelja prema mišljenju ispitanica ovog istraživanja predstavlja sve veća mogućnost uspostavljanja kontakta posvojenog djeteta s biološkom obitelji. Potencijalni posvojitelji se često boje takvih situacija i posljedica koje to može imati na njihovu obitelj i na njihove odnose. U pripremi potencijalnih posvojitelja na posvojenje bitno ih je pripremiti i ojačati za to da budu otpočetak otvoreni za djetetovu znatiželju u tom pogledu jer je prirodno i očekivano da je većina ljudi zainteresirana za pronalaženje svojih bioloških roditelja (Pacheco i Eme, 1993.). I Obiteljski zakon (NN, 103/15, 98/19, čl. 206.) ističe pravo djeteta da zna da je posvojeno te obvezuje Centar za socijalnu skrb da potakne posvojitelje da mu to kažu, što je preduvjet koji omogućava posvojenom djetetu da traga za svojim biološkim porijeklom. Ako su posvojitelji otvoreni prihvatiti znatiželju i potrebu posvojenog djeteta da sazna svoje biološko porijeklo, onda je veća vjerojatnost da dijete neće te pokušaje stupanja u kontakt s biološkom obitelji skrivati od njih, već će osjećati slobodu upravo njih tražiti za pomoć i savjet. Rezultati istraživanja autora Pacheco i Eme (1993.) govore kako je 71% ispitanika koji su bili posvojenici u dobi od 18 i više godina reklo kako je reakcija bioloških roditelja na njihov ponovni susret bila pozitivna, a 35% ispitanika smatra da su dobili više od sastanka s braćom i sestrama nego od sastanka sa svojim biološkim roditeljima. Nakon prvotnog kontakta s biološkim roditeljima njih 15% nije imalo daljnji kontakt s njima, a 14% ih je vidjelo jednom godišnje ili rjeđe. Zaključno, većina je procijenila kako je to okupljanje za njih bilo pozitivno iskustvo te je pozitivno utjecalo na njihovo samopoštovanje, emocionalnost i sposobnost povezivanja s drugima (Pacheco i Eme, 1993.).

Okolnosti vezane za dijete koje mogu doprinijeti neuspješnom pokušaju ili odustajanju od realizacije posvojenja djece starije životne dobi odnose se na uvažavanje mišljenja djeteta o njegovom posvojenju (*„I mišljenje djeteta uvijek uzimamo u obzir. Tako mi u registru imamo djece starije životne dobi koja su izrazila svoje mišljenje da ne žele...“*(S2)), specifična očekivanja djeteta od posvojenja (*„...to su djeca koja ipak znaju što hoće, kako bi htjeli da izgledaju njihovi roditelji, gdje bi htjeli živjeti i tako, imaju nekakve svoje planove već kako bi to sve skupa trebalo izgledati“*(S2)), uklopljenost djeteta u postojeću sredinu (*„...vrlo bitne su im te vršnjačke grupe, znači oni su si već stvorili nekakve prijatelje, pošto su stariji tako da u toj dobi je njima onda to problem, znači otić’, napustit’ već drugi grad, školu, prijatelje...“*(S4)), strah od promjene (*„...“*

dijete sve što mu je poznato to ga manje plaši od onoga što mu je znači nepoznato i on se ustvari boji promjene...“(S4)) te kriza identiteta („...mislim da stvarno ta djeca, velika većina u toj dobi kako je ona kriza identiteta, znači pogotovo kod njih, mislim da im je to isto poteškoća, pogotovo kad se posvajaju, mislim da im se tu roji, postavlja puno pitanja...“(S4)).

Ako je dijete navršilo 12 godina, potrebno je da ono izrazi svoj pristanak za zasnivanje posvojenja. No važno je da se i mlađem djetetu omogući da izrazi svoje mišljenje koje se uzima u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 191). Stoga su u nekim slučajevima prepreka realizaciji posvojenja djeteta starije životne dobi upravo želje i mišljenje djeteta.

Osim toga kao otežavajući čimbenik sudionice istraživanja navode i očekivanja djeteta. Dijete, ovisno o pristupu i načinu na koji doživljava svijet, razvija unutarnji radni model s nizom očekivanja od sebe, od drugih, od međusobnih odnosa te šire okoline i svijeta (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Istovremeno i posvojitelji i dijete donose u novu obitelj povijest svojih prethodnih odnosa koji oblikuju njihova očekivanja i koncepciju obitelji (Sherrill i Pinderhughes, 2008.). Stoga je očekivano da s porastom životne dobi dijete razvija i vlastita očekivanja od nove obitelji i novih roditelja, kako bi ono htjelo da sve to izgleda i funkcionira. Problem može nastati ako su ta očekivanja stvorena na temelju nekih nerealnih slika koja posvojitelji neće ispuniti pa se može javiti razočaranje kod djeteta.

Nadalje, sudionice istraživanja navode da su teškoće u realizaciji posvojenja vezane i uz djetetov strah od promjene te uz djetetovu uklopljenost u postojeću sredinu. Naime, posve je normalno da se dijete boji promjene. Ipak, radi se o nizu prilagodba koje dijete nakon posvojenja mora proći. Počevši od prilagodbe na obitelj, preko škole i školskog okruženja pa sve do novih prijatelja (Michail, 2013.). Sve to predstavlja otežavajući čimbenik za dijete koje treba izaći iz sigurne zone postojećeg smještaja u starijoj životnoj dobi.

Kao još jednu otežavajuću okolnost vezanu za dijete, jedna sudionica spominje krizu identiteta posvojenika. Naime, djeca si postavljaju pitanja tko su zapravo oni. Navedeno pitanje „*Tko sam ja?*“ upravo jasno definira koncept identiteta što predstavlja značajan razvojni zadatak za svako dijete u suvremenom društvu. Kod posvojene djece se činjenica o posvojenju integrira u njihov cjelokupni osjećaj identiteta (Grotevant, 2008.). Utvrđivanje identiteta predstavlja normalni razvojni zadatak u adolescenciji, no neki autori naglašavaju da posvojeni adolescenti teže prolaze kroz navedenu krizu identiteta. Ipak rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 83 posvojene djece i 81

djeteta iz biološke obitelji, pokazali su da su teškoće u razvoju identiteta u većoj mjeri povezane uz obiteljska i osobna obilježja kao što su spol, dob, mentalno zdravlje djeteta i slično, nego uz status posvojene osobe (Goebel i Lott, 1986.). U svakom slučaju formiranje cjelovitog identiteta dugotrajan je i osjetljiv proces, a za posvojenike je ta potraga i izgradnja identiteta još kompleksnija zbog njihovog dvojnog identiteta, onog biološkog i onog posvojenog, što posebno dolazi do izražaja u razdoblju adolescencije (Adopta, 2017.).

Okolnosti vezane uz potencijalne posvojitelje kao otežavajući čimbenik posvojenja djeteta starije životne dobi odnose se na neprihvatanje nemogućnosti ostvarivanja biološkog potomstva od strane potencijalnih posvojitelja (*„...jedan od velikih problema je taj da se neki posvojitelji pokušavaju stalno, da tako kažem, praviti „to je isto“, ... ali ostaje vidljiva u njima ta težnja, to neprihvatanje činjenice da nisu mogli postati biološki roditelji..., a onda djeca ... osjećaju da to nije isto, ali ljubav može biti jednako velika i snažna između njih iako nije isto.“* (S8)), na posljednju šansu kao motiv za posvojenje djeteta starije životne dobi (*„Ono što se nikako ne smije dogoditi, ne bi se smjelo dogoditi da roditelji posvajaju starije dijete zato jer misle da im je to možda zadnja stanica i da moraju uskočiti u taj vlak...Svakako motivacija mora biti takva da žele postati roditelji starijem djetetu, a ne da je to možda zadnja šansa, da im se neće ništa drugo ponuditi pa je bolje i to nego ništa jer to nije točno“* (S7)), nepovjerljivost potencijalnih posvojitelja oko povijesti djeteta (*„...neki put mi se čine malo čak i prezahtjevni u nekim stvarima koje misle da bi trebali znati ili za koje misle da im možda nismo dovoljno rekli ili nešto slično.“* (S2)), nerealna očekivanja potencijalnih posvojitelja o djetetu (*„Pa odustanu zato što imaju vjerojatno neka nerealna očekivanja pa su stvorili jednu sliku svojih očekivanja...“* (S3)), neprihvatanje fizičkog izgleda djeteta (*„...imali smo neka iskustva da nam ljudi odustanu kad vide djecu, nisam to, recimo, nikad uspjela dokučiti, pretpostavljam da nekakav fizički izgled je isto bitan posvojiteljima, da to nije baš dijete kakvo su si zamislili.“* (S2)), strogoću posvojitelja (*„Problemi se najčešće pojavljuju...ako se dijete žali na strogost posvojitelja“* (S5)) te nesprijetnost potencijalnih posvojitelja na traženje stručne pomoći (*„...moramo zapravo bit svjesni toga da posvojitelji mogu bit u otporu tražiti pomoć jer na taj način priznaju „Ja nisam uspio“ i boje se neke možda osude ili procjene „Evo ovo nije dobar roditelj, kako se dogodilo to da on posvoji dijete...“* (S8)).

Jedna sudionica istraživanja navodi kako je veliki problem kada se posvojitelji ne mogu pomiriti s činjenicom da nisu mogli postati biološki roditelji. Naime, reproduktivna funkcija se često u društvu ističe kao jedna od temeljnih funkcija obitelji jer se život stvara i u konačnici održava stvaranjem potomstva (Kovačević Andrijić, 2014.).

Osobe koje nisu u mogućnosti imati biološku djecu mogu se zbog toga na neki način osjećati „beskorisno“ i nepotpuno jer nisu ispunili tu pretpostavljenu ulogu. Neki od posvojitelja taj osjećaj nepotpunosti ne mogu zatamiti čak ni kada posvoje dijete, pa to njihovo unutarnje nezadovoljstvo osjeća i posvojeno dijete.

Nadalje teškoće mogu nastati i ukoliko se posvojitelji iz krivih motiva odluče posvojiti dijete starije životne dobi. Primjerice, ukoliko su posvojitelji posvojenje djeteta starije životne dobi prihvatili samo zbog bojazni da im je to zadnja prilika za posvojenje obzirom na njihovu životnu dob ili na dugotrajno čekanje u registru, a da pri tome nisu istinski bili spremni prihvatiti sve izazove koje takvo posvojenje sa sobom donosi, očekivano je da će se kasnije pojaviti razni problemi i teškoće u prilagodbi posvojiteljske obitelji.

Također, sudionice navode kako potencijalni posvojitelji znaju iskazivati nepovjerljivost prema stručnjacima jer smatraju da im nisu prenijeli sve informacije o obitelji djeteta. Iako kvaliteta informiranja jednim dijelom ovisi o kvaliteti rada samih stručnjaka, ona ovisi i o dostupnosti različite količine informacija o određenom djetetu i njegovoj biološkoj obitelji. Praksa u ovom području pokazuje mnoge manjkavosti te je stoga nepovjerljivost potencijalnih posvojitelja u jednu ruku u potpunosti razumljiva, no s druge strane ona ukazuje i na potrebu za većom kontrolom i sigurnošću potencijalnih posvojitelja oko toga što im donosi budućnosti, što nije uvijek moguće predvidjeti temeljem informacija iz prošlosti.

Nadalje, kao još jednu otežavajuću komponentu za realizaciju posvojenja djeteta starije životne dobi, sudionice istraživanja navode neprihvatanje fizičkog izgleda djeteta. Očito je da prvi dojam ima značajnu ulogu u socijalnim interakcijama te on određuje kako ćemo se ponašati prema drugim osobama te kakva će biti naša očekivanja od istih (Ćurković i Franc, 2010.). Mnoga su istraživanja pokazala kako se privlačna djeca i odrasli percipiraju pozitivnije u različitim dimenzijama od neprivlačnih (Langlois i sur., 2000., Riniolo i sur., 2006., sve prema Ćurković i Franc, 2010.). Fizička privlačnost uvelike utječe na procjenu socijalnih kompetencija promatrane osobe (Feingold, 1992., prema Ćurković i Franc, 2010.). Neka istraživanja pokazuju kako se privlačnijim osobama pripisuje i veća inteligencija te bolje mentalno zdravlje (Larose i sur., 1993., prema Ćurković i Franc, 2010.). Iz navedenog je razumljivo kako fizički izgled može uvelike utjecati na odluku o posvojenju konkretnog djeteta, s obzirom da se na temelju tog prvog dojma gradi slika i o drugim komponentama tog djeteta.

Također, sudionice ovog istraživanja kao važnu prepreku za uspješno posvojenje djece starije dobi navode nerealna očekivanja posvojitelja koja mogu stvoriti velike teškoće

u odnosu posvojitelja i djeteta nakon realizacije posvojenja. Kako bi se prevenirala pojava nerealnih očekivanja kod posvojitelja važno je posvojiteljima pružiti što cjelovitije informacije o djetetu, njegovoj prošlosti i potrebama (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Naime, to pospješuje bolju pripremu i prilagodbu, ali i stvaranje realističnih očekivanja prema tom određenom djetetu (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Problem je jedino što se nekad nerealna očekivanja javljaju čak i kad stručnjaci naglase sve moguće probleme i poteškoće koje se mogu javiti (Rosenthal, 1993.).

Nadalje, za uspješnu realizaciju posvojenja i dobru prilagodbu djeteta starije dobi na posvojenje iznimno je važan i odgojni stil posvojitelja (Brodzinsky, 1993., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Pritom sudionice navode da strogoća posvojitelja može dovesti do pojave problema jer time može doći do otpora djeteta i njegova udaljavanja, umjesto njegove prilagodbe.

Osim navedenog još jedna teškoća je što posvojitelji nisu uvijek spremni potražiti pomoć kada se suoče s nekim problemom. Na isto ukazuju i rezultati istraživanja Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.). Naime, kada se govori o razdoblju prilagodbe, posvojitelji u gotovo tri četvrtine slučajeva navode da im je kao roditeljima bila potrebna neka vrsta pomoći, no manje od polovine posvojitelja je zapravo pomoć i potražilo (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.).

Nedostaci koji proizlaze iz sustava socijalne skrbi kao otežavajući čimbenik posvojenja djeteta starije životne dobi su nedovoljno razvijena stručna pomoć u manjim sredinama (*„...ono što je problem manjih gradova i manjih centara pa tako i kod nas, što mi nemamo nekakvu veliku stručnu pomoć koja im je na raspolaganju, ...“(S4)*), nedostatak stručne podrške (*„Nitko nema dovoljnu podršku, sve spadne na Centar, a Centar radi još more tih drugih stvari, ...“(S6)*) te nedostatna informiranost potencijalnih posvojitelja (*„...ne dobiju uvijek sve informacije i onda je i to jedan od razloga zašto nisu spremni...“(S7)*).

Sudionice navode i nedostatak sustava koji se odnosi na nedostatnu podršku u ključnim situacijama procesa posvojenja. Pritom se misli na trenutke kada dolazi do kontakta s konkretnim djetetom i kada se donosi konačna odluka o posvojenju. Tada potencijalni posvojitelji nemaju potrebnu podršku, a nekad od pripreme posvojitelja do trenutka poziva vezanog za konkretno dijete može proći puno vremena. Uz to problem je centraliziranost sustava jer je podrška u manjim sredinama poprilično slabo razvijena. Bilo kakva dodatna znanja i edukacije dostupne su većinom u većim gradovima što predstavlja problem jer iziskuje materijalne troškove koje si svi ne mogu priuštiti unatoč želji za dodatnim znanjima.

Uz sve navedeno kao otežavajuće čimbenike posvojenja djeteta starije životne dobi sudionice navode i otpore posvojenju od strane članova biološke obitelji i udomitelja („...zna biti nekad poteškoća da se, ...recimo, imali smo slučaj da se baka protivila posvojenju djeteta i gdje je ona željela da se njoj dijete povjeri, međutim mi smo procijenili da je interes djeteta da ipak dobije roditelje...“(S4); „...bilo je poteškoća s biološkim roditeljem koji je, u stvari saznao gdje je dijete i bili su u telefonskom kontaktu pa je, naravno, dijete bilo uznemireno...“(S2), „...udomiteljica je strašno tu djecu vezala za sebe i u biti nije bila suradljiva oko pripreme djece u postupku posvojenja.“(S6)). Sudionice navode kako su u konkretnim slučajevima imale iskustva gdje su posvojitelji imali problema s članovima biološke obitelji te jedna sudionica navodi kako je problem stvarala nesuradljiva udomiteljica koja je uputila dijete da odbija posvojenje te ga nije adekvatno na isto pripremala. Navedeno ukazuje na važnost uključivanja u pripremu za posvojenje svih značajnih osoba iz okruženja djeteta. Bitno je da sve osobe uključene u proces posvojenja djeteta mogu dobiti adekvatnu stručnu podršku u procesu prilagodbe.

Čimbenici koji doprinose uspješnoj realizaciji posvojenja djece starije životne dobi

Analiza odgovora sudionika istraživanja na drugo istraživačko pitanje o čimbenicima koji su ključni za uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi pokazala je da je dobivene odgovore moguće svrstati u sljedeće kodove i pripadajuće kategorije (tablica 2.).

Tablica 2. Percepcija stručnjaka o čimbenicima koji su ključni za uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi

Kodovi	Kategorije
Strpljivost potencijalnih posvojitelja. Otvorenost za razgovor oko teme posvojenja. Realna očekivanja potencijalnih posvojitelja. Osjetljivost na potrebe djeteta i njihovo razumijevanje. Potpuno prihvaćanje djeteta i njegovog prethodnog života. Motiviranost za stjecanje dodatnih znanja i traženje pomoći. Viša životna dob potencijalnih posvojitelja.	Osobna obilježja potencijalnih posvojitelja
Kvalitetna priprema djeteta. Kvalitetna priprema potencijalnih posvojitelja. Kvalitetno uparivanje.	Kvalitetna priprema svih sudionika procesa posvojenja

<p>Zakonska obaveza praćenja prilagodbe djeteta nakon posvojenja. „Otvorena vrata CZSS-a“.</p>	<p>Podrška nakon realizacije posvojenja</p>
<p>Kvalitetnija procjena prikladnosti potencijalnih posvojitelja. Kvalitetnije uparivanje potencijalnih posvojitelja i djeteta. Kontinuirana podrška kroz cijeli proces posvojenja i praćenje nakon realiziranog posvojenja. Grupe podrške za sve sudionike procesa posvojenja. Telefonsko savjetovanje dostupno od 0 do 24 sata. Povećanje aktivnosti Obiteljskih centara u području posvojenja. Savjetovanje. Dodatna priprema potencijalnih posvojitelja koji planiraju posvojiti dijete starije životne dobi. Povećanje broja susreta potencijalnih posvojitelja i djeteta prije zasnivanja posvojenja. Organiziranje zajedničkih druženja s ciljem boljeg zbližavanja potencijalnih posvojitelja i djece. Edukacija stručnjaka o temi posvojenja djece starije životne dobi. Bolja suradnja između posvojitelja i udomitelja prije i nakon zasnivanja posvojenja.</p>	<p>Unaprjeđenje sustava posvojenja djece starije dobi</p>
<p>Brže donošenje sudskih odluka kojima se stječu pravni preduvjeti za posvojenje. Unaprjeđenje registra potencijalnih posvojitelja. Uspostava agencija za posvojenje ili zasebnih odjela za posvojenje unutar CZSS-a. Osiguranje više izvora formalne podrške za posvojitelje u manjim sredinama.</p>	<p>Organizacijska unaprjeđenja u području posvojenja</p>
<p>Uvođenje jednogodišnjeg perioda pripreme i praćenja posvojiteljske obitelji prije konačnog zasnivanja posvojenja. Ukidanje djetetovog dobnog ograničenja za posvojiteljevo korištenje roditeljskog dopusta.</p>	<p>Izmjene i dopune zakonske regulative u području posvojenja</p>
<p>Stavljanje većeg naglaska na tematiku posvojenja djece starije životne dobi u okviru redovne edukacije i pripreme potencijalnih posvojitelja. Senzibilizacija javnosti i jačanje motiviranosti za posvojenje djece starije dobi. Dosadašnji pozitivni učinci edukacija i kampanja. Promoviranje pozitivnih stavova i podrške okoline.</p>	<p>Rad na senzibilizaciji javnosti i potencijalnih posvojitelja za posvojenje djece starije dobi</p>

Osobna obilježja potencijalnih posvojitelja kao jedan od ključnih čimbenika uspješne realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi uključuju strpljivost potencijalnih posvojitelja („...*treba imati puno više strpljenja...*“ (S3); „*Dijete treba vrijeme da bi steklo povjerenje...*“ (S7)), otvorenost potencijalnih posvojitelja za razgovor oko teme posvojenja („...*posvojitelji otvoreni i spremni iskreno i otvoreno komunicirati o posvojenju i o biološkoj obitelji gdje ne režu sve kontakte i ne prekidaju sve kontakte, tamo je lakša prilagodba...*“ (S7)), realna očekivanja potencijalnih posvojitelja („...*realna očekivanja bez daljnega, ne očekivati ono što dijete ne može...*“ (S7)), osjetljivost na potrebe djeteta i njihovo razumijevanje („...*treba imati puno više tolerancije prema nekim osobinama djeteta i ponašanju i tako.*“ (S3); „...*tu su naravno i karakteristike posvojitelja da budu fleksibilni...*“ (S4)), potpuno prihvaćanje djeteta i njegovog prethodnog života („...*govorimo da je suština prihvatiti dijete onakvo kakvo je, sa svim onim što ono nosi i onim dobrim i onim možda što nam se jako ne sviđa i ako dijete prepozna da ga roditelj prihvaća onakvo kakvo jest, onda će ono zapravo i stvoriti tu povezanost...*“ (S8)), viša životna dob potencijalnih posvojitelja („...*stariji bračni parovi, znači oni su nekako više fleksibilniji, vjerojatno i sami su možda svjesni nekakvih godina svojih i ograničavajućih faktora*“ (S4)) te motiviranost potencijalnih posvojitelja za stjecanje dodatnih znanja i traženje pomoći („...*svako dodatno iskustvo, znanje njima će koristiti, sigurno. E sad, neki traže sami, neki idu na konferencije o posvojenju, netko hoće to sve...*“ (S6)).

S obzirom da prilagodba djeteta na novonastale promjene može biti poprilično teška i dugotrajna, ono što je važno jest da posvojitelji imaju strpljenja za tu otežanu prilagodbu. U suprotnom može doći do udaljavanja od djeteta te nemogućnosti pružanja adekvatne brige i podrške djetetu (Keagy i Rall, 2007.). Osim toga sudionice ovog istraživanja navode i važnost otvorenosti potencijalnih posvojitelja. Pritom misle na otvorenost u komunikaciji o posvojenju općenito, o biološkoj obitelji, potom na otvorenost u pogledu dopuštanja održavanja kontakata djeteta s osobama koje su djetetu bile važne prije posvojenja i ostale važne nakon posvojenja. Naime, utvrđeno je kako zatvorenost za razgovor o posvojenju, jednako kao i prekomjerna komunikacija o posvojenju, mogu otežati djetetovu prilagodbu (Brodzinsky, 1993., Silin, 1996., prema Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.) što ukazuje na potrebu za pronalaženjem određene ravnoteže te otvorenog, ali primjerenog načina komunikacije o posvojenju. Također se kao ključ uspješnog posvojenja „teže posvojive djece“ pa tako i djece starije životne dobi navode i realna očekivanja posvojitelja što spominju i sudionice ovog istraživanja (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Zbog svega što je dijete u prethodnom životu prošlo i svega što prolazi nakon

realiziranog posvojenja, sudionice navode kako je za uspješno funkcioniranje posvojiteljske obitelji važno da posvojitelji budu osjetljivi na potrebe djeteta te spremni razumjeti te iste potrebe, a u konačnici i zadovoljiti ih. Literatura također navodi kako je važno da se posvojitelji trude prepoznati i zadovoljiti djetetove potrebe te kako dijete treba razumijevanje i utjehu. Isto tako važno je da ima odraslu osobu na koju se može osloniti, koja će ga razumjeti, koja će odgovoriti na njegova pitanja i poštovati njegove uspomene (Marčetić-Kapetanović, 2015.). Tu se dotičemo i važnosti prihvaćanja djeteta i njegovog prethodnog života koju sudionice isto tako spominju. Jedna sudionica u tom kontekstu navodi da posvojenje djeteta starije životne dobi podrazumijeva i posvojenje djetetove prošlosti („...*kad posvajaju onda posvajaju zapravo njegovu prošlost, a ne mogu se svi s time nositi*“(S8)). To svakako može predstavljati velik izazov za pojedine posvojitelje. Stoga je sljedeća bitna karakteristika potencijalnih posvojitelja za uspješnu realizaciju posvojenja njihova motiviranost za stjecanje dodatnih znanja i traženje pomoći. Svaka dodatna edukacija dobro je došla, a traženje pomoći na vrijeme, prije nego li se neka poteškoća „razbukta“ od iznimne je važnosti. Preventivno djelovanje svakako je ključ uspješnog nošenja s mogućim poteškoćama. Rezultati istraživanja Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.) ukazuju na zainteresiranost za dobivanje što više stručnih informacija kako od strane potencijalnih posvojitelja tako i od onih koji su tek u procesu razmatranja opcije posvojenja.

Uz sve navedeno sudionice navode i višu životnu dob posvojitelja kao olakšavajuću okolnost za donošenje odluke o posvojenju djeteta starije životne dobi. Naime, oni su češće otvoreniji za posvojenje djeteta starije životne dobi zbog svjesnosti svojih godina i ograničenja koja godine nose za posvojenje malog djeteta. Egbert i LaMont (2004.) u svom istraživanju također navode kako se stariji posvojitelji osjećaju spremniji za posvojenje „djeteta s posebnim potrebama“. Razlog tome vide u njihovom životnom iskustvu te zrelosti.

Kvalitetna priprema svih sudionika procesa posvojenja kao jedan od ključnih čimbenika uspješne realizacije posvojenja djece starije životne dobi uključuje kvalitetnu pripremu djeteta („...*mislim da je to jako bitno da je dijete dobro pripremljeno da ide na posvojenje*...“(S1) „...*treba jako dobro promisliti jesu li ta djeca spremna zapravo na posvojenje*“(S8)), kvalitetnu pripremu potencijalnih posvojitelja („...*dobra priprema potencijalnih posvojitelja*...“(S3), „*U novom Obiteljskom zakonu oni moraju proći školu za posvojitelje, ... mislim da tu dobiju dovoljno informacija*...“(S2)) te kvalitetno provedeno uparivanje („...*ali to nešto, ta neka kemija koja se mora desiti između djeteta i posvojitelja je u stvari ono što na koncu odlučuje o posvojenju, a ne znam ju*

opisati, dakle, to, to se jednostavno tako desilo.“(S2)

Dobiveni rezultati u ovom dijelu istraživanja sukladni su ranijim nalazima koji pokazuju da je jedna od najvažnijih preduvjeta uspješnog posvojenja kvalitetna priprema djece i posvojitelja (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). U procesu pripreme iznimno je važno potencijalne posvojitelje u potpunosti informirati o svim saznanjima koja postoje vezano za dijete, njegovu prošlost te njegove potrebe (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Kvalitetna priprema omogućava rješavanje mnogih dilema te učenje o samom roditeljstvu i djeci (Maleš, 2015.). Osim toga kvalitetna priprema treba dati više znanja potencijalnim posvojiteljima o roditeljstvu djece sa nekim specifičnim potrebama čime njihova odluka o posvojenju može biti sigurnija te utemeljena na informiranosti (Egbert i LaMont, 2004.).

Kod pripreme djeteta nužno je da stručnjaci centra za socijalnu skrb surađuju s udomiteljima ili stručnim djelatnicima ustanove u kojoj je dijete bilo smješteno (Središnji državni portal, 2018.). Vrijeme pripreme ovisi o dobi djeteta, no u svakom slučaju s djetetom treba razgovarati i pitati ga za mišljenje bez obzira na zakonom određenu granicu od 12 godina od koje se uzima mišljenje djeteta u obzir. Upoznatost djeteta s aktualnim događanjima u njegovom životu pomaže djetetu da se osjeća uključeno u proces te mu se vraća kontrola nad njegovim životom. Važno je da je dijete uključeno u svaki korak, da se s njim pravovremeno o svemu otvoreno razgovara, da mu se pojasne nejasnoće i da se prihvate njegovi osjećaji i razmišljanja (Belamarić, 2016.).

Sudionice istraživanja prema iskustvu u radu s potencijalnim posvojiteljima navode kako je za uspješnost realizacije posvojenja od velikog značaja i uvedena zakonska obaveza pohađanja stručne pripreme potencijalnih posvojitelja. Naime, stupanjem na snagu Obiteljskog zakona 2015. priprema je postala obavezna za sve potencijalne posvojitelje, dok je ranije ona bila dostupna za zainteresirane posvojitelje u Zagrebu kroz program „Škola za posvojitelje“ udruge „Na drugi način“. Danas su edukacije posvojitelja sastavni dio programa rada i drugih udruga (npr. udruga Adopta u Zagrebu) te obiteljskih centara na širem području RH.

Za dugoročne kvalitetne ishode posvojenja izuzetno je bitno provesti kvalitetno uparivanje potencijalnog posvojitelja i djeteta. Kao i u svakom odnosu koji stvaramo u životu, tako i kod posvojenja, važno je da dođe do obostranog dopadanja i međusobnog prihvaćanja. Ukoliko su osjećaji jednostrani, uspješnost odnosa i njegovo održavanje poprilično je upitno. Kod provođenja procesa uparivanja posebno je važno da stručnjaci vode računa o najboljem interesu djeteta koji podrazumijeva donošenje odluke u

skladu s najboljim interesom djeteta znači donošenje odluke u skladu s onim što bi dijete za sebe i o sebi odlučilo kad bi za to bilo sposobno (Alinčić i sur., 2007.:237). Pritom mora biti jasno kako za svako dijete posvojenje ne mora biti najbolje rješenje i kako je važno u obzir uzeti brojne čimbenike i naravno mišljenje samog djeteta o njegovom posvojenju.

Podrška nakon realizacije posvojenja kao jedan od ključnih čimbenika uspješne realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi uključuje zakonsku obavezu praćenja prilagodbe djeteta nakon posvojenja („...dakle oni kad posvoje, šest mjeseci nadležni centar za posvojitelje, dakle nadležni centar u tom gradu u kojem oni žive je dužan šest mjeseci pratiti prilagodbu djeteta u posvojiteljskoj obitelji. Kroz to praćenje mislim da ti ljudi dobiju i nekakvu podršku, savjet, uputu kuda i što i kako dalje, nisu prepušteni sami sebi...“ (S2)) te „otvorena vrata CZSS-a“ („...da znaju da smo mi u Centru uvijek na raspolaganju.“ (S4))

Praćenje prilagodbe djeteta nakon posvojenja, odnosno pomoć i potpora nakon zasnivanja posvojenja predstavlja dužnost Centra za socijalnu skrb prema prebivalištu/boravištu posvojitelja da djetetu i posvojitelju osigura potrebnu savjetodavnu pomoć i potporu nakon što je posvojenje zasnovano (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 216). Jedna od sudionica istraživanja navodi kako navedeno predstavlja pozitivan pomak koji ipak daje neku sigurnost posvojiteljima da se imaju na koga osloniti, da mogu nekoga pitati što ih zanima, tražiti pomoć. Ipak njegovo trajanje od šest mjeseci (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl.216) postavlja pitanje koliko je ono uistinu dostatno s obzirom na dugotrajnost i složenost procesa prilagodbe. Izjava jedne sudionice upravo potvrđuje ovaj nedostatak „...ima praćenje, ali to je kratkotrajno, to im ne može bit baš neka velika pomoć.“ (S8) Zbog svega što posvojenje nosi sa sobom i zbog samog kratkog zakonskog roka praćenja prilagodbe posvojiteljske obitelji, iznimno je važno da stručnjaci s kojima posvojiteljska obitelj surađuje prije, tijekom i nakon realizacije posvojenja ostave svoja „vrata otvorena“ za svoje moguće, buduće potrebe. Na potrebu stalnog unaprjeđivanja programa pripreme i podrške posvojiteljima ukazuju i rezultati stranih istraživanja. Primjerice u istraživanju Rushton i Monck (2009.) većina posvojitelja je izjavila da smatraju da im je priprema pomogla u cjelokupnom razumijevanju potreba djeteta, ali samo mali dio ispitanika je iskazao stav da su se u dovoljnoj mjeri pripremili za specifične izazove roditeljstva koje im je donijelo posvojenje njihova djeteta te da su stekli potrebne vještine i strategije za upravljanje poteškoćama u ponašanju koje su se pojavile nakon posvojenja. Navedeno ukazuje na istaknutu potrebu za pružanjem kontinuirane stručne podrške i potpore posvojiteljskim obiteljima i nakon zasnivanja posvojenja.

Sudionice istraživanja su naglasile da je za uspješniju realizaciju posvojenja djece starije životne dobi potrebno raditi i na daljnjem **unaprjeđenju sustava posvajanja djece starije dobi**, što uključuje: kvalitetniju procjenu prikladnosti potencijalnih posvojitelja („...*mislim da treba jako dobro i pažljivo procijeniti u koju obitelj ide to dijete...*“ (S8)), kvalitetnije uparivanje potencijalnih posvojitelja i djeteta („...*mislim da i taj postupak uparivanja treba unaprijediti.*“ (S7)), kontinuiranu podršku kroz cijeli proces posvojenja i praćenje nakon realiziranog posvojenja („*Ja mislim da bi potencijalne posvojitelje kad uđu i kad dobiju dozvolu, znači i obrađeni su kao potencijalni posvojitelji, da bi njih u kontinuitetu trebalo pratiti i da bi im u kontinuitetu trebalo davati određene informacije što se tiče znači djece i posvajanja djece i starije životne dobi.*“ (S1)), grupe podrške za sve sudionike procesa posvojenja („...*imaju grupu djece koja su posvojena pa i s njima prolaze određene teme i daju podršku što je jako dobra ideja.*“ (S3); „...*da se organizira podrška jel, možda jednom mjesečno ili jednom u dva mjeseca neke grupe podrške jel, da budu povezani sa drugim ljudima koji su u istoj situaciji*“ (S7)), telefonsko savjetovanje dostupno od 0 do 24 sata („...*smatram da tim ljudima trebaju biti dostupni nekakvi telefoni od 0 do 24 gdje oni mogu neku svoju goruću problematiku riješiti taj čas...*“ (S4)), povećanje aktivnosti Obiteljskih centara u području posvojenja („*Postoje sada Obiteljski centri, meni su oni, nekako, tu negdje gdje bi stvarno mogli biti nekakva podrška, imat, ne znam uvijek neke teme, radionice...*“ (S2)), savjetovanje („*Mislim da bi im trebalo i dalje biti individualno i obiteljsko savjetovanje, mislim da je to bitno.*“ (S1)), dodatnu pripremu potencijalnih posvojitelja koji planiraju posvojiti dijete starije životne dobi („*Svakako se treba uvesti obaveza da roditelji koji posvajaju starije dijete prođu još neku osim one osnovne pripreme, da prođu još neku podršku prije zasnivanja posvojenja kojom će se ponovno razgovarati i upoznati ih s možda detaljnijim situacijama koje se mogu dogoditi*“ (S7)), bolju suradnju između potencijalnih posvojitelja i udomitelja prije i nakon zasnivanja posvojenja („*mislim da bi trebala biti veća povezanost, na neki način, između posvojitelja i udomitelja i da bi posvojitelji trebali kao takvi imati više susreta sa samim udomiteljima...*“ (S1)), povećanje broja susreta potencijalnih posvojitelja i djeteta prije zasnivanja posvojenja („...*imati više susreta potencijalnih posvojitelja s djecom koja imaju ispunjene pretpostavke za posvojenje*“ (S1)), organiziranje zajedničkih druženja s ciljem boljeg zblizavanja potencijalnih posvojitelja i djece („*Mislim da bi posvojiteljske obitelji stvarno trebalo uključiti na neki način u živote te djece, ...je li to volontiranje, jesu li to međusobna neka druženja, okupljanja, gdje bi postojala mogućnost zblizavanja na jednom većem nivou povezanosti*“ (S1)) te edukaciju stručnjaka o temi posvojenja djece starije životne dobi („...*mislim da bi u obiteljskim centrima svi trebali biti educirani da pomognu tim roditeljima,...*“ (S8)).

Sudionice ovog istraživanja navode važnost unaprjeđenja procesa procjene prikladnosti potencijalnih posvojitelja u smislu kvalitetnije procjene koji su potencijalni posvojitelji spremniji na posvojenje djeteta starije životne dobi. Istu potrebu unaprjeđenja tog protokola navode i Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.). Pritom navode važnost uvođenja temeljitijih i raslojenijih određenja kategorija djece koju su potencijalni posvojitelji spremni posvojiti. Postojeće kategorije prema kojima se određuje spremnost potencijalnih posvojitelja u odnosu na posvojenje su: zdrava djeca, djeca s lakšim razvojnim ili zdravstvenim poteškoćama, djeca s težim razvojnim ili zdravstvenim poteškoćama te djeca iz romske etničke skupine. Autorice smatraju kako su navedene kategorije preopćenite i kako iste ne omogućuju potencijalnim posvojiteljima da promisle što određene poteškoće zapravo znače za djecu i za njih kao buduće roditelje te koje sposobnosti i resurse trebaju imati da se s određenim poteškoćama nose. Također navode da bi bilo poželjno unaprijediti kvalitetu stručne procjene prikladnosti koja, između ostalog, uključuje i procjenu resursa obitelji za dijete s poteškoćama (potrebno vrijeme, financijske resurse, raspoloživu logističku potporu, dostupnost usluga podrške u području u kojem žive, kapacitet za učenje i slično) (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.).

Nadalje, sudionice ovog istraživanja smatraju da bi se uspješnost realiziranog posvojenja povećala unaprjeđenjem procesa uparivanja potencijalnih posvojitelja i djeteta. Naime, prilikom odabira potencijalnih posvojitelja stručni djelatnici Centra za socijalnu skrb, prema zakonskim odredbama uparivanje rade tražeći najprikladnijeg roditelja za pojedino dijete. No stvar je u tome što sam postupak navedenog uparivanja nije jasno definiran niti ujednačen u svim centrima diljem naše države. Svaki stručnjak radi prema nekim vlastitim nahođenjima, oslanjajući se pritom na podatke dostupne u registru te one podatke koje se dodatno potrude prikupiti (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Stoga možemo zaključiti kako je taj proces uparivanja pod velikim utjecajem kvalitete rada i predanosti poslu određenog stručnjaka. Studija Farmer i Dance (2014.) pokazuje kako postoje brojni faktori koji utječu na kvalitetu uparivanja. Prije svega to se veže i uz prethodno spomenutu kvalitetnu pripremu i informiranost potencijalnih posvojitelja, pri čemu je važno ne umanjivati poteškoće koje dijete možda ima ili bi s obzirom na prethodni život moglo razviti. Isto tako pokazalo se kako je iznimno važno da stručnjaci ustraju u potrazi za najprikladnijim potencijalnim posvojiteljem za određeno dijete te da ne odustanu kada se pojave poteškoće u pronalaženju istog (Farmer i Dance, 2014.).

Sudionice istraživanja također navode i potrebu za jednom kontinuiranom podrškom kroz čitav proces posvojenja te potrebu za istom nakon realizacije posvojenja.

Pri kontinuiranoj podršci misle na to kako ona treba biti pružana potencijalnim posvojiteljima od trenutka kada budu procijenjeni kao prikladni i podobni za posvojenje pa sve do posvojenja i nakon njega. Naime, nekad od prolaska pripreme potencijalnih posvojitelja do uparivanja s pojedinim djetetom može proći puno vremena pa sudionice stoga smatraju kako u tom periodu također potencijalnim posvojiteljima treba biti pružana određena edukacija i priprema koja bi se trebala nastaviti i u periodu kada nastupi povezivanje s određenim djetetom. Također i nakon realizacije posvojenja podrška treba biti detaljnija i dugotrajnija. U istraživanju Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) posvojitelji ističu da im upravo nedostaje pomoć tijekom cijelog procesa posvojenja te posebno ističu potrebu za pomoći nakon posvojenja djeteta jer tada dolazi do potpune promjene dinamike uobičajenog života. Nadalje, sudionici istraživanja Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) navode i potrebu za sljedećim oblicima podrške posvojiteljskim obiteljima: obiteljsko savjetovanje, grupe podrške/radionice za roditelje, grupe podrške za dijete, edukacija o odgajanju posvojenog djeteta, podršku posvojiteljske zajednice, mentorstvo iskusnih posvojitelja, druženje s drugom posvojenom djecom (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.). Navedeno se u velikoj mjeri podudara s mišljenjem sudionica ovog istraživanja. One također prepoznaju važnost grupa podrške za djecu i za posvojitelje te ističu pozitivnu praksu Udruge za potporu posvajanju - Adopta koja upravo provodi navedene grupe podrške gdje sudionici imaju priliku podijeliti svoj problem te čuti tuđa iskustva u sličnim situacijama. Ista praksa učenja iz tuđih iskustava primjenjuje se i u inozemstvu, pa tako Rushton i Monck (2009.) navode primjer agencija za posvojenje u Velikoj Britaniji koje provode slične programe.

Sudionice ovog istraživanja smatraju kako trenutno u Hrvatskoj nisu dovoljno iskorišteni kapaciteti obiteljskih centara te da tu ima prostora za pružanje različitih dodatnih oblika pomoći i podrške posvojiteljskim obiteljima. Spominju i mogućnost organiziranja zajedničkih druženja s ciljem boljeg zbližavanja potencijalnih posvojitelja i djece te boljeg povezivanja članova posvojiteljskih obitelji. Osim toga navode i važnost dostupnosti usluge savjetovanja, posebice telefonskog savjetovanja putem SOS linije gdje bi posvojitelji mogli u bilo kojem momentu porazgovarati o nastaloj problematici („*goruću problematiku riješit taj čas... (S4)*). Osim toga takav oblik savjetovanja može biti pogodniji za neke osjetljive tematike kada pojedini posvojitelji osjećaju nelagodu tražiti pomoć oko tog problema „licem u lice“.

Nadalje, jedna sudionica ovog istraživanja spominje potrebu uvođenja dodatne edukacije za one potencijalne posvojitelje koji planiraju posvojiti dijete starije životne dobi. To se pritom može proširiti na potrebu dodatne edukacije svim onim

potencijalnim posvojiteljima koji planiraju posvojiti bilo koju od navedenih kategorija „teže posvojive djece“. Naime, ista je potrebna zbog specifičnih izazova koje takvo posvojenje nosi, a na taj način bi se potencijalne posvojitelje moglo detaljnije upoznati sa situacijama koje se mogu dogoditi nakon zasnivanja posvojenja djeteta određenih karakteristika. Upravo u cilju što bolje pripreme potencijalnih posvojitelja Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2016.) navode važnost uvođenja stručnih priprema i edukacija koje su uže specijalizirane na posvojenje djece s određenim poteškoćama.

Jedna sudionica ovog istraživanja također navodi kako je potrebna i dodatna edukacija stručnjaka o specifičnim izazovima posvojenja djece starije životne dobi te općenito „teže posvojive djece“ kako bi bili sposobni pružiti adekvatnu pomoć posvojiteljima kada se jave određene poteškoće. Na tragu navedenog, Farmer i Dance (2014.) ističu kako je u velikoj mjeri za uspješnost posvojenja važna posvećenost i učinkovitost stručnjaka u radu pri svakoj fazi postupka posvajanja. Kako bi navedena predanost i učinkovitost bila ostvarena, prvenstveno su potrebna adekvatna znanja, ali i bolja međusobna suradnja između stručnjaka i svih dionika procesa posvojenja. Prema mišljenju sudionica ovog istraživanja to uključuje i potrebu za boljom suradnjom između posvojitelja i udomitelja prije i nakon realizacije posvojenja.

Sudionice istraživanja također navode potrebu za različitim **organizacijskim unaprjeđenjima u području posvojenja** kao važnim čimbenikom uspješnije realizacije posvojenja djece starije životne dobi. Pri tome naglašavaju važnost bržeg donošenja sudskih odluka kojima se stječu pravni preduvjeti za posvojenje djece za koju se procijeni da je posvojenje u skladu s njihovom dobrobiti („...*dugotrajni sudski postupci su u pravilu dovodili do toga da su nam djeca ostajala dugo vremena neposvojena.*“ (S1)), unaprjeđenje registra potencijalnih posvojitelja („*Posvojitelja je puno, registar bi trebalo malo ažurnije dopunjavati, vidjeti što se još treba bilježiti, i tako, jer nama je to baza.*“ (S2)), uspostava agencija za posvojenje ili zasebnih odjela za posvojenje unutar CZSS-a („...*poslove posvojenja bi trebale raditi ili određene agencije ili zasebni odjeli u centrima u kojima bi se ljudi stvarno mogli posvetiti tome djelu i gdje bi onda mogli konkretno raditi na uparivanju potencijalnih posvojitelja i djece...*“ (S1)) te osiguranje više izvora formalne podrške za posvojitelje u manjim sredinama („...*pogotovo ove manje sredine, izvori nekakve podrške su nikakvi, znači nema nekakvih mobilnih timova, nema nekakvih udruga, nevladinih, vladinih koje bi, znači, dodatno bile na raspolaganju...*“ (S4)).

U Republici Hrvatskoj postupak posvojenja je dugotrajan i zahtjevan proces. Navedeno svakako utječe i na duljinu vremena koje dijete provodi u institucionalnim ili izvaninstitucionalnim oblicima skrbi (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.).

Sami posvojitelji u istraživanju Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg (2014.) navode kako im dugotrajnost postupka stvara dodatnu neizvjesnost i negativni psihološki pritisak te da bi bilo važno uvesti određene standarde u postupak posvojenja. Pritom se misli na preciznije određivanje koraka, rokova i nadležnosti pojedinih institucija i sudionika u procesu posvojenja (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.).

Osim već navedenog, sudionice ovog istraživanja navode i potrebu unaprjeđenja Registra potencijalnih posvojitelja kao bitnog čimbenika uspješnije realizacije posvojenja. Registar potencijalnih posvojitelja predstavlja važnu polaznu točku za većinu stručnjaka pri selekciji potencijalnih posvojitelja koji dolaze u obzir za određeno dijete. Navedeno zahtijeva učestalo ažuriranje podataka kako bi se provjerilo nisu li pojedini potencijalni posvojitelji tijekom vremena promijenili svoja očekivanja i preferencije glede posvojenja pojedinih kategorija djece (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.). Osim toga poželjno bi bilo uvesti i dodatne parametre pretraživanja potencijalnih posvojitelja (Matković, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2016.).

Sudionice ovog istraživanja navode i svoje promišljanje da bi cjelokupni postupak posvojenja bio kvalitetnije proveden kada bi se poslovi posvojenja provodili u zasebnim agencijama za posvojenje ili posebnim odjelima Centara za socijalnu skrb. Koncept agencija postoji u Velikoj Britaniji i drugim zapadnim zemljama. Egbert i LaMont (2004.) naglašavaju kako odnos između roditelja i agencije igra ključnu ulogu za olakšavanje pripreme i prilagodbe obitelji na izazove koji su svojstveni za posvojenje „djeteta s posebnim potrebama“.

Izmjene i dopune zakonske regulative u području posvojenja također sudionici ovog istraživanja vide kao potreban iskorak koji će dovesti do uspješnije realizacije posvojenja djeteta starije životne dobi. Pri tome sugeriraju da bi bilo poželjno kroz zakonski okvir uvesti jednogodišnji period pripreme i praćenja posvojiteljske obitelji prije konačnog zasnivanja posvojenja (*„...dakle po meni definitivno taj jedan postupak prilagodbe uvesti u zakon u kojem će se godinu dana prije zasnivanja posvojenja pružati pomoć posvojiteljima, cijeloj posvojiteljskoj obitelji i djetetu u toj prilagodbi.“* (S7)). Također smatraju da je potrebno izmijeniti zakonski okvir u području djetetovog dobnog ograničenja za posvojiteljevo korištenje roditeljskog dopusta (*„...posvojiteljski dopust se treba proširiti ne samo na djecu do osam godina nego i kasnije jer bez obzira ako je dijete 12,13 ili 14 godina staro, ono opet mora sa svojim posvojiteljima koje ne poznaje razviti privrženost, a to može jedino ako su roditelji kod kuće...“* (S7)).

Kao što je poznato, trenutni zakonski okvir donosi određeno ograničenje pri posvojenju

djeteta starosti od osam godina na više. Pravo na roditeljski dopust koji slijedi protekom posvojiteljskog dopusta, ostvaruju samo oni zaposleni ili samozaposleni posvojitelji čiji je posvojenik starosti do osam godina života (Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama, NN 59/2017., čl. 36, st. 3). Ovakvim zakonskim rješenjem stavljaju se u nepovoljniji položaj upravo posvojiteljske obitelji koje posvajaju djecu starije životne dobi te se ne uvažava činjenica da upravo ovakva populacija posvojene djece češće iskazuje teškoće u prilagodbi te samim time treba dodatnu podršku u procesu početne prilagodbe. Stoga sudionica ovog istraživanja naglašava da je važno ukinuti navedeno zakonsko ograničenje kako bi posvojitelj i dijete imali vremena posvetiti se jedno drugome u tim ključnim, početnim trenucima prilagodbe. Također, sudionica smatra kako je važan čimbenik realizacije uspješnog posvojenja zakonsko uvođenje jednogodišnjeg pripremnog perioda usmjerenog na pružanje stručne pomoći posvojiteljskoj obitelji tijekom procesa inicijalne prilagodbe.

Prema mišljenju sudionica ovog istraživanja potreban je i **rad na senzibilizaciji javnosti i potencijalnih posvojitelja za posvojenje djece starije dobi**. To uključuje stavljanje većeg naglaska na tematiku posvojenja djece starije životne dobi u okviru redovne edukacije i pripreme potencijalnih posvojitelja (*„Pa možda kroz te edukacije i stručne pripreme bi možda trebalo i o tome pričati više na način da se ljudi motiviraju...“* (S3)). Posebno ističu da bi bilo važno da se dio edukacije odnosi na neke specifičnosti posvojenja određene kategorije djece za koju potencijalni posvojitelj iskazuje interes za posvojenje.

Nadalje, smatraju da je za uspješniju realizaciju posvojenja djece starije dobi vrlo bitan daljnji rad na senzibilizaciji javnosti o ovoj kategoriji djece kao potencijalnim posvojenicima (*„...trebalo bi više osvijestiti potrebu...kod ljudi koji se javljaju kao potencijalni posvojitelji da postoje i djeca starije životne dobi koja čekaju za posvojenje...“* (S1)). U ovom području potrebno je unaprijediti realniju sliku javnosti o obilježjima djece koja su potencijalni posvojenici, pri čemu javnost treba informirati da u populaciji djece na čijoj su strani ispunjene pretpostavke za posvojenje ima značajno više djece koja pripadaju kategoriji „teže posvojive djece“ u odnosu na kategoriju „malih, zdravih beba“.

Sudionice istraživanja istakle su i svoja iskustva o pozitivnim učincima edukacija i kampanja koje su potakle veću otvorenost ljudi za posvojenje djece starije dobi (*„...e sad je li to zbog djelovanja medija i raznih kampanja Adopte i slično, no u posljednje vrijeme mi imamo iskustva da su ljudi otvoreniji i za posvojenje djece starije životne dobi...“* (S6)) te su naglasile važnost promoviranja pozitivnih stavova i podrške okoline (*„...jako su bitni okolinski faktori, podrška iz obitelji posvojitelja, socijalne sredine,*

školske sredine i slično“(S5)). Navedeni rezultati ukazuju na važnu ulogu okoline koja značajno može utjecati na uspješnost posvojenja i kasnijeg funkcioniranja posvojiteljske obitelji. Predrasude koje zajednica može imati prema ovakvom obliku osnivanja obitelji mogu stvarati osjećaj pritiska i nesigurnosti (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.), no isto tako podrška šire obitelji, prijatelja i lokalne zajednice može uvelike ublažiti nesigurnost te pomoći posvojiteljskoj obitelji u prilagodbi.

ZAKLJUČAK

Dobiveni rezultati ovog istraživanja ukazuju na različite izazove posvojenja djece starije životne dobi. Na temelju iskustva stručnjaka, istaknute su okolnosti koje otežavaju uspješnu realizaciju posvojenja djece starije životne dobi te ključni čimbenici koji doprinose uspješnoj realizaciji posvojenja djeteta starije životne dobi. Iz perspektive stručnjaka s višegodišnjim radom u području posvojenja, ponuđene su i određene smjernice za unaprjeđenje sustava i dosadašnje prakse posvojenja djece starije životne dobi.

Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti kako je cjelokupni proces posvojenja djece starije dobi u mnogim aspektima specifičan u odnosu na posvojenje novorođenčadi ili vrlo male djece. Kod ovakvog posvojenja uobičajeno je da se i na strani posvojitelja i na strani djeteta pojave brojna pitanja i nedoumice, strahovi i neizvjesnosti, no sve navedeno ne mora biti prepreka uspješnoj realizaciji posvojenja. Svako roditeljstvo nosi određene izazove, poteškoće, nesigurnosti i zabrinutost, u nekim situacijama i nemoć. Jednako kao i biološki roditelji, i posvojitelji nisu izuzeti od navedenih problema u odnosima s vlastitom djecom. Posvojenje starije djece svakako donosi i određene specifične izazove. Ti izazovi povezani su najvećim dijelom s prethodnim traumatskim iskustvima djeteta ili s deprivirajućim uvjetima odrastanja u ranoj razvojnoj dobi što ovu populaciju djece čini ranjivijima te zahtijeva specifičan pristup i razumijevanje posvojitelja. U situacijama posvojenja starijeg djeteta iznimno je važno da i posvojitelji i dijete budu dobro pripremljeni i informirani o svim pitanjima posvojenja prije zasnivanja posvojenja te da u procesu međusobne prilagodbe nakon posvojenja mogu računati na podršku od strane stručnih osoba koje posjeduju specifična znanja i potrebne vještine u ovom području rada.

Za kraj, važno je naglasiti da unatoč tome što posvojenje djece starije životne dobi sadrži specifične izazove, ono je istovremeno i odlična prilika da se posvojenom djetetu omogući odrastanje u obiteljskom okruženju, a posvojiteljima prilika da realiziraju svoju roditeljsku ulogu. Pri tome treba imati na umu da je u ovakvim situacijama potrebno uobičajeno nešto duže vrijeme za prilagodbu i razvoj privrženosti kod

posvojenog djeteta, zbog čega je bitno da posvojitelji budu strpljivi u pružanju podrške djetetu te uporni u postepenoj izgradnji zajedništva i pripadnosti djeteta novoj obitelji. Ne smije se zaboraviti da je za izgradnju kvalitetnih obiteljskih odnosa potrebno uložiti puno vremena, truda i ljubavi, što podjednako vrijedi za sve obitelji, neovisno o tome radi li se o biološkoj ili posvojiteljskoj obitelji.

Literatura

Adopta (2017). *Tko sam ja? Potraga za identitetom mladih posvojenih osoba*. Posjećeno 11.06.2019. na mrežnoj stranici: <https://adopta.hr/component/content/article/92-strucni-skupovi/349-strucni-skup-tko-sam-ja-potruga-za-identitetom-mladih-posvojenih-osoba-03-11-2017.html?Itemid=101>

Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D. i Korać Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne novine.

Belamarić, J. (2016). *Kako pripremiti dijete za posvojenje*. Zagreb: ADOPTA - Udruga za potporu posvajanju.

Blažeka Kokorić, S. i Birovljević, J. (2015). Posvojiteljske obitelji - izazovi prilagodbe i reakcije okoline. U: Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj, posvojenje - dio moje priče*, Zagreb: Na drugi način, 33-60.

Brodzinsky, D. M., Smith, D. W. i Brodzinsky, A. B. (1998). *Children's adjustment to adoption. Developmental and clinical issues*. Thousand Oaks: Sage publications.

Ćurković, K. i Franc, R. (2010). Stereotip fizičke privlačnosti 'lijepo je dobro' u okviru petofaktorske teorije ličnosti. *Psihologijske teme*, 19(1), 123-144.

Egbert, S. C. i LaMont, E. C. (2004). Factors contributing to parents' preparation for special-needs adoption. *Child and adolescent social work journal*, 21(6), 593–609.

Eret, L. (2011). Odgoj i manipulacija: razmatranje kroz razvojnu teoriju ekoloških sustava. *Metodički ogledi*, 19(1), 143–161.

Farmer, E. i Dance, C. (2014). Family finding and matching in adoption: What helps to make a good match?. *British journal of social work* 20(2), 1–19.

Gindis, B. (2005). Initial adjustment of school-age internationally adopted children to a new family. *Adoption today*, February/March 2005, Posjećeno 25.09.2019. na mrežnoj stranici: <http://www.bgcenter.com/BGPublications/InitialAdjustment.htm>

Goebel, B. L. i Lott, S. L. (1986). *Adoptees' resolution of the adolescent identity crisis: Where are the taproots?*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Washington, DC.

- Grotevant, H. D. (2008). Coming to Terms with Adoption. *Adoption Quarterly*, 1(1), 3-27.
- Groza, V. i Rosenberg, K. F. (ur.). (2001). *Clinical and practice issues in adoption: Bridging the gap between adoptees placed as infants and as older children*. Greenwood Publishing Group.
- Hsieh, H. F. i Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Jakovac-Lozić, D. (2006). *Međunarodno posvojenje*. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Javier, R. A., Baden, A. L., Biafora, F. A. i Camacho-Gingerich, A. (2007). *Handbook of adoption: implications for researchers, practitioners, and families*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Keagy, J. E. i Rall, B. A. (2007). The special needs of special-needs adoptees and their families. U: Javier, R. A., Baden, A. L., Biafora, F. A., & Camacho-Gingerich, A. (ur.), *Handbook of adoption: implications for researchers, practitioners, and families*, Thousand Oaks: Sage publications, 217-227.
- Kovačević Andrijanić, Ž. (2014). Funkcije obitelji. Posjećeno 12.06.2019. na mrežnoj stranici https://www.slideshare.net/Zeljka_Kovacevic_Andrijanic_pedagogy/funkcije-obitelji
- Kralj, S., Modić Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelj, odgojno-obrazovne institucije i okolinu*. Zagreb: ADOPTA - udruga za potporu posvajanju. Posjećeno 25.05.2018. na mrežnoj stranici ADOPTA-e: <http://www.adopta.hr/adoptateka/adoptina-istrazivanja.html>
- Kuzman, M. (2009). Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *Medicus*, 18(2), 155-172.
- Laklija, M., Blažeka Kokorić, S. i Žabarović, I. (2016). How to improve protection of children's rights to family life? - difficulties in realisation of out of institution care for children with specific risks // 3. *International multidisciplinary scientific conference on social sciences & art, SGEM 2016., Book 2*, Volume I. Sofia : STEF92 TECHNOLOGY ltd. , 679-688.
- Livingston Smith, S., i Howard, A. J. (1999). *Promoting successful adoptions*. London: Sage publications.
- Maleš, D. (ur.) (2015). *Kako smo postali obitelj, posvojenje - dio moje priče*. Zagreb: Na drugi način.
- Marčetić-Kapetanović, M. (2015). Posvojenje starijeg djeteta. U: Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj, posvojenje - dio moje priče*. Zagreb: Na drugi način., str. 61-65.

Matković, P., Modić Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2016). *Istraživanje Prepreke posvajanju „teže posvojive djece“ - I ovo dijete treba obitelj*, Zagreb: ADOPTA – udruga za potporu posvajanju.

Michail, S. (2013). Children's perspectives of different care settings: Foster care, adoption and kinship care. *Developing Practice: The Child, Youth and Family Work Journal*, 36, 7-15.

Miletić, D. (2015). Priprema, praćenje i pomoć djeci i posvojiteljima u procesu posvojenja. U: Maleš, D. (ur.), *Kako smo postali obitelj, posvojenje - dio moje priče*, (str. 73-79). Zagreb: Na drugi način.

Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 103/15, 98/19.

Onwuegbuzie, A. J. i Leech, N. L. (2007). Sampling designs in qualitative research: Making the sampling process more public. *The qualitative report*, 12(2), 238-254.

Pacheco, F. i Eme, R. (1993). An outcome study of the reunion between adoptees and biological parents. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice, and Program*, 72(1), 53-64.

Rosenthal, J. A. (1993). Outcomes of adoption of children with special needs. *The future of children*, 3(1), 77-88.

Rushton, A. i Monck, E. (2009). Adopters' experiences of preparation to parent children with serious difficulties. *Adoption & fostering*, 33(2), 4-12.

Sabolić, T. i Vejmelka, L. (2015). Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj iz perspektive udomitelja i stručnjaka. *Holon*, 5(1), 6-42.

Sherrill, C. L. i Pinderhughes, E. E. (2008). Conceptions of family and adoption among older adoptees. *Adoption Quarterly*, 2(4), 21-47.

Središnji državni portal (2018). *Posvojenje*. Posjećeno 19.05.2018. na mrežnoj stranici Središnjeg državnog portala: <https://gov.hr/print.aspx?id=530&url=print>

Šoštarko, J. (2016). *Utjecaj roditeljskog odgoja na razvoj djeteta*. Diplomski rad. Zagreb: Učiteljski fakultet, Odsjek za odgojiteljski studij.

Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H. i Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and youth services review*, 31(3), 410-421.

Vejmelka, L. i Sabolić, T. (2015). Potencijali domova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi iz perspektive odgajatelja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(1), 72-98.

Willig, C. (2013). *Introducing qualitative research in psychology*. Maidenhead: Open University Press.

Zakon o roditeljskim i roditeljskim potporama. *Narodne novine*, br. 59/2017.

PROFESSIONALS' EXPERIENCES REGARDING ADOPTION OF OLDER CHILDREN

Abstract

The paper introduces theoretical and research findings related to some specificities of adoption of older children. Considering the fact that there is a lack of research on this topic in Croatia, a qualitative research was conducted the aim of which was to gain insight into the experiences of professionals working in the helping professions regarding the adoption of older children. Eight professionals participated in the research (four social workers and four psychologists) who possess years of professional experience in the preparation and realization of adoption. Data were collected by using the method of the semi-structured interview and were processed by means of the qualitative content analysis method. The findings demonstrate that, among the circumstances that hinder successful adoption of older children, professionals most often point out additional specific characteristics of children that potential adoptive parents find harder to accept, difficulties related to the child's past and the consequences of the previous placement of the child, the existence of different fears on behalf of potential adoptive parents and other circumstances affecting the adoptive parents, difficulties that stem from an underdeveloped support system and insufficient information for potential adoptive parents, as well as resistance from biological family members or foster parents. Research participants believe that certain characteristics of potential adoptive parents (patience, openness, realistic expectations, sensitivity to the needs of the child etc.), quality preparation of all participants in the adoption process and support after the realization of adoption are extraordinarily important for the successful realization of adoption of older children. In conclusion, research participants offered certain guidelines regarding organizational, legislative and professional forms of improving the adoption practices in Croatia, and emphasized the importance of further work on promoting public awareness and potential adoptive parents' awareness regarding the adoption of older children.

Key words: *adoption of older children, professionals' experiences, specific challenges, difficulties in realization of adoption, successful adaptation*

Katarina Kolarević, univ. bacc. act. soc.

E-pošta: katarina.kolarevic94@gmail.com

Prof. dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić

*Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Nazorova 51, Zagreb*

E-pošta: slavica.blazeka@pravo.hr

NEKE SPECIFIČNOSTI POSVOJENJA DJECE IZ DRUGIH DRŽAVA

Sažetak

Potencijalni posvojitelji u Hrvatskoj sve češće izražavaju otvorenost i interes za posvojenjem djece iz drugih država pa stoga postoji sve naglašenija potreba za pružanjem stručne podrške u ovom području. U radu su uvodno ukratko opisani različiti motivi i razlozi za pojačan interes za međudržavno posvojenje u Hrvatskoj te su pojašnjene temeljne razlike između srodnih pojmova međudržavnog, međunarodnog, međuetničkog i međurasnog posvojenja. Nakon toga prikazan je razvoj suvremene prakse međudržavnog posvojenja u svijetu. Istaknuta je važnost donošenja “Konvencije o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem” te je ukratko predstavljen trenutni zakonodavni okvir i postupci koji se primjenjuju kod međudržavnog posvojenja u Hrvatskoj. Posebno poglavlje posvećeno je prikazu povijesnog razvoja međudržavnog posvojenja u svijetu. Pri tome su prikazane neke specifičnosti međudržavnog posvojenja djece iz azijskih zemalja, iz zemalja Latinske Amerike, iz zemalja Istočne Europe i Afrike. U drugom dijelu rada prikazane su različite perspektive koje se protive i koje zagovaraju međuetničko i međurasno posvojenje. Opisani su specifični izazovi s kojima se susreću posvojitelji i posvojena djeca u kontekstu međudržavnog i transetničkog posvojenja. Zaključno, naglašena je potreba za daljnjim razvojem sustava podrške posvojiteljskim obiteljima u navedenom kontekstu te važnost unaprjeđivanja specijaliziranog obrazovanja stručnjaka u ovom području, kako bi stručnjaci mogli prepoznati i adekvatno odgovoriti na neke specifične potrebe posvojiteljskih obitelji koje su posvojile djecu iz drugih država i kultura.

Ključne riječi: međudržavno posvojenje, transetničko posvojenje, specifični izazovi i rizici, stručna podrška

UVOD

U posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj potencijalni posvojitelji sve češće izražavaju interes za posvojenjem djece iz drugih država. Samim time primjećuje se i veća potreba za pružanjem kvalitetnih informacija i stručne podrške u realizaciji međudržavnog posvojenja. Istovremeno, tema međudržavnog posvojenja vrlo je slabo zastupljena u domaćoj literaturi pa i u edukaciji stručnjaka koji se bave posvojenjem u Hrvatskoj, tako da se nerijetko događa da su potencijalni posvojitelji prisiljeni samostalno se snalaziti u traženju odgovora na mnoga složena pitanja unutar ove teme.

Dosadašnja praksa pokazuje da je se u Hrvatskoj godišnje realizira svega nekoliko slučajeva međudržavnog posvojenja, no interes za međudržavnim posvojenjem u Hrvatskoj raste te je najčešće motiviran nezadovoljstvom potencijalnih posvojitelja s duljinom čekanja na posvojenje u Hrvatskoj te nepovjerenjem da će neizvjestan period iščekivanja u konačnici dovesti do realizacije posvojenja u Hrvatskoj (Topčić-Rosenberg, 2015.). Šanse za realizacijom domaćeg posvojenja su značajno manje u situacijama kada posvojitelji žele posvojiti isključivo zdravo novorođenče ili malo dijete. Također, ishod čekanja na domaće posvojenje je očekivano neizvjestan kada se uzme u obzir nesrazmjer između velikog broja zainteresiranih potencijalnih posvojitelja u odnosu na značajno manji broj djece na strani kojih su ispunjene pretpostavke za posvojenje. Tako primjerice aktualni podaci Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku koje je predstavila Andreja Turčin, predsjednica Udruge za potporu posvajanju Adopta (HRT Vijesti, 8. studenoga 2018.), pokazuju da je u 2018. godini u sustavu bilo 413 djece s ispunjenim formalno-pravnim pretpostavkama za posvojenje. Od toga je za njih 170 procijenjeno da je u njihovu najboljem interesu da budu posvojena. Istovremeno, u registru potencijalnih posvojitelja bilo je registrirano čak 1316 potencijalnih posvojitelja. Nadalje, u javnosti i među stručnjacima često se može čuti mišljenje da Hrvatska ima problem sa sporošću sudskih procesa koji prethode mogućnosti zasnivanja posvojenja pa stoga mnogi upozoravaju kako je nužno ubrzati sudske postupke lišenja prava na roditeljsku skrb za djecu kojima je nadležni Centar za socijalnu skrb utvrdio da se ne mogu vratiti u svoje biološke obitelji (HRT Vijesti, 8. studenoga 2018.).

Pored navedenog potrebno je imati na umu da se neka posvojenja ne uspijevaju realizirati unatoč tome što su na strani djeteta ispunjene pravne pretpostavke za posvojenje. U većini slučajeva radi se o djeci koja pripadaju skupini tzv. teško posvojive djece određenih obilježja (zdravstvene ili razvojne poteškoće, starija dob djeteta, istovremeno posvojenje više braće ili sestara, romsko etničko podrijetlo i sl.)

za koju stručnjaci ne uspijevaju već duže vrijeme naći zainteresirane posvojitelje u Hrvatskoj. Također, svakako treba imati na umu da u skupini djece koja imaju uvjete za posvojenje, postoji i određeni broj djece koja su već smještena u neki drugi oblik trajne skrbi te za koju stručnjaci procjenjuju da posvojenje ne predstavlja najbolji oblik zaštite njihovih prava i interesa (primjerice, slučajevi djece starije razvojne dobi koja su uspješno integrirana u srodničku obitelj udomitelja).

Kada je u pitanju međudržavno posvojenje, interes za ovakvim posvojenjem kod jednog dijela potencijalnih posvojitelja je potaknut i drugim intrinzičnim motivima, kao što je želja za pomaganjem napuštenoj djeci koja su pogođena velikim životnim nedaćama, poput prirodnih katastrofa, gladi, ratova i slično. Otvorenost za posvojenje djece iz druge kulture ili rase sve je više prisutna i radi šireg prihvaćanja multikulturalnosti u društvu te radi promoviranja primjera uspješnog posvojenja djece iz stranih zemalja putem medija, umrežavanjem i dijeljenjem iskustava potencijalnih posvojitelja.

Pri promišljanju o različitim motivacijama i trendovima koji se javljaju u domaćem i međudržavnom posvojenju treba imati na umu da svako posvojenje, bilo ono domaće ili međudržavno, treba biti rukovođeno isključivo najboljim interesom djeteta, a ne potrebama potencijalnih posvojitelja. Pri tome postupanje u skladu s najboljim interesom djeteta znači donošenje odluke u skladu s onim što bi dijete za sebe i o sebi odlučilo kad bi za to bilo sposobno (Alinčić i sur., 2007:237). Ovo posebice treba imati na umu u kontekstu međudržavnog posvojenja koje otvara specifična pitanja i potrebu posebne zaštite djece od mogućnosti da budu predmet trgovine ili pružanja »usluga roditeljstva« od strane posvojiteljskih agencija (Misca, 2014.). Također, u ovom području je važno sagledati različite specifične izazove s kojima se susreću djeca u procesu međunarodnog posvojenja, a zatim i njihovi biološki roditelji te posvojitelji kako bi se mogle prepoznati ključne točke na koje treba usmjeriti stručne intervencije i podršku posvojiteljskim obiteljima s ciljem osiguranja preduvjeta da svako posvojenje bude u skladu s dobrobiti djeteta.

Definicija i razgraničenje srodnih pojmova: međudržavno, međunarodno, međuetničko i međurasno posvojenje

Pojam međudržavno posvojenje ili prekogranično posvojenje (*engl. intercountry adoption*) odnosi se na posvojenje u kojem dijete mijenja državu u kojoj je do tada živjelo bez obzira na državljanstvo posvojitelja. S druge strane međunarodno posvojenje (*engl. international adoption*) odnosi se na posvojenje u kojem su posvojitelji osobe drugog državljanstva u odnosu na dijete, a mogu i ne moraju živjeti u istoj državi (Jakovac-Lozić, 2006:10).

U literaturi se često spominje i pojam međuetničko i međurasno posvojenje koje podrazumijeva posvojenje djeteta koje potječe iz drugačije etničke ili rasne skupine i kulturnog okruženja od posvojitelja (Topčić-Rosenberg, 2015.). S obzirom da posvojenje djeteta iz druge države često sadrži elemente drugačije etničke i /ili rasne pripadnosti posvojitelja i posvojenog djeteta, u praksi se vrlo često događa da je međudržavno posvojenje ujedno i međunarodno i transetničko posvojenje, a ponekad i međurasno.

Ipak, treba naglasiti da to nisu međusobno zamjenjivi pojmovi jer svako međudržavno posvojenje nije međunarodno, međuetničko i/ili međurasno. Moguće je da dijete dolazi iz druge države u posvojiteljsku obitelj iste nacionalnosti i rase pa čak i istog državljanstva (npr. posvojenje djeteta iz Hrvatske od strane hrvatskih iseljenika). Jednako tako moguće je međuetničko posvojenje unutar iste države, pri čemu nema elemenata međudržavnog posvojenja (kada unutar neke države posvojitelji posvajaju dijete drugačije etničke skupine, npr. romsko dijete).

Kratki osvrt na razvoj suvremene prakse međudržavnog posvojenja

Praksa međudržavnog posvojenja zaživjela je tek nakon Drugog svjetskog rata, kada se pojavila humanitarna potreba za spašavanjem djece koja su ostala bez svojih roditelja (Young, 2013., prema Misca, 2014.). Tijekom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća međudržavno posvojenje razvija se u zemljama jugoistočne Azije, poglavito zbog sukoba u Južnoj Koreji i Vijetnamu, zbog čega su posvojiteljske obitelji uglavnom iz SAD-a, Kanade, Australije i Europe posvajale djecu iz tih krajeva (Jakovac-Lozić, 2006.). Takva situacija omogućila je intenzivni razvoj međudržavnog posvojenja. Tijekom desetljeća broj međudržavnih posvojenja nastavio je rasti, posebice u prvim godinama 21. stoljeća kada se procjenjuje da je ukupni broj međunarodno posvojene djece u cijelom svijetu prešao 45 000 u 2004. godini (Selman, 2006., prema Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

Iako se pretpostavljalo da će trend međudržavnog posvojenja rasti i u daljnjim godinama 21. stoljeća, nakon 2004. godine njihov broj je počeo naglo opadati, čak i u zemljama koje su imale najviši postotak međunarodno posvojene djece kao što je SAD (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Ove podatke treba uzeti s oprezom budući da je vrlo teško pratiti i bilježiti kretanja međudržavnih posvojenja, posebice uz manjak centralnih i ujedinjenih sustava za takvo praćenje (Misca, 2014.).

U suvremenoj praksi međunarodnog posvojenja, brojne države unaprjeđuju vlastite

sustave skrbi, zakonodavstva i standarde, povećava se nadzor nad trgovinom djece, ali se mijenjaju i obilježja djece koja se mogu posvojiti (Topčić-Rosenberg, 2015.). No, osim državnih zakona i propisa donose se i međunarodni dokumenti, među kojima je najbitnije spomenuti Konvenciju o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem koja je uvelike doprinijela većoj i kvalitetnijoj regulaciji međunarodnog posvojenja u zemljama ugovornicama.

S druge strane, u državama iz kojih se posvaja najviše djece vrlo važan segment jesu socijalne i političke promjene koje mogu otežavati taj proces (Misca, 2014.). Zbog toga je vrlo važno da države imaju razrađene zakonske uvjete za međudržavno posvojenje što uključuje uvjet da postoje važeći dokumenti i da ne postoje sukobi između zakona koji bi naštetili pravima djeteta u objema državama među kojima se odvija posvojenje (Radočaj, 2007.).

ZAKONODAVNI OKVIR I POSTUPCI KOJI SE PRIMJENJUJU KOD MEĐUDRŽAVNOG POSVOJENJA U HRVATSKOJ

Propisi koji su uređivali međudržavno posvojenje u Republici Hrvatskoj mijenjali su se kroz povijest. Danas je međudržavno posvojenje u Republici Hrvatskoj uređeno Konvencijom o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem (NN MU 5/2013.), Obiteljskim zakonom (NN 103/2015.), Zakonom o međunarodnom privatnom pravu (NN 101/2017.), Pravilnikom o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra i potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenja registra o posvojenjima (NN 106/2014.) i Protokolom o postupanju nadležnih tijela u postupcima međudržavnog posvojenja djeteta iz Republike Hrvatske (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2016.).

U nastavku rada istaknuta je važnost Haške konvencije o posvojenju u kontekstu realizacije međudržavnog posvojenja u Hrvatskoj.

Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem

Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem donesena je 29. svibnja, 1993. godine u Den Haagu kao dokument čija je temeljna svrha iznalaženje zajedničkih mjera kojima će se osigurati da međunarodno posvojenje bude ostvareno u najboljem interesu i uz poštovanje temeljnih prava djece, te sprječavanje neovlaštenog

oduzimanja, trgovine i preprodaje djece (Jakovac-Lozić, 2006.).

Republika Hrvatska je navedenu konvenciju ratificirala 5. lipnja 2013. godine, a konvencija je stupila na snagu 1. travnja 2014. godine (Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, NN MU 5/2013.). Konvencija se skraćeno naziva Haška konvencija o posvojenju. Danas ima 101 državu stranku od kojih svaka određuje Središnje tijelo za provedbu Konvencije (HCCH, 2019.)³. Ona je usmjerena na nekoliko ciljeva, a to su: uspostaviti mjere zaštite koje će osigurati da se međudržavna posvojenja provode u najboljem interesu djeteta, uz poštivanje djetetovih temeljnih prava, zatim uspostaviti sustav suradnje između država ugovornica koji će osigurati da se te mjere zaštite poštuju i time spriječi nezakonito odvođenje, prodaja ili trgovina djece te osigurati priznanje u državama ugovornicama posvojenja koje je zasnovano u skladu s Konvencijom (Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, NN MU 5/2013.).

Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem (NN MU 5/2013) u članku 2 propisuje da se »Konvencija primjenjuje kad je dijete koje ima prebivalište u jednoj državi ugovornici (»državi podrijetla«) preseljeno, kad se preseljava ili kad će biti preseljeno u drugu državu ugovornicu (»državu primateljicu«), bilo nakon njegovog ili njezinog posvojenja u državi podrijetla bračnog para ili osobe s prebivalištem u državi primateljici, bilo za potrebe takvog posvojenja u državi primateljici ili u državi podrijetla«.

Hašku konvenciju većina stručnjaka vidi kao institucionalizaciju globalne prakse koja brine o dobrobiti i zaštiti djece (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Iako formulacija pretpostavki za posvojenje i različiti zahtjevi koji proizlaze iz Konvencije djeluju uopćeno i apstraktno, treba napomenuti kako cilj tog dokumenta nije bio donošenje jedne detaljne konvencije, odnosno unificiranog propisa o međunarodnom posvojenju, nego uspostava suradnje između država ugovornica. Zbog toga u postupku utvrđivanja detaljnih pretpostavki koje dijete čine posvojivim nadležna tijela države iz koje dijete dolazi primjenjuju svoje vlastito pravo i kolizijska pravila (Jakovac-Lozić, 2006.).

Osnovni koraci u realizaciji posvojenja djeteta iz druge države od strane posvojitelja iz Republike Hrvatske

Prvi službeni korak koji moraju poduzeti bračni ili izvanbračni partneri, odnosno osobe koje žele posvojiti dijete iz druge države, jest obratiti se nadležnom Centru

³<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=69>

za socijalnu skrb prema svom prebivalištu, prijavljujući namjeru posvojenja uz zahtjev za mišljenje o podobnosti i prikladnosti za posvojenje (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 203). Naime, bez obzira želi li osoba posvojiti dijete u Republici Hrvatskoj ili u inozemstvu, svaki potencijalni posvojitelj mora biti upisan u Registar potencijalnih posvojitelja koji vodi ministarstvo nadležno za poslove socijalne skrbi (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenja registra o posvojenjima (NN 106/2014) propisuje da će nakon izražavanja namjere posvojenja i zahtjeva za mišljenje o podobnosti i prikladnosti za posvojenje osobe koje žele posvojiti dijete biti odmah informirane o postupku posvojenja i zakonskim pretpostavkama za posvojenje te upoznati sa svrhom i značajem posvojenja, pravnim učincima posvojenja te pravima i dužnostima u odnosu roditelja i djece. To informiranje se vrši putem pisanih materijala i kroz razgovor sa stručnim radnicima nadležnog centra za socijalnu skrb u koje spadaju socijalni radnik, psiholog i pravnik.

Ako osobe koje su podnijele zahtjev za procjenu podobnosti i prikladnosti za posvojenje zadovoljavaju zakonske pretpostavke za posvojenje, centar za socijalnu skrb uputit će ih na obvezan program stručne pripreme za posvojenje koji provode neki obiteljski centri pri centrima za socijalnu skrb, centri podrške u zajednici i udruge poput udruge Na drugi način, Adopte i drugih (Topčić-Rosenberg, 2015.). Nakon provedene stručne pripreme za posvojenje i stručne procjene osoba koje žele posvojiti, Centar za socijalnu skrb će dati mišljenje o podobnosti i prikladnosti za posvojenje u roku od šest mjeseci od zaprimanja pisane prijave i zahtjeva (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 204, st. 3).

Nakon što je osoba registrirana u Registar potencijalnih posvojitelja, ako želi zasnovati međunarodno posvojenje, tada treba sama proučavati mogućnost posvojenja u određenoj državi zbog toga što se zakonski okviri, pravila i kriteriji posvojenja razlikuju od države do države. Najprije je preporučljivo provjeriti je li djetetova država ugovorna stranka Haške konvencije o posvojenju, koliko se djece godišnje u toj državi posvoji unutar države, a koliko putem međunarodnog posvojenja, zatim zakone i ostale uvjete o djeci i potencijalnim posvojiteljima poput dobi, etničkog podrijetla djece ili njihovog razvojnog i zdravstvenog stanja, te druge obveze koje propisuju države kao što su naknada troškova međudržavnog posvojenja i ostalo (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Ako osoba želi posvojiti dijete iz države koja je ugovornica Haške konvencije o posvojenju, tada mora poslati zahtjev za međunarodno posvojenje ministarstvu nadležnom za poslove socijalne skrbi i Službi za međunarodnu suradnju u području zaštite djece i koordinaciju sustava socijalne sigurnosti. Ministarstvo je središnje tijelo države za provedbu Konvencije stoga će ono kontaktirati središnje tijelo države podrijetla djeteta i doznati hoće li moći surađivati s tom državom, a sve kasnije radnje obavljat će se putem tih središnjih tijela (Topčić-Rosenberg, 2015.). Ako država podrijetla djeteta nije ugovornica Haške konvencije o posvojenju, tada potencijalni posvojitelj mora samostalno slati zahtjev za posvojenje i svu ostalu dokumentaciju nadležnom tijelu države djeteta u skladu s propisima te države (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Nadalje, veliki broj država očekuje od potencijalnih posvojitelja da imaju spreman dosje koji uključuje veliki broj dokumenata koji su već bili pripremljeni za procjenu podobnosti i prikladnosti. Ti dokumenti uključuju potvrdu liječnika o zdravstvenom stanju potencijalnih posvojitelja, potvrde o primanjima i financijskom stanju obitelji, potvrdu o bračnom statusu, potvrdu o vlasništvu stana ili kuće u kojoj žive, potvrdu o zaposlenju i nekažnjavanju, presliku putovnice, fotografije obitelji, prostora u kojem žive i slično, pisma preporuke i mišljenje centra o podobnosti i prikladnosti za posvojenje. Nužno je da dosje bude preveden na jezik države podrijetla djeteta, a mora ih prevesti sudski tumač i dokumenti moraju biti ovjereni, tj. apostilirani što se obavlja na Općinskom sudu (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Kada osobe budu izabrane kao potencijalni posvojitelji određenog djeteta, tada središnje tijelo države podrijetla djeteta mora dostaviti točne i potpune informacije o djetetu koje se posvaja ministarstvu nadležnom za poslove socijalne skrbi, a posvojenje se dalje nastavlja ako se središnja tijela obiju država usuglase da su ispunjene sve zakonske pretpostavke sukladno Haškoj konvenciji i da je posvojenje u najboljem interesu djeteta (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Nakon toga slijedi upoznavanje posvojitelja s djetetom koje nosi svoje specifične izazove opisane u prethodnom tekstu. Po završetku postupka međudržavnog posvojenja djeteta iz države ugovornice Haške konvencije o posvojenju, odnosno nakon što je nadležno tijelo države posvojenja potvrdilo da je posvojenje zasnovano u skladu s Konvencijom, ono će biti priznato po sili zakona u ostalim državama ugovornicama, a u potvrdi će se navesti kada, od koga i gdje su dane suglasnosti (Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, NN MU 5/2013.).

U slučaju posvojenja iz zemalja koje nisu ugovornice Haške konvencije o posvojenju,

posvojitelji moraju zatražiti priznanje strane odluke o posvojenju kod nadležnog Općinskog suda kako bi ta odluka imala pravne učinke na području Republike Hrvatske (Topčić-Rosenberg, 2015.). Nakon posvojenja, važeća Odluka o posvojenju osnova je za pokretanje upisa djeteta u maticu rođenih Republike Hrvatske, a dijete time dobiva osobni identifikacijski broj i hrvatsko državljanstvo. Osim toga, posvojitelji su dužni pisanim putem obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb i ministarstvo nadležno za poslove socijalne skrbi o zasnovanom međunarodnom posvojenju. Pojedine zemlje propisuju određeno razdoblje u kojem posvojitelji trebaju obavještavati državu podrijetla djeteta o njegovoj prilagodbi na posvojenje, a od strane hrvatskih tijela posvojitelji mogu očekivati posjet njihovoj obitelji od strane stručnih radnika Centra za socijalnu skrb (Topčić-Rosenberg, 2015.).

POVIJESNI RAZVOJ MEĐUDRŽAVNOG POSVOJENJA U SVIJETU

Praksa međudržavnog posvojenja u svijetu ima relativno kratku povijest te se najprije počela realizirati od strane građana Sjedinjenih Američkih Država u periodu nakon Drugog svjetskog rata. Već pedesetih godina 20. stoljeća ona je postala uhodana praksa diljem svijeta (Javier i sur., 2007.). Od tada je mogućnost posvojenja djece iz drugih zemalja uvelike bila određena političkim nemirima, građanskim ratovima, prirodnim katastrofama i obiteljskim politikama zemalja trećeg svijeta.

Praksa međudržavnog posvojenja u literaturi se najčešće dijeli na pet valova:

Prvi val počinje sa završetkom Drugog svjetskog rata i traje do 1962. godine, a obilježava ga humanitarno djelovanje ljudi koji su htjeli spasiti djecu iz siromašnih i ratom devastiranih zemalja kao što su bile azijske zemlje i Europa.

Drugi val odnosi se na posvojenje djece iz Srednje i Južne Amerike, a obilježava ga pružanje obiteljskog okruženja za djecu iz siromašnih zemalja u kojima vladaju politički nemiri i ekonomska nestabilnost. S druge strane, drugi val obilježava smanjenje stope fertiliteta te smanjenje broja djece bijele rase bez teškoća u razvoju koja su posvojiva u vlastitoj državi (Javier i sur., 2007.; Davis, 2011.).

Treći val započinje padom komunizma i širenjem međudržavnog posvojenja na zemlje Istočne Europe. *Četvrti val* odnosi se na Kinu, zemlju koja je i u prvom valu bila vodeća prema broju međunarodno posvojene djece. Naposljetku, peti val podrazumijeva fazu međunarodnog posvojenja djece iz Afrike (Davis, 2011.).

Povijest međunarodnog posvojenja djece iz azijskih zemalja

Nakon Drugog svjetskog rata američki veterani posvajali su djecu iz Japana i Kine koja su tijekom rata ostala bez roditelja, a procjenjuje se da sveukupan broj posvojene djece u tom razdoblju iznosi oko četiri tisuće (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Od kraja Korejskog rata koji je završio 1953. godine do 2010. godine broj korejske međunarodno posvojene djece procjenjuje se na broj od gotovo 165 000 (Selman, 2012., prema Selman, 2015.). Iako su posljedice rata uvelike pridonijele lošijem standardu i životu Korejaca u to vrijeme, pisma roditelja koji su dali svoje dijete na posvojenje u druge države odražavaju kulturnu klimu koja je u tom vremenu vladala u Južnoj Koreji, a obilježava ju činjenica da su samohrani roditelji i neudane majke neprihvatljivi u tom društvu (Javier i sur., 2007.). Štoviše, biološke majke iskazale su duboko žaljenje, tugu i sram zbog svoje odluke, ali su znale da je to jedina mogućnost da njihovo dijete »preživi« jer, kako kažu, bez oca koji bi priznao očinstvo i na taj način omogućio da status djeteta bude pravno uređen u državi, dijete ne bi imalo nikakav status u korejskom društvu, ne bi moglo pohađati korejske škole niti bi imalo perspektivnu budućnost (Javier i sur., 2007.). Ipak, korejska vlada je 2007. godine obećala veću podršku biološkim majkama i posvojenju unutar zemlje, a 2011. godine je objavila planove za ukidanje programa međunarodnog posvojenja (Tae-hoon 2011., prema Selman, 2015.).

Narodna Republika Kina jedna je od zemalja Azije iz koje se kroz povijest posvajao velik broj djece. Politički, ekonomski i socijalni razlozi uvelike su utjecali na odricanje roditelja od njihove biološke djece, a glavni faktor koji opisuje stavove kineskog stanovništva prema posvojenju vezan je za spol djeteta, odnosno za položaj muškaraca i žena u vrlo strogom patrilinearnom društvu Kine (Javier i sur., 2007.). U patrilinearnom društvu podrijetlo i nasljeđivanje računa se po muškoj liniji, stoga su muškarci nasljednici obiteljske loze te uobičajeno brinu za svoje roditelje u njihovoj starijoj dobi. Zbog toga ne iznenađuje podatak da je u kineskim domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi vrlo mali broj muške djece, a i njih vrlo brzo posvoje domaći posvojitelji (Javier i sur., 2007.).

Takvom stanju u društvu ide u prilog i kineska politika jednog djeteta koja je uvedena 1979. godine zbog čega su mnogi roditelji pod političkim pritiskom tek rođene djevojčice morali skrivati ili bi ih ostavljali na prometnim mjestima u nadi da će ih netko pronaći i uzeti (Selman, 2015.). Istraživanja pokazuju da se do 1990. godine govorilo o stotinama tisuća »nestalih djevojčica« za koje se procjenjuje da je više od pola posvojeno u druge države (Selman, 2002.). Selman (2015.) navodi da

je Kina 2005. godine ratificirala Hašku konvenciju, a od tada do 2009. godine broj međunarodno posvojene djece rapidno je pao. U posljednjih nekoliko godina broj posvojene djece iz Kine ostaje puno niži nego prethodnih godina što se pripisuje mnogim restrikcijama koje je vodstvo Kine uvelo kako bi što bolje regulirali proces međunarodnog posvojenja (Selman, 2015.).

Povijest međunarodnog posvojenja djece iz zemalja Latinske Amerike

Sredinom sedamdesetih godina 20. stoljeća latinoameričke zemlje počinju biti značajne za osobe koje su htjele posvojiti dijete iz druge države, a taj trend se nastavio osamdesetih i devedesetih godina. Kada se povećao broj zahtjeva za međunarodno posvojenje u latinskim državama, povećale su se i šanse za korupciju (Javier i sur., 2007.). Naime, u mnogim slučajevima potencijalni posvojitelji uplaćivali su velike novčane iznose posrednicima koji su kontrolirali procese međunarodnog posvojenja, dok su ti isti posrednici intenzivno nagovarali i stavljali pod pritisak siromašne majke da daju svoje dijete na posvojenje (Javier i sur., 2007.). Crno tržište međunarodnog posvojenja u zemljama Latinske Amerike postalo je česta pojava, a neke senzacionalističke vijesti spominjale su i »farme beba« koje su se pojavile u Hondurasu, Brazilu i Peruu što ukazuje na to da je interes djece, njihovih bioloških roditelja i posvojitelja bio potpuno zanemaren (Javier i sur., 2007.).

Republika Gvatemala nalazi se pri vrhu zemalja Latinske Amerike prema broju djece koja su međunarodno posvojena, a djelomično je razlog tome iskorištavanje ranjivih i osiromašenih seljaka kojima su posrednici pri posvojenju nudili i do 60 000 dolara za dijete koje bi dali na posvojenje (Davis, 2011.). Ubrzani porast međunarodnog posvojenja u Gvatemali doveo je do velikih skandala oko trgovine djecom ponajviše u svrhu posvojenja i trgovine organima (Collinson, 2007., prema Davis, 2011.). Uz Gvatemalu, neke procjene pokazuju kako su obitelji iz SAD-a tijekom godina posvojile najviše djece iz Kolumbije, El Salvadora i Meksika, dok su s druge strane neke zemlje poput Argentine odbijale dati djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi u međunarodno posvojenje zbog protivljenja ideji da se djeca odvoje od vlastite kulture (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Povijest međunarodnog posvojenja djece iz zemalja Istočne Europe

Počeci međunarodnog posvojenja u Europi također datiraju iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata kada su građani SAD-a posvajali djecu najviše iz Poljske, Češke,

Slovačke, Mađarske i Njemačke, odnosno iz zemalja koje su najviše stradale tijekom rata (Javier i sur., 2007.). Međutim, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća raspadom Sovjetskog Saveza, odnosno padom Berlinskog zida i okončanjem Hladnog rata porastao je broj međunarodno posvojene djece iz područja Istočne Europe, posebice iz Rumunjske i Rusije (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Gotovo 45 godina tijekom 20. stoljeća Rumunjska je bila takozvani »komunistički eksperiment« u naporu da se kreira velika ekonomska i vojna snaga, a sve pod vodstvom velikog vođe Ceaușescua koji je zagovarao pronatalitetnu politiku u kojoj je svaka žena trebala roditi najmanje petero djece, a pobačaj je bio strogo zabranjen (Behr, 1991., prema Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). U to vrijeme nerijetko se događalo da roditelji koji se nisu mogli brinuti o svojoj djeci zbog siromaštva, nemoći ili nezainteresiranosti, predaju skrb i brigu nad djecom državi, a država je tu djecu smještala u državne ustanove u kojima su djeca živjela u neljudskim uvjetima. Početkom devedesetih godina, kada je pao komunizam, mediji diljem svijeta objavljivali su priče o tisućama djece iz Rumunjske koji žive u nehumanim uvjetima (Groe i Ileana, 1996., prema Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Kao odgovor medijima velik broj obitelji iz drugih država ubrzo je počeo pristizati u Rumunjsku kako bi posvojili djecu koju su vidjeli na televiziji ili u novinama, a takva situacija dovela je do posljedice da je Rumunjska dugo bila europska zemlja iz koje je u međunarodno posvojenje odlazilo najviše djece (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). No, zanimljiva činjenica je to da je broj međunarodno posvojene djece ostao visok i dugo nakon pada komunizma te unatoč tome što se pobačaj u Rumunjskoj legalizirao, a stopa fertiliteta pala na vrlo nisku razinu (Selman, 2002.).

U Rusiji je nakon raspada Sovjetskog Saveza broj stanovnika počeo naglo opadati, a niska razina životnog standarda nije išla u prilog ni stopi fertiliteta koja je bila vrlo niska. Specifično za rusku djecu koju su napuštale njihove biološke siromašne majke bilo je to da su u većini slučajeva imala fetalni alkoholni sindrom, a slična situacija zabilježena je i u ostalim bivšim zemljama Sovjetskog Saveza kao što su Litva, Latvija i Ukrajina (McGuinness, 1999., prema Selman, 2002.).

Povijest međunarodnog posvojenja djece iz Afrike

Međunarodno posvojenje djece iz afričkih zemalja počelo se isticati tek početkom 21. stoljeća, dok je dotad bilo vrlo rijetka pojava u usporedbi s drugim kontinentima. Pretpostavlja se da je do te promjene došlo zbog toga što se u globalu smanjio broj vrlo male djece koju je moguće posvojiti, a s druge strane je porastao broj zahtjeva za

posvojenjem djece posebno u zapadnim zemljama (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Većina takozvane »siročadi« koja je posvojena iz Afrike imaju najmanje jednog živog biološkog roditelja koji ih je prodao u sirotište, stoga je mit da sva djeca u afričkim sirotištima nemaju roditelje (Isanga, 2012.). U većini slučajeva biološke majke odlučuju dati dijete na posvojenje zbog toga što nisu u mogućnosti priuštiti svojoj djeci osnovne životne potrebe kao što su hrana, odjeća i obrazovanje, a osim toga nemaju mogućnosti ni otići u gradove kako bi našle posao. Nadalje, nemaju društvenu podršku te su prisiljene odlučiti se za opciju da othrane barem stariju djecu u obitelji, što rezultira time da se odriču najmlađe djece (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Takve odluke najčešće donose u nadi da će im se djeca vratiti kada steknu određeno obrazovanje i budu stariji (Isanga, 2012.).

Pojedini istraživači intervjuirali su majke iz južne Afrike te su došli do zaključka kako većina njih želi odgajati svoju djecu i ne žele ih napuštati ili dati na posvojenje, međutim prisiljene su na to u nadi da će uputiti svoje dijete na neko sigurnije mjesto gdje će moći odrastati u normalnim životnim uvjetima s boljim životnim prilikama (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

Pojedini kritičari ističu kako suvremeni trend poznatih osoba koje posvajaju djecu iz Afrike nije u najboljem interesu djeteta unatoč tome što se djeci osigurava financijski i materijalno bolji život (Isanga, 2012.). Štoviše, neki smatraju da afričke zemlje nastavljaju biti žrtve imperijalizma kroz međunarodno posvojenje zbog toga što se razvijenim zemljama dopušta da im oduzimaju najvrjednije resurse, a to su djeca (Isanga, 2012.).

Na kraju treba dodati kako je Etiopija država iz koje se najveći broj djece upućuje na međunarodno posvojenje, a razlog tome je manjak pravnog okvira koji štiti ranjivu djecu, posebno siročad, za koju se procjenjuje da ih ima preko 5 milijuna samo u toj zemlji (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

SPECIFIČNI IZAZOVI MEĐUETNIČKOG I MEĐURASNOG POSVOJENJA

Kao što je prethodno rečeno, međuetničko i međurasno posvojenje uključuje posvojenje djeteta koje potječe iz drugačije etničke ili rasne skupine od posvojitelja, a vrlo često je prisutan kod međudržavnog posvojenja (Topčić-Rosenberg, 2015.). Ono se u povijesti prvi puta pojavljuje u SAD-u kroz već spomenuto međudržavno posvojenje djece iz Japana, Kine i Koreje nakon Drugog svjetskog rata i Korejskog rata (Barn, 2013.). Krajem pedesetih godina 20. stoljeća širenjem domaćeg posvajanja, obitelji bijele rase

u SAD-u često su posvajale djecu američkih domorodaca bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Međutim, protivljenje američkih domorodaca prema izdvajanju njihove djece iz plemenskih zajednica ubrzo je dovelo do redukcije takve prakse (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Drugi primjer učestalog međuetničkog i međurasnog posvajanja koje se također odvijalo u SAD-u, uključivao je smještaj afroameričke djece u obitelji bijele rase. Ta praksa započela je šezdesetih godina 20. stoljeća, a pretpostavlja se da je između 1960. i 1976. godine na taj način posvojeno oko dvanaest tisuća djece (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Međutim, ovakav oblik posvojenja bio je pun kontroverzi s obzirom na društveni i politički status Afroamerikanaca tijekom povijesti u SAD-u. Štoviše, Nacionalni savez afroameričkih socijalnih radnika 1972. godine inzistirao je na ukidanju transetničkog posvojenja jer je smatrao da se njime čini »kulturni genocid« koji smatraju širom povijesnom i političkom nepravdom (Barn, 2013.). Zbog navedenog može se reći kako transetničko posvojenje stavlja u prvi plan mnoge izazove vezane za rasu, identitet, pripadanje i rasno pomirenje između različitih kultura i rasa.

Perspektive koje se protive i koje zagovaraju međuetničko i međurasno posvojenje

Nekoliko je argumenata koji se najčešće spominju u kontekstu protivljenja transetničkom posvojenju. Prvi argument je taj da će djeca manjinske rase odgajana u obiteljima većinske rase trpjeti razne štetne emocionalne, razvojne i sociokulturalne posljedice, a posebice da će izgraditi neodgovarajući identitet i nisko samopoštovanje. Ova perspektiva ističe stav da je rasni identitet srž zdravog osobnog razvoja i da djeca posvojena u transetničkim obiteljima zbog svog nesigurnog rasnog identiteta pokazuju slabije psihološke prilagodbe nego njihovi vršnjaci posvojeni u obiteljima iste rase (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Drugi argument protiv međuetničkog posvojenja u suštini je političke naravi (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Društveni i kulturni sustav koji dopušta i ohrabruje transetnički smještaj reflektira duboku i pristranu ideologiju koja odbija prepoznati specifične snage manjinskih kultura. Drugim riječima, agencije koje se bave posredovanjem pri posvojenju pokušavaju smjestiti djecu manjinskih skupina izvan manjinskih zajednica, te se pretpostavlja da takav način rada odražava manjak njihovog napora u traženju primjerenih obitelji za smještaj ili neopravdano odbijanje obitelji manjinskih rasa kao potencijalnih posvojitelja (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

Pojedina američka izvješća ističu da većina posvojitelja pruža relativno nizak stupanj kulturne socijalizacije za svoju djecu dok su još mala, a kad pružaju, onda je to najčešće kroz knjige i neke kulturne manifestacije. Napominju kako se taj stupanj kulturne socijalizacije sve više smanjuje kako djeca rastu, a naposljetku nestaje, kada dijete uđe u razdoblje adolescencije (Smith, Juarez i Jacobson, 2011.). Taj manjak kulturne socijalizacije povezuje se sa situacijama kada se dijete osjeća da je drugačije od drugih zbog svoje rase, nesigurno je u sebe i ima osjećaj da se teže nosi s rasnom diskriminacijom (Smith, Juarez i Jacobson, 2011.).

Istraživanje Jennings (2006.) prikazuje kako žene koje su u njemu sudjelovale ističu nekoliko glavnih razloga zbog kojih su protiv transetničkog posvojenja. Prvi je taj da majke žele posvojiti dijete koje će se uklopiti u njihovu obitelj i ne smatraju to odlukom koja se bazira na rasnoj diskriminaciji. Drugi razlog je da majke imaju strah kako će netko iz okoline, poput susjeda, rodbine ili prijatelja, svojim komentarima o rasi povrijediti dijete. I posljednji razlog je da smatraju kako nisu dovoljno educirane pomoći djetetu izgraditi vlastiti etnički identitet i boriti se protiv rasizma u društvu (Jennings, 2006.).

Stajališta koja se ne protive transetničkom i međurasnom posvojenju tvrde da ishodi takvog posvojenja nisu nužno negativni, već da dijete, prije svega, treba stabilnu i stalnu obitelj u kojoj će odrastati (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Osim toga, transetničko posvojenje potiče i promovira rasnu integraciju u zajednici kojoj bi svako prosvijećeno društvo trebalo težiti (Barn, 2013.). Nadalje, neke kritike upućuju na to da je politika posvojenja koja zabranjuje transetničko posvojenje sama po sebi diskriminirajuća i da krši zakone koji štite ljudska prava. Na temelju ove perspektive, politike socijalnih usluga koje dozvoljavaju i potiču transetničko i međurasno posvojenje ne smiju se smatrati rasističkima budući da ne smatraju da je jedna rasa superiornija od druge, posebice u smislu pružanja obiteljskog okruženja za djecu (Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

NEKI SPECIFIČNI IZAZOVI S KOJIMA SE SUSREĆU POSVOJITELJI I POSVOJENA DJECA IZ DRUGIH DRŽAVA I KULTURA

Specifični izazovi međudržavnog posvojenja iz perspektive posvojenog djeteta

Iako je međudržavno posvojenje izvrsna prilika da se djeci koja ne mogu imati obitelj

u vlastitoj domovini omogućiti odrastanje u stabilnom obiteljskom okruženju u drugoj državi u kojoj mogu imati bolje financijske, sigurnosne, zdravstvene i obrazovne uvjete za svoj rast i razvoj (Topčić-Rosenberg, 2015.), treba imati na umu da stvarnost međunarodno posvojene djece karakterizira proživljavanje mnogih istodobnih gubitaka – emocionalnih i kulturalnih (Ballus i Perez-Testor, 2017., prema Šagi, 2019.). Međunarodno posvojenje za posvojenu djecu donosi promjenu kulture i jezika na koji su djeca naučila, gubitak okruženja u kojem su se osjećala manje drugačijima od ljudi oko sebe, gubitak obiteljske povijesti, a često i gubitak braće/sestara i zajedničkih uspomena (Topčić-Rosenberg, 2015.). Sve navedeno važno je uzeti u obzir pri prepoznavanju i boljem razumijevanju složenih utjecaja prošlih iskustava na različite aspekte djetetova života te na cjelokupni razvoj djeteta u posvojiteljskoj obitelji.

S obzirom na različite promjene, izazove i gubitke s kojima se posvojeno dijete iz druge države i kulture treba suočiti tijekom procesa adaptacije, vrlo je važno da posvojitelji i stručnjaci s kojima se dijete svakodnevno susreće, imaju razumijevanja za sve potrebe takve djece te da znaju na koji način im pružiti adekvatnu podršku i poticajnu okolinu za kvalitetan razvoj.

a) Fizički i zdravstveni razvoj međunarodno posvojene djece

U većini slučajeva međunarodno posvojena djeca živjela su prije posvojenja u institucijama, odnosno u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Njihovo odrastanje u domovima često je bilo obilježeno rizikom od pothranjenosti, zanemarivanja i zlostavljanja, manjkom brige te nedostatkom odnosa bliskosti i privrženosti između djece i skrbnika (u ovom slučaju stručnog osoblja domova), što predstavlja značajne rizike za fizički i socio-emocionalni razvoj djece (Dobrova-Krol, Van Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Cyr i Juffer, 2008., sve prema Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Ipak, pojedina istraživanja pokazuju kako u prosjeku nakon osam godina provedenih u posvojiteljskoj obitelji, međunarodno posvojena djeca koja su izašla iz sustava skrbi, uspijevaju dostići prosječan rast i težinu svojih vršnjaka koji od rođenja žive izvan sustava skrbi (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

Tijekom zasnivanja međunarodnog posvojenja mnogo pažnje posvećuje se zaštiti od prenošenja zaraznih bolesti kao što su hepatitis A, B i C, tuberkuloza ili spolno prenosive bolesti (DeVoid, Pineiro-Carrero, Goodman i Latimer, 1992., prema Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.). Zbog toga je česta praksa da djeca prolaze obavezne zdravstvene preglede kao dio procedure za dobivanje vize prije nego što budu posvojena. Navedena praksa se ipak značajno razlikuje od države do države. Neki stručnjaci naglašavaju da se zdravstveni pregled djeteta treba obavezno ponoviti

nakon što dijete dođe u svoju novu državu zbog dva razloga: prvi razlog su moguće laboratorijske greške tijekom pregleda, a drugi je taj da je moguće da se dijete zarazi i nakon testiranja (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Nadalje, kod djece iz siromašnih zemalja, osim pothranjenosti, česta su pojava probavni problemi i crijevni paraziti, no za ove oblike bolesti tretman je najčešće vrlo učinkovit. Ipak, postoje dugoročne posljedice koje su povezane s prehrambenim problemima tijekom ranog djetinjstva kao što su smanjeni razvoj hipotalamusa, malog mozga i receptora za stres, što se pripisuje pothranjenosti u najranijoj dobi djeteta (Levitsky i Strupp, 1995., prema Brodzinsky, Smith i Brodzinsky, 1998.).

b) Emocionalni razvoj međunarodno posvojene djece

Djeca posvojena iz institucionalne skrbi često imaju teškoće u uspostavljanju bliskih odnosa povjerenja sa svojim posvojiteljima zbog prethodnih loših iskustava u biološkoj obitelji ili instituciji. Naime, istraživanja pokazuju kako djeca koja su posvojena prije svoje prve godine života iskazuju sigurnu privrženost u podjednakoj mjeri kao i njihovi vršnjaci u biološkim obiteljima, dok je s druge strane, kod djece posvojene nakon prve godine života u manjoj mjeri prisutan obrazac sigurne privrženosti u odnosu na njihove vršnjake u biološkim obiteljima (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Pojedina longitudinalna istraživanja pokazala su kako je posvojenje vrlo uspješna alternativa institucionalnoj skrbi, no ona djeca koja su posvojena u kasnijoj dobi pokazuju veći rizik za stvaranje dezorganizirano-dezorijentirane privrženosti i više problema u školi, što ukazuje na potrebu za znatnom i stalnom podrškom (Selman, 2015.). Istraživanja međunarodno posvojene djece iz institucija u Rumunjskoj pokazala su da čak 63% djece koja su posvojena u Britansku Kolumbiju u Kanadi pokazuju nesigurnu privrženost prema svojim posvojiteljima i nekoliko godina nakon posvojenja (Chisholm, 1998., prema Gunnar, Bruce i Grotevant, 2000.).

Primjećuje se i razlika u samopoštovanju između djece koja odrastaju u biološkim obiteljima i međunarodno posvojene djece, pri čemu u posebno ranjivu skupinu ulaze transetnički posvojena djeca te djeca koja su posvojena u starijoj dobi. Rizik za pojavu niskog samopoštovanja najčešće se povezuje s činjenicom da transetnički posvojena djeca imaju drugačiji izgled od svoje posvojiteljske obitelji te da su u ranom djetinjstvu bila izložena negativnim iskustvima i deprivirajućim uvjetima života (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

Poseban izazov kod prilagodbe međunarodno posvojene djece predstavlja razdoblje njihove adolescencije. Budući da se adolescenti gotovo uvijek poistovjećuju s poviješću, kulturom, rasom i identitetom svojih bioloških roditelja, ne iznenađuje

činjenica da međunarodno posvojena djeca tijekom adolescencije doživljavaju u većoj mjeri zbunjenost, neizvjesnost i nepovezanost i s biološkom i s posvojiteljskom obitelji (Javier i sur., 2007.). Posebno je to slučaj kod međurasno posvojene djece koja češće mogu doživjeti žalost ili tugu i suočavati se s dodatnim izazovima tijekom svog razvoja identiteta (Javier i sur., 2007.).

Rezultati švedskog istraživanja u kojem su uspoređivani razvojni ishodi međunarodno posvojene djece i djece rođene u Švedskoj, pokazali su da je kod međunarodno posvojene djece prisutan veći rizik od zloupotrebe alkohola i droga, pojave psihičkih poteškoća te počinjenja suicida i kaznenih djela (Selman, 2015.).

c) Kognitivno-biheviornalni razvoj međunarodno posvojene djece

Kod međunarodno posvojene djece često su prisutne teškoće s učenjem i školskim uspjehom, zbog čega posvojiteljske obitelji trebaju imati mogućnost osloniti se na dodatnu pomoć obrazovanih stručnjaka, uključujući školske pedagoge, psihologe, socijalne radnike i druge savjetnike (Javier i sur., 2007.). Istraživanja pokazuju da je postizanje školskog uspjeha posebice otežano kod djece koja su posvojena u kasnijoj dobi i kod djece koja su doživjela nekoliko životnih nesreća prije posvojenja te da je stoga za ovu populaciju djece često potrebno osigurati pomoć asistenta u nastavi ili drugu stručnu pomoć. Navedene teškoće u prilagodbi međunarodno posvojene djece treba interpretirati uzimajući u obzir da međunarodno posvojenje sa sobom nosi promjenu kulture i jezika na koji su djeca naučila te gubitak okruženja u kojem su se osjećala manje drugačijima od ljudi oko sebe (Topčić-Rosenberg, 2015.). Zbog toga je vrlo važno da svi koji su u doticaju s međunarodno posvojenim djetetom, a najviše posvojitelji i stručnjaci u školi s kojima se dijete svakodnevno susreće, imaju razumijevanja za sve izazove, gubitke i promjene s kojima se to dijete suočava tijekom procesa adaptacije te da znaju na koji način pružiti adekvatnu podršku i poticajnu okolinu za kvalitetan razvoj.

U prilog važnosti navedenog govora podaci iz istraživanja Gunnar, Bruce i Grotevant (2000.) koje je pokazalo da su djeca koja su bila posvojena iz institucija u Rumunjskoj u zapadne zemlje, nakon samo nekoliko godina provedenih u svojim novim posvojiteljskim obiteljima, uz pomoć obrazovnih stručnjaka i truda školskog osoblja, funkcionirala u prosjeku kao i njihovi vršnjaci u novoj okolini, a neki su se istaknuli i kao iznadprosječno inteligentni (Gunnar, Bruce i Grotevant, 2000.).

Što se tiče problema u ponašanju, manjina međunarodno posvojene djece pokazuje internalizirane ili eksternalizirane probleme. Osim toga, suprotno mišljenju društva,

međunarodno posvojena djeca ne pokazuju veće probleme u ponašanju ni u usporedbi s djecom posvojenom u vlastitoj zemlji. Ipak, djeca koja su doživjela loša iskustva prije posvojenja pokazat će nešto više problema u ponašanju zbog čega im se treba pružiti veća pomoć i potpora u prevladavanju poteškoća (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.). Također, iskustvo pokazuje kako će problemi u ponašanju posvojene djece biti najčešće izraženiji tijekom razdoblja osnovne škole, zbog čega socijalni radnici, savjetnici i terapeuti trebaju biti informirani o posebnim potrebama takve djece te o intervencijama koje mogu biti djelotvorne pri rješavanju njihovih poteškoća (Gibbons i Smith-Rotabi, 2012.).

d) Društveno-kulturni razvoj međunarodno posvojenog djeteta

Iako je većina ishoda međunarodnog posvojenja pozitivna, mnoga međunarodno posvojena djeca se suočavaju s problemima koji se tiču njihovog etničkog, kulturnog i rasnog identiteta. Procjenjuje se da između 20 i 30 posto takve djece ima probleme povezane s jezikom, učenjem, identitetom i etnicitetom (Dalen, 1999., prema Selman, 2015.). Oni su dijelom povezani i s roditeljskim stavovima i praksama koje posvojitelji koriste pri razvoju kulturnog identiteta i očuvanju nasljeđa kod međunarodno posvojene djece.

Primjerice, Selman (2015.) navodi četiri pristupa koje koriste američki roditelji pri razvoju kulturnog identiteta i očuvanju nasljeđa kod djece posvojene iz Kine: Prvi pristup je akulturacija što označava usmjerenost roditelja na očuvanje kineske kulture i tradicije te s tim povezanog kulturnog identiteta djeteta. Drugi pristup je alternacija odnosno pokušaj balansiranja između kulture Kineza i Amerikanaca. Treći pristup je asimilacija, odnosno ohrabrivanje američkog identiteta. Četvrti pristup podrazumijeva da roditelji ohrabruju dijete da samostalno odabere svoj prvi izbor između kulture Kineza i Amerikanaca (Selman, 2015.). Na tragu navedenog, Lee (2003., prema Thomas i Tessler, 2007.) naglašava da sudjelovanje međunarodno posvojene djece u aktivnostima karakterističnim za kulturu svog porijekla, velikim dijelom ovisi o tome jesu li uvjerenja i stavovi njihovih posvojitelja prema toj kulturi pozitivna.

Različiti autori naglašavaju da transetnički posvojena djeca imaju mnogo problema s razvojem socijalnog identiteta. Naime, u situacijama kada su djeca naglo izdvojena iz vlastite kulture, kod djece se očekivano javlja zbunjenost i podijeljenost oko osjećaja vlastitog etničkog identiteta (Huh i Reid, 2000., prema Selman, 2015.). Procjenjuje se da su međunarodno posvojena djeca u razdoblju rane odrasle dobi izložena rasnim stereotipima, da naglašeno teže samostalnom odlučivanju o tome kako žele živjeti, pri

čemu se javlja izražena potreba za eksperimentiranjem i osobnom neovisnošću, ali i potreba da se dokažu da su zreli i odgovorni (Selman, 2015.).

Specifični izazovi međudržavnog posvojenja iz perspektive posvojitelja

Osobe koje se odluče na posvojenje, na putu do zasnivanja posvojenja često nailaze na različite teškoće te se susreću s brojnim pitanjima i nedoumicama. Primjerice, pojedina izvješća iz SAD-a pokazuju kako jedna od pet posvojiteljskih obitelji nije zadovoljna cjelokupnim posvojiteljskim iskustvom te da većina nezadovoljstva proizlazi iz toga što je proces posvojenja spor i što je podrška zajednice ograničena (Paulsen i Merighi, 2009.). S različitim teškoćama susreću se i posvojitelji koji žele posvojiti djecu iz druge države. Prvi izazov s kojim se najčešće susreću već pri pokretanju prvih koraka su visoki troškovi realizacije međudržavnog posvojenja. Ukupan iznos troškova varira od države do države, no prema nekim procjenama obično se kreće u rasponu od 10 000 do 40 000 eura, uključuje prijevode potrebnih dokumenata, troškove odvjetnika i prevoditelja u državi podrijetla djeteta, sudske troškove u državi podrijetla djeteta i u vlastitoj državi, trošak putovanja i boravka u državi podrijetla djeteta, zdravstveno osiguranje za dijete i trošak agencijske provizije (ukoliko je agencija uključena u postupak), ali se na kraju mogu javiti i drugi troškovi koji nisu predviđeni (Topčić-Rosenberg, 2015.:10).

Potencijalni posvojitelji trebaju biti svjesni mnogih rizika s kojima se mogu suočiti tijekom procesa međunarodnog posvojenja. Primjerice, može se dogoditi da se naknadno utvrdi da neko dijete ne ispunjava međunarodno definirane uvjete za posvojenje, da je njegovo posvojenje rezultat trgovine djecom. Pri tomu se može raditi o slučajevima krađe djece iz obitelji, o slučajevima izgubljene djece za kojima roditelji tragaju ili o djeci koja su rođena s namjerom upućivanja na posvojenje u »bijeले« obitelji (Topčić-Rosenberg, 2015.). Takva vrsta trgovine djecom bila je česta u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u zemljama Latinske Amerike.

Posvojitelji trebaju biti oprezni i s agencijama za posredovanje koje znaju biti neetične i nevjerodostojne pa tako postoje situacije u kojima su posvojitelji ostali bez značajnog financijskog iznosa jer su neke agencije jednostavno nestale nakon što su potencijalni posvojitelji uplatili na njihov račun iznos naknade i slično (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Pored proceduralnih prepreka u procesu iščekivanja posvojenja svi potencijalni posvojitelji, pa tako i posvojitelji djece iz drugih zemalja, imaju pred sobom zahtjevan zadatak pripreme na roditeljstvo. Naime, društvo od njih očekuje uspješno

ostvarivanje roditeljskih zadaća jednako kao što to očekuje i od bioloških roditelja u obiteljima iz uobičajene okoline, često ne uzimajući u obzir posebne izazove s kojima se takvi posvojitelji susreću, kao na primjer različitost kultura iz kojih dolaze dijete ili posvojitelj (Paulsen i Merighi, 2009.). Također, treba imati na umu da se potencijalni posvojitelji u domicilnoj kulturi često susreću s različitim predrasudama o posvojenju (npr. da će se kod posvojene djece prije ili poslije ispoljiti problemi u ponašanju), ali i s pretjeranim glorificiranjem ili neprimjerenim isticanjem činjenice posvojenja u svakodnevnim situacijama (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Zbog svega navedenog potencijalni posvojitelji se u cijelom procesu posvojenja mogu naći u začaranom krugu istovremenog razumijevanja i nerazumijevanja od strane društva.

Nadalje, u procesu pripreme za posvojenje, važno je naglasiti da u situacijama kada potencijalni posvojitelji izraze spremnost i motiviranost za međunarodno posvojenje, to još uvijek ne znači da su oni zaista pripremljeni na izazove i zadatke povezane s odgojem djeteta iz druge države. Stoga je već u ovoj fazi neophodno organizirati dostupnost stručne pomoći u obliku savjetovanja, razgovora i emocionalne potpore jer to uvelike može potencijalnim posvojiteljima pomoći da shvate jesu li zaista spremni za posvojenje djeteta iz druge države te dugoročno može potencijalno povećati zadovoljstvo procesom posvojenja i smanjiti stres s kojim se posvojiteljske obitelji susreću (Paulsen i Merighi, 2009.).

Još jedan izazov pred potencijalnim posvojiteljima svakako je vrlo dugačak i iscrpljujuć period popraćen neizvjesnošću i sumnjama oko toga hoće li uspjeti ostvariti želju da postanu roditelji (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Kada dođe do međunarodnog ili transetničkog posvojenja, posvojitelji često žele naturalizirati odnos između njih i djece, stoga inzistiraju na tome da ne postoji razlika između njihove i druge obitelji osim da su djecu rodile osobe u drugoj državi koje izgledaju malo drugačije od njihovih posvojitelja (Howell, 2009.). No, vrlo važno je tijekom procesa posvojenja proučiti kulturološke običaje koji vladaju između odraslih i djece u državi podrijetla djeteta kako bi posvojitelji mogli prilagoditi svoja očekivanja od djeteta, ali i kako ne bi dodatno zbunili dijete (Topčić-Rosenberg, 2015.). Odgovornost za bavljenje cjelovitim identitetom djeteta jedan je od ključnih izazova za posvojitelje. Naime što je dijete različitije od njih, to je veći izazov za posvojitelje da pokušaju pomoći djetetu u izgradnji vlastitog identiteta. Posvojitelji se tako često susreću s različitim neočekivanim situacijama, kao na primjer doživljaj odbijanja od strane djeteta, ali i s vlastitim strahovima u vezi biološkog nasljeđa i zdravlja posvojenog djeteta (Blažeka Kokorić i Birovljević, 2015.). Upoznavanjem s resursima koji su povezani s kulturom iz koje dijete dolazi, primjerice tradicijom, jezikom i vrijednostima rodne države

djeteta, posvojitelji mogu kod djeteta povećati osjećaj obiteljskog ponosa, promovirati zdravu obiteljsku prilagodbu i ojačati obiteljsku zajednicu (Paulsen i Merighi, 2009.). Posvojitelji se također trebaju pripremiti na pitanja o rasi, kulturi, etničkoj pripadnosti te o pozitivnim i negativnim aspektima različitosti, ali trebaju i biti otvoreni za pitanja o vlastitoj obitelji i svom podrijetlu te drugim osobnim temama (Topčić-Rosenberg, 2015.).

Conroy-Wenner (2018.) je proveo istraživanje u koje je uključio posvojitelje djece s teškoćama u razvoju, točnije s oštećenjem vida. Istraživanje je pokazalo kako je većina roditelja imala namjeru posvojiti dijete s teškoćama u razvoju, dok su neki počeli razmatrati tu opciju tek kada su saznali kako će morati vrlo dugo čekati na međunarodno posvojenje djeteta koje nema teškoće u razvoju. Posvojitelji ističu kako najveći izazovi u tom procesu nisu bili priprema na posvojenje djeteta s teškoćama u razvoju, već izazovi uslijed složenog zakonskog okvira i putovanja (Conroy-Wenner, 2018.). U navedenom istraživanju posvojitelji navode da su se zapravo tek nakon procesa međunarodnog posvojenja djeteta suočili s najvećim zdravstvenim, obrazovnim i socio-emocionalnim problemima. Primjerice, susretali su se s iskustvom pogrešno postavljenih liječničkih dijagnoza iz rodne zemlje djeteta, zbog kojih su morali iznova obavljati zdravstvene preglede djeteta nakon posvojenja, zatim s teškoćama pronalaženja privatnih učitelja čiji angažman je bio nužan da bi dijete moglo usavršiti jezik države u koju je doselilo. Također, isticali su da je vrijeme koje je bilo potrebno da se dijete prilagodi na novu okolinu i da stekne povjerenje u posvojitelje, potrajalo znatno duže nego su očekivali (Conroy-Wenner, 2018.).

Iz ovog istraživanja može se zaključiti da za većinu posvojitelja u kontekstu međunarodnog posvojenja najveći izazov na početku predstavljaju birokratske prepreke, odnosno nužnost sudjelovanja u različitim, dugotrajnim postupcima prikupljanja i provjere dokumenata te stručnih procjena koje su nužne u kontekstu zaštite najboljeg interesa djeteta i sprječavanja trgovine djecom. Međutim, nakon završetka cijelog procesa realizacije posvojenja u posvojiteljskim obiteljima javljaju se daljnji, specifični izazovi s kojima se trebaju suočiti posvojitelji i posvojena djeca, a za čije je prevladavanje potrebna velika upornost, motiviranost, ali i edukacija i podrška od strane stručnjaka.

ZAKLJUČAK

Međudržavno posvojenje je kompleksan proces koji nerijetko u sebi uključuje elemente transetničnosti, a ponekad i međurasnog posvojenja. Tijekom realizacije međudržavnog posvojenja posvojitelji i posvojenici susreću se s brojnim specifičnim

izazovima. Konačni ishod tog procesa je neizvjestan, a sama realizacija međudržavnog posvojenja u velikoj mjeri ovisi o mogućnostima usklađivanja pravnog okvira i prakse posvojenja država porijekla djeteta i države iz koje dolaze potencijalni posvojitelji. Naime, svaka država ima svoje društvene, političke, povijesne, kulturne i druge tradicije koje utječu na pojavnost međunarodnog posvojenja i na način na koji se ono zakonski definira i u praksi realizira u određenoj državi.

Povijesni razvoj i dosadašnja praksa međudržavnog posvojenja pokazuju da je uobičajeno da siromašne i nerazvijene zemlje, pogođene ratom ili drugim velikim krizama, značajno češće prihvataju posvojenje svoje djece od strane državljana iz ekonomski razvijenih zemalja. Takva situacija je uobičajena od samih početaka pojave međunarodnog posvojenja, kada su ratovi, ekonomske i političke krize uzrokovale potrebu zbrinjavanja velikog broja siročadi, napuštene ili zanemarene i zlostavljane djece.

U suvremenoj praksi međunarodnog posvojenja naglasak se stavlja na to da svako međunarodno posvojenje, jednako kao i domaće, treba biti ostvareno u najboljem interesu djeteta i uz poštovanje temeljnih prava i zaštite djece. Svrha posvojenja nije da odrasli ostvare pravo na roditeljstvo, već da se djeci pruži stabilno okruženje u kojem će biti voljena, u kojem će se za njih brinuti i u kojem će moći odrastati i razvijati se u harmoniji (Europski parlament, 2017.).

Pri međunarodnom posvojenju djece velika pažnja se pridaje sprječavanju neovlaštenog oduzimanja, trgovine i preprodaje djece. U navedenom kontekstu važnu ulogu ima Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s državnim posvojenjem (tzv. Haška konvencija o posvojenju) koju je Hrvatska ratificirala 2014. godine. S obzirom da još uvijek mnoge države nisu stranke navedene Konvencije, to uvelike otežava zaštitu prava i interesa djece u postupku međunarodnog posvojenja, a potencijalne posvojitelje koji su zainteresirani za međunarodna posvojenja iz navedenih država suočava sa značajno većim teškoćama i rizicima.

U Hrvatskoj postoji potreba za daljnjim razvojem sustava formalne i neformalne podrške potencijalnim posvojiteljima koji žele posvojiti dijete iz strane države. Dosadašnja iskustva potencijalnih posvojitelja pokazuju da potencijalni posvojitelji obično traže informacije i načine kako posvojiti dijete iz neke strane države putem različitih neformalnih izvora (na internetu, povezivanjem s drugim posvojiteljima putem društvenih mreža i sl.), dok su mogućnosti oslanjanja na stručnu podršku u ovom području vrlo ograničene. U posljednje vrijeme značajan izvor podrške potencijalni posvojitelji mogu pronaći kroz rad nevladinih udruga za podršku posvojiteljskim

obiteljima (npr. udruga „Na drugi način“ i „Adopta“), no takvih udruga je za sad u Hrvatskoj vrlo malo te je njihovo područje rada u većoj mjeri vezano za pružanje edukacije i podrške posvojiteljima pri posvojenju djece iz Hrvatske, dok je tema međunarodnog posvojenja i specifičnih izazova s kojima se susreću posvojiteljske obitelji u tom kontekstu u manjoj mjeri prisutna.

Zbog toga je važno da se u skoroj budućnosti unaprijede programi podrške i u području međudržavnog posvojenja kojima će se odgovoriti na neke specifične potrebe posvojitelja i posvojene djece koja dolaze iz drugih kultura ili rasa. Također, bitno je da se socijalnim radnicima i drugim stručnjacima koji se susreću s navedenom populacijom omogući specijalizirano obrazovanje u ovom području, kako bi mogli kroz svoje profesionalno djelovanje pružati kvalitetnu podršku ovim posvojiteljskim obiteljima. Nadalje, važno je i provoditi daljnja istraživanja u ovom području te sagledati različite specifične izazove s kojima se susreću djeca, biološki roditelji te posvojitelji uključeni u međudržavna posvojenja kako bi se moglo prepoznati ključne točke na koje treba usmjeriti stručne intervencije i podršku s ciljem osiguranja preduvjeta da svako posvojenje bude u skladu s dobrobiti djeteta.

Literatura

Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D. i Korać Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne novine.

Barn, R. (2013). Doing the Right Thing: Transracial Adoption in the USA. *Ethnic and Racial Studies*, 36(8), 1273-1291.

Blažeka-Kokorić, S. i Birovljević, J. (2015). Posvojiteljske obitelji – izazovi prilagodbe i reakcije okoline. U D. Maleš (ur.), *Kako smo postali obitelj: Posvojenje – dio moje priče*. Zagreb: Na drugi način, 33-60..

Brodzinsky, M., D., Smith, W., D. i Brodzinsky, B., A. (1998). *Children's adjustment to adoption: Developmental and Clinical Issues*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Conroy-Wenner, P. (2018). Intercountry Adoption of Children with Visual Impairments: An Exploratory Study. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 112(3), 239-247.

Davis, M., A. (2011). Intercountry Adoption Flows from Africa to the U.S.: A fifth Wave of Intercountry Adoptions? *The International Migration Review*, 45(4), 784-811.

Europski parlament (2017). Rezolucija Europskog parlamenta od 2. veljače 2017. s

preporukama Komisiji o prekograničnim aspektima posvojenja (2015/2086(INL)). Posjećeno 14.10.2019. na mrežnoj stranici: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0013_HR.pdf?redirect

Gibbons, L., J. i Smith-Rotabi, K. (2012). *Intercountry Adoption: Policies, Practices, and Outcomes*. Farnham: Ashgate.

Gunnar, R., M., Bruce, J. i Grotevant, D., H. (2000). International Adoption of Institutionally Reared Children: Research and Policy. *Development and Psychopathology*, 12(4), 677-693.

HCCH (2019). 33: *Convention of 29 May 1993 on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption*. Posjećeno 28.06.2019. na mrežnoj stranici HCCH-a: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=69>

Howell, S. (2009). Adoption of the Unrelated Child: Some Challenges to the Anthropological Study of Kinship. *Annual Review of Anthropology*, 38, 149-166.

HRT Vijesti (2018). *Veliki interes, a malo posvojene djece - zašto?* Posjećeno 2.07.2019. na mrežnoj stranici HRT-a: <https://vijesti.hrt.hr/471373/veliki-interes-a-malo-posvojene-djece-zasto>

Isanga, M., J. (2012). Surging Intercountry Adoptions in Africa: Paltry Domestication of International Standards. *BYU Journal of Public Law*, 27, 230-298.

Jakovac-Lozić, D. (2006). *Međunarodno posvojenje*. Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.

Javier, A., R., Baden, L., A., Biafora, A., F. i Camacho-Gingerich, A. (2007). *Handbook of Adoption: Implications for Researchers, Practitioners, and Families*. Sage Publications, Inc.

Jennings, K., P. (2006). The Trouble with the Multiethnic Placement Act: An Empirical Look at Transracial Adoption. *Sociological Perspectives*, 49(4), 559-581.

Konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem. *Narodne novine, Međunarodni ugovori*, br. 5/2013.

Masson, J. (2001). Intercountry Adoption: A Global Problem or a Global Solution? *Journal of International Affairs*, 55(1), 141-166.

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2016). *Protokol o postupanju nadležnih tijela u postupcima međudržavnog posvojenja djeteta iz Republike Hrvatske*. Posjećeno 28.06.2019. na mrežnoj stranici Ministarstva

va za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku: https://mdomsp.gov.hr/UserDocsImages/avuga/Medunarodna_suradnja_i_EU/PROTOKOL%20O%20POST-UPANJU%20NADLE%20C5%BDNIH%20TIJELA%20U%20POSTUPCIMA%20ME%20C4%90UDR%20C5%BDAVNOG%20POSVOJENJA%20DJETETA%20IZ%20REPUBLIKE%20HRVATSKE.pdf

Misca, G. (2014). The “Quiet Migration”: Is Intercountry Adoption a Successful Intervention in the Lives of Vulnerable Children? *Family Court Review*, 52(1), 60-68.

Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 103/15, 98/19.

Paulsen, C. i Merighi, R., J. (2009). Adoption Preparedness, Cultural Engagement, and Parental Satisfaction in Intercountry Adoption. *Adoption Quarterly*, 12(1), 1-18.

Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenja registra o posvojenjima. *Narodne novine*, br. 106/2014.

Radočaj, T. (2007). Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: Smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 233-256.

Selman, P. (2002). Intercountry Adoption in the New Millennium; The “Quiet Migration” Revisited. *Population Research and Policy Review*, 21(3), 205-225.

Selman, P. (2015). Intercountry Adoption of Children from Asia in the Twenty-first Century. *Children's Geographies*, 12(3), 312-327.

Smith, T., D., Juarez, G., B., Jacobson, K., C. (2011). White on Black: Can White Parents Teach Black Adoptive Children How to Understand and Cope with Racism? *Journal of Black Studies*, 42(8), 1195-1230.

Šagi, A. (2019). Međunarodno posvojenje – izazovi i perspektive. Diplomski rad. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.

Thomas, K. A. i Tessler, R. C. (2007). Bicultural socialization among adoptive families: Where there is a will, there is a way. *Journal of Family Issues*, 28(9), 1189-1219.

Topčić-Rosenberg, D. (2015). *Želim posvojiti dijete iz druge države. A što sada?: Adoptin vodič kroz međunarodno posvojenje*. Zagreb: Adopta - Udruga za potporu posvajanju.

Zakon o međunarodnom privatnom pravu. *Narodne novine*, br. 101/2017.

CERTAIN SPECIFICITIES PERTAINING TO ADOPTION OF CHILDREN FROM OTHER COUNTRIES

Abstract

Potential adoptive parents in Croatia are increasingly expressing openness and interest in adopting children from other countries. Therefore, there is an increasing need for professional support in this area. The paper briefly introduces the various motives and reasons for the increased interest in intercountry adoption in Croatia and explains the basic differences between related concepts of intercountry, international, inter-ethnic and interracial adoption. Subsequently, the development of the contemporary practice of intercountry adoption in the world is presented. The importance of adopting the “Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption” is emphasized, and the current legislative framework and procedures applicable to intercountry adoption in Croatia are briefly presented. The historical development of intercountry adoption throughout the world is presented in a special chapter. Some specific features of intercountry adoption of children from Asian countries, Latin American countries, Eastern European countries and African countries are presented. The second part of the paper presents different perspectives that oppose and advocate, respectively, inter-ethnic and interracial adoption. The specific challenges faced by adoptive parents and adopted children in the context of intercountry and trans-ethnic adoptions are described. In conclusion, the need to further develop the system of support for adoptive families in this context is emphasized, as well as the importance of improving the specialized education of professionals in this field in order that professionals may identify and adequately respond to certain specific needs of adoptive families who have adopted children from other countries and cultures.

Key words: *intercountry adoption, trans-ethnic adoption, specific challenges and risks, professional support*

Vlasta Grgec-Petroci, mag. act. soc.

Centar za socijalnu skrb Zagreb, Podružnica Obiteljski centar,

Preobraženska 4, Zagreb

“Na drugi način”, Udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci, mladima i obitelji, Laščinska cesta 133, Zagreb

E-pošta: vlastagpetroci@gmail.com

VAŽNOST EMOCIONALNE VEZE IZMEĐU BRAĆE I SESTARA TIJEKOM POSVOJENJA

Sažetak

Svako dijete ima pravo na odrastanje u vlastitoj obitelji, na život sa svojim roditeljima, uz braću i sestre te na razvoj odnosa s ostalim članovima primarne socijalne mreže koji će mu pružiti ljubav i razumijevanje te štiti i promicati njegovu dobrobit. Uz odnos s primarnim skrbnikom (majkom ili ocem) za cjelokupni razvoj djeteta vrlo je važan i odnos s braćom i sestrama. Između braće i sestara stvara se specifična povezanost i jedan od najdugoročnijih odnosa tijekom života. Postoje situacije kada pravo djeteta na odrastanje u biološkoj obitelji nije moguće ostvariti te kada je radi zaštite sigurnosti i najboljeg interesa djeteta nužno intervenirati u obiteljske odnose izdvajanjem djeteta iz biološke obitelji. Ukoliko se procijeni da je u određenoj situaciji najbolji interes djeteta posvojenje, realizacijom posvojenja prekida se odnos djeteta s biološkim roditeljima, a nerijetko i s drugim članovima primarne socijalne mreže djeteta. U ovom radu govorit će se o važnosti očuvanja emocionalne veze između braće i sestara. Razmotrit će se pravo djece i mladih na održavanje veze s braćom/sestrama i u situacijama posvojenja. Biološka braća i sestre ne bi se smjela razdvajati bez jasnih razloga i bez procjene potreba svakog djeteta, a ako zbog nekog razloga budu razdvojena, trebalo bi se poduzeti sve da ostanu u kontaktu i smjestiti ih kod posvojitelja koji su spremni podržati održavanje kontakata, osim ako to nije u skladu sa željama ili interesima djeteta.

Ključne riječi: posvojenje, biološka obitelj, braća i sestre, zajednički smještaj nakon izdvajanja iz biološke obitelji, posvojiteljska obitelj, kontakti nakon posvojenja

UVOD

U okolnostima izdvajanja djeteta iz biološke obitelji te smještaja u alternativnu skrb često dolazi do promjene u kontinuitetu održavanja odnosa djeteta s članovima primarne socijalne mreže što se nerijetko odražava i na kvalitetu održavanja odnosa između braće i sestara.

Iako je poznato da odnosi braće i sestara imaju velik utjecaj na odrastanje, životnu orijentaciju i životni tijek svake osobe, malobrojna su istraživanja o odnosu braće i sestara u alternativnoj skrbi (Schneewind, 2010., Sting, 2013.) te o važnosti očuvanja tog odnosa nakon izdvajanja djece iz biološke obitelji. Posljednjih godina odnosi braće i sestara privukli su veću, ali još uvijek nedovoljnu pažnju znanstvenika i stručnjaka za zaštitu djece u području socijalne skrbi. Istraživanje odnosa braće i sestara u alternativnoj skrbi često je zasjenjeno većim fokusom na promatranje kvalitete odnosa djeteta i skrbnika (McCormick, 2010.; Saunders i Selwyn, 2011.).

Velik broj stranih istraživanja o odnosu braće i sestara usmjeren je na ispitivanje povezanosti različitih varijabli (spol, dob, veličina obitelji, red rođenja, inteligencija, crte ličnosti i sl.) s obilježjima obiteljskog sustava i interakcija između članova obitelji te na proučavanje dinamičnih procesa i problema bratsko-sestrinskih odnosa u tzv. „normalnom“ obiteljskom okruženju, a mnogo je manje ispitivano značenje odnosa braće i sestara u kontekstu nepovoljnih obiteljskih okolnosti. U preglednom radu koji se bavi odnosima braće i sestara koji su doživjeli zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu, Katz i Hamama (2018.) naglašavaju važnost odnosa braće i sestara u kontekstu iskustva zlostavljanja djece i skrbi izvan obitelji. Bank i Kahn (1982.) utvrdili su da se u situacijama kada su djeca izložena neadekvatnoj roditeljskoj brizi, može razviti jaka odanost između braće i sestara, no jednako tako utvrđeno je da zanemarujuće roditeljstvo može i narušiti kvalitetu bratsko-sestrinskih odnosa (Milevsky, Schlechter i Machlev, 2011.).

Istraživanja koja su se bavila odnosom braće i sestara pokazala su da su odnosi braće i sestara najdugovječniji te među najznačajnijim i najvažnijim odnosima u životu (Allan, 1979., Kasten, 2003., Sting, 2013., Meakings, Coffey i Shelton, 2017.). Primjerice, Dunn (2007.) je istaknula kako se odnosi braće i sestara formiraju kroz djetinjstvo, traju dulje od drugih ključnih odnosa, kao što su odnosi s roditeljima ili partnerima te kako obično djeca provode više vremena u interakciji s braćom i sestrama nego s drugim članovima svoje primarne socijalne mreže.

Za odnos braće i sestara karakterističan je snažan osjećaj privrženosti, povezanosti i podrške s jedne strane te suparnički odnos s druge strane. Odnos braće i sestara

doprinosi stvaranju osjećaja sigurnosti, povezanosti, razvijanju razumijevanja i tolerancije te utječe na sposobnost prilagodbe te uspješnost u društvenom i privatnom životu. Odnosi braće i sestara imaju veliku važnost za opću dobrobit djece, za mogućnost razvoja privrženosti i povjerenja te predstavljaju važan resurs pojedinca i obitelji u kontekstu cjeloživotnog potencijala socijalne potpore. Davies (2015.) ističe i veliki značaj odnosa braće i sestara u formiranju identiteta. Radi se o emocionalno snažnom odnosu te značajnom izvoru stabilnosti i kontinuiteta. Čak i u najmlađoj dobi, braća i sestre provode više vremena zajedno negoli s roditeljima. U međusobnom odnosu uče socijalne vještine, osobito spremnost na dijeljenje te rješavanje sukoba kroz pregovaranje. „*Uz roditelje, braća i sestre su drugi po redu izvor odnosa privrženosti, osobito kod djece koja odrastaju u rizičnim obiteljskim prilikama i neadekvatnim odnosima s roditeljima*“ (Walper i sur., 2009.: 20). Odnosi s braćom i sestrama „*značajno utječu na način na koji se kreiraju veze s partnerima i prijateljima jer oni, kao zapamćeno znanje o vezama, odnosima, stimuliraju ponavljanje stečenih obrazaca ponašanja*“ (Cierpka, 2001.:444).

Postoji visoko slaganje stručnjaka kako odnosi između braće i sestara imaju pozitivan utjecaj na socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj (Azmitia i Hesser, 1993., Downey i Condron, 2004., Meakings, Coffey i Shelton, 2017.) te se naglašavaju trajne prednosti odnosa braće i sestara. White u svom radu (2004.) ističe da su se čak i u starosti braća i sestre pokazali kao važan izvor međusobne podrške i druženja.

Usprkos tome što istraživanja naglašavaju brojne prednosti, bratski odnos nije uvijek i isključivo skladan. Sanders (2004.) ističe niz ponašanja koji mogu karakterizirati odnos braće i sestara uključujući rivalstvo, negativnost, neprijateljstvo i agresivnost. Stormshak, Bellanti i Bierman (1996.) naglašavaju kako umjerena razina sukoba u odnosu braće i sestara (uz postojanje odgovarajućeg stupnja roditeljske topline) može biti korisna za djecu jer potiče stjecanje socijalnih vještina kao što su pregovaranje i kompromis te jačanje emocionalne regulacije. Iako odnos braće i sestara može biti ispunjen i obilježen razdobljima sukoba, braća i sestre često definiraju i doživljavaju svoje odnose kao odnose koji ih ujedinjuju za cijeli život (Ross i Milgram, 1982.).

Složenost odnosa između braće i sestara

Osim što postoje kroz biološke veze, odnosi braće i sestara mogu se formirati i na druge načine. Djeca koja su iskusila život u sustavu skrbi često tvore različite odnose s braćom i sestrama s kojima nisu genetski povezana, a s kojima su živjela u svojim biološkim obiteljima i udomiteljskim obiteljima. Odnosi s braćom i sestrama mogu uključivati braću/sestre te polubraću/polusestre, kao i druge odnose koji ne uključuju

biološke veze, ali imaju psihološku ili društvenu važnost. Stoga bi stručnjaci koji smještaju djecu trebali uzeti u obzir djetetovu definiciju braće i sestara i procjenu rodbinskih odnosa prije donošenja odluka o smještaju (Cohn, 2008.).

Složenost odnosa braće i sestara možemo sagledati kroz izazove identificiranja i definiranja braće i sestara te kroz promjenjivost i različitost obiteljskih struktura. Elgar i Head (1999.) koriste kategorije genetske povezanosti, zajedničku povijest, obiteljske vrijednosti i kulturu i zajednički pravni status kako bi utvrdili osam različitih tipova obiteljskih odnosa. Odnosi između polubraće i sestara mogu uključivati kompliciranu dinamiku koja je slična onoj koja se susreće pri posvojenju, npr. nedostatak zajedničke obiteljske povijesti, doživljavanje pomaka u položaju braće i sestara, uloga i funkcija, naglih promjena veličine obitelji i gubitka izvornih obitelji (Rosenberg i Hajal 1985., prema Cossar i Neil, 2013.). U sociološkom istraživanju odnosa braće i sestara, Edwards i sur. (2006.) ispitali su kako djeca sama definiraju odnose braće i sestara te su došli do zaključka da je to kombinacija biološke i društvene povezanosti, a odnosi između braće i sestara uključivali su brigu i bliskost, suparništvo i sukob. Iako djeca nisu osjećala da braća i sestre trebaju živjeti zajedno kako bi bili braća i sestre, izrazili su mišljenje da je važno da ostanu u kontaktu (Edwards i sur., 2006.).

VAŽNOST ZAJEDNIČKOG SMJEŠTAJA I OČUVANJA ODNOSA BRAĆE I SESTARA NAKON IZDVAJANJA IZ BIOLOŠKE OBITELJI

Istraživanja koja su se bavila odnosom braće i sestara koji su izdvojeni iz biološke obitelji pokazala su da je razdvajanje braće i sestara štetno i za stariju i za mlađu djecu te može imati dugoročne negativne posljedice⁴. U takvim situacijama dijete proživljava novu traumu kakvu je već proživjelo kada je izdvojeno iz biološke obitelji. Nagli prekidi kontakata s braćom i sestrama pridonose osjećaju potpunog gubitka kontrole nad svime što se djetetu događa, dodatno ga traumatiziraju i otežavaju vezivanje uz novu obitelj. Mlađa djeca moraju se suočiti sa životom u nepoznatim okolnostima, bez potpore starijeg djeteta, a starija djeca često osjećaju odgovornost za mlađu djecu, čak i u situacijama kada nisu smještena zajedno.

Djeca koja su doživjela gubitak roditelja ili iskustvo zanemarivanja i zlostavljanja, često se u takvim nepovoljnim situacijama oslanjaju jedni na druge kako bi lakše preživjeli nepovoljne uvjete. U nedostatku pouzdane roditeljske skrbi, djeca si pružaju međusobnu potporu što dovodi do čvrstih veza među njima. Zajednički smještaj

⁴<http://centerforchildwelfare.fmhi.usf.edu/kb/adoptpub/Myths-SiblingAdoption.pdf>

pomaže u ublažavanju utjecaja razdvajanja i gubitka te nudi kontinuitet, podršku i osjećaj sigurnosti i zaštite⁵.

Istraživanja pokazuju kako braća i sestre koji su smješteni zajedno u udomiteljsku ili posvojiteljsku obitelj stvaraju još snažniju međusobnu podršku te se lakše privikavaju na novonastalu situaciju i novu obitelj. Starija braća pružaju emocionalnu podršku mlađoj braći i sestrama, a braća i sestre važan su izvor emocionalne podrške tijekom cijelog života (Campbell Connidis i Davies, 1999., Dolgin i Lindsay, 1999.). Caya i Liem (1998.) naglašavaju kako braća i sestre mogu imati važnu ulogu u pomaganju djetetu da se prilagodi u stresnim situacijama. Boer, Versluis den Bieman i Verhulst (1994.) ističu kako su djeca, koja nisu bila razdvojena, bila psihički zrelija te su iskazivala manje poteškoća u ponašanju od one djece koja su smještena pojedinačno.

Neka istraživanja pokazuju kako braća i sestre koja su posvojena odvojeno iskazuju u prosjeku veće poteškoće u vidu tjeskobe, depresije i drugih emocionalnih poteškoća te poteškoća u ponašanju u odnosu na braću i sestre koja su smještena zajedno (Groza i sur., 2003.). S druge strane braća i sestre koja su smještena zajedno, doživljavaju mnoge emocionalne prednosti koje smanjuju rizik za neuspjelo posvojenje (Leathers, 2005.). U svom istraživanju Smith (1998.) je došao do sličnog zaključka: djeca koja su smještena zajedno s braćom i/ili sestrama imala su više psiholoških problema prije smještaja u alternativnu skrb ili posvojiteljsku obitelj, no unatoč toj povijesti, iskazivala su značajno manje emocionalnih i ponašajnih problema tijekom smještaja od djece koja su razdvojena od braće i sestara. Thorpe i Swart (1992.) također navode kako djeca razdvojena od braće/sestara imaju veći broj rizičnih faktora i češće mijenjaju smještaj.

Sumirajući navedeno, može se zaključiti kako postojeće studije o odnosu braće i sestara u alternativnoj skrbi ukazuju na to da zajednički smještaj braće i sestara ima pozitivan utjecaj na njihov razvoj, smanjuje njihov strah i podupire proces nošenja s traumatskim iskustvima (Weimann, 2008.) te jača njihove sposobnosti prenošenja povezanosti na nove osobe jer nisu izgubili sve prethodne veze.

Različiti pozitivni efekti zajedničkog smještaja braće i sestara u alternativnu skrb posebno su važni kada se uzme u obzir da su to djeca koja su prije izdvajanja iz biološke obitelji bila izložena brojnim razvojnim rizicima uzrokovanim nepovoljnim životnim okolnostima te kumulativnom djelovanju različitih stresnih i traumatskih iskustava (Sting, 2013.).

⁵https://www.adoptuskids.org/_assets/files/NRC-DR-org/10-realities-of-sibling-adoption.pdf

Različiti autori naglašavaju da kod djece i mladih u alternativnoj skrbi možemo razlikovati nekoliko domena stresa: djeca i mladi u alternativnoj skrbi proživljavaju gubitak i odvajanje s kojima se moraju pomiriti što obično vodi u egzistencijalnu neizvjesnost u pogledu definicije svijeta i samopercepcije (Hrdina 1998., prema Sting, 2013.). Nadalje, transfer u alternativnu skrb je proces koji za djecu donosi veliku količinu stresa što je djelomično povezano i s njihovim prethodnim traumatskim iskustvima (Wiemann, 2008.) te s doživljajem neizvjesnosti i nepovjerenja u veze s odraslima koje su u dotadašnjem iskustvu s biološkim roditeljima bile obilježene nedostatkom roditeljskih vještina, zanemarivanjem ili zlostavljanjem (Walper i sur., 2009.).

Ajduković i Sladović (2000.) također navode kako su djeca u alternativnoj skrbi prije izdvajanja iz biološke obitelji najčešće bila izložena traumatskim događajima kao što su nasilje među roditeljima i/ili nasilje roditelja nad njima, kroničnim socijalnim stresorima kao što su siromaštvo i loši uvjeti stanovanja te učestalim promjenama smještaja. Unatoč teškoćama života u biološkoj obitelji i opravdanosti izdvajanja, većina djece izdvajanje iz biološke obitelji doživljava kao bolno i traumatično, a preseljenje u novu obitelj kao novo i teško iskustvo (Ajduković i Sladović, 2000.).

U navedenim okolnostima, a posebice tijekom procesa tranzicije u alternativnu skrb, braća i sestre mogu biti jedni drugima važni socijalni resursi. Iskustvo razdvajanja ili prekida odnosa s biološkim roditeljima može biti jednim dijelom kompenzirano intenziviranjem odnosa s braćom/sestrama. Djeca reagiraju manje “disfunkcionalno u povezivanju” ako mogu sa sobom dovesti više poznatih elemenata iz stare okoline. Zajednički smještaj za braću i sestre smanjuje strah i podupire proces nošenja s traumatičnim iskustvima (Sting, 2013.).

Istraživanje Stinga (2013.) koje je provedeno u SOS Dječjim selima 2012. godine u pet europskih zemalja (Austrija, Njemačka, Italija, Francuska i Španjolska) također je potvrdilo da su biološka (polu)braća/sestre od osobite važnosti u socijalnoj mreži djece i adolescenata te da je biološka obitelj dugoročno važna djeci koja su smještena u alternativnu skrb. Također, navedeno istraživanje je pokazalo da među braćom i sestrama koja su zajedno smještena u SOS Dječje selo postoji posebna emocionalna povezanost koja je povezana sa strahom od gubitka koji značajno strukturira razvoj njihovog odnosa. Njihovi su odnosi često karakterizirani specifičnim dualizmom/ambivalentnošću (istovremeno postojanje intenzivnih ambivalentnih osjećaja, npr. privrženost i disocijacija, solidarnost i rivalitet, bliskost i udaljenost). U kontekstu navedenih rezultata autor Sting ističe da veze između braće i sestara koja su zajednički smještena u alternativnu skrb ponekad mogu djelovati destruktivno, no da je to

ponajprije odraz straha od gubitka koji treba proraditi uz pomoć stručnjaka. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na važnost stručne podrške održavanju veza između braće i sestara kako bi se ojačali potencijali povezanosti među njima, čak i ako u takvim odnosima postane neophodno razdvojiti djecu kako bi ih se zaštitilo od nasilja (Sting, 2013.).

Unatoč brojnim istraživačkim i teorijskim spoznajama koje podupiru važnost očuvanja odnosa braće i sestara u situacijama izdvajanja iz biološke obitelji, dosadašnja praksa pokazuje kako u određenim situacijama i dalje dolazi do razdvajanja braće i sestara prilikom njihova smještaja u udomiteljsku ili posvojiteljsku obitelj. Najčešće se radi o razdvajanju braće i sestara u situacijama koje uključuju teškoće oko pronalaženja adekvatnog i dostupnog smještaja za veći broj braće i sestara, kada postoji veća dobna razlika među braćom i sestrama te naglašene razlike u njihovim potrebama, kada su kod nekih od braće i sestara prisutne smetnje u ponašanju ili druge razvojne teškoće i slično. Općenito, pokazalo se da su najčešće prepreke za zajednički smještaj braće i sestara u alternativnu skrb organizacijske prepreke, nedostatna zakonska regulativa te nedovoljna dostupnost i adekvatnost smještajnih resursa i podrške zajednice (Shlonsky i sur., 2005., Webster i sur., 2005., James i sur., 2008.).

Kada braća i sestre nisu smješteni zajedno, izazov je pomoći im održati kontakt. Međutim, vrlo se malo zna o mehanizmima koji podržavaju i olakšavaju održavanje veze između braće i sestara. Održavanje kontakta između braće i sestara koji su smješteni u različite obitelji zahtijeva svakako dodatne napore od strane stručnjaka, udomitelja ili posvojitelja, koji trebaju osigurati različite oblike podrške braći i sestrama u održavanju njihovih kontakata, zbog čega je realizacija navedenog često otežana.

Neke specifičnosti odnosa braće i sestara u posvojiteljskoj obitelji

Posvojenje predstavlja prekid obiteljskopравnih veza između posvojene djece i biološke obitelji. Posvojenje mijenja socijalnu mrežu djeteta, uključujući i veze s braćom i sestrama. Ako se ne posvoje zajedno, posvojena djeca prestaju imati pravni odnos sa svojom braćom i sestrama.

Dijete smješteno u posvojiteljsku obitelj u kojoj već postoje biološka ili posvojena djeca, posvojenjem dobiva novu braću i sestre koju treba upoznati i prilagoditi se novoj dinamici obiteljskih odnosa unutar posvojiteljske obitelji. Prisutnost biološke ili ranije posvojene djece u posvojiteljskoj obitelji svakako utječe na dinamiku obiteljskih odnosa i prilagodbu cijele obitelji na novo posvojenje. Neka istraživanja

upućuju na to da su teškoće prilagodbe na posvojenje veće u obiteljima s postojećom djecom (Wedge i Mantel, 1991., McRoy, 1999., prema Meakings, Coffey i Shelton, 2017.). Poteškoće se mogu naročito pojaviti u obiteljima u kojima roditelji osjećaju veću bliskost s biološkim djetetom (Loehlin, Horn i Ernst, 2010.) ili kada posvojeno dijete tako percipira postojeće odnose u obitelji (Selwyn, Meakings i Wijedasa, 2015., Meakings, Coffey i Shelton, 2017.).

I biološka djeca mogu imati poteškoća u prilagođavanju novoj obiteljskoj strukturi koja nastaje dolaskom posvojenog djeteta u obitelj. Phillips (1999.) je utvrdio kako reakcije biološke djece na posvojenje u najvećoj mjeri ovise o djetetovoj razvojnoj fazi. Dobna razlika između biološkog djeteta i posvojene braće i/ili sestara važan je čimbenik u određivanju stabilnosti smještaja. Wedge i Mantel (1991.) ukazuju na prisutne veće poteškoće u prilagodbi u situacijama kada su nova braća i sestre bliski po dobi ili kada posvojeno dijete nije najmlađe u obitelji. S druge strane, neka istraživanja su pokazala kako su posvojena djeca koja žive u obiteljima s biološkom djecom bolje prilagođena od djece koja žive u obiteljima bez biološke djece (Ternay i sur., 1985., prema Brodzinsky, 1993.).

Održavanje kontakta s biološkom braćom i sestrama nakon posvojenja

U posljednje se vrijeme ističe pravo djece i mladih na održavanje veze s braćom/sestrama i u situacijama posvojenja. S obzirom da su se posljednjih desetljeća sve više posvajala starija djeca koja su već imala ostvarenu vezu sa svojim biološkim roditeljima, u nekim europskim i američkim državama pokazala se potreba uređenja pitanja kontakata s članovima biološke obitelji. Primjerice, u Velikoj Britaniji je zakonom određeno da sud treba razmotriti uređenje kontakata biološke obitelji i njihove djece u postupku posvojenja (The Adoption and Children Act, 2002.). U navedenom kontekstu predviđeno je da se kontakti mogu osiguravati i održavati i nakon zasnivanja posvojenja ako su obje strane suglasne, a u situacijama kada nema dogovora, način kontakata određuje sud. Najčešće to nisu osobni kontakti, već razmjena pismenih informacija jednom do dva puta godišnje između posvojitelja i biološke obitelji posredstvom agencije za posvojenje uz zaštitu identiteta i prebivališta posvojiteljske obitelji. Izravan kontakt s biološkom obitelji je rijetkost, a češće se događa upravo između braće i sestara koji nisu zajedno posvojeni. Pri tome je važno naglasiti da se u svim takvim slučajevima individualno razmatra korist za dijete, a ne za članove

⁶ <https://publications.parliament.uk/pa/ld201213/ldselect/ldadopt/127/12711.htm>

biološke obitelji⁶.

Stručnjaci socijalne skrbi u stranim zemljama naglašavaju važnost održavanja kontakta s braćom i sestrama, naročito ako su djeca prije posvojenja živjela zajedno. Istraživanja i iskustva iz raznih zemalja pokazuju kako je većini posvojene djece stalo da zadrže povezanost s braćom i sestrama. Nedostatak kontakta ili rijetki kontakti česti su izvor frustracija za djecu, a u slučajevima kad je kontakt potpuno izgubljen, djeca osjećaju obično veliki gubitak. Za mnogu djecu koja su izdvojena iz biološke obitelji gubitak braće i sestara bolniji je čak i od gubitka roditelja⁷.

Kako zakonodavstvo, politika i praksa u području posvojenja variraju na razini država i međunarodne zajednice, u suradnji Međunarodne socijalne službe (ISS) iz Ženeve i Centra za posvojenje djece iz Švedske, donesen dokument pod nazivom „Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi“ (Radočaj, 2007.). Dokument sadrži međunarodno priznate standarde i smjernice koje potiču i promiču dobrobit djece u području državnog i međudržavnog posvojenja i udomiteljske skrbi. Kroz navedeni dokument promovira se zajednička platforma za osiguranje najviših etičkih standarda u praksi u pogledu svake zamjenske obiteljske skrbi. U smjernicama se naglašava potreba zajedničkog smještaja u alternativnu skrb te izbjegavanja razdvajanja blizanaca ili braće i sestara tijekom posvojenja, osim ako postoji jasna opasnost od zlostavljanja ili drugi razlog koji ugrožava najbolju dobrobit djeteta (Radočaj, 2007.).

S ciljem promicanja standarda i zaštite prava djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi na nacionalnoj, europskoj i globalnoj razini, Međunarodna organizacija za izvanobiteljski odgoj djece (FICE), Međunarodna organizacija za udomiteljstvo djece (IFCO) i SOS-Dječje selo u okviru projekta Quality4Children („kvaliteta za djecu“) izradili su dokument pod nazivom Standardi skrbi izvan vlastite obitelji za djecu u Europi (Quality4Children, 2010.). Standardi su zamišljeni kao oblik podrške djeci i mladima u skrbi izvan vlastite obitelji, biološkim obiteljima, pružateljima skrbi, voditeljima ustanova socijalne skrbi, socijalnim radnicima i drugim stručnjacima u službama za zaštitu i skrb o djeci te državnim i međudržavnim vladinim i nevladinim organizacijama. Standardi Q4C ističu odgovornost službi za zaštitu i skrb o djeci da u situacijama kad djeca ne mogu živjeti sa svojim biološkim roditeljima, osiguraju zajednički smještaj braće i sestara tijekom procesa pružanja skrbi izvan vlastite obitelji. U navedenom kontestu Standard 4 glasi: *„Tijekom procesa pružanja skrbi izvan vlastite obitelji, braća i sestre smještaju se zajedno. Braća i sestre razdvajaju se*

⁷ <https://publications.parliament.uk/pa/ld201213/ldselect/ldadopt/127/12711.htm>

samo onda kad je to u njihovom interesu. U takvim slučajevima osigurava se kontakt među njima, osim ako isti nema negativan utjecaj“ (Quality4Children, 2010.:24) .

Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19.) također ističe potrebu zajedničkog smještaja braće i sestara, pa tako u čl. 180. st. 5. stoji „*U postupcima posvojenja vodit će se računa o tome da braću i sestre posvajaju isti posvojitelji, ako je to moguće i ako bi to bilo u skladu s dobrobiti djeteta*“.

Ako dijete ne može nastaviti živjeti s biološkim roditeljima, prilikom smještaja djeteta u alternativnu skrb ili posvojiteljsku obitelj treba nastojati omogućiti svakom djetetu zajednički život uz braću i sestre jer se razdvajanjem narušava kontinuitet njihovog bratskog odnosa što dovodi do dodatnih traumatskih separacija neovisno o primarnim odnosima s roditeljima te separacijom od njih. Biološka braća i sestre ne bi se smjela razdvajati bez jasnih razloga i bez procjene potreba svakog djeteta, a ako zbog nekog razloga budu razdvojena, trebalo bi se poduzeti sve da ostanu u kontaktu i smjestiti ih kod posvojitelja koji su spremni podržati održavanje kontakata, osim ako to nije u skladu sa željama ili interesima djeteta (Radočaj, 2007., Sting, 2013.).

Ako braću i sestre ne mogu posvojiti isti posvojitelji, Centri za socijalnu skrb trebali bi pružati podršku i ohrabrivati posvojitelje da održavaju kontakte s braćom i sestrama posvojenog djeteta u svim situacijama kada to dijete želi i kad je to u interesu djeteta, vodeći računa o individualnim okolnostima i potrebama konkretnog djeteta i konkretne situacije (Radočaj, 2007., Sting, 2013.) .

Stručnjaci socijalne skrbi u stranim zemljama često ističu važnost osiguravanja adekvatne pripreme potencijalnih posvojitelja u pogledu održavanja kontakata posvojenog djeteta s biološkom braćom i sestrama te važnost pružanja podrške posvojiteljskim obiteljima u tom pogledu. Pri tome se često naglašava da tema važnosti emocionalne veze i održavanja kontakata između braće i sestara prije i nakon posvojenja, treba biti sastavni dio programa pripreme potencijalnih posvojitelja. U situacijama kada se procijeni da je održavanje kontakata s biološkom braćom i sestrama u interesu djeteta te kada se dogovori način realizacije kontakata, a naročito ako se radi o osobnim kontaktima, vrlo je važno odmah osigurati odgovarajuću stručnu podršku koja uključuje pravilnu pripremu djece te podršku djeci nakon realizacije dogovorenih kontakata (Meakings, Coffey i Shelton, 2017.).

Postojeća zakonska regulativa kojom je regulirano posvojenje u Republici Hrvatskoj također predviđa mogućnost realizacije kontakata između biološke braće i sestara nakon posvojenja. Naime, Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19, čl. 217., st. 3). propisuje da pravo uvida u spise o predmetu posvojenja i u maticu rođenih ima svaki punoljetni

posvojenik, ali i maloljetni posvojenik, ako Centar za socijalnu skrb utvrdi da je to u njegovom interesu i prije punoljetnosti (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 217., st. 4). Biološkoj braći i sestrama te drugim bližim srodnicima omogućava se također uvid u spise predmeta o posvojenju, ali samo pod uvjetom da Centar za socijalnu skrb prethodno pribavi pristanak punoljetnog posvojenika (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 217., st. 5). Kroz navedeni zakonski okvir štiti se pravo posvojenog djeteta na privatnost i neometano odrastanje u posvojiteljskoj obitelji, ali i pravo posvojenog djeteta da nakon punoljetnosti sazna sve informacije o svojoj prošlosti koje su dostupne u spisima u predmetu posvojenja i u matici rođenih, a koje se čuvaju u Centru za socijalnu skrb koji je bio nadležan za posvojenje. Na taj način omogućeno je svakom posvojeniku da nakon punoljetnosti, ukoliko to želi, može ostvariti kontakte s biološkom braćom i sestrama ili drugim bližim srodnicima. Navedene kontakte moguće je realizirati i prije punoljetnosti, ali samo ako stručnjaci Centra za socijalnu skrb temeljem sveobuhvatne procjene zaključče da je to u interesu posvojenika. Također, ovdje treba napomenuti da u situacijama kada bliži srodnici tragaju za informacijama o svojoj punoljetnoj posvojenoj braći, sestrama ili drugim bližim srodnicima, stručnjaci Centara za socijalnu skrb dužni su kontaktirati posvojenika te ga na prikladan, stručan način informirati o tome. Ako u navedenim situacijama pribave pristanak posvojenika za realizaciju kontakata, treba imati na umu da je pri realizaciji kontakata važno svim stranama omogućiti adekvatnu pripremu i stručnu podršku jer su ove situacije izuzetno složene te mogu izazvati različite posljedice. Primjerice, neka istraživanja o iskustvima održavanja kontakata djece koja su posvojena u starijoj dobi s biološkom braćom i sestrama, pokazala su da je u nekim slučajevima kontakt s braćom/sestrama pojačao kod posvojene djece rizik od retraumatizacije, dok je u drugim slučajevima bilo korisno da braća i sestre razgovaraju o zajedničkim prošlim iskustvima (Macaskill 2002., prema Cossar i Neil, 2012.). Kontakt s članovima biološke obitelji nakon posvojenja svakako predstavlja veliki izazov kako za posvojenu djecu, tako i za posvojitelje te za biološku braću i sestre. Stoga ovom pitanju treba pristupiti s velikom pažnjom, rukovodeći se prije svega individualiziranom procjenom najboljeg interesa djeteta u svakoj situaciji.

Iako posvojenjem prestaju pravni odnosi djeteta s biološkom obitelji, treba imati na umu da dolaskom djeteta u novi dom, posvojeno dijete sa sobom donosi i sva svoja iskustva dotadašnjeg života i odnose s članovima biološke obitelji. Kako bi se djetetu olakšala prilagodba i integracija u posvojiteljsku obitelj, važno je da posvojitelji prepoznaju potrebe djeteta koje proizlaze iz dosadašnjih životnih iskustava djeteta i specifičnih situacija u biološkoj obitelji djeteta, da uvažavaju činjenicu da njihovo dijete doživljava razliku jer je posvojeno te da prihvaćaju sličnosti i razlike u

roditeljstvu i odgoju posvojenog i biološkog djeteta (Kirk, 1964.). U tom kontekstu Brodzinsky (2005.) ističe pojam dvostruke veze koji se odnosi na vezu djeteta s biološkom i posvojiteljskom obitelji te naglašava važnost sagledavanja međusobnog utjecaja “posvojiteljske trijade” (koja se sastoji od posvojenika, posvojitelja i bioloških roditelja) i “dva obiteljska sustava” (biološke i posvojiteljske obitelji) koji međusobno djeluju na posvojeno dijete. Unutar svake od tih obitelji može postojati mnogo vrsta srodničkih veza koje se temelje na biogenetskim i društvenim vezama, a koje će se neminovno mijenjati tijekom vremena i kroz različite faze životnog ciklusa posvojenog djeteta.

ZAKLJUČAK

Izdvajanje djeteta iz biološke obitelji ne uključuje samo odvajanje djeteta od roditelja, već također može uključivati i prekid ili gubitak veze s braćom ili sestrama. Sve veći broj stručne i znanstvene literature naglašava važnost zajedničkog smještaja braće i sestara prilikom izdvajanja djece iz biološke obitelji, čime se ublažava negativan utjecaj razdvajanja te se potiče održavanje osjećaja kontinuiteta, podrške, sigurnosti i zaštite. Navedene spoznaje odražavaju se i na politike i prakse u području posvojenja, pri čemu se u novije vrijeme također sve više naglašava važnost očuvanja i održavanja odnosa braće i sestara kod posvojene djece u svim situacijama kada je to u skladu s dobrobiti djeteta. Većina politika propisuje razmatranje zajedničkog smještaja braće i sestara prilikom planiranja mjera zaštite djece bez adekvatne roditeljske skrbi te naglašava poduzimanje napora za održavanje kontakata s braćom i sestrama kada su djeca smještena odvojeno ako je u skladu s njihovim željama i/ili interesima.

Postojeće zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj u području posvojenja također podržava zajedničko posvojenje braće i sestara, uvijek kada je to moguće i ako je to u skladu s dobrobiti djeteta (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 180. st. 5.). Prilikom odlučivanja o posvojenju braće i sestara, nužno je provesti “sveobuhvatnu procjenu kvalitete odnosa djece, njihovih individualnih potreba i vjerojatnog kapaciteta potencijalnog posvojitelja da zadovolji potrebe sve braće i sestara zajedno“ (Meakings, Coffey i Shelton, 2017.).

U situacijama kada nije moguće realizirati zajednički smještaj za svu braću i sestre u istu posvojiteljsku obitelj, trebalo bi poduzeti sve da se braći i sestrama koji su zajedno odrastali u biološkoj obitelji i/ili u alternativnoj skrbi, omogući da ostanu u kontaktu i nakon posvojenja. Spremnost potencijalnih posvojitelja da podrže održavanje kontakata između braće i sestara u situacijama kada je to u skladu s njihovom dobrobiti, bitan je kriterij kojeg treba uzeti u obzir u procesu uparivanja i donošenja odluke o izboru

najprikladnijeg posvojitelja.

Veze s biološkom braćom i sestrama važno su sidro koje djeci pruža stabilnost u kompleksnim situacijama prilagodbe i kod izgradnje novih socijalnih veza. Stručne intervencije u ovom području trebaju biti usmjerene prema zajedničkoj dobrobiti braće i sestara te prema jačanju potencijala za očuvanje njihove povezanosti. Više nije pitanje imaju li braća i sestre pravo na zajedničko odrastanje nego kako stručno planirati intervencije koje će doprinijeti osnaživanju njihove povezanosti i pozitivnim razvojnim ishodima, zagovarajući pravo djece na održavanje odnosa s braćom i sestrama te štiteći njihovu dobrobit.

Literatura

Adoption: Post-Legislative Scrutiny - Select Committee on Adoption Legislation Chapter 8: Post-Adoption Contact. Posjećeno 01.09.2019. na mrežnim stranicama <https://publications.parliament.uk/pa/ld201213/ldselect/ldadopt/127/12711.htm>

Ajduković, M., Sladović, B. (2000). Neka obilježja života djece u dječjim domovima. *Dijete i društvo*, 2(2):149-161.

Allan, G. (1979). *A sociology of friendship and kinship*. G. Allen i Unwin.

Azmitia, M. i Hesser, J. (1993). Why siblings are important agents of cognitive development: A comparison of siblings and peers. *Child development*, 64(2), 430-444.

Boer, F., Versluis den Bieman, H. J. i Verhulst, F. C. (1994). International adoption of children with siblings: Behavioral outcomes. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(2), 252-262.

Brodzinsky, D. M. (1993). Long-term outcomes in adoption. *The future of children*, 3(1), 153-166.

Brodzinsky, D. M. (2005). Reconceptualizing openness in adoption: Implications for theory, research, and practice. *Psychological issues in adoption: Research and practice*, 145-166.

Campbell, L. D., Connidis, I. A. i Davies, L. (1999). Sibling ties in later life: A social network analysis. *Journal of Family Issues*, 20(1), 114-148.

Caya, M. L. i Liem, J. H. (1998). The role of sibling support in high-conflict families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68(2), 327-333.

Cierpka, M. (2001). Geschwisterbeziehungen aus familien therapeutischer Perspektive

– Unterstützung, Bindung, Rivalität Neid. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 6, 440-453.

Cohn, M. (2008). Sibling placement: *The importance of the sibling relationship for children in foster care*. National Resource Center for Permanency and Family Connections Information Packet, New York, New York.

Cossar, J. i Neil, E. (2013). Making sense of siblings: Connections and severances in postadoption contact. *Child & Family Social Work*, 18(1), 67-76.

Davies, K. (2015). Siblings, stories and the self: The sociological significance of young people's sibling relationships. *Sociology*, 49(4), 679-695.

Dolgin, K. G. i Lindsay, K. R. (1999). Disclosure between college students and their siblings. *Journal of Family Psychology*, 13(3), 393.

Downey, D. B. i Condrón, D. J. (2004). Playing well with others in kindergarten: The benefit of siblings at home. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 333-350.

Dunn, J. (2007). Siblings and socialization. In Grusec, J. i Hastings, P. (ur.) *Handbook of socialization*. New York. Guilford Press, 309-327.

Edwards, R., Hadfield, L., Lucey, H. i Mauthner, M. (2006). *Sibling identity and relationships: Sisters and brothers*. Routledge.

Elgar, M. i Head, A. (1999). An overview of siblings. U: Mullender, A. (ur.): *We are family: Sibling relationships in placement and beyond*, London: BAAF, 19-27.

Groza, V., Maschmeier, C., Jamison, C. i Piccola, T. (2003). Siblings and out-of-home placement: Best practices. *Families in Society*, 84(4), 480-490.

James, S., Monn, A. R., Palinkas, L. A. i Leslie, L. K. (2008). Maintaining sibling relationships for children in foster and adoptive placements. *Children and Youth Services Review*, 30(1), 90-106.

Katz, C. i Hamama, L. (2018). The sibling relationship in the context of child maltreatment: What do we know? What are the directions for the future?. *Trauma, Violence, and Abuse*, 19(3), 343-351.

Kirk, H. D. (1964). *Shared fate: A theory of adoption and mental health*. London: Collier-Macmillan; New York: The Free Press of Glenco.

Leathers, S. J. (2005). Separation from siblings: Associations with placement adaptation and outcomes among adolescents in long-term foster care. *Children and Youth Services Review*, 27(7), 793-819.

- Loehlin, J. C., Horn, J. M. i Ernst, J. L. (2010). Parent-child closeness studied in adoptive families. *Personality and Individual Differences*, 48(2), 149-154.
- Meakings, S., Coffey, A. i Shelton, K. H. (2017). The influence of adoption on sibling relationships: experiences and support needs of newly formed adoptive families. *The British Journal of Social Work*, 47(6), 1781-1799.
- Milevsky, A., Schlechter, M. J. i Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(8), 1130-1148.
- Obiteljski zakon*. Narodne novine, NN 103/15, 98/19.
- Phillips, N. K. (1999). Adoption of a sibling: Reactions of biological children at different stages of development. *American Journal of Orthopsychiatry*, 69(1), 122-126.
- Quality4Children - Standardi skrbi izvan vlastite obitelji za djecu u Europi (2010): International foster care Organization, SOS-Kinderdorf International, FICE, SOS Dječje selo Hrvatska. Posjećeno 101.09.2019. na mrežnim stranicama https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/adbb1e38-3da8-4ea0-baa8-6973d7ff94e2/Q4C_Standards_Croatian.pdf
- Radočaj, P. (2007). Prijevod - Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: Smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 233-256.
- Ross, H. G. i Milgram, J. I. (1982). Important variables in adult sibling relationships: A qualitative study. U: Lamb, M. E., Sutton-Smith, B., Sutton-Smith, B. i Lamb, M. E. (ur.) *Sibling relationships: Their nature and significance across the lifespan*. Psychology Press, 225-249.
- Sanders, R. (2004). *Sibling relationships: Theory and issues for practice*. Macmillan
- Schneewind, K. A. (2010). *Familienpsychologie*. Kohlhammer Verlag.
- Selwyn, J., Meakings, S., Wijedasa, D. (2015). *Beyond the Adoption Order: Challenges, Interventions and Adoption Disruption*, London, BAAF.
- Shlonsky, A., Bellamy, J., Elkins, J. i Ashare, C. J. (2005). The other kin: Setting the course for research, policy, and practice with siblings in foster care. *Children and Youth Services Review*, 27(7), 697-716.
- Smith, M. C. (1998). Sibling placement in foster care: An exploration of associated concurrent preschool-aged child functioning. *Children and Youth Services Review*,

20(5), 389-412.

Sting, S. (2013). Sibling relations in alternative child care results of a study on sibling relations in SOS children's villages in Austria. *Kriminologija & socijalna integracija*, 21(1), 119.

Stormshak, E. A., Bellanti, C. J. i Bierman, K. L. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology*, 32(1), 79-89.

Ten Myths and realities od Sibling Adoptions. Posjećeno na mrežnim stranicama 01.09.2019. <http://centerforchildwelfare.fmhi.usf.edu/kb/adoptpub/Myths-SiblingAdoption.pdf>

Ten Realities of Sibling Adoption. Posjećeno na mrežnim stranicama 10.09.2019. https://www.adoptuskids.org/_assets/files/NRCRD-org/10-realities-of-sibling-adoption.pdf

The Adoption and Children Act (2002). Posjećeno na mrežnoj stranici 01.09.2019. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/38/contents>

Thorpe, M. B. i Swart, G. T. (1992). Risk and protective factors affecting children in foster care: A pilot study of the role of siblings. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 37(9), 616-622.

Walper, S., Thönissen, C., Wendt, E. V. i Bergau, B. (2009). Geschwister in der stationären Erziehungshilfe, Geschwisterbeziehungen in riskanten Familienkonstellationen. *SOS-Kinderdorfe*.

Wedge, P. i Mantle, G. (1991). *Sibling groups and social work: A study of children referred for permanent substitute family placement*. Aldershot, Hants: Avebury.

Webster, D., Shlonsky, A., Shaw, T. i Brookhart, M. A. (2005). The ties that bind II: Reunification for siblings in out-of-home care using a statistical technique for examining non-independent observations. *Children and Youth Services Review*, 27(7), 765-782.

White, L. (2001). Sibling relationships over the life course: A panel analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 555-568.

Wiemann, I. (2008). Thesenpapier zum Seminar: Geschwisterbeziehungen bei fremdplatzierten Kindern und Jugendlichen. Posjećeno 11.09.2019. na mrežnoj stranici <http://www.irmelawiemann.de/seiten/papiere.htm#%20geschwister>.

THE IMPORTANCE OF THE EMOTIONAL BOND BETWEEN SIBLINGS DURING ADOPTION

Abstract

Each child has the right to grow up in their own family, live with their parents and their siblings, as well as to develop relationships with other members of the primary social network who will provide love and understanding, protect and promote their well-being. In addition to the relationship with the primary caregiver (mother or father), the relationship with siblings is also very important for the overall development of a child. A specific bond is formed between siblings, and this relationship is one of the longest lasting relationships in life. There are situations when a child's right to grow up in a biological family cannot be exercised, and when it is necessary to intervene in family relationships to protect the safety and best interests of the child by separating the child from the biological family. If it is judged that adoption is in the best interests of the child in a particular situation, the realization of the adoption terminates the relationship of the child with their biological parents, and often with other members of the child's primary social network. This paper will discuss the importance of maintaining the emotional connection between siblings. The right of children and the youth to maintain contact with siblings in situations involving adoption will be considered. Biological siblings should not be separated without clear-cut reasons and without assessing the needs of each child, and if for some reason they are separated, every effort should be made in order that they may maintain contact and that they are paired with adoptive parents who are willing to support maintaining contact, unless this is not in accordance with the wishes or interests of the child.

Key words: *adoption, biological family, siblings, joint placement after separation from the biological family, adoptive family, contacts after adoption*

Doc. dr. sc. Koraljka Modić Stanke

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,

Nazorova 51, Zagreb

E-pošta: kmodicstanke@pravo.hr

PREDNOSTI PRIMJENE TERAPIJE KROZ IGRU U POSVOJITELJSKIM OBITELJIMA

Sažetak

Terapija kroz igru je kratkotrajna strukturirana dječja i obiteljska terapija, koja koristi nesimboličku, interaktivnu igru za (ponovno) stvaranje privrženosti roditelja i djeteta. Pogodna je za djecu različite dobi (od vrlo male dobi do adolescenata), a uključuje i roditelja u sam proces i ohrabruje ga da nove načine interakcije prenese iz kliničkog okruženja u svoj dom. Posvojiteljima je posebno zanimljiva jer im omogućava da ostvarivanjem pozitivnih interakcija s djetetom mijenjaju njegove negativne unutarnje radne modele (nastale zbog zanemarivanja, rane traume, gubitka, neadekvatne skrbi...) u pozitivne i razvijaju sigurnu privrženost sa svojim djetetom. U Terapiji kroz igru odrasla osoba strukturira tretman, prilagođava se potrebama djeteta, pruža adekvatnu njegu i izazov – čime mijenja djetetov pogled na sebe, druge i svijet koji ga okružuje. Budući da brojna istraživanja potvrđuju učinkovitost ovog pristupa u radu s udomiteljskim i posvojiteljskim obiteljima, sugerira se uvođenje njezine šire upotrebe u aktivnostima koji prethode posvojenju, ali i slijede nakon njega.

Ključne riječi: Terapija kroz igru, posvojitelji, posvojena djeca, privrženost, unutarnji radni modeli

UVOD

U prvim godinama djetetova života, a posebno tijekom prvih nekoliko mjeseci, dijete gotovo potpuno ovisi o odraslima u svojoj blizini. Potrebe koje se kod njega svakodnevno javljaju (npr. za hranom, sigurnosti, ljubavi...), dijete dojenačke dobi ne može samo zadovoljiti i jedini način za ostvarenje tog cilja uključuje komunikaciju s neposrednom okolinom, obično roditeljima - u nadi da će oni prepoznati trenutnu

potrebu i reagirati adekvatno u skladu s njom. Već od najranije dobi, dijete raspolaže nekim „oruđima“ komunikacije (npr. plač, izrazi lica...) koji su se evolucijom razvili u razmjerno učinkovite mehanizme privlačenja pažnje i brižnog ponašanja odraslih (Piallini, De Palo i Simonelli, 2015.). Ovisno o njihovoj uspješnosti, tj. učestalosti postizanja željenog ishoda (brze i adekvatne reakcije odraslih u svrhu zadovoljenja djetetovih trenutnih potreba) tijekom ranog djetinjstva, dijete će formirati pozitivne ili negativne slike o sebi, drugima pa i svijetu s kojim dolazi u interakciju. Ove slike, tj. vjerovanja o sebi, drugima i svijetu koji ga okružuje, a koje dijete temelji na ranim iskustvima interakcija s primarnim skrbnikom (obično roditeljem) - nazivaju se unutarnjim radnim modelima (Bowlby, 1988.). Smatra se da oni uključuju procese povezane s pažnjom, pamćenjem i kognicijom te da na temelju njih djeca (a kasnije i odrasli) očekuju i interpretiraju ponašanja drugih te planiraju vlastitu reakciju na njih (Pietromonaco i Barrett, 2000.).

Kada je roditelj osjetljiv, usklađen s djetetom i adekvatno reagira na njegove potrebe, dijete će tog roditelja doživljavati kao izvor sigurnosti i podrške. To će se u pravilu odraziti u brojnim pozitivnim interakcijama djeteta i roditelja, kroz koje će dijete internalizirati pozitivan sustav vjerovanja u *sebe* – kao kompetentnog u interakciji s drugima i vrijednog ljubavi, pažnje, pomoći, podrške i brige te u *druge* – kao dostupne i responzivne, kojima se može vjerovati i koji će odgovoriti na potrebe. Djeca koja su kroz rana iskustva razvila pozitivne unutarnje radne modele, doživljavat će svijet kao sigurno i uzbudljivo mjesto te će pokazivati znakove sigurne privrženosti (Ainsworth, 1989.). Takva djeca spremno će se upuštati u istraživanje okoline, a objekt privrženosti (obično roditelja) koristit će kao sigurnu bazu kojoj će se vraćati u slučaju potrebe (npr. traženje utjehe u stresnoj situaciji) (Bartholomew i Horowitz, 1991.). Čak i kada je roditelj nedostupan, sigurna privrženost djelovat će kao zaštitni čimbenik; unutarnji radni modeli djetetu služe kao unutarnji izvor zaštite, podrške i ohrabrenja te mu pomažu u samostalnom nošenju sa stresom (Mikulincer i Shaver, 2009.).

No što ako pokušaji komunikacije djeteta s okolinom nisu uspješni, primjerice, ako dijete plače jer ga je prestrašio glasan zvuk, a roditelj ne dolazi - ili dolazi, ali pogrešno procjenjuje potrebu djeteta pa ga, umjesto utjehe, pokušava nahraniti? Ako se takve neusklađene reakcije javljaju više kao iznimka nego kao pravilo, vjerojatno neće biti značajnijih posljedica jer su unutarnji radni modeli načelno stabilni tj. otporni na promjenu (Bretherton i Munholland, 1999.). Međutim, ako dijete učestalo doživljava negativne ili ambivalentne reakcije roditelja (npr. roditelj ne uspijeva na vrijeme otkriti i/ili zadovoljiti potrebe djeteta, pokazuje ponašanja tipična za zlostavljanje ili zanemarivanje djece, na istu potrebu ponekad odgovara prikladno, a

ponekad izrazito neprimjereno...) ono će internalizirati negativan sustav vjerovanja u sebe – kao nekog tko nije vrijedan ljubavi, pomoći, podrške i brige i/ili drugih – kao nepouzdanih, nedostupnih, kojima se ne može vjerovati i koji ne odgovaraju na djetetove potrebe. Djeca koja su na temelju ranih iskustava razvila negativne unutarnje radne modele, svijet će percipirati nesigurnim, potencijalno opasnim mjestom te će pokazivati znakove nesigurne privrženosti. Ovisno o vrsti nesigurne privrženosti, roditelja će percipirati kao 1) distanciranog i emocionalno nedostupnog (izbjegavajuća privrženost), 2) nekonzistentno dostupnog (opiruća privrženost) ili 3) zastrašujućeg i izrazito nepredvidivog (neorganizirano-neorijentirana privrženost) (Barone, Lionetti i Green, 2017.) – što se u konačnici može nepovoljno odraziti na kvalitetu budućih odnosa s drugima te općenito djelovati kao rizičan čimbenik u psihosocijalnom razvoju djeteta (Fearon i sur., 2010.; Van Ijzendoorn, Schuengel i Bakermans-Kranenberg, 1999.).

Unutarnji radni modeli i privrženost djece s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje

Djeca koja imaju ispunjene preduvjete za posvojenje tijekom svog kratkog života u pravilu su barem jednom, a često i više puta iskusila razdvajanje i gubitak bliskih osoba. Neki od njih su zbog zlostavljanja i/ili zanemarivanja bili izuzeti iz obitelji. Neki su duže vrijeme proveli u institucionalnoj skrbi gdje uvjeti otežavaju stvaranje privrženosti. Neki su više puta mijenjali udomiteljsku obitelj. Sve su to okolnosti koje ne idu u prilog razvoju pozitivnih unutarnjih radnih modela i sigurne privrženosti te se opravdano može očekivati povećana vjerojatnost da će dijete koje posvojenjem dođe u novu obitelj imati negativne unutarnje radne modele sebe, drugih i svijeta koji ga okružuje te da će imati razvijen neki oblik nesigurne privrženosti. Metaanaliza koju su proveli Van den Dries i suradnici (2009.) potvrdila je da posvojena djeca u značajno manjoj proporciji pokazuju sigurnu, a u značajno većoj proporciji neorganizirano-neorijentiranu privrženost, pri čemu se nesigurna privrženost u značajno većoj mjeri javljala kod djece posvojene nakon 1. godine života te kod djece posvojene iz istočnoeuropskih zemalja. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2015., 2016., 2017.) u godišnjim statističkim izvješćima o primijenjenim pravima socijalne skrbi u RH navodi da se u periodu od 2015. do 2017. godine godišnje zasnvalo 87 do 126 posvojenja, od čega samo 11 do 13 djece mlađe od godinu dana. Ako se ti podaci gledaju kroz prizmu rezultata prethodno opisane metaanalize, kod velike većine posvojene djece u RH (bio) je prisutan povećan rizik postojanja (i zadržavanja) negativnih radnih modela i nekog oblika nesigurne privrženosti – što

novonastaloj obitelji može stvoriti dodatne izazove u prilagodbi.

Unutarnji radni modeli funkcioniraju po principu automatizma i u pravilu su stabilni, no do njihove revizije i naknadne prilagodbe može doći u slučaju značajnih promjena (pozitivnih ili negativnih) u životnim okolnostima (Cobb i Davila, 2010.). Budući da posvojenje za većinu djece u sustavu socijalne skrbi predstavlja značajnu (pozitivnu) promjenu životnih okolnosti, potencijal za reviziju i naknadnu promjenu negativnih unutarnjih radnih modela u pozitivne postoji. Važno je, međutim, da posvojitelji uzmu u obzir okolnosti iz kojih je njihovo dijete došlo u obitelj te na temelju njih formiraju realna očekivanja glede djetetovih mogućnosti uspostavljanja privrženosti u novoj obitelji. Berk (2008.: 187) temu privrženosti započinje izjavom „premda praktički svako dijete koje raste unutar obitelji do druge godine života postane privrženo poznatom skrbniku, kvaliteta te povezanosti razlikuje se od djeteta do djeteta“; to je svakako informacija koju bi posvojitelji trebali upamtiti budući da će dijete svoj odnos s njima početi stvarati na temelju slike svog odnosa s primarnim skrbnikom/cima. Promjena djetetovih unutarnjih radnih modela i stila privrženosti u novoj obitelji može se dogoditi, no ne treba očekivati da će biti brza i lagana. Način promjene unutarnjih radnih modela sukladan je načinu njihova inicijalnog formiranja - kroz opetovana svakodnevna (pozitivna) iskustva interakcije djeteta i roditelja (posvojitelja). Prilagodbu će olakšati ako roditelj (posvojitelj) - uz pružanje ljubavi i podrške - bude osjetljiv, usklađen s djetetom, dostupan i responzivan za zadovoljavanje njegovih potreba (naglasak je na zadovoljavanju potreba, a ne želja!) te ako preferira autoritativni stil roditeljstva (Liu i Hazler, 2015.).

Mogućnosti razvoja sigurne privrženosti u posvojiteljskim obiteljima

U svom istraživanju Pace i Zavattini (2011.) pratili su obrasce privrženosti majki (posvojiteljica) i djece posvojene u predškolskoj dobi tijekom prvih 7-8 mjeseci nakon posvojenja. U skladu s hipotezom o povećanom riziku postojanja negativnih radnih modela i nesigurne privrženosti kod djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, rezultati su pokazali da je u prvih mjesec i pol dana značajno manje posvojene djece pokazivalo sigurnu privrženost u odnosu na kontrolnu skupinu (biološke djece u biološkim obiteljima). Međutim, nakon pola godine kod 41% posvojene djece došlo je do pozitivne promjene u obrascu ponašanja (počeli su pokazivati sigurnu privrženost), čime se pokazalo da promjena životnih okolnosti koja se događa uslijed posvojenja može dovesti do promjena unutarnjih radnih modela i razvoja sigurne privrženosti. Ovdje vrijedi istaknuti da je do pozitivnog pomaka u razvoju sigurne privrženosti došlo

mahom kod djece čije su majke (posvojiteljice) i same pokazivale obrasce sigurne privrženosti – što navodi na zaključak da bi privrženost roditelja (posvojitelja) mogla biti važan čimbenik prilagodbe posvojenog djeteta i njegovog psihosocijalnog razvoja. Ovi rezultati sugeriraju da bi procjenu privrženosti potencijalnih posvojitelja vrijedilo uključiti u postupak procjene podobnosti i prikladnosti za posvojenje, ako već ne u svrhu selekcije - onda u svrhu utvrđivanja potreba za intervencijom (idealno prije, a po potrebi i nakon posvojenja).

Postoji niz intervencija utemeljenih na teoriji privrženosti (Steele i Steele, 2017.), a još više onih utemeljenih na drugim teorijskim pristupima koji stoje na raspolaganju roditeljima koji žele unaprijediti svoj odnos s djetetom. Metaanaliza koju su proveli Bakermans-Kranenburg, Van Ijzendoorn i Juffer (2003.) pokazala je da su intervencije usmjerene na povećanje osjetljivosti roditelja istovremeno bile i najučinkovitije u povećanju sigurne privrženosti kod djece. Dodatno, ista metaanaliza ukazala je na veću učinkovitost kratkotrajnih intervencija (do 16 susreta usmjerenih na povećanje osjetljivosti roditelja) u odnosu na dugotrajne te povećanu učinkovitost intervencija koje su koristile videosnimke u svrhu davanja povratnih informacija u odnosu na one koje nisu koristile videosnimke. Izbor roditelja razlikuje se od zemlje do zemlje, a ovisi o vrstama postojećih intervencija, licenciranih terapeuta i programa, njihovoj dostupnosti u različitim dijelovima zemlje te, često, o pretpostavljenom financijskom opterećenju koje intervencija/tretman zahtijeva od njih. Cilj ovog rada nije napraviti pregled svih dostupnih programa, terapija i intervencija u Republici Hrvatskoj, već upoznati posvojiteljsku zajednicu i zainteresirane stručnjake s metodom Terapije kroz igru koja zadovoljava kriterije kratkotrajnosti i video-feedbacka, a koja se, između ostalog, pokazala učinkovitom upravo u radu s udomiteljskim i posvojiteljskim obiteljima.

Prije predstavljanja Terapije kroz igru (engl. *Theraplay*) vrijedi spomenuti da se zbog sličnosti u nazivu ovaj pojam često miješa s pojmom terapije igrom (engl. *Play therapy*). Terapija igrom je krovni pojam koji obuhvaća niz različitih vrsta terapija te se definira kao „sistematično korištenje teoretskog modela da se uspostavi interpersonalni proces u kojem educirani terapeuti igrom koriste terapeutske snage igre da pomognu klijentima prevenirati ili razriješiti psihosocijalne teškoće te da postignu optimalan rast i razvoj“ (Schaefer i Peabody, 2016.; 23). Neke od terapija igrom su nedirektivne (dijete se igra npr. lutkama ili pijeskom te samo određuje tijek igre), dok su druge direktivne (terapeut je odgovoran za tijek igre). Jedna od potonjih je i Terapija kroz igru - kratkotrajna strukturirana dječja i obiteljska terapija, koja koristi nesimboličku, interaktivnu igru za (ponovno) stvaranje privrženosti roditelja i djeteta. Terapija kroz igru se od

ostalnih dječjih terapija razlikuje po tome što direktno uključuje roditelje/skrbnike i eksplicitno ih vodi kroz terapijski susret, koristi vrlo malo rekvizita (a to su uglavnom uporabni predmeti koje većina ljudi već ima kod kuće), aktivna je, interpersonalna i zabavna (Wettig, Franke i Fjordbak, 2006.). Pogodna je za djecu različite dobi – može se koristiti s vrlo malom djecom i djecom koja razvojno ili emocionalno nisu spremna za nedirektivnu terapiju igru ili terapiju “razgovorom”, ali i s adolescentima, a roditelje ohrabruje da nove načine interakcije prenesu iz kliničkog okruženja u svoje domove – što dodatno pospješuje terapijski proces i osigurava njegovu kratkotrajnost. Terapija kroz igru omogućava posvojiteljima da ostvarivanjem pozitivnih interakcija s djetetom mijenjaju negativne unutarnje radne modele (nastale zbog zanemarivanja, rane traume, gubitka, neadekvatne skrbi...) u pozitivne; u Terapiji kroz igru odrasla osoba strukturira tretman, prilagođava se potrebama djeteta, pruža adekvatnu njegu i izazov – čime mijenja djetetov pogled na sebe, druge i svijet koji ga okružuje.

Miller i suradnici (2010.), pregledom literature o posvojenoj i udomljenoj djeci, ističu šest ključnih potreba koje bi posvojitelji / udomitelji trebali razumjeti i na koje bi trebali adekvatno odgovarati kako bi doprinijeli emocionalnoj dobrobiti djeteta:

1. *iskusiti usklađivanje i regulaciju* – mnoga posvojena djeca nisu imala iskustva s emocionalno usklađenim roditeljem koji adekvatno reagira na potrebe djeteta i pomaže mu da se smiri, zbog čega često imaju problema s emocionalnom regulacijom. Budući da posvojitelji na početku ne poznaju dijete dovoljno dobro da bi na temelju signala koje dijete šalje mogli točno protumačiti stvarnu potrebu, greške u interpretaciji su ne samo moguće već i očekivane. Ali ako se neprepoznavanje znakova i neusklađenost nastave, posvojitelji mogu početi sumnjati u svoju kompetentnost i strahovati da ih dijete ne prihvaća.
2. *imati povjerenja i prihvatiti roditeljsku strukturu* – djeca koja su iskusila neadekvatnu skrb, naučila su da se ne mogu pouzdati u odrasle i na različite se načine nose s time. Neki su pasivni i povlače se u sebe, dok drugi nastoje zadržati kontrolu po svaku cijenu – što kod posvojitelja može dovesti do osjećaja bespomoćnosti, frustracije i/ili ljutnje.
3. *razviti uzajamnost i uključenost* – u pokušaju da se zaštite od ponovne povrede i gubitka, posvojena djeca možda će izbjegavati kontakt s posvojiteljima ili će prema drugim (moguće i nepoznatim) osobama pokazivati jednaku (ili veću) sklonost. Posvojitelji zbog različitih razloga mogu osjećati emocionalnu distanciranost od djeteta (npr. čini im se da ih dijete odbacuje, nisu ožalovali vlastiti gubitak itd.) što im otežava uspostavljanje uzajamnog osjećaja povezanosti.

4. *primiti i prihvatiti primanje roditeljske njege* – djeca koja su posvojena kroz rana iskustva mogla su naučiti očekivati da se nitko neće brinuti za njih i da ovisе sama o sebi, stoga odbijaju pomoć i njegu roditelja želeći izbjeći osjećaj ranjivosti i ovisnosti o nekome. Posvojitelji se mogu osjećati frustrirano i odbačeno kada dijete koje ima jasne fizičke i/ili psihološke potrebe ne dozvoljava da se oni pobrinu za njih, a roditeljima starije djece je tim teže jer okolina (ali ponekad i oni sami) smatra da je dijete „prestaro za maženje“.
5. *osjećati se kompetentno i vrijedno* – mnoga se posvojena djeca osjećaju nekompetentno, loše i nevrijedno, djelomično jer smatraju sebe zaslužnima za ono loše što im se dogodilo, a djelomično jer nisu imala pozitivna iskustva koja bi ih uvjerila u suprotno. Kako bi mogli pomoći djetetu, posvojitelji svoja očekivanja od njega ne smiju formirati na temelju njegove dobi već na temelju njegovih trenutnih mogućnosti (pri čemu treba uzeti u obzir da motorički, kognitivni, socijalni i/ili emocionalni razvoj može podosta zaostajati u odnosu na očekivani za djetetovu dob).
6. *osjećati pripadnost obitelji* – kada dijete tek stigne u obitelj s kojom nema biološke povezanosti, potrebno je vrijeme da se stvore zajedničke uspomene, običaji, pronađu sličnosti među članovima koje će davati djetetu osjećaj pripadanja toj obitelji. To može biti veći izazov djeci koja su neko vrijeme živjela u biološkoj obitelji – s kojom možda osjećaju veću sličnost i pripadnost nego s posvojiteljskom obitelji ili djeci koja su promijenila više smještaja - kojima se može činiti da nikada nigdje neće pripadati. Kako bi pomogli djetetu da se osjeća da pripada njihovoj obitelji, posvojitelji mogu osmisliti posebne obiteljske rituale, izvjesiti obiteljske slike i slaviti dan kada je dijete posvojenjem došlo u obitelj (u posvojiteljskoj zajednici u RH uvriježilo se taj dan nazivati „dođendan“).

Terapija kroz igru odgovara na svaku od gore navedenih ključnih potreba posvojene i udomljene djece, a o načinu na koji to čini bit će više riječi u tekstu koji slijedi.

Obilježja i ciljevi Terapije kroz igru

Počeci Terapije kroz igru vežu se uz kasne 1960-te kada se Ann Jernberg, psiholog u sklopu Head Start programa u Chicagu, suočila s problemom prevelikog broja djece u potrebi za psihološkom pomoći u odnosu na broj pružatelja usluga – koji su istovremeno (s obzirom na prostorne, vremenske i financijske zahtjeve) bili neadekvatni za tu skupinu korisnika (Koller i Booth, 1997.). Takve okolnosti dovele su do potrebe da se pristupi osmišljavanju vlastitog programa koji će odgovarati njihovim

postojećim potrebama – programa koji će biti direktno usmjeren na dijete, koji će brzo ostvarivati pozitivne učinke te koji će biti dovoljno jednostavan, razumljiv i lako primjenjiv relativno neiskusnim djelatnicima (Booth i Jernberg, 2010.). Jernberg je provela mnogo vremena opažajući zdravu interakciju roditelja i djece (karakterističnu za sigurnu privrženost) te zaključila da bi cilj Terapije kroz igru trebala biti replikacija takvog odnosa kod korisnika, tj. osnaživanje postojećeg odnosa između djeteta i roditelja; uključivanje roditelja u tretman pokazalo se važnim elementom za postizanje tog cilja (Norris i Rodwell, 2017.) U svrhu replikacije poželjnih obrazaca interakcije roditelja i djeteta, izdvojeno je nekoliko ključnih koncepata Terapije kroz igru (Booth i Jernberg, 2010.): ona je 1) interaktivna, usmjerena na odnos, 2) direktna, usmjerena na iskustvo ovdje i sada, 3) pod vodstvom odrasle osobe, 4) responzivna, usklađena, empatična i reflektivna, 5) usmjerena na predverbalnu, socijalnu, desnu stranu mozga, 6) multisenzorna, uključuje korištenje dodira te 7) zabavna.

Jernberg je promatrajući zdravu ranu interakciju roditelja i djeteta opazila četiri teme koje se svakodnevno javljaju u kvalitetnom roditeljstvu. Njih je nazvala dimenzijama Terapije kroz igru i one su, ovisno o potrebama pojedinog djeteta odnosno obitelji, u većoj ili manjoj mjeri uključene u tretman:

1. *Struktura* – cilj: osiguravanje djetetove percepcije svijeta kao sigurnog i organiziranog mjesta

U prirodnom, skladnom ranom odnosu roditelja i djeteta, roditelj je taj koji djetetu pomaže pri fizičkoj i emocionalnoj regulaciji, a čak i zabavne aktivnosti imaju slijed i ritam (npr. pjevanje uspavanke uz ritmično ljuškanje, uspostavljanje rutine glede hranjenja, spavanja, higijene i dr.). Temeljna sigurnost, njega i rutina igranja stvaraju predvidljive nizove organizirane interakcije kojima dijete uči da je svijet organizirano mjesto, da je kao takvo predvidljivo – što kod njega stvara osjećaj sigurnosti. U Terapiji kroz igru, vodstvo i odgovornost odrasle osobe pomaže djetetu da sluša i slijedi upute, ohrabruje i stvara osjećaj sigurnosti. Dok se djeca nježno, ali jasno usmjeravaju, povećava se njihova sposobnost koregulacije emocija, a u konačnici i samokontrole (Weir i sur., 2013.). Aktivnosti povezane s dimenzijom Strukture posebno su korisne kod djece koja su preaktivna, neusmjerena, prekomjerno stimulirana ili koja moraju sve kontrolirati. Iste aktivnosti posebno su korisne i kod roditelja s manjkom organizacije koji imaju poteškoća s time da postave granice i/ili da budu samouvjereni vođe, koji ovise o verbalnom/kognitivnom strukturiranju ili koji pružaju previše ili premalo stimulacija (Booth i Jernberg, 2010.). U Terapiji kroz igru dimenzija Strukture se promiče igrama kao što su npr. *zrcaljenje* – roditelj napravi neki pokret, zvuk ili izraz lica, a dijete ga mora kopirati, *skok u zagrljaj* – dijete stoji na povišenom te na znak

roditelja skače roditelju u zagrljaj, *tronoga utrka* – djetetova lijeva i roditeljeva desna noga vežu se zajedno, a roditelj zadaje ritam kojim će zajedno hodati/trčati do nekog cilja (Norris i Rodwell, 2017.).

2. *Uključenost* – cilj: povezivanje s djetetom

U prirodnom, skladnom ranom odnosu roditelja i djeteta, roditelj je usredotočen na djetetovo stanje i reagira na način koji pomaže djetetu regulirati i integrirati fizička i emocionalna stanja (npr. pozdravljanje djeteta nakon buđenja, pričanje/čitanje priče, uključivanje djeteta kao malog pomoćnika u svakodnevne aktivnosti i dr.). Roditelj je usmjeren na dijete na poseban način te mu osigurava umirenje i ugodnu interakciju. U Terapiji kroz igru, dijete je u središtu pažnje kako bi se stvorila skladna veza. Cilj je djetetu dati osjećaj da ga „vide“ i „osjećaju“. Aktivnosti povezane s dimenzijom Uključenosti nude ugodnu stimulaciju, raznovrsnost i nov pogled na život, omogućujući djetetu da shvati kako iznenađenja mogu biti zabavna, a nova iskustva ugodna (Weir i sur., 2013.). Posebno su prikladne za djecu koja su povučena, izbjegavaju kontakt ili su nervozna/suzdržana. Jako povučena ili autistična djeca mogla bi ovu dimenziju doživjeti kao nešto neugodno pa bi terapeut trebao biti osjetljiv na to i nadgledati situaciju i po potrebi usporiti tempo. Aktivnosti povezane s dimenzijom Uključenosti posebno su korisne za roditelje koji su udaljeni, rastreseni, nepažljivi, nisu usklađeni s djetetom, oslanjaju se najprije na verbalnu komunikaciju i koji ne uživaju u djetetu (Booth i Jernberg, 2010.). U Terapiji kroz igru dimenzija Uključenosti se promiče igrama kao što su npr. *“ku-kuc”* – roditelj prekriva lice rukama pa ga iznenada otkriva, posebni pozdrav – roditelj i dijete osmišljavaju vlastiti posebni način rukovanja, ukrašavanje – roditelj i dijete se međusobno ukrašavaju koristeći se različitim materijalima (npr. perjem, folijom, naljepnicama i dr.) (Norris i Rodwell, 2017.).

3. *Njega* – cilj: osigurati da se dijete osjeća fizički dobro

U prirodnom, skladnom ranom odnosu roditelja i djeteta, aktivnosti povezane s ovom dimenzijom uključuju tješjenje, smirivanje i ohrabivanje (npr. hranjenje, maženje, nošenje i dr.). Ove radnje djetetu svijet čine sigurnim, predvidljivim i toplim mjestom i na taj način dijete razvija očekivanja poput *“ljudi će se brinuti o meni”* i *“događaju mi se dobre stvari”*. Aktivnosti povezane s dimenzijom Njege u Terapiji kroz igru ublažavaju, smiruju, stišavaju i njeguju te čine svijet sigurnim, predvidljivim, toplim, bezopasnim i jamče djetetu da odrasla osoba pruža udobnost i stabilnost. Na ovaj način zadovoljavaju se djetetove neispunjene potrebe iz vremena kad je bilo mlađe, pomaže mu se da se opusti i dopusti da se netko brine za njega, gradi unutarnju sliku da je dijete vrijedno ljubavi i cijenjeno (Weir i sur., 2013.). Aktivnosti povezane s dimenzijom Njege posebno su korisne za djecu koja su hiperaktivna, agresivna, nervozna ili

„starmala“. Također su korisne za roditelje koji su prezrivi, grubi, skloni kažnjavanju ili imaju poteškoća s pokazivanjem naklonosti i/ili dodirrom (Booth i Jernberg, 2010.). U Terapiji kroz igru dimenzija Njege se promiče igrama kao što su npr. *hranjenje* – dijete se udobno smjesti u krilo roditelja koji ga zalogaj po zalogaj hrani nečime što dijete voli jesti (npr. slatkiši), *otisci dlanova* – roditelj prvo maže djetetove dlanove kremom, nakon toga pomaže djetetu da ostavi masni otisak dlana na tamnom papiru i na kraju zajedno posipaju otisak na papiru puderom, *gatanje* – roditelj nježno drži djetetov dlan u svojem i govori lijepe stvari o njemu i njegovoj budućnosti (Norris i Rodwell, 2017.)

4. *Izazov* – osigurati djetetov uspjeh

U prirodnom i skladnom ranom odnosu roditelja i djeteta, odvijaju se aktivnosti koje pomažu djetetu napredovati u skladu sa svojom razinom funkcioniranja te dopuštaju djetetu savladati situacije u kojima postoji rastuća napetost (npr. roditelj pruža prst koji dijete treba zgrabiti, pruža podršku kad dijete uči puzati i hodati, drži za ruku dijete dok hoda po povišenom uskom zidiću i dr.). Aktivnosti povezane s dimenzijom *Izazova* u Terapiji kroz igru su zabavne i traže međusobnu suradnju, a ne samostalni rad. Pomažu djetetu da donekle riskira, u skladu sa svojom dobi i potiču osjećaje sposobnosti i samouvjerenosti (Weir i sur., 2013.). Posebno su korisne za djecu koja su povučena, sramežljiva ili suzdržana, a koriste se i kod suočavanja s otporom. Aktivnosti povezane s dimenzijom *Izazova* posebno su korisne i roditeljima koji imaju nerealna očekivanja o razvoju djeteta ili su kompetitivni (Booth i Jernberg, 2010.). Sve aktivnosti se izvode u vedroj atmosferi topline, spontanosti, optimizma, veselja i zabave. U Terapiji kroz igru dimenzija *Izazova* se promiče igrama kao što su npr. *guranje jastuka* – dijete svom snagom gura jastuk koji se nalazi između njega i roditelja s ciljem rušenja roditelja, *balansiranje* – dijete stoji na tornju sačinjenom od nekoliko jastuka i uz pomoć roditelja pokušava se čim dulje zadržati na vrhu, *košarka* – roditelj rukama napravi обруč kako bi dijete loptu napravljenu od novina ili folije moglo ubaciti u koš. U ovim aktivnostima trebalo bi izbjeći natjecanje djeteta i roditelja međusobno ili s drugim parovima te osigurati da dijete doživi uspjeh (prilagodбом aktivnosti trenutnim mogućnostima djeteta i/ili preuzimanjem odgovornosti odrasle osobe za eventualni neuspjeh) (Norris i Rodwell, 2017.).

Vrijedi spomenuti da četiri dimenzije Terapije kroz igru nisu potpuno nezavisni konstrukti, već da se donekle preklapaju u ciljevima i ishodima. Stoga ne čudi da se neke aktivnosti koje su predviđene za promicanje jedne dimenzije istovremeno koriste i za promicanje neke druge (npr. *igre gatanje i ukrašavanje* istovremeno promiču dimenzije Njege i Uključenosti, a tronoga utrka istovremeno promiče dimenzije

Strukture i Izazova). Također, pojedine aktivnosti je moguće prilagoditi na način da se dodatno promiče više dimenzija ukoliko se za time pokaže potreba (npr. *košarka* sama po sebi promiče dimenziju Izazova, ali u slučaju impulzivnog djeteta moguće je dodati dimenziju Strukture kroz jednostavnu uputu: dijete treba gađati koš tek kada mu roditelj dade prethodno dogovoren znak).

Raznolikost primjene Terapije kroz igru

Terapija kroz igru tipično započinje informativnim susretom u sklopu kojega terapeut prikuplja relevantne informacije od roditelja. Nakon toga, terapeut koristi Marschakinu metodu interakcije (engl. Marschak Interaction Method - MIM) kao alat za strukturirano opažanje interakcije roditelja i djeteta kako bi procijenio kvalitetu njihovog odnosa u svrhu usmjeravanja roditelja i planiranja tretmana. MIM obuhvaća niz jednostavnih zadataka osmišljenih s ciljem provjere roditeljskog kapaciteta za a) postavljanje granica i organiziranje okoline, b) uključivanje djeteta u interakciju uz istovremenu usklađenost s njime, c) zadovoljavanje djetetovih potreba za pažnjom, umirenjem i njegom te d) podržavanje i ohrabrivanje djetetovih napora da postigne uspjeh u zadacima prikladnim za njegovu razinu razvoja (Booth i Jernberg, 2010.). Osim utvrđivanja roditeljskih kapaciteta za brigu o djetetu, MIM pomaže i u utvrđivanju djetetovog kapaciteta za formiranje odnosa te kvalitete odnosa između djeteta i roditelja (posvojitelja), a njegova je primjena moguća u procjeni kvalitete odnosa djeteta i potencijalnih posvojitelja prije posvojenja (Lindaman, Booth i Chambers, 2000.). U hrvatskom kontekstu MIM bi mogao biti koristan alat za procjenu tijekom perioda ostvarivanja osobnih odnosa (radi procjene hoće li zasnivanje posvojenja biti u skladu s dobrobiti djeteta) – ne samo za procjenu kvalitete odnosa netom prije posvojenja već i tijekom tog perioda u svrhu praćenja napretka u stvaranju odnosa (kako bi se procijenilo očekivano trajanje tog perioda te po potrebi pružila dodatna pomoć stručnjaka u razvoju roditeljskih kompetencija potencijalnih posvojitelja ili uspostavljanju odnosa između djeteta i potencijalnih posvojitelja).

U sklopu MIM-a, roditelj i dijete trebaju zajednički odraditi niz unaprijed određenih, razvojno prikladnih zadataka (npr. roditelj slaže oblik od kocaka, a dijete ga treba kopirati, roditelj i dijete jedan drugoga češljaju, roditelj poduči dijete nečemu što dijete ne zna itd.), a ta se interakcija snima kamerom kako bi terapeut naknadno mogao detaljno analizirati interakciju roditelja i djeteta (Booth i Jernberg, 2010.). Na sljedećem sastanku terapeut roditelje izvještava o svojim opažanjima na temelju MIM-a, informira roditelje o jakim i slabim stranama njihove interakcije s djetetom te demonstrira roditeljima aktivnosti Terapije kroz igru (primjeri za 4 dimenzije)

kako bi znali što mogu očekivati. Nakon toga započinje tretman Terapije kroz igru s djetetom i roditeljem – prilagođen specifičnim potrebama konkretne obitelji. Trajanje tretmana ovisi o vrsti, količini i intenzitetu poteškoća, no broj susreta se u pravilu kreće između 19 i 28 – s još četiri naknadna susreta tijekom idućih godinu dana. Nakon svaka tri susreta Terapije kroz igru terapeut organizira susret samo s roditeljima kako bi razgovarali o napretku i ciljevima te kako bi pružio podršku za provođenje Terapije kroz igru u djetetovom domu (Theraplay Institute, 2018.).

Iako je Terapija kroz igru relativno nova metoda, dosad su brojna istraživanja pokazala njezinu učinkovitost u radu s djecom. Pokazala se općenito učinkovitom u smanjivanju internaliziranih (Siu, 2009.) i eksternaliziranih problema (Wettig, Franke i Fjordbak, 2006.) te obećavajućom u poboljšanju socijalnog funkcioniranja djece na autističnom spektru (Siu, 2014.). U tretmanu djece s dualnom dijagnozom oštećenja jezično-govorne glasovne komunikacije i poremećaja u ponašanju Terapija kroz igru dovela je do značajnog i trajnog smanjenja nesuradljivosti, prkošenja, agresije, sramežljivosti, povučenosti, socijalne anksioznosti te neuropsihološki uvjetovanih simptoma povezanih s različitim dijagnozama (Wettig, Franke i Fjordbak, 2006.). Učinak Terapije kroz igru pokazao se i u smanjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema udomljene djece (Mäkelä i Virikko, 2004.), a zanimljivo je da se promjena u ponašanju nastavila poboljšavati i šest mjeseci nakon tretmana. Studija slučaja (Robison i sur., 2009.) pokazala je značajan učinak Terapije kroz igru čak i u slučaju posvojenog adolescenta s ozbiljnim poteškoćama uslijed zlostavljanja i zanemarivanja. Istraživanje koje je provela Hong (2014.) demonstriralo je da se primjenom Terapije kroz igru stvaraju pozitivni unutarnji radni modeli udomljene i posvojene djece, ali i da učinkovitost Terapije kroz igru u pružanju podrške i pomoći udomiteljskim i posvojiteljskim obiteljima ovisi o razini završenog treninga Terapije kroz igru i osjećaja kompetentnosti terapeuta. I konačno, rezultati provjere novog modela Terapije kroz igru za cijelu obitelj (Weir i sur., 2013.) sugeriraju potencijalnu korist ovog pristupa za posvojiteljske obitelji u smislu poboljšanja komunikacije u obitelji, interpersonalnih odnosa kod roditelja te ponašanja djece u različitim situacijama.

Budući da u Republici Hrvatskoj zasad ima manjak licenciranih stručnjaka za provođenje Terapije kroz igru, vrijedi spomenuti da se elementi Terapije kroz igru ne moraju nužno provoditi u sklopu terapijskog postupka kako je prethodno opisano. U RH postoje primjeri stručnjaka iz područja odgoja i obrazovanja koji nakon kratkotrajne edukacije (u sklopu udruge „Na drugi način“) i dodatnog samoeduciranja – implementiraju principe Terapije kroz igru u okviru grupnog rada s djecom u školama i vrtićima. Također, niz stručnjaka iz područja sustava socijalne skrbi nakon

kratkotrajne edukacije (u sklopu Centra za podršku roditeljstvu „Rastimo zajedno“) i uz podršku programske supervizije provodi niz radionica u sklopu kojih se djeca i roditelji jednom tjedno po pola sata igraju prema principima Terapije kroz igru. I na kraju, neki roditelji - koji nemaju većih problema u interakciji s djecom (i nemaju potrebu za intervencijom stručnjaka) mogu poželjeti prilagoditi svoje roditeljstvo principima Terapije kroz igru – s idejom da će to unaprijediti njihov odnos s djetetom od kojeg su se možda otuđili uslijed svakodnevnih životnih stresora. To je relativno lako izvedivo ukoliko pročitaju literaturu o Terapiji kroz igru (npr. Norris i Rodwell, 2017.; Christensen, 2013.; Booth i Jernberg, 2010.), prouče ciljeve njezinih temeljnih dimenzija i načine postizanja istih te povremeno (1-2 puta tjedno po 30-45 min) provode predložene ili samostalno osmišljene aktivnosti kojima se promiču dimenzije strukture, uključenosti, njege i izazova.

ZAKLJUČAK

Pojedini elementi Terapije kroz igru imaju potencijala za višestruku primjenu u aktivnostima koje prethode posvojenju, ali i slijede nakon njega. Kao prvo, poučavanjem udomitelja, djelatnika domova i SOS dječjih sela te volontera principima Terapije kroz igru te poticanjem njezine primjene u radu s djecom koja privremeno ili trajno ne žive u biološkim obiteljima moglo bi se doprinijeti osnaživanju te djece mijenjanjem njihovih unutarnjih radnih modela, povećanjem osjećaja vlastite vrijednosti i samoeфикаsnosti te jačanjem njihovog kapaciteta za razvoj sigurne privrženosti u budućim bliskim odnosima. Nadalje, poučavanjem potencijalnih posvojitelja principima Terapije kroz igru (npr. u sklopu obaveznih edukacija za potencijalne posvojitelje) moglo bi se osnažiti potencijalne posvojitelje za buduću roditeljsku ulogu i brže, lakše i bolje uspostavljanje sigurne privrženosti s djetetom nakon posvojenja. Također, korištenje MIM-a u procjeni interakcije djeteta i potencijalnih posvojitelja tijekom perioda ostvarivanja osobnih odnosa moglo bi poslužiti kao pokazatelj a) kvalitete odabira potencijalnih posvojitelja, b) napretka u procesu ostvarivanja osobnih odnosa (što može omogućiti točniju prognozu vremena potrebnog za upoznavanje posvojitelja i djeteta prije posvojenja – a koje se razlikuje od situacije do situacije), c) mogućih problema u uspostavljanju odnosa (s ciljem pružanja podrške i pomoći stručnjaka kako bi taj odnos bio čim prije i kvalitetnije uspostavljen). I konačno, osposobljavanjem stručnjaka (u centrima za socijalnu skrb, obiteljskim centrima, udrugama, zdravstvenim i obrazovnim ustanovama, privatnim praksama i dr.) za primjenu Terapije kroz igru u

sklopu svoje profesionalne prakse, mogla bi se posvojiteljskim obiteljima u potrebi pružiti pomoć i podrška - kako u inicijalnoj prilagodbi članova obitelji na posvojenje tako i u dodatnoj prilagodbi njihovog odnosa u slučaju promjena izazvanih različitim stresorima ili nekim specifičnim izazovima s kojima se posvojiteljske obitelji susreću.

Literatura

- Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American psychologist*, 44(4), 709-716.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H. i Juffer, F. (2003). Less Is More: Meta-Analyses of Sensitivity and Attachment Interventions in Early Childhood. *Psychological Bulletin*, 129(2), 195-215.
- Bartholomew, K., i Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of personality and social psychology*, 61(2), 226-244.
- Barone, L., Lionetti, F., i Green, J. (2017). A matter of attachment? How adoptive parents foster post-institutionalized children's social and emotional adjustment. *Attachment & human development*, 19(4), 323-339.
- Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Booth, P. B. & Jernberg, A. M. (2010). *Theraplay*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
- Bretherton, I. i Munholland, K. A. (1999). Internal Working Models in Attachment Relationships: A Construct Revisited. U: Cassidy, J. i Shaver, P. (ur.), *Handbook of Attachment Theory and Research*. New York: Guilford Press, 89-111.
- Christensen, G. (2013). *Parenting the Theraplay Way*. Chicago: Theraplay Institute.
- Cobb, R. J. i Davila, J. (2010). Internal Working Models and Change. U: Obegi, J. H. i Berant, E. (ur.), *Attachment Theory and Research in Clinical Work with Adults*. New York: Guilford Press, 209-233.
- Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A. M., i Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: a meta-analytic study. *Child development*, 81(2), 435-456.

Hong, R. (2014). *Practitioners' evaluations of theraplay as an effective tool in serving foster and adopted children and their families*. Doctoral dissertation, Loyola University Chicago.

Hong, R. (2014). *Practitioners' evaluations of theraplay as an effective tool in serving foster and adopted children and their families*, Doctoral dissertation, Loyola University Chicago.

Koller, T. J. i Booth, P. (1997). Fostering Attachment through Family Theraplay, U: O'Connor, K.J. i Mages Braverman. L. (ur.), *Play Therapy Theory and Practice: A Comparative Presentation*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 204-231.

Lindaman, S. L., Booth, P. B. i Chambers, C. L. (2000). Assessing parent–child interactions with the Marcszak Interaction Method (MIM), U: Gitlin-Weiner, K., Sandgrund, A. i Scafer, C. E. (ur.), *Play diagnosis and assessment*. New York: John Wiley & Sons Inc, 371-400.

Liu, Y. i Hazler, R. J. (2015). All foreign-born adoptees are not the same: What counselors and parents need to know. *The Professional Counselor*, 5(2), 238-247.

Mäkelä, J. i Vierikko, I. (2004). From heart to heart: Interactive therapy for children in care. Report on the Theraplay project in SOS Children's Villages in Finland 2001-2004. *The SOS Children's Villages Association*, Finland.

Mikulincer, M. i Shaver, P. R. (2009). An attachment and behavioral systems perspective on social support. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(1), 7-19.

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2015). *Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj u 2015 godini* [datoteka s podacima]. Posjećeno 22.04.2019. na mrežnoj stranici Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku: <https://mdomsp.gov.hr/pristup-informacijama/statisticka-izvjesca-1765/statisticka-izvjesca-za-2015-godinu/2291>

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2016). *Godišnje statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj u 2016 godini* [datoteka s podacima]. Posjećeno 22.04.2019. na mrežnoj stranici Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku: <https://mdomsp.gov.hr/pristup-informacijama/statisticka-izvjesca-1765/statisticka-izvjesca-za-2016-godinu/2290>

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2017). *Godišnje*

statističko izvješće o korisnicima i primijenjenim pravima socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj u 2017 godini [datoteka s podacima]. Posjećeno 22.04.2019. na mrežnoj stranici Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku: <https://mdomsp.gov.hr/pristup-informacijama/statisticka-izvjesca-1765/statisticka-izvjesca-za-2017-godinu/4505>

Miller, J. M., Lender, D., Rubin, P. B. i Lindaman, S. (2010). *Theraplay for children who are adopted or in foster care. Theraplay: helping parents and children build better relationships through attachment-based play. 3rd ed. Jossey Bass Ltd.*

Norris, V. i Rodwell, H. (2017). *Parenting with Theraplay*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Pace, C. S. i Zavattini, G. C. (2011). 'Adoption and attachment theory' the attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late-adopted children. *Child: care, health and development*, 37(1), 82-88.

Piallini, G., De Palo, F. i Simonelli, A. (2015). Parental brain: cerebral areas activated by infant cries and faces. A comparison between different populations of parents and not. *Frontiers in Psychology*, 6, 1625.

Pietromonaco, P. R. i Barrett, L. F. (2000). The internal working models concept: What do we really know about the self in relation to others?. *Review of general psychology*, 4(2), 155-175.

Robison, M., Lindaman, S. L., Clemmons, M. P., Doyle-buckwalter, K. i Ryan, M. (2009). „I Deserve a Family“: The Evolution of an Adolescent's Behavior and Beliefs About Himself and Others When Treated with Theraplay in Residential Care. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 26(4), 291-306.

Schaefer, C. E. i Peabody, M. A. (2016). Glossary of Play Therapy Terms. Posjećeno 22.04.2019. na mrežnoj stranici Association for Play Therapy: https://cdn.ymaws.com/a4pt.site-ym.com/resource/resmgr/Publications/Glossary_of_Play_Therapy_Ter.pdf

Siu, A. F. Y. (2009). Theraplay in the Chinese world: An intervention program for Hong Kong children with internalizing problems. *International Journal of Play Therapy*, 18(1), 1-12.

Siu, A. F. Y. (2014). Effectiveness of Group Theraplay on enhancing social skills among children with developmental disabilities. *International Journal of Play Therapy*, 23(4), 187-203.

Steele, H. i Steele, M. (2017). *Handbook of attachment-based interventions*. New

York: Guilford Publications.

Theraplay Institute (2018). *Theraplay treatment protocol*. Posjećeno 29. studenog 2019. na mrežnoj stranici stranici The Theraplay Institute: <https://www.theraplay.org/typical-treatment-protocol-parents>

Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H. i Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and youth services review*, 31(3), 410-421.

Van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C. i Bakermans-Kranenberg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, 11(2), 225–249.

Weir, K. N., Lee, S., Canosa, P., Rodrigues, N., McWilliams, M. i Parker, L. (2013). Whole Family Theraplay: Integrating Family Systems Theory and Theraplay to Treat Adoptive Families. *Adoption Quarterly*, 16(3-4), 175-200.

Wettig, H. H. G., Franke, U. i Fjordbak, B. S. (2006). Evaluating the Effectiveness of Theraplay. U: Schaefer, C.E. i Kaduson, H. G. (ur.), *Contemporary Play Therapy: Theory, research, and practice*, New York: Guilford Press, 103-135.

BENEFITS OF THERAPLAY IN ADOPTIVE FAMILIES

Abstract

Theraplay is a short-term structured child and family therapy that uses a non-symbolic, interactive play to (re)create attachment between a child and a parent. It is suitable for children of different ages (from a very young age to adolescents), and includes the parent in the process and encourages him/her to transfer new ways of interaction from the clinical environment to the child's home. It is particularly interesting for adoptive parents because it enables them to engage in positive interactions with their child, change the child's negative internal working models (due to neglect, early trauma, loss, inadequate care...) to positive ones, and develop a secure attachment to their child. In Theraplay, an adult structures the treatment, adapts to the needs of the child, provides adequate care and challenge - changing the child's view of themselves, others, and the world around them. Since numerous studies confirm the effectiveness of this approach in working with foster and adoptive families, it is suggested that Theraplay should be more widely implemented not only in activities that precede adoption, but also those that take place afterwards.

Key words: *Theraplay, adoptive parents, adoptees, attachment, internal working models*

Mirta Vranko, mag.paed.soc

Klinika za psihijatriju Vrapče, Odjel za socijalnu pedagogiju, Zavod za afektivne poremećaje, Bolnička cesta 32, Zagreb

“Na drugi način”, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci, mladima i obitelji, Lašćinska cesta 133, Zagreb

E-mail: mirta.vranko@bolnica-vrapce.hr

PRIMJENA KONCEPTA OTPORNOSTI U KONTEKSTU POSVOJENJA

Sažetak

U suvremenoj preventivskoj znanosti koncept otpornosti predstavlja neizostavan koncept koji se koristi pri sagledavanju rizika i zaštite te pri objašnjenju mogućnosti postizanja pozitivnih ishoda u procesu oporavka od ekstremnih stresnih i traumatskih situacija. Ovaj koncept pomaže razumjeti koji čimbenici doprinose prevenciji psihičkih i/ili ponašajnih teškoća i drugih nepovoljnih ishoda na razini pojedinca, obitelji ili šireg sustava. Na individualnoj razini otpornost predstavlja sposobnosti pojedinca da uspije izdržati i oporaviti se, unatoč patnji i emocionalnom trpljenju u bitnim traumatskim uvjetima, ekstremnoj deprivaciji, prijetnji ili dugotrajnoj izloženosti životu u visoko rizičnim situacijama (Shastri, 2013.). Kao takva, „otpornost“ je esencijalni koncept zaštite mentalnog zdravlja i bitan dio psihosocijalne prilagodbe i oporavka.

Ovaj rad je usmjeren na integraciju koncepta otpornosti u kontekst prevencije psihičkih i ponašajnih teškoća posvojenog djeteta. U radu se ističe da koncept otpornosti i posvojenje „idu ruku pod ruku“ jer svaka osoba u krugu posvojenja (biološki roditelj, posvojitelj i posvojeno dijete) prolazi kroz proces suočavanja s iskustvom dubokog gubitka, pri čemu im otpornost omogućuje i iskustvo oporavka, prihvaćanja, ozdravljenja te radosti i ljubavi.

Zaključno, u radu se ističe važna uloga stručnjaka u kontekstu jačanja kapaciteta otpornosti posvojiteljskih obitelji za prevladavanje različitih stresnih i kriznih situacija koje se mogu javiti prije, tijekom i nakon zasnivanja posvojenja.

Ključne riječi: posvojenje, gubitak, otpornost, prevencija teškoća

UVOD

U novije vrijeme u znanstvenim i stručnim raspravama o različitim ishodima suočavanja pojedinaca i obitelji sa životnim teškoćama, fokus je pomaknut od sagledavanja prisutnosti rizičnih čimbenika na sagledavanje sposobnosti adaptivnog ponašanja te na prepoznavanje procesa i mehanizama koji dovode do jačanja otpornosti i do pozitivnih ishoda prilagodbe na nepovoljne okolnosti. U navedenom kontekstu dolazi do razvoja koncepta "otpornosti" koji predstavlja zaokret u razumijevanju ponašajnih i psihičkih poremećaja kod djece i mladih te pruža neophodan okvir za razumijevanje različitih ishoda suočavanja djece s teškoćama.

U znanstvenoj literaturi postoji veliki broj definicija pojma „otpornosti“ pri čemu se pojam otpornosti često povezuje s pojmom „osnaživanje“ te se nerijetko koristi u kontekstu sretnih, zdravih, čvrstih i uspješnih pojedinaca, obitelji ili zajednica. Gotovo je nemoguće navesti sve definicije i konstrukte kojima se ovaj pojam objašnjava. U nekim definicijama se pojam otpornosti tumači kao sposobnost, dok se u drugima prezentira kao opći okvir sustava vjerovanja ili kao proces. Primjerice, Američko psihološko društvo (2019.) otpornost definira kao proces dobre prilagodbe u poteškoćama, traumama, prijetnjama ili drugim značajnim stresnim situacijama. Neki autori naglašavaju da u širem smislu otpornost predstavlja sposobnost da, usprkos egzistenciji u visoko rizičnim životnim uvjetima, osobe uspijevaju „preživjeti“ te razvijaju vještine prilagodbe (McWhirter i sur., 1993.).

Najšire prihvaćeno razumijevanje otpornosti je shvaćanje otpornosti kao pozitivne adaptacije u uvjetima gdje su rizici – osobni, obiteljski ili u okruženju – tako ekstremni da se očekuje ili još bolje, podrazumijeva da će kognitivne i funkcionalne sposobnosti pojedinca biti oštećene (Rutter, 1987a., Garmezy, 1983., 1985., 1991., Masten i Coatsworth, 1998.). Luthar, Cicchetti i Becker (2000.) definiraju otpornost kao dinamičan proces koji obuhvaća pozitivnu adaptaciju u kontekstu značajnih rizika ili teškoća. Implicitno, za razvijanje ovog procesa nužna su dva kritična uvjeta: (1) izloženost značajnim rizicima ili teškim nedaćama i (2) postizanje pozitivne adaptacije unatoč velikim ugrozama razvojnih procesa (Garmezy, 1990., Luthar i Zigler, 1991., Masten i sur., 1988., Masten i Coatsworth, 1998., Rutter, 1990., Werner i Smith, 1982., 1993.).

Većina autora koji se bave proučavanjem otpornosti slaže se kako je otpornost dinamičan proces, unatoč ranijem stavu kako se radi o genetskim osobinama individue. Štoviše, današnje je mišljenje kako se otpornost uči tijekom života i kako se radi o

fenomenu koji je sam po sebi proces. Otpornost je moguće razvijati kroz podržavajuće i skrbne socijalne relacije koje čine temelj izgradnje šire socijalne mreže podrške, kako za pojedinca, tako i za obitelji i zajednicu u cjelini.

Psihološka otpornost je pozitivna adaptacija ili sposobnost da se održi ili povrati mentalno zdravlje usprkos doživljavanju nevolja i/ili djelovanju rizičnih čimbenika. Od značaja za otpornost su osobine ličnosti, biološki čimbenici, sistemski čimbenici, kao i interakcija svih navedenih čimbenika. Danas koncept otpornosti nalazi svoju aplikaciju u različitim kontekstima: poslovnom svijetu, zdravlju, odgoju i obrazovanju, osobnom razvoju, socijalnoj politici. Koncept otpornosti u okviru mentalnog zdravlja ključan je pri razumijevanju kako rizici mogu biti modificirani, a poremećaji prevenirani. Smatra li se otpornost uspješnom adaptacijom ovisi o učinkovitim odgovorima na izazove okoline i krajnji otpor prema štetnim učincima stresa, zbog čega je od velike važnosti bolje razumijevanje čimbenika koji promiču takve rezultate.

Mowbray (2013.) osobnu otpornost definira kao sposobnost za održavanje osobne kontrole i pozitivnog stava unatoč suočavanju s izazovnim, stresnim događajima. Strategije osobne otpornosti omogućavaju uspješnu adaptaciju u teškoćama. Odnosi koji stvaraju ljubav i povjerenje, pružaju ohrabrenje i sigurnost, doprinose osnaživanju osobne otpornosti. Mnoga istraživanja otpornosti bila su u početku usmjerena na individualnu otpornost, i to primarno na otpornost djece, pri čemu se otpornost smatrala urođenom karakteristikom „neranjivog djeteta“ (Anthony i Kohler, 1987.). Danas se istraživanja odnose, kako na individualnu otpornost, tako i na otpornost obitelji i zajednice.

Ajduković (2000.) opisuje pregled zaštitnih čimbenika razvoja otpornosti grupe autora iz Nuerenberga koji metaanalizom relevantnih istraživanja navode činitelje koji pospješuju razvoj otpornosti, odnosno umanjuju rizik pojave poremećaja u ponašanju ili bolesti. Kao temeljni čimbenik navodi se stabilan emocionalni odnos s barem jednom značajnom osobom te socijalna podrška unutar i izvan obitelji. Slijede pozitivna, otvorena i podržavajuća atmosfera u školi, dostupnost socijalnih modela koji potiču konstruktivno suočavanje sa stresom, ravnoteža između zahtjeva za postignućem i socijalne odgovornosti, kognitivna kompetentnost, obilježja temperamenta, doživljaj osobne djelotvornosti, pozitivno samopoimanje i samopouzdanje, osjećaj smisla, strukture i značenja tijekom osobnog razvoja. Navedeni zaštitni čimbenici ukazuju na to da otpornost obuhvaća tri različite razine: širi socijalni kontekst (lokalna zajednica), primarne grupe (obitelj, škola, susjedstvo) te individualnu razinu (bio-psiho-socijalna obilježja pojedinca).

Multidimenzionalna priroda otpornosti manifestira se u različitim dimenzijama i različitim kontekstima. Primjerice, Southwick, Vythlingam i Charney (2005.) navode da psihosocijalni čimbenici povezani s prevencijom depresije i razvojem otpornosti na stres uključuju pozitivne emocije i optimizam, humor, kognitivnu fleksibilnost, kognitivni stil eksplanacije i samosvijesti, prihvaćanje, vjeru/duhovnost, altruizam, socijalnu podršku, modele učenja, strategije suočavanja, sposobnost oporavka od negativnih događaja i stres inokulaciju. Otpornost čini kombinacija više čimbenika. Wu i suradnici (2013.) ističu da je primarni čimbenik otpornosti brižan i podržavajući odnos unutar i izvan obitelji. Nadalje, važni čimbenici otpornosti su i vještine planiranja i poduzimanja koraka u realizaciji vlastitih očekivanja i planova, pozitivna slika o sebi i povjerenje u vlastite snage i sposobnosti, dobre socio-emocionalne vještine, kao i dobre komunikacijske vještine i vještine rješavanja problema.

Rutter (1987. a) ističe šest značajnih prediktora koji su ključni za razumijevanje razvoja otpornosti:

1. Stresori – aktiviraju proces otpornosti i stvaraju poremećaj u homeostazi pojedinca, obitelji, grupe ili zajednice. Percepcija stresa varira na individualnoj razini.
2. Vanjski okolišni kontekst – uključuje ravnotežu rizičnih i zaštitnih čimbenika u djetetovom okruženju, kao što je npr. škola.
3. Interakcijski procesi pojedinca i okoline – procesi između djeteta i okoline. Dijete pasivno ili aktivno pokušava razumjeti i prevladati stresne izazove u okruženju kako bi izgradilo sigurniju situaciju.
4. Osobine pojedinca – to su duhovne, kognitivne, bihevioralne, fizičke i emocionalne snage koje su potrebne za uspješnost u različitim izazovima.
5. Proces otpornosti – načini suočavanja s procesima koje je pojedinac naučio kroz postupno izlaganje rastućim izazovima i stresorima, a koji pomažu pojedincu da unatoč značajnim rizicima postiže pozitivne ishode.
6. Pozitivni ishodi – uspješna životna prilagodba bez obzira na stres, rizike i traumatsko iskustvo znači kako osoba ima veće šanse za uspjeh kada se kasnije suoči s negativnim događajima u životu.

Čimbenici razvoja otpornosti kod posvojenog djeteta

Van IJendoorn i suradnici (2011.) proveli su metaanalizu kojom je potvrđeno kako posvojenje i udomljenje predstavljaju djelotvoran okvir za razvoj otpornosti te

smanjivanje rizika za razvoj psihičkih i/ili ponašajnih teškoća djece. Navedena studija uključila je 230 000 posvojene, udomljene i institucionalizirane djece te djece koja žive s biološkim obiteljima visokog rizika. Ispitivali su se njihovi razvojni ishodi u visini, težini, IQ-u, samopoštovanju, internaliziranju poremećaja, eksternaliziranju poremećaja u ponašanju te kvaliteti privrženosti. Autori nalaze kako posvojena i udomljena djeca pokazuju snažno nadoknađivanje u visini, težini i inteligenciji. Samopoštovanje nije pokazivalo nikakvu razliku u odnosu na djecu koja su odrasla u njihovim biološkim obiteljima. Eksternalizirajući problemi bili su nešto češći. Kvaliteta privrženosti bila je niža od kvalitete privrženosti mjerenih u djece koja žive s biološkim obiteljima visokog rizika. No ipak, kvalitetna privrženosti kod posvojene djece bila su još uvijek dvostruko viša od kvalitete privrženosti kod djece u institucijama. Autori zaključuju kako posvojenje i udomljenje u značajnoj mjeri doprinose osnaživanju otpornosti kod djece te ublažavanju razvojnih rizika koji su posljedica prethodne izloženosti nepovoljnim uvjetima odrastanja.

U razvoju otpornosti kod posvojene djece, jednako kao i kod drugih skupina djece i mladih koja su se tijekom života susretala s različitim nedaćama, izuzetno je važno usredotočiti se na njihove snage, tj. čimbenike i procese koji im pomažu nositi se s nedaćama.

Vrste intervencija koje štite djecu i mlade od nepovoljnih okolnosti uključuju pristup brižnom odnosu s odraslom osobom, kao što je posvojitelj.

Pozitivno iskustvo koje posvojena djeca i mladi stječu u školskom okruženju također im može pomoći u prevladavanju poteškoća. Stoga je potrebno uložiti napore kako bi se osiguralo da njihova iskustva budu osnažujuća, uključujući poticanje posvojene djece da što više sudjeluju u školskim aktivnostima koje im mogu pomoći u izgradnji vlastitog samopoštovanja. Osjećaj usmjerenosti na realizaciju osobnih ciljeva također je vrlo važan mladim ljudima koji su odrastali u rizičnim okolnostima jer može osigurati stabilnost i kontrolu (Rushton, 2003.). U kontekstu jačanja otpornosti kod posvojene djece izuzetno je važno osigurati stručnu podršku koja je usmjerena na razvijanje osobnih ciljeva i planova za njihovu realizaciju (Wilson i sur., 2004.).

Nadalje, za jačanje otpornosti kod posvojene djece izuzetno je bitno da u krugu posvojiteljske obitelji imaju prilike usvojiti pozitivan pristup nedaćama koji uključuje razvoj aktivnog i optimističnog pristupa životu. Naime, za djecu koja su iskusila teške nedaće u životu, jedan od ključnih zaštitnih čimbenika jest sposobnost prepoznavanja koristi ili mogućih dobrobiti koje su nastale u njihovom životu unatoč intenzivnom

stresu, umjesto isključive usredotočenosti na negativne strane (McMillen, 1999.). Na taj način efekt zaštitnih čimbenika biva osnažen te korištenje ovih uvida služi osobi kao platforma za afirmaciju i rast.

Mnoge studije (Masten i sur., 1988., Masten i Monn, 2015.) pokazuju kako je primarni čimbenik razvoja otpornosti osobe vezan uz održavanje brižnih i poticajnih odnosa unutar i izvan obitelji. Obiteljski odnosi koji pružaju iskustvo ljubavi i povjerenja, pozitivnih poticaja, uzora i uvjerenja koji pomažu prevladavanju životnih teškoća, doprinose u značajnoj mjeri razvoju otpornosti kod posvojene djece.

Posvojenje ostavlja značajan i trajan utjecaj na razvoj međuljudskih odnosa posvojenog djeteta tijekom cijelog života (Lifton, 1994.; Logan, Morrall i Chambers, 1998.; Feeney, Passmore i Peterson, 2007.; Passmore i dr., 2005.). Osim važnosti razvoja sigurnosti i kvalitetnih odnosa s odraslima u krugu nove posvojiteljske obitelji, kvalitativna istraživanja podcrtavaju važnost manje mjerljivih i „tiših“ čimbenika koji utječu na otpornost posvojene djece i mladih. Posvojenje, poput gotovo bilo kojeg događaja u životu mlade osobe, samo po sebi ne predviđa životne ishode pojedinca. Postoji nešto snažno u tome kako djeca i mladi percipiraju svoju životnu priču te koji smisao daju istoj. Prema Fitzhardinge (2008.) ovo je središte otpornosti – sposobnost osobe da razumije svoju priču na takav način da ona stvara prilike, a ne ograničava je te doprinosi produktivnosti, funkcionalnosti, zdravlju i dobrobiti mladog čovjeka.

Nekoliko dodatnih čimbenika povezano je također s razvojem otpornosti kod posvojene djece, a Connor i Davidson (2003.) navode kako isti uključuju:

- sposobnost stvaranja realnih planova i poduzimanje koraka za njihovo provođenje
- pozitivan pogled na sebe i povjerenje u osobne snage i sposobnosti
- vještine komunikacije i rješavanja problema
- sposobnost upravljanja intenzivnim osjećajima i impulsima.

U sagledavanju svih ovih aspekata individualne i obiteljske otpornosti važno je ne zanemariti moguće kulturološke razlike. Kultura iz koje dolazi posvojeno dijete, jednako kao i iskustva iz biološke i posvojiteljske obitelji, mogu snažno utjecati na to kako posvojeno dijete verbalizira osjećaje i suočava se sa stresnim događajima (npr. na način iskazivanja osjećaja i povezivanja s članovima uže i šire obitelji, na mogućnost i spremnost korištenja resursa iz zajednice i slično).

Strategije osnaživanja otpornosti djeteta na individualnoj i obiteljskoj razini

Uz individualnu otpornost, iznimno su vrijedna istraživanja koja u fokusu imaju promatranje obiteljskih procesa i resursa koji dovode do otpornosti cjelokupnog obiteljskog sustava. Iako takvih istraživanja kod nas još uvijek nedostaje (Ferić, Maurović i Žižak, 2016.), danas postoji značajan korpus znanja o obiteljskoj otpornosti koji je povezan s istraživanjima stresa, nedaća i/ili krize s fokusom na obiteljski sustav, a ne na pojedince (Becvar, 2013., Boss, Bryan, Mancini, 2017., Hawley i DeHaan, 1996., Henry, Sheffield Morris i Harrist, 2015., Hill, 1949., 1958., Masten i Monn, 2015., Nichols, 2013., Walsh, 2016.).

Brojna istraživanja bavila su se istraživanjem obiteljskih procesa kao strategija promicanja otpornosti kod djece u visokom riziku (Sandler i sur., 2015., Walsh, 2016.). Rezultati različitih istraživanja ukazuju na brojne individualne i obiteljske čimbenike koji igraju zaštitnu ulogu u otpornosti djece ili obitelji (Fiese, 2006., Goldenberg i Goldenberg, 2012., Henry, Sheffield Morris i Harrist, 2015.). Intervencije koje imaju za cilj osnažiti otpornosti često su usmjerene na unaprjeđivanje obiteljske komunikacije, emocionalne klime, obiteljske kohezije i rutine, kao i na jačanje roditeljskih vještina.

U *tablici 1* prikazana je usporedba strategija za jačanje čimbenika otpornosti na razini pojedinca i na razini obiteljskog sustava.

Tablica 1. Usporedba strategija osnaživanja otpornosti na individualnoj razini te na razini obiteljskog sustava

Osobna otpornost	Obiteljska otpornost
Briga, skrb (Boss, 2006.)	Briga i zaštita ranjivih članova (Boss, Bryan, Mancini, 2017.)
Emocionalna sigurnost, sigurna privrženost, pripadanje (Wright, Masten i Narayan, 2013.)	Obiteljska kohezija, osjećaj pripadanja (Walsh, 2016.)
Roditeljske kompetencije i disciplina prilagođena djetetu (DeHaan, Hawley i Deal, 2013.)	Održavanje granica, obiteljski integritet, obveze i pravila (Masten i Monn, 2015.)
Spremnost na prilagodbu (Fernandez i sur., 2013.)	Vještine suočavanja sa stresom (Masten i Cicchetti, 2016.)

Rješavanje problema, planiranje, funkcionalnost (Garnezy, 1985.)	Suradničko rješavanje problema, obiteljska fleksibilnost (McCubbin i McCubbin, 1988.)
Samokontrola, regulacija emocija (Hawley, 2013.)	Ravnoteža u obiteljskim pravilima i obvezama, suradnja, regulacija emocija (Rutter, 1987b.)
Nada, vjera, optimizam (Patterson, 2002.)	Nada, vjera, optimizam, pozitivan svjetonazor (Hawley i DeHaan, 1996.)
Smislenost, definiranje smisla života (Masten, 2014., Masten i Monn, 2015.)	Povezanost, usklađenost, stvaranje obiteljskih značajnosti i obiteljskih ciljeva (Werner i Smith, 1982.)
Pozitivan dojam sebe i/ili svog identiteta (Luthar, 2006.)	Pozitivno stajalište obitelji, obiteljski identitet (Henry, Sheffield Morris i Harrist, 2015.)
Rutine i rituali (Masten, 2014., Masten i Monn, 2015.)	Obiteljske rutine i rituali, organizacija obiteljskih uloga (Walsh, 2016.)

Neke od najučinkovitijih intervencija dokumentiranih randomiziranim kontroliranim studijama kombiniraju dvije ili više od navedenih strategija.

Kada je riječ o obiteljima u riziku (Schechter i Knitzer, 2004.) važno mjesto u smanjivanju rizika zauzimaju ranointervencijski programi za potporu obitelji. Oni su usmjereni na osnaživanje i ojačavanje nasuprot usmjerenosti na probleme, nadalje usmjereni su na snage obitelji i zajednice, „vršnjačku“ potporu, nestigmatizaciju, prevenciju nasuprot radu u krizi, radu s cijelom obitelji, kao i uslugama koje se pružaju u obitelji ili/i zajednici. Patterson, DeBaryshe, Ramsey (2000.) navode da uspješni sveobuhvatni programi uključuju trening roditelja, trening socijalnih vještina i akademsku pomoć.

Budući da su utjecaji obitelji veoma važni u oblikovanju ponašanja adolescenata, značajna su istraživanja usmjerena smanjivanju rizika kroz intervencije usmjerene obiteljima. Primjerice, Spoth (2008.) izvještava o studijama koje su pokazale da intervencije usmjerene prema obitelji (npr. programi koji se fokusiraju na roditeljsko ponašanje, komunikaciju roditelj – dijete) mogu smanjiti problematična ponašanja u djece i adolescenata.

Otpornost je kapacitet i dinamičan proces adaptivnog prevladavanja stresa i nepovoljnosti uz održavanje normalnog psihičkog i fizičkog funkcioniranja (Russo i sur., 2012., Rutter, 2012., Southwick i Charney, 2012.). Svaki pojedinac doživljava stresni događaji dok je većina izložena traumi u nekom trenutku tijekom života. Dakle, razumijevanje kako se može razviti i poboljšati otpornost je od velikog značaja ne samo za osnaživanje mehanizama suočavanja, već i za ublažavanje loše prilagodbe i loših ishoda koji se manifestiraju nižom kvalitetom socijalnog funkcioniranja. Iako je razumijevanje otpornosti još uvijek u tijeku, novija istraživanja utvrđuju mehanizme koji obuhvaćaju genetske, epigenetske, razvojne, psihološke i neurokemijske čimbenike koji su osnova za razvoj i jačanje otpornosti uz čimbenike koji predviđaju ranjivost na stres i rizik za razvoj psihičkih poremećaja tijekom suočavanja sa stresom.

Literatura u polju otpornosti ukazuje na bihevioralni trening koji se fokusira na psihosocijalne čimbenike rizika i povezane neuronske puteve jer je vjerojatno da će se njime povećati otpornost na stres (Karatsoreos i McEwen, 2011.). Prakticiranje treninga vještina nošenja sa stresom jača zaštitne čimbenike i može dovesti do povećanja plastičnosti i regulacije neuronskih krugova koji moduliraju područja motivacije, odgovora na strah, jačanje memorije, kontrolu emocija, pažnju, kognitivne izvršne funkcije, adaptivno socijalno ponašanje i kognitivno preispitivanje, te, konačno, rezultirati boljom prilagodbom na stres i traumu, povećanu brzinu oporavka od nepovoljnih uvjeta uz smanjenu osjetljivost na stres (Southwick i Charney, 2012.). Nadalje, održavanje podržavajućeg okruženja i pružanje treninga otpornosti za djecu može biti posebno korisno, budući da time dobivaju priliku naučiti kako svladati životne izazove i dobiti "injekciju protiv stresa" što im omogućuje adaptivno reagiranje i svladavanje budućih izazova i stresnih događaja.

Prema Coutu (2002.), postoje osnovne karakteristike koje su zajedničke otpornim odraslim osobama. Oni su vođeni jakim vrijednostima, s dubokim uvjerenjem da je život smislen, prihvaćaju svoju stvarnost i imaju jedinstvenu sposobnost improvizacije. Neki stručnjaci su zaključili da se ta svojstva razvijaju kroz proces učenja kako se nositi s poteškoćama (Gillespie, Chaboyer i Wallis, 2007.). Druga pak struja teoretičara naglasak stavlja na osobine ličnosti navodeći da se ne radi o naučenom razvojnom procesu već o percepciji doživljaja poteškoće s kojima se čovjek suočava (Block i Kremen, 1996.).

Djelotvorne intervencije za jačanje otpornosti djece te prevenciju psihičkih i/ili ponašajnih poremećaja, često su usmjerene i na unaprjeđenje kvalitete odnosa roditelji-dijete i na razvoj privrženosti, pružajući eksperimentalne dokaze da kvalitetan odnos

ima zaštitni utjecaj na djecu u riziku.

Nadalje, preventivni programi su pokazali učinkovitost treninga za upravljanje roditeljskim vještinama, zasnovanih na temelju modela socijalnog učenja i ponašanja. Patterson, Forgatch i DeGarmo (2010.) pokazali su djelotvornost osnaživanja roditelja djece koja su bila u riziku za razvoj poremećaja u ponašanju. Oregonski model edukacije za roditelje (PMTO) pokazao je učinkovitost u višestrukim studijama i različitim kulturama, kao i obećavajuće dokaze o učinkovitosti u različitim kontekstima (Forgatch i Gewirtz, 2017.). Sličan program intervencija (Incredible Years) usmjeren je na obitelji s mlađom djecom (Leijten i sur., 2017.). Metaanaliza studija u Europi nalazi kako korištenje ovog programa poboljšava roditeljsku upotrebu pohvala i smanjuje neke negativne roditeljske postupke u korist ponašanja djece (Leijten i sur., 2017.).

Korisne smjernice vezane za osnaživanje otpornosti kod djece, mladih i odraslih u riziku pružaju i Svjetska zdravstvena organizacija (2017.) i Američko psihološko društvo (2019.). Oni ističu sljedeće važne elemente za razvoj otpornosti:

1. *Povezanost*: Dobri odnosi s bližim članovima obitelji, prijateljima ili drugima su iznimno važni. Prihvatanje pomoći i podrške onih koji brinu jača otpornost. Neki autori smatraju kako aktivnost u skupinama građana, vjerskim organizacijama ili drugim lokalnim skupinama pruža socijalnu podršku i može pomoći u povratku nade. Jednako tako, pomaganje drugima u vrijeme potrebe također može biti korisna i za pomagača.
2. *Izbjegavanje gledanja na krizu kao nepremostiv problem*: Nije moguće promijeniti činjenicu da se stresni događaji događaju, no moguće je promijeniti način na koji ih se tumači i reagira na iste.
3. *Prihvatanje promjena kao sastavni dio življenja*: Određeni ciljevi možda više neće biti dostižni kao rezultat nepovoljnih situacija, no prihvaćanje okolnosti koje se ne mogu promijeniti može pomoći usredotočiti se na okolnosti koje je moguće promijeniti.
4. *Postavljanje ciljeva*: Raditi nešto redovito te postaviti realne ciljeve – čak i ako se to čini kao malo postignuće – pomaže razvoju otpornosti i samoeфикаsnosti (Connor, 2006.).
5. *Poduzimanje odlučne akcije*: Djelovanje u nepovoljnim situacijama, umjesto potpunog odvajanja od problema i stresova, osnažuje funkcionalnost i produktivnost. Odlučno djelovanje važan je čimbenik u poboljšanju otpornosti koji omogućava osnaživanje samopoštovanja i preuzimanje kontrole nad situacijom.

6. *Traženje mogućnosti za osnaživanje:* Mnogi ljudi koji su doživjeli tragedije i teškoće izvijestili su o boljim odnosima, o većem osjećaju snage čak i u situacijama kada se osjećaju ranjivi, o povećanom osjećaju vlastite vrijednosti, razvijenijoj duhovnosti i pojačanom poštovanju života.
7. *Njegovanja pozitivne slike o sebi:* Razvijanje povjerenja u sposobnost rješavanja problema te povjerenje u vlastite vještine pomaže u izgradnji otpornosti.
8. *Sagledavanje stresnog događaja u široj perspektivi:* Čak i pri suočavanju s vrlo bolnim događajima, promatranje stresne situacije u širem kontekstu pomaže u osvještavanju alternativnih, vlastitih mogućih ishoda.
9. *Održavanje nade:* Optimistični pogled omogućava nadu i jača očekivanje kako će se u životu pojedinca dogoditi dobre stvari.
10. *Obraćanje pozornosti na vlastite potrebe i osjećaje:* Unatoč stresnim događajima, bitno je baviti se aktivnostima u kojima osoba uživa i opušta se. Briga o sebi, o svom tjelesnom i psihičkom zdravlju važan je dio jačanja otpornosti jer pomaže osobi da razvije i održi kapacitete za suočavanje sa situacijama koje zahtijevaju otpornost.
11. *Dodatni načini jačanja otpornosti:* Na primjer, neki ljudi pišu (ili koriste neki drugi kreativan način) o svojim najdubljim mislima i osjećajima povezanim s traumom ili drugim stresnim događajima u svom životu. Molitva, meditacija i duhovnost pomažu nekim ljudima u izgradnji veza, vraćanju nade te sagledavanju šire perspektive i osobne snage.

ZAKLJUČAK

Iako je razumijevanje procesa razvoja otpornosti na individualnoj i obiteljskoj razini još uvijek u ranoj fazi znanstvenih istraživanja, dosadašnji nalazi ukazuju na različite mehanizme te genetske, epigenetske, razvojne, psihološke i neurokemijske čimbenike koji čine osnovu za razvoj i osnaživanje otpornosti s jedne strane te koji predviđaju ranjivost na stres i rizik za neuspješno suočavanje sa stresom s druge strane.

U dosadašnjim istraživanjima o posvojenoj djeci najčešći fokus istraživača bio je na detektiranju različitih, višestrukih rizika kojima su posvojena djeca nerijetko izložena prije posvojenja te na sagledavanju utjecaja navedenih rizika na pojavu teškoća u prilagodbi posvojene djece. Tek u novije vrijeme raste interes istraživača i teoretičara za prepoznavanje i bolje razumijevanje čimbenika i procesa koji vode do razvoja otpornosti i uspješnih ishoda prilagodbe kod posvojene djece i posvojiteljskih obitelji.

Iako se općenito smatra da je posvojenje jedan od poželjnih oblika obiteljsko-pravne zaštite i zbrinjavanja djece bez adekvatne roditeljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta, treba imati na umu da posvojenje, kao ni bilo koji drugi događaj u životu pojedinca, samo po sebi ne predviđa životne ishode pojedinca, niti ono može eliminirati nasljeđe trauma iz djetinjstva posvojenog djeteta. Ipak, pozitivni utjecaji iz posvojiteljske obitelji i šireg okruženja u značajnoj mjeri mogu doprinijeti osnaživanju otpornosti te ublažavanju razvojnih rizika kod posvojene djece koja su prethodno bila izložena nepovoljnim uvjetima odrastanja u biološkoj obitelji ili u institucionalnom okruženju.

Ako posvojena djeca imaju prilike u krugu posvojiteljske obitelji i šire zajednice razvijati kvalitetne odnose privrženosti, ako mogu računati na podršku posvojitelja i drugih značajnih osoba u svom okruženju te ako imaju prilike usvojiti nove konstruktivne mehanizme suočavanja s problemskim situacijama, izloženost rizičnim faktorima u ranijem razdoblju imat će manji utjecaj na njihove dugoročne razvojne ishode. Ključni čimbenici koji podupiru otpornost kod posvojenog djeteta su dostupna podrška u posvojiteljskoj obitelji, ali i pozitivna iskustva u školskom okruženju, uključivanje u različite aktivnosti koje im mogu pomoći u izgradnji samopoštovanja i pozitivne slike o sebi, jačanje samoefikasnosti kroz usmjeravanje na postavljanje i realizaciju osobnih ciljeva, poticanje optimističnog stava prema rješavanju problemskih situacija te prihvaćanje promjena kao sastavni dio života.

U nastojanju da pomognu posvojenom djetetu u razvoju otpornosti, posvojitelji se trebaju moći osloniti na podršku stručnjaka. U tom kontekstu posebno su se važnim i djelotvornim pokazali različiti programi intervencija koje se provode u obiteljskom okruženju, a koji su usmjereni na razvoj privrženosti te poticanje senzibilnosti posvojitelja za potrebe posvojenog djeteta. U Hrvatskoj zasad nedostaje takvih programa. U narednom periodu važno je unaprijediti dostupnost i kvalitetu programa podrške za posvojiteljske obitelji s ciljem jačanja kapaciteta otpornosti kod posvojenog djeteta, ali i cijele posvojiteljske obitelji.

S obzirom na relativno mali broj postojećih istraživanja otpornosti u kontekstu posvojenja, kako u našoj zemlji, tako i u cjelokupnoj stručnoj i znanstvenoj literaturi, predlaže se daljnje provođenje istraživanja u ovom području s ciljem kvalitetnijeg i detaljnijeg razumijevanja razvoja procesa otpornosti kod posvojene djece i mladih, ali i u okviru posvojiteljskih obitelji.

Literatura

Ajduković, M. (2000). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.): *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-62.

Američko psihološko društvo (2019). *The road to resilience*. Posjećeno 15. 4. 2019. na mrežnoj stranici American Psychological Association: www.apa.org/helpcenter/road-resilience

Anthony, E. J. i Kohler, B. J. (1987). *The invulnerable child*. New York: Guilford Press

Becvar, D. (2013). *Handbook of family resilience*. New York: Springer Science & Business Media.

Block, J. i Kremen, A. M. (1996). IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 349–361.

Boss, P. (2006). *Loss, trauma, and resilience: Therapeutic work with ambiguous loss*. New York, NY: Norton.

Boss, P., Bryant, C.M. i Mancini, J.A. (2017). *Family stress management: A contextual approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Connor, K. M. (2006). Assessment of resilience in the aftermath of trauma. *Journal of Clinical Psychiatry*, 67(2), 46-49.

Connor, K. M. i Davidson, J.R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.

Coutu, D.L. (2002). How Resilience Works. *Harvard Business Review*, 80(5), 46-55.

DeHaan, L. G., Hawley, D. R. i Deal, J. E. (2013). Operationalizing family resilience as process: Proposed methodological strategies. U: Becvar, D.S. (ur.), *Handbook of family resilience*, New York, NY: Springer, 17-29.

Feeney, J. A., Passmore, N. L. i Peterson, C. C. (2007). Adoption, attachment and relationship concerns: a study of adult adoptees. *Personal Relationships*, 14(1), 129-147.

Ferić, M., Maurović, I. i Žižak, A. (2016). Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(1), 3-25.

- Fernandez, I. T., Schwartz, J. P., Chun, H. i Dickson, G. (2013). Family resilience and parenting. U: Becvar, D.S. (ur.). *Handbook of family resilience*, New York, NY: Springer, 119-136.
- Fiese, B. H. (2006). *Family routines and rituals*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Fitzhardinge, H. (2008). Adoption, Resilience and the Importance of Stories: The Making of a Film about Teenage Adoptees. *Adoption & Fostering*, 32(1), 58–68.
- Forgatch, M. S. i Gewirtz, A. H. (2017). The evolution of the Oregon Model of Parent Management Training: An intervention for antisocial behavior in children and adolescents. U: Weisz, J.R., Kazdin, A.E. (ur.). *Evidence-based psychotherapies for children and adolescents*, New York, NY: Guilford Press, 85-102.
- Garmezy, N. (1990). A closing note: Reflections on the future. U: Rolf, J., Masten, A., Cicchetti, D., Nuechterlein, K. i Weintraub, S. (ur.). *Risk and protective factors in the development of psychopathology*. Cambridge University Press; New York, 527-534.
- Garmezy, N. (1983). Stressors of childhood. U: Garmezy, N., Rutter, M. (ur.). *Stress, coping, and development in children*, New York, NY: McGraw-Hill, 43-84.
- Garmezy, N. (1985). Stress-resistant children: The search for protective factors. U: Stevenson, J.E. (ur.). *Recent research in developmental psychopathology: Journal of child psychology and psychiatry book supplement*, 4, Oxford, UK: Pergamon Press, 213-233.
- Gillespie, B.M., Chaboyer, W. i Wallis, M. (2007). *Development of a theoretically derived model of resilience through concept analysis*. *Contemp Nurse*, 25(1-2), 124-135.
- Goldenberg, H. i Goldenberg, I. (2012). *Family therapy: An overview*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Hawley, D. R. i DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: integrating life-span and family perspectives. *Family Process*, 35(3), 283-298.
- Hawley, D. R. (2013). The ramifications for clinical practice of a focus on family resilience. U: Becvar, D.S. (ur.), *Handbook of family resilience*, New York, NY: Springer, 31-49.
- Henry, C. S., Sheffield Morris, A. i Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 64(1), 22-43.
- Hill, R. (1949). *Families under stress: Adjustment to the crises of war separation and reunion*. New York, NY: Harper.

- Karatsoreos, I. N. i McEwen, B. S. (2011). Psychobiological allostasis: resistance, resilience and vulnerability. *Trends in cognitive sciences*, 15(12), 576-584.
- Leijten, P., Raaijmakers, M. A. J., Orobio de Castro, B., van den Ban, E. i Matthys, W. (2017). Effectiveness of the Incredible Years Parenting Program for Families with Socioeconomically Disadvantaged and Ethnic Minority Backgrounds. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 46(1), 59–73.
- Lifton, B. J. (1994). *Journey of the Adopted Self: A quest for wholeness*, New York, NY: Basic Books.
- Logan, F. A., Morrall, P. M. i Chambers, H. (1998). Identification of risk factors for psychological disturbance in adopted children. *Child Abuse Review*, 7(3), 154-164.
- Luthar, S. S. i Zigler, E. (1991). Vulnerability and competence: A review of research on resilience in childhood. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61(1), 6–22.
- Luthar, S., Cicchetti, D. i Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. U: Cicchetti, D. i Cohen, D.J. (ur.), *Developmental psychopathology: Vol. 3. Risk, disorder, and adaptation*, Hoboken, NJ: Wiley, 739-795.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York, NY: Guilford Press.
- Masten, A. i Coatsworth, J. (1998). The development of competencies in favourable and unfavourable environments: lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.
- Masten, A. S. i Monn, A. R. (2015). Child and family resilience: A call for integrated science, practice, and professional training. *Family Relations*, 64(1), 5-21.
- Masten, A. S., Cicchetti, D. (2016). Resilience in development: Progress and transformation. U: Cicchetti, D. (ur.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention*, Hoboken, NJ, US: John Wiley and Sons Inc, 271-333.
- Masten, A. S., Garmezy, N., Tellegen, A., Pellegrini, D. S., Larkin, K. i Larsen, A. (1988). Competence and stress in school children: The moderating effects of individual and family qualities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 29(6), 745-764.
- McCubbin, H. I. i McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations*, 37, 247-254.

- McMillen, J. C. (1999). Better for It: How People Benefit from Adversity. *Social Work*, 44(5), 455–468.
- McWhirter, R., McWhirter, B., McWhirter, A. i McWhirter, E. (1993). *At-Risk Youth: A Comprehensive Response*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Mowbray, D. (2013). *Guide to Corporate Resilience*. Cheltenham: MAS Publishing.
- Nichols, W. C. (2013). Roads to understand family resilience: 1920 to the twenty – first century. U: Bevcar, D.S. (ur.). *Handbook of Family Resilience*. Springer, 3–16.
- Passmore, N. L., Fogarty, G. F., Bourke, C. J. i Baker-Evans, S. F. (2005). Parental bonding and identity style as correlates of self-esteem among adult adoptees and nonadoptees. *Family Relations*, 54(4), 523-534.
- Patterson, G. R., Forgatch, M. S. i DeGarmo, D. S. (2010). Cascading effects following intervention. *Development and Psychopathology*, 22(4), 949-970.
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D. i Ramsey, E. (2000). Development of Antisocial Behavior; U: Craig, W: (ur.) *Childhood Social Development: The Essential Readings*. Malden, MA: Blackwell Publishers. 331-348.
- Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 349-360.
- Rushton, A. (2003). *The adoption of looked after children: A scoping review of research, Knowledge review 2*. London: Social Care Institute for Excellence.
- Russo, S.J., Murrough, J.W., Han, M.H., Charney, D.S. i Nestler, E.J. (2012). *Neurobiology of Resilience*. *Nat Neurosci*. 15, 1475–1484.
- Rutter, M. (1987a). Parental mental disorder as a psychiatric risk factor. U: Hales, R. I Frances, A. (ur). *American Psychiatric Association annual review*. 6. American Psychiatric Press, Inc.; Washington, D., 647-663.
- Rutter, M. (1987b). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316– 331.
- Rutter, M. (1990). Psychosocial resilience and protective mechanisms. U: Rolf, J.E., Masten, A.S., Cicchetti, D., Nuechterlein, K. H., Weintraub, S. (ur.), *Risk and protective factors in the development of psychopathology*, 181–214.
- Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*, 24(2), 335–344.
- Sandler, I., Ingram, A., Wolchik, S., Tein, J. Y. i Winslow, E. (2015). Long-term effects

of parenting-focused preventive interventions to promote resilience of children and adolescents. *Child Development Perspectives*, 9 (3), 164– 171.

Schechter, S. i Knitzer, J. (2004). *Early Childhood, Domestic Violence, and Poverty: Helping Young Children and Their Families*. School of Social Work the University of Iowa, Iowa City, Iowa.

Shastri, P. C. (2013). Resilience: Building immunity in psychiatry. *Indian Journal of Psychiatry*, 55(3), 224–234.

Southwick, S. M. i Charney, D. S. (2012). The science of resilience: implications for the prevention and treatment of depression. *Science*, 338(6103), 79-82.

Southwick, S. M., Charney, D. S. (2012). *Resilience: The science of mastering life's greatest challenges*. Cambridge University Press.

Spoth, R., L., (2008). Translation Family-Focused Prevention Science Into Effective Practice, *Current Directions in Psychological Science*, 17(6), 415-421.

Svjetska zdravstvena organizacija (2017.) *Strengthening resilience: a priority shared by Health 2020 and the Sustainable Development Goals*. Posjećeno 15. 4. 2019. na mrežnoj stranici World Health Organization: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/351284/resilience-report-20171004-h1635.pdf

Van Ijzendoorn, M. H., Palacios, J., Sonuga-Barke, E. J. S., Gunnar, M. R., Vorria, P., McCall, R. B. i Juffer, F. (2011). Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 8–30.

Walsh, F. (2016). *Strengthening family resilience*. New York, NY: Guilford Press.

Werner, E. E. i Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*. New York, NY: McGraw-Hill.

Wilson, K., Sinclair, I., Taylor, C., Pithouse, A. i Sellick, C. (2004). *Fostering success: An exploration of the research literature in foster care*. Knowledge review 5, London: Social Care Institute for Excellence.

Wright, M. O. D., Masten, A. S. i Narayan, A. J. (2013). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. U: Goldstein, S., Brooks, R.B. (ur.). *Handbook of resilience in children*, New York, NY: Springer, 15-37.

Wu, G., Feder, A., Cohen, H., Kim, J. J., Calderon, S., Charney, D. S. i Mathé, A. A. (2013). Understanding resilience. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 7 (10), 1-15.

APPLICATION OF THE CONCEPT OF RESILIENCE IN THE CONTEXT OF ADOPTION

Abstract

In contemporary prevention science, the concept of resilience is an indispensable one, and it is used in considering risk and protection and in explaining the possibility of achieving positive outcomes in the process of recovery from extreme stress and traumatic situations. This concept is helpful in understanding what factors contribute to the prevention of mental and/or behavioral difficulties and other adverse outcomes at the individual, family or wider systemic level. At the individual level, resilience represents an individual's ability to endure and recover, despite suffering and emotional hardship, from major traumatic conditions, extreme deprivation, threat or long-term exposure to life in high-risk situations (Shastri, 2013). As such, "resilience" is an essential concept in mental health protection and an essential part of psychosocial adjustment and recovery.

This paper focuses on integrating the concept of resilience into the context of prevention of psychological and behavioral difficulties of an adopted child. The paper points out that the concept of resilience and adoption "go hand in hand" because each person in the adoption circle (biological parent, adoptive parent and adopted child) lives through the process of coping with the experience of deep loss, whereby resilience also enables them to experience recovery, acceptance, healing, joy and love.

In conclusion, the paper highlights the important role of professionals in the context of strengthening the resilience capacity of adoptive families to overcome the various stressful and crisis situations that may occur before, during and after adoption is realized.

Key words: adoption, loss, resilience, prevention of difficulties

Ivona Eterović, Ozren Šiftar, Ivan Šlabek, Matea Šuljok, Nikolina Vukojević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju,
Ivana Lučića 3, Zagreb

Vlasta Grgec-Petroci, mag. act. soc.

“Na drugi način”, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci,
mladima i obitelji, Lašćinska cesta 133, Zagreb
E-pošta: info@nadruginacin.hr

Doc. dr. sc. Koraljka Modić Stanke

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Nazorova 51, Zagreb
E-pošta: kmodicstanke@pravo.hr

STAVOVI STRUČNJAKA PREMA POSVOJITELJSKIM OBITELJIMA I POTREBE ZA DODATNIM EDUKACIJAMA O POSVOJENJU⁸

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove prema članovima posvojiteljskih obitelji, utvrditi informiranost o posvojenju te istražiti postojanje potrebe za dodatnim edukacijama na temu posvojenja kod stručnjaka zaposlenih u institucijama koje pružaju usluge djeci i/ili obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava RH. Uzorak je prikupljen metodom snježne grude, a upitnik je ispunilo N = 121 stručnjaka različitih profila (87.6% žena), prosječnog radnog staža 18 godina. Rezultati pokazuju da stručnjaci općenito nemaju izražene negativne stavove prema članovima posvojiteljskih obitelji, no da stručnjaci mentalnog zdravlja značajno više od ostalih stručnjaka očekuju pojavu socio-emocionalnih i zdravstvenih teškoća kod posvojene djece. Iako se stručnjaci mentalnog zdravlja o posvojenju većinom informiraju kroz stručnu literaturu, a ostali stručnjaci kroz neformalne izvore – upoznatost s temom posvojenja kod stručnjaka u pravilu nije visoka. Makar se svi stručnjaci načelno

⁸ Rad je napisan na temelju studentskog istraživačkog projekta društveno korisnog učenja u sklopu kolegija Psihologija posvojenja u ak. god. 2015./2016. na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorskim vođenjem dr. sc. Koraljke Modić Stanke i mag. act. soc. Vlaste Grgec-Petroci.

slazu da bi im dodatna znanja koristila u radu s posvojiteljskim obiteljima, potreba za dodatnim edukacijama o temi posvojenja značajno je više osviještena kod stručnjaka mentalnog zdravlja. Nalazi sugeriraju potrebu za uvođenjem dodatnih edukacija o temi posvojenja u svrhu poboljšanja kvalitete rada s članovima posvojiteljskih obitelji – s naglaskom na prilagođavanje istih prioritetnim interesima i zahtjevima različitih struka.

Ključne riječi: posvojiteljske obitelji, edukacija, stručnjaci, stavovi, informiranost o posvojenju

UVOD

Posvojenje je poseban oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djeteta bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta (Obiteljski zakon, NN 103/15, 98/19, čl. 180). Povijesno gledano, posvojenje nije moderna pojava, no unatoč tome, tema posvojenja privukla je istraživački interes relativno kasno te se tek odnedavno počelo opažati povećanje u broju istraživanja vezanih za temu posvojenja (Palacios i Brodzinsky, 2010.). Jedan dio tih istraživanja vezan je za psihičko zdravlje posvojene djece i pitanje koriste li usluge stručnjaka za mentalno zdravlje češće nego djeca koja nisu posvojena (Child Welfare Information Gateway, 2013.).

Inozemna istraživanja (Wierzbicki, 1993., Brand i Brinich, 1999., Juffer i van IJzendoorn, 2005.) pokazuju da posvojena djeca dolaze u kontakt sa stručnjacima za mentalno zdravlje u postotku koji uvelike premašuje očekivani, s obzirom na njihovu zastupljenost u općoj populaciji. Opažene su učestalije pritužbe učitelja na ponašanje posvojene djece (Howard, Smith i Ryan, 2004.) te pojačano upućivanje posvojenih osoba k stručnjacima za mentalno zdravlje, čak i kad se radi o relativno malim poteškoćama (Brodzinsky, 1993.). Međutim, ono što ostaje neutvrđeno jest u kojoj je mjeri povećana zastupljenost posvojene djece u tretmanu odraz njihove veće potrebe/problema u odnosu na djecu koja odrastaju u biološkim obiteljima, a u kojoj mjeri odraz stavova društva i formiranih očekivanja prema posvojenoj djeci.

Bez obzira na razloge zbog kojih posvojena djeca u većoj mjeri dolaze u kontakt sa stručnjacima različitih profila, postavlja se pitanje koliko su ti stručnjaci spremni za rad s njima i kakva će, povezano s time, biti iskustva posvojiteljskih obitelji koje im

se obraćaju za pomoć. Inozemna istraživanja utvrdila su negativna iskustva članova posvojiteljskih obitelji sa stručnjacima iz područja obrazovanja (Donalds, 2012) i mentalnog zdravlja (Brodzinsky, 2013). Objašnjenje za to može se pronaći u radovima koji ukazuju na to da većina psihologa (visoko zastupljenih među stručnjacima mentalnog zdravlja) tijekom školovanja uopće nije educirana o tematici posvojenja (Sass i Henderson, 2000) te radova koji upozoravaju na problem nedostatka takvih sadržaja u formalnom i dodatnom obrazovanju (Post, 2000.). Posvojitelji iz Hrvatske također pokazuju nezadovoljstvo razinom educiranosti stručnjaka o temi posvojenja i njihovom (ne)osviještenosti o ključnim temama (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.), a pregledom programa studija psihologije (i ostalih pomagačkih struka u RH) opaža se isti trend nezastupljenosti ovog sadržaja kao i u inozemstvu. Domaća istraživanja pokazuju da kod budućih stručnjaka iz područja mentalnog zdravlja postoji i prostor i interes za dodatnu edukaciju na temu posvojenja (Vučković i Modić Stanke, 2016.), no postavlja se pitanje je li to slučaj i kod stručnjaka koji već rade u praksi.

Osim educiranosti o temi posvojenja, na uspjeh tretmana i posljedično (ne) zadovoljstvo posvojiteljskih obitelji iskustvom kontakta sa stručnjacima, mogu utjecati i stavovi stručnjaka o posvojenju te s njima povezana očekivanja vezana uz članove posvojiteljskih obitelji. Istraživanje Kriebel i Whitten (2014.) na stručnjacima za mentalno zdravlje pokazalo je kako gotovo svi imaju pozitivne stavove o posvojenju kada se o njemu govori na općenit način, ali i da većina smatra kako će posvojena djeca imati više problema u školi, u ponašanju, da će biti skloniji korištenju opojnih sredstava i da će imati više zdravstvenih teškoća. U zaključku tog istraživanja autori su naglasili važnost informiranja stručnjaka mentalnog zdravlja o posvojenoj djeci i zdravom funkcioniranju posvojiteljskih obitelji, kao i potrebu za upoznavanjem istih s novim istraživanjima o faktorima koji utječu na prilagodbu posvojene djece (dob posvojenja, proživljeno zlostavljanje i institucionaliziranost, prenatalni razvoj i slično). Domaća istraživanja stavova o posvojenju pokazala su da odgojno-obrazovni stručnjaci eksplicitno iskazuju blago negativne stavove o posvojenju i u manjoj mjeri izražene predrasude prema posvojenoj djeci (Bakša i sur., 2015.). Dosadašnja istraživanja upozorila su i na postojanje negativnih implicitnih stavova i očekivanja vezanih za posvojenu djecu kod budućih stručnjaka iz područja obrazovanja i mentalnog zdravlja (Vučković i Modić Stanke, 2016.; Modić Stanke, 2017.)

Budući da u Hrvatskoj stručnjaci koji rade s djecom i obiteljima u pravilu ne dobivaju formalno obrazovanje o temi posvojenja, u suradnji s udrugom Na drugi način detektirana je potreba da se tema stavova i informiranosti o posvojenju pobliže istraži

u sklopu suradnje na projektu društveno korisnog učenja. Društveno korisno učenje podrazumijeva da studenti, koristeći znanja i vještine stečene na kolegiju/studiju, provode projekt kojim se rješava neki društveni problem (Mikelić Preradović, 2009.). U slučaju ovog projekta, studenti psihologije su koristili znanja stečena na kolegiju Psihologija posvojenja na Odsjeku za psihologiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kako bi osmislili i proveli traženo istraživanje, a njegovi rezultati predani su na korištenje udruzi Na drugi način koja se, između ostalog, bavi pružanjem podrške potencijalnim posvojiteljima, posvojiteljima i posvojiteljskim obiteljima i podizanjem javne svijesti o posvojenju. Ovakva suradnja podjednako je korisna za sve aktere. Studenti su kroz ovakvu suradnju dobili mogućnosti produbljivanja znanja o temi posvojenja, kao i priliku da stečena znanja iskoriste u provedbi istraživačkog rada te da tako steknu kompetencije za rad koje ranije nisu imali. Udruga je dobila vrijedne informacije o iskustvima stručnjaka koji rade s djecom/obiteljima, njihovim stavovima o posvojenju i o potrebi za edukacijom - na temelju kojih može zatražiti financiranje oblikovanja i provođenja edukacija za stručnjake te započeti s osmišljavanjem kampanje za povećanje informiranosti te podizanje svijesti i osjetljivosti na temu posvojenja. Ovaj projekt društveno korisnog učenja posredno je koristan i članovima posvojiteljskih obitelji koji će, nakon uvođenja dodatnih edukacija za stručnjake, na raspolaganju imati veći broj kompetentni(ji)h stručnjaka, što će doprinijeti razvoju odnosa međusobnog povjerenja koji je ključan u bilo kojoj vrsti liječenja, rehabilitacije, intervencije ili edukacije.

Ovo istraživanje razlikuje se od prethodnih u tome što se ispituju stručnjaci različitih profila zaposleni u institucijama koje pružaju usluge djeci i/ili obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske, a ne samo oni koji rade na području mentalnog zdravlja. Proširenje uzorka s obzirom na njegove karakteristike je nužno budući da različiti stručnjaci koji rade u zdravstvenim, rehabilitacijskim i ostalim ustanovama izvan odgojno-obrazovnog sustava tijekom svog radnog iskustva mogu doći (i dolaze) u kontakt s posvojenom djecom i njihovim obiteljima, a bez ispravnih i recentnih informacija o području posvojenja mogu narušiti svoj odnos s korisnicima pa čak i ostaviti trajnije posljedice kao što su izostanak povjerenja u stručnjake općenito. U istraživanje namjerno nisu uključeni stručnjaci koji rade u odgojno-obrazovnim institucijama jer podaci o njihovim stavovima i informiranosti o posvojenju već postoje (Bakša i sur., 2015.), kao ni stručnjaci koji rade u Centrima za socijalnu skrb, budući da je zakonom određeno da su poslovi posvojenja u njihovoj nadležnosti.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je prikupiti informacije o stavovima stručnjaka prema članovima posvojiteljskih obitelji te iskustvima koje imaju s njima, kao i utvrditi trenutnu razinu informiranosti o posvojenju te eventualne potrebe za dodatnim edukacijama na temu posvojenja. Istraživanje je provedeno u svrhu omogućavanja udruzi Na drugi način da svrhovito i istraživački utemeljeno planira daljnji rad povezan uz edukaciju stručnjaka te istovremenog jačanja generičkih i specifičnih kompetencija studenata kroz iskustvo društveno korisnog učenja.

Prvi problem bio je istražiti informiranost stručnjaka zaposlenih u institucijama koje pružaju usluge djeci i obiteljima o temi posvojenja te ispitati njihovu potrebu za daljnjom edukacijom u tom području. Dodatno se željelo ispitati postoji li razlika u informiranosti i potrebi za daljnjom edukacijom između stručnjaka mentalnog zdravlja i ostalih stručnjaka. Pretpostavljeno je da će svoju informiranost o posvojenju stručnjaci procjenjivati prosječnom i da će daljnju edukaciju smatrati dobrodošlom za poboljšanje rada sa članovima posvojiteljskih obitelji. Budući da se stručnjaci mentalnog zdravlja u sklopu svoje profesije u povećanoj mjeri susreću s članovima posvojiteljskih obitelji, pretpostavljalo se da će oni u odnosu na ostale stručnjake biti više informirani o posvojenju te da će dodatnu edukaciju o toj temi smatrati korisnijom.

Drugi problem bio je ispitati stavove stručnjaka i s njima povezana očekivanja o članovima posvojiteljskih obitelji te provjeriti razlikuju li se oni s obzirom na područje ekspertize stručnjaka. Očekivano je da će stavovi sudionika biti u skladu s postojećim stereotipima (npr. da će smatrati da posvojena djeca ne mogu ostvariti jednako dobar odnos s posvojiteljima kao s biološkim roditeljima) te da će navedeno, zbog svijesti o većem broju članova posvojiteljskih obitelji koji traže pomoć njihove struke (a istovremeno nedovoljne educiranosti/specijaliziranosti za područje posvojenja), biti više izraženo kod stručnjaka mentalnog zdravlja.

METODA

Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovao ukupno 121 stručnjak različitih profila zaposlenih u institucijama koje pružaju usluge djeci/obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava RH. Od ukupnog uzorka, 87.6% činile su žene. Uzorak je bio heterogen s obzirom na dob ($M = 41.67$; $SD = 11.51$; $min = 25$, $max = 78$) te radni staž ($M = 17.93$; $SD = 12.32$; $min = 1$, $max = 53$). U uzorku je bilo najviše psihologa (36.4%), zatim liječnika

(24.8%), logopeda, defektologa i socijalnih pedagoga (8.3%), socijalnih radnika (6.6%), medicinskih sestara/tehničara (5.8%), dok je ostalih struka (odgajatelja, odvjetnika, nastavnika, inženjera radiologije i laboratorijske medicine) bilo ukupno 18.1%. Većina sudionika (63.6%) navodi da se u svom svakodnevnom radu susreće se s dječjom/adolescentnom populacijom i najviše ih je zaposleno u državnim institucijama (71.1%), manje u privatnim (16.5%), a najmanje u ostalim institucijama – udruge, nevladine organizacije i sl. – (12.4%). U ovom istraživanju stručnjacima mentalnog zdravlja smatrali su se psiholozi, psihijatri i socijalni radnici (52.9%). Manjina sudionika ima kontakt s članovima posvojiteljskih obitelji u privatnom životu (34.7%), no većina ih se s njima susrela u profesionalnom životu (89.2%) se u profesionalnom životu - pri čemu su tu informaciju najčešće saznali od samog korisnika (70.1%), a nešto rjeđe upitom zbog nekonzistentnosti nekih podataka prilikom uzimanja anamneze (17.8%) ili iz liječničkog kartona (4.7%).

Metoda prikupljanja i obrade podataka

U istraživanju je korišten upitnik koji je konstruiran za potrebe ovog istraživanja. Zbog prilagodbe sudionicima postojale su dvije forme upitnika (papir-olovka i online verzija), a svaki ispitanik ispunio je samo jednu verziju upitnika. Upitnik se sastojao od 15 različitih pitanja – osam zatvorenog, a sedam otvorenog tipa. Predviđeno vrijeme za ispunjavanje upitnika procijenjeno je na 10 minuta. S prvih nekoliko pitanja prikupljali su se osnovni socio-demografski podaci o sudionicima (dob, spol, zanimanje, radni staž te informacije o instituciji u kojoj su zaposleni) i o korisnicima s kojima rade. Sljedeća pitanja odnosila su se na procjenu upoznatosti s temom posvojenja te glavne izvore informacija o toj temi. Percipirana informiranost o posvojenju procjenjivala se samo jednom česticom („Koliko ste, prema vlastitoj procjeni, upoznati s temom posvojenja?“), biranjem odgovora na skali od 1 (nimalo) do 5 (u potpunosti). I, konačno, prikupljane su informacije o njihovim iskustvima i upoznatosti s temom posvojenja u privatnom i profesionalnom životu. U nastavku upitnika postavljena su pitanja kojima se željelo zahvatiti viđenje članova posvojiteljskih obitelji kroz prizmu struke – smatraju li da su članovi posvojiteljskih obitelji u većem riziku za razvoj poteškoća iz njihovog područja ekspertize te koje informacije smatraju relevantnima za svoj rad s osobama/obiteljima koje imaju iskustvo posvojenja. Usljedio je niz od osam tvrdnji kojima su se ispitivali stavovi/mišljenja stručnjaka o članovima posvojiteljskih obitelji i radu s njima. Zadatak sudionika bio je izraziti svoj stupanj (ne)slaganja s pojedinom tvrdnjom biranjem odgovora na skali od 1 (u potpunosti se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Prvih 5 tvrdnji provjeravalo je slaganje

s postojećim stereotipima o posvojenoj djeci i njihovim roditeljima (primjer čestice: „Djeca ne mogu ostvariti jednako kvalitetan odnos s posvojiteljima kao što to mogu s biološkim roditeljima“). Preostale 3 tvrdnje provjeravale su njihova uvjerenja glede rada s članovima posvojiteljskih obitelji (primjer čestice: „Rad s članovima posvojiteljskih obitelji u mom području ekspertize izazovniji je od rada s članovima bioloških obitelji“). Na samom kraju provjeravano je jesu li stručnjaci ikada prošli neku vrstu edukacije vezanu za temu posvojenja te ih je pitano što smatraju važnim uključiti u edukaciju te vrste kako bi ona bila korisna njima i njihovim kolegama.

Postupak

Upitnik je napravljen u dvije verzije: a) papir-olovka te b) online (postavljen na internet na LimeSurvey domenu) kako bi se prilagodili preferencijama sudionika i povećali dostupnost. Autori ovog rada potencijalne sudionike istraživanja identificirali su na način da su najprije istražili koje su to institucije čiji zaposlenici pružaju stručne usluge (zdravstvene, rehabilitacijske, edukacijske, savjetodavne..) djeci i/ili obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava RH. Nakon identifikacije institucije ili pojedinog stručnjaka unutar nje, autori rada su putem e-maila, telefona ili osobno pokušali stupiti u kontakt s potencijalnim sudionicima i zamoliti ih za sudjelovanje u istraživanju. Nakon toga, koristeći se metodom snježne grude, sve kontaktirane sudionike autori rada su zamolili da upitnik prosljede svojim kolegama koji se u svojem radu susreću s djecom. Institucije koje su inicijalno kontaktirane su: Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica, Dnevna bolnica za poremećaje prehrane Jankomir, Klinika za dječje bolesti, Poliklinika Helena, Poliklinika moderna dijagnostika, Poliklinika za dječje bolesti Dr. Sabol, Hrvatsko psihijatrijsko društvo, Hrvatsko psihoanalitičko društvo, KBC Šalata, Dom zdravlja zapad, Dom zdravlja Centar, KBC Zagreb (Klinika za pedijatriju Rebro), KBC Zagreb, Klinika za psihološku medicinu, Medicinski fakultet u Zagrebu, Opća bolnica Tomislav Bardek u Koprivnici (Odjel za pedijatriju), Poliklinika za zaštitu djece, Hrvatsko udruženje za kognitivno bihevioralne terapije, Poliklinika A. B. R., Psihologijski centar – Samobor, udruga Lori, Centar za psihološko usavršavanje, Opća županijska bolnica Požega, Dječja posla, Dom zdravlja Siget, Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju, Poliklinika za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, Psihijatrijska bolnica za djecu i mladež Zagreb (Kukuljevićeva), Hrvatsko društvo za debljinu, Hrvatsko društvo za intenzivnu medicinu, Hrvatsko društvo mladih liječnika, Hrvatsko društvo za javno zdravstvo, Orto-nova, Dentalna poliklinika Mady Maričić, Ordinacija dentalne medicine Rajčić, udruga Jedni za druge, Poliklinika dr. Zubović,

Klinika za psihološku medicinu, Specijalna bolnica za zaštitu djece s neurorazvojnim i motoričkim smetnjama Goljak.

REZULTATI

Prvi problem bio je istražiti informiranost stručnjaka zaposlenih u institucijama koje pružaju usluge djeci i obiteljima o temi posvojenja te ispitati njihovu potrebu za daljnjom edukacijom u tom području. Sudionici su svoju upoznatost s temom posvojenja procijenili umjerenom ($M = 2.78$; $SD = 1.02$), pri čemu su se procjene stručnjaka mentalnog zdravlja ($M = 2.97$; $SD = 1.02$) pokazale statistički značajno višima ($t = 2.27$; $df = 118$; $p < 0.05$) od procjena ostalih stručnjaka ($M = 2.55$; $SD = 0.97$). Kao glavni izvor informacija o posvojenju najviše sudionika navodi stručne knjige i časopise (27.3%), zatim televiziju i dnevne novine (22.3%), obitelj i prijatelje (18.2%) pa internet (15.7%), a ostali navode nešto drugo – npr. vlastito profesionalno iskustvo i edukaciju, doticaj s kolegama iz struke i pravne akte. Kada se informiraju o posvojenju, stručnjaci mentalnog zdravlja se značajno više koriste stručnim časopisima i knjigama, dok se ostali stručnjaci u većoj mjeri koriste neformalnim izvorima, kao što su obitelj, prijatelji i internet ($\chi^2 = 14$; $df = 3$; $p < 0.01$). U ukupnom uzorku, relativno je mali broj stručnjaka (17.4%) do sada prošao neku vrstu edukacije vezanu za područje posvojenja – od toga njih 5 (24%) u sklopu obaveznog školovanja, 14 (67%) u sklopu dodatnog stručnog osposobljavanja, a ostali u sklopu poslijediplomskog studija, rada na poslu i na specijaliziranim konferencijama.

Većina stručnjaka relevantnim informacijama za rad s posvojiteljskom obitelji smatra informacije o dobi djeteta prilikom posvojenja (71.1%), podatke o biološkim roditeljima (67.8%), informacije o smještaju djeteta prije posvojenja (64.5%), podatke o trudnoći i porodu (59.5%) te informaciju o tome zna li dijete da je posvojeno (57%), dok nešto manje njih relevantnim informacijama smatra razlog za posvojenje (43.8%) i dužinu čekanja na posvojenje (41,3%). Kao ostale informacije bitne za rad s posvojiteljskim obiteljima stručnjaci još navode i informacije o razvojnem, zdravstvenom i emocionalnom statusu djeteta te informacije o strukturi i dinamici posvojiteljske obitelji. Stručnjaci mentalnog zdravlja u značajno većem broju od ostalih stručnjaka, relevantnim informacijama za rad s posvojiteljskim obiteljima smatraju informaciju o smještaju djeteta prije posvojenja ($\chi^2 = 13.6$; $df = 1$; $p < 0.01$), razlogu za posvojenje ($\chi^2 = 13.5$; $df = 1$; $p < 0.01$), dužini čekanja na posvojenje ($\chi^2 = 7.9$; $df = 1$; $p < 0.01$) te o tome zna li dijete da je posvojeno ($\chi^2 = 10.9$; $df = 1$; $p < 0.01$). Također se pokazalo da stručnjaci iz područja mentalnog zdravlja u značajno većem broju od ostalih stručnjaka relevantnom informacijom za rad s posvojiteljskim

obiteljima smatraju dob djeteta prije posvojenja ($\chi^2 = 14.6$; $df = 1$; $p < 0.01$); čak 85.9% stručnjaka mentalnog zdravlja smatra ovu informaciju relevantnom, dok je kod ostalih stručnjaka taj postotak niži (54.4%). Budući da je dob djeteta prije posvojenja jedan od najvažnijih prediktora različitih ishoda kod posvojene djece, ovaj nalaz može se smatrati važnim indikatorom upoznatosti stručnjaka s temom posvojenja.

Stručnjaci, neovisno o području ekspertize, smatraju da ne posjeduju sva potrebna znanja za rad s članovima posvojiteljskih obitelji ($M = 2.53$; $SD = 1.21$ (tablica 1). Također, načelno ne misle da je rad s članovima posvojiteljskih obitelji u njihovom području ekspertize izazovnije od rada s članovima bioloških obitelji – iako su u to stručnjaci mentalnog zdravlja značajno manje uvjereni nego li ostali stručnjaci (tablica 1). I konačno, iako svi stručnjaci načelno smatraju da bi dodatna znanja/edukacije o temi posvojenja poboljšale njihovu kvalitetu rada s posvojiteljskim obiteljima, to je uvjerenje značajno više izraženo kod stručnjaka mentalnog zdravlja (tablica 1).

Stručnjaci smatraju da bi edukacija na temu posvojenja koja bi bila korisna njima i njihovim kolegama trebala uključivati informacije o posvojenju općenito te o nekim specifičnim aspektima posvojenja, kao i primjere iskustava stručnjaka iz prakse koji se bave područjem posvojenja. Najčešće navode informacije o specifičnostima u razvoju posvojene djece, u socijalnom i emocionalnom razvoju, formiranju privrženosti i identiteta, psihopatologiji i posvojenju, teškoćama u razvoju, a zatim konkretna iskustva stručnjaka i primjere rada s posvojenom djecom, najčešće prepreke i probleme kod posvojenika i posvojitelja, najnovije znanstvene spoznaje iz područja posvojenja, dinamiku odnosa u posvojiteljskim obiteljima, motivaciju i razloge za posvojenje te informacije o procesu posvojenja (kako teče, koji su koraci, kolika je informiranost posvojitelja o procesu posvojenja i slično.) Također, sudionici smatraju da bi im koristilo educirati se o tome kako pristupiti radu s posvojenicima i posvojiteljima, na koji način s njima komunicirati, kako im pružiti podršku, kako ih pripremiti na postupak posvojenja, kako voditi savjetovanje s njima i kako educirati posvojitelje. I konačno, stručnjacima se čini važno u edukaciju o posvojenju uključiti informacije o pravnim aspektima posvojenja – zakonskim regulativama, zaštitu prava posvojenika i posvojitelja, dostupnosti stručne pomoći članovima posvojiteljske obitelji te institucijama koje se bave članovima posvojiteljskih obitelji.

Drugi problem bio je ispitati stavove stručnjaka i s njima povezana očekivanja o članovima posvojiteljskih obitelji te provjeriti razlikuju li se oni s obzirom na područje ekspertize stručnjaka. Ukupno 53.6% sudionika smatra posvojenje rizičnim čimbenikom, pri čemu stručnjaci mentalnog zdravlja to čine u značajno većoj mjeri

od ostalih stručnjaka ($\chi^2 = 20.3$; $df = 1$; $p < 0.01$). Konkretno, čak 74% stručnjaka mentalnog zdravlja izjavljuje da posvojena djeca/posvojitelji imaju veći rizik za razvoj poteškoća iz njihova područja ekspertize, dok to čini samo 31% stručnjaka iz ostalih područja (npr. opća medicina, pedijatrija, logopedija i dr.).

Okolnosti u prvim godinama života i/ili prije posvojenja (neadekvatna skrb, trauma, zlostavljanje, zanemarivanje, neadekvatan razvoj privrženosti, socijalna i emocionalna deprivacija, veća izloženost socio-emocionalnim problemima) glavni su razlozi koje sudionici navode za postojanje većeg rizika za razvoj poteškoća kod posvojene djece. Također, navode i izvore rizika koji potječu od posvojitelja (nedovoljno dobra pripremljenost za zahtjeve posvojenja), disfunkcionalnost bioloških roditelja (alkohol i droge, nekontrolirane trudnoće, psihički problemi, loša genetska predispozicija), nedovoljnu podršku sustava posvojiteljima i posvojenicima. Vjeruju i da se kod posvojene djece javljaju veći problemi u adolescenciji - da proživljavaju burnije krize, imaju veće probleme formiranja identiteta i osjećaj napuštenosti te želju za upoznavanjem bioloških roditelja.

Sudionici se načelno ne slažu sa stereotipnim tvrdnjama o posvojenoj djeci i njihovim roditeljima (*tablica 1*), iz čega se može zaključiti da u pravilu nemaju izražene negativne stavove i s njima povezana očekivanja o posvojenoj djeci i njihovim roditeljima, međutim, vrijedi spomenuti da je u pojedinim slučajevima takvo stajalište ipak statistički značajno manje izraženo kod stručnjaka mentalnog zdravlja. U tom smislu, stručnjaci mentalnog zdravlja više će se od ostalih stručnjaka slagati s tvrdnjama koje ukazuju na očekivanje da će posvojena djeca imati više problema u ponašanju, zdravstvenih problema i problema u uspostavljanju kvalitetnog odnosa s drugima (*tablica 1*).

Tablica 1. Deskriptivna statistika i rezultati testiranja značajnosti razlika u slaganju stručnjaka koji rade u području mentalnog zdravlja i onih koji rade u drugim područjima s pojedinim tvrdnjama

Tvrdnje	Mentalno zdravlje		Ostali stručnjaci		<i>t</i>	<i>df</i>	<i>d</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Posvojena djeca će imati više problema u ponašanju od djece koja odrastaju u biološkim obiteljima.	2.69	0.88	2.15	1.07	2.93**	110	0.56
Djeca ne mogu ostvariti jednako kvalitetan odnos s posvojiteljima kao što to mogu s biološkim roditeljima.	1.78	1.19	1.59	1.07	0.86	110	
Posvojena djeca će imati više zdravstvenih problema od djece koja odrastaju u biološkim obiteljima.	1.79	0.93	1.44	0.84	2.08*	110	0.39
Posvojena djeca će imati više problema u uspostavljanju kvalitetnog odnosa s drugima od djece koja odrastaju u biološkim obiteljima.	2.41	1.04	1.98	1.12	2.11*	110	0.4
Posvojitelji će kao roditelji aktivnije pristupiti traženju pomoći za probleme / poteškoće svoje djece u odnosu na roditelje u ostalim biološkim obiteljima.	3.19	1.03	3.20	1.48	0.06	110	
Rad s članovima posvojiteljskih obitelji u mom području ekspertize izazovniji je od rada s članovima bioloških obitelji.	2.76	1.29	2.09	1.23	2.79**	110	0.53
Posjedujem sva potrebna znanja za rad s članovima posvojiteljskih obitelji unutar svoje struke.	2.97	1.10	2.37	1.31	1.33	110	
Stručnjacima iz mog područja ekspertize dodatna znanja / edukacije o temi posvojenja poboljšale bi kvalitetu rada s osobama / obiteljima koje imaju iskustvo posvojenja.	4.52	0.68	3.54	1.51	4.47**	110	0.89

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

RASPRAVA

Ovo istraživanje pokazalo je da stručnjaci koji rade s djecom/obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava u RH u pravilu nisu dobro upoznati s temom posvojenja te da bi im svima, a posebno stručnjacima mentalnog zdravlja, koristila dodatna edukacija u tom području. Dodatno, stručnjaci nemaju izražene negativne stavove o članovima posvojiteljskih obitelji, no dio njih – većinom stručnjaka mentalnog zdravlja – ipak smatra da su članovi posvojiteljskih obitelji u povećanom riziku od razvoja nekih teškoća. U tekstu koji slijedi raspravit će se prvo o mogućim ograničenjima istraživanja, nakon čega će se dobiveni rezultati staviti u kontekst dosadašnjih spoznaja u ovom području uz osvrt na praktične implikacije istih.

Uzorak na kojem je provedeno ovo istraživanje bio je prigodan, prikupljen metodom snježne grude i samim time nemoguće je utvrditi koliko je stručnjaka odbilo sudjelovati u istraživanju te jesu li oni koji su na kraju sudjelovali bili na neki način pristrani (npr. više zainteresirani za temu posvojenja). Preporuka za buduća istraživanja jest da se koristi stratificirani uzorak, kako bi se rezultati mogli generalizirati na željenu populaciju. Zbog potrebe za kratkim mjernim instrumentom koji sudionicima neće oduzeti puno vremena – u sklopu ovog istraživanja konstruiran je kratki upitnik koji je na postavljene probleme odgovarao pomoću svega nekoliko čestica. Preporuka za buduća istraživanja jest korištenje prethodno validiranog mjernog instrumenta ili utvrđivanje metrijskih karakteristika ovog, kako bi se povećala vjerojatnost da se mjerenjem zahvatio željeni konstrukt. Također, pri analizi odgovora primijećeno je kako su neki sudionici na svim skalama procjene davali jednake odgovore, što može ukazivati na manjak motivacije ispitanika za rješavanje upitnika i davanje iskrenih odgovora ili davanje socijalno poželjnih odgovora, u kojem slučaju dobiveni rezultati predstavljaju iskrivljenu sliku realiteta. Stoga bi rezultate prikupljene ovom metodom bilo dobro nadopuniti drugim metodama kao što su intervju ili fokus grupe, kojima bi se mogla detaljnije istražiti ova tema o kojoj se zasad malo zna.

Ovo istraživanje pokazalo je da su stručnjaci koji rade s djecom/obiteljima izvan odgojno-obrazovnog sustava u RH nedovoljno informirani o temi posvojenja. Taj je nalaz očekivan jer je u skladu s inozemnim istraživanjima (Sass i Henderson, 2000., Post, 2000.) koja pokazuju nezastupljenost ove teme u formalnom i dodatnom obrazovanju stručnjaka mentalnog zdravlja. Kada se uzme u obzir da se upoznatost s temom posvojenja mjerila putem samoprocjena, a ne nekim objektivnim testom znanja - lako je moguće da su te procjene i precijenjene, jednim dijelom zbog socijalno poželjnog odgovaranja, a drugim dijelom zbog nepostojanja uvida i

moćnosti usporedbe. Tome u prilog govori i činjenica da većina stručnjaka „znanje“ o posvojenju temelji na neformalnim i često pristranim izvorima - medijima (38%) i obitelji/prijateljima (18.2%), dok je svega njih 15.7% zaista sudjelovalo u nekom obliku formalne ili dodatne edukacije o posvojenju. Ako se pritom uzme u obzir da će članovi posvojiteljskih obitelji biti skloniji traženju pomoći stručnjaka (Howard, Smith i Ryan, 2004.), velike su šanse da će se za pomoć obratiti nekome tko nije upoznat sa specifičnostima posvojiteljskih obitelji – što u nekim slučajevima može napraviti više štete nego koristi.

Stručnjaci u ovom istraživanju podjednako su, neovisno o ekspertizi, svjesni da ne posjeduju sva potrebna znanja za rad s članovima posvojiteljskih obitelji, no čini se da stručnjaci mentalnog zdravlja vide puno više koristi od edukacija o posvojenju nego li je to slučaj s ostalim stručnjacima. Moguće je da stručnjaci mentalnog zdravlja zbog vrste korisnika i teškoća zbog kojih se javljaju imaju jasniju viziju „isplativosti“ dodatne edukacije, dok ostali stručnjaci možda razmišljaju kako bi im ova edukacija manje koristila od neke edukacije više specijalizirane za njihovu struku. Ovi rezultati barem djelomično odgovaraju inozemnim rezultatima istraživanja prema kojima 81% psihologa izražava interes za kontinuiranim programom edukacije o posvojenju (Henderson, 2002.) te domaćim rezultatima istraživanja prema kojima većina budućih stručnjaka iz područja obrazovanja, psihologije i socijalnog rada procjenjuje da bi im slušanje sadržaja o posvojenju bilo vrlo korisno za struku (Vučković i Modić Stanke, 2016.).

Teme koje stručnjaci smatraju bitnima za svoj rad podijeljene su u dvije kategorije. S jedne strane, stručnjaci smatraju kako im trebaju općenita znanja o temi posvojenja, o razvoju djece, mogućoj patologiji, razvoju posvojenika te njihovom formiranju identiteta. Edukacija koja bi obuhvaćala ove teme bila bi korisna za sudionike koji ne rješavaju direktne probleme ove populacije nego dolaze u kontakt s problemima koji su indirektno povezani s temom posvojenja. To se odnosi na, primjerice, logopede kojima je dijete upućeno zbog mucanja. Međutim, ova znanja bila bi i korisna stručnjacima kojima dijete dolazi na različite procjene i kojima je razvoj usporen zbog prijašnjih loših životnih uvjeta. Upoznavanjem različitih struka sa što točnijim razvojem posvojenika i rizicima mogu se maknuti različite stigme s ove populacije i može se smanjiti broj dijagnoza koje se neopravdano dodjeljuju djetetu prije nego što se ispita cijela situacija. Na primjer neko posvojeno dijete može odavati znakove disleksije. No, jedno je kada njegov mozak drukčije funkcionira i zbog toga ima disleksiju, a drugo je da je ono bilo zanemarivano i zaostaje u čitanju zbog premale izloženosti knjigama. Upoznavanjem stručnjaka s kapacitetima djeteta možemo spriječiti prerana

etiketiranja patologije na dijete koje ima potencijala za dostizanje vršnjaka. Velika je potreba za dodatnim istraživanjem kojim bi se posebno ispitalo moguće postojanje suptilnijih stereotipa tipičnih za pojedine struke.

Drugi dio tema bitnih za edukaciju tiče se direktnog rada s posvojiteljskim obiteljima. Mnogi stručnjaci, iako misle da su umjereno upoznati s temom posvojenja, i dalje smatraju kako nemaju potrebna znanja koja bi im omogućila bavljenje nekim specifičnim problemima koje ove obitelji mogu imati. Neke od tih tema koje ih zanimaju su kako pružiti podršku posvojiteljskim obiteljima ili provedba psihoterapije, a neki bi čak htjeli biti upoznati s temom do razine koja bi pružala mogućnost održavanja vlastite edukacije. Čini se da stručnjaci veoma dobro prepoznaju područja u kojima im nedostaje znanja i koja bi bilo dobro pokriti dodatnom edukacijom. Budući da se struke međusobno isprepliću i nekada je potrebno biti upoznat s drugom strukom kako bih dobro obavljao svoju, sudionici misle kako bi im mnoga pravna pitanja također povećala ekspertizu u ovom području.

Samo jedan nalaz ovog istraživanja odstupao je od očekivanja – pretpostavljalo se da će stavovi sudionika u prosjeku biti usklađeni sa stereotipima o članovima posvojiteljskih obitelji, ali to se nije pokazalo. Ukoliko nije odraz socijalno poželjnog odgovaranja, ovaj rezultat sugerira da stručnjaci u RH u pravilu ne doživljavaju članove posvojiteljskih obitelji nimalo drugačijima od članova bioloških obitelji, što je dobar znak koji sugerira da članovi posvojiteljskih obitelji neće biti stigmatizirani ili diskriminirani od strane stručnjaka. Realnija procjena korisnika u pravilu dovodi do mogućnosti uspješnijeg rada s njima. Međutim, činjenica da se stručnjaci mentalnog zdravlja više od ostalih stručnjaka slažu sa stereotipnim tvrdnjama koje ukazuju na više problema kod posvojene djece te da smatraju posvojenje rizičnim čimbenikom – upozorava na oprez prilikom donošenja zaključka o nepostojanju negativnih stereotipa o posvojenju kod stručnjaka. Na to upozoravaju i nalazi istraživanja Kriebel i Whitten (2014.), prema kojima većina stručnjaka za mentalno zdravlje smatra kako će posvojena djeca imati više teškoća na različitim područjima od biološke djece. A kada se gore navedeni nalazi pogledaju kroz prizmu široko istraženog utjecaja očekivanja (Rosenthal i Jacobsen, 1968., Rosenhan, 1973.), čini se da oni mogu, barem djelomično, objasniti razloge povećanog broja posvojenika među korisnicima usluga institucija mentalnog zdravlja.

Općenito gledano, spoznaje dobivene ovim istraživanjem korisne su kao početna točka u istraživanju stavova i očekivanja o posvojenju kod stručnjaka koji rade s posvojiteljskim obiteljima u RH te mogu služiti kao poticaj da se, s unaprijeđenom

ili nekom novom metodologijom, slična istraživanja provedu i u budućnosti. Istovremeno, nalazi ovog istraživanja upućuju na postojeći nedostatak u formalnoj i dodatnoj izobrazbi stručnjaka koji rade s djecom/obiteljima u RH, a koji se odražava u nezadovoljstvu posvojiteljske zajednice stručnjacima kojima se obraćaju za pomoć (Kralj, Modić Stanke i Topčić-Rosenberg, 2014.) te upućuje na potrebu za promjenom. To posebno vrijedi za stručnjake mentalnog zdravlja koji moraju biti informirani o posvojenju kako bi se mogli suprotstaviti mitovima unutar sebe samih, svojih klijenata i opće javnosti (Zamostny i sur., 2003.). Stoga rezultati ovog istraživanja sugeriraju postojanje prostora i potrebe za razvoj dodatnih programa edukacije o posvojenju, sadržajem i trajanjem prilagođenih specifičnim potrebama različitih struka.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem utvrđeno je da stručnjaci različitih profila zaposleni u institucijama koje pružaju usluge djeci smatraju da su s temom posvojenja upoznati umjereno te kako im je potrebna dodatna edukacija u ovom području. Ono što smatraju relevantnim za buduće edukacije su općenite informacije o posvojenju i specifičnostima razvoja posvojenika, o načinu komunikacije i odnosu prema posvojiteljskim obiteljima, kao i o pravnim aspektima procesa posvojenja. Istraživanjem se također pokazalo da stručnjaci o nekim specifičnim pitanjima vezanim uz posvojenje ne odgovaraju u skladu s (negativnim) stereotipima. Područje ekspertize pokazalo se relevantnim faktorom u razmatranju rizičnosti posvojenika – stručnjaci iz područja mentalnog zdravlja značajno više smatraju da posvojenici imaju veću šansu razvoja poteškoća iz njihovog područja ekspertize od ostalih stručnjaka.

Literatura

Bakša, I., Feketić, D., Markota, M., Veronika, D., Matković, P. i Modić Stanke, K. (2015). *Koliko su škole spremne za posvojenu djecu?* Zagreb: ADOPTA.

Brand, A. E. i Brinich, P. M. (1999). Behavior problems and mental health contacts in adopted, foster, and nonadopted children. *The journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 40(8), 1221-1229.

Brodzinsky, D. M. (1993). Long-term outcomes in adoption. *The future of children*, 3(1), 153-166.

Brodzinsky, D. (2013). *A need to know: Enhancing adoption competence among mental health professionals*. New York: Donaldson Adoption Institute.

- Child Welfare Information Gateway (2013). *Impact of adoption on adopted persons*. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau.
- Donalds, E. S. (2012). *Voices of adoptees: Stories and experiences within schools*. Doctoral dissertation, Antioch University.
- Henderson, D. B. (2002). Challenging the silence of the mental health community on adoption issues. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 11(2), 131-141.
- Howard, J. A., Smith, S. L. i Ryan, S. D. (2004). A comparative study of child welfare adoptions with other types of adopted children and birth children. *Adoption Quarterly*, 7(3), 1-30.
- Juffer, F. i Van Ijzendoorn, M. H. (2005). Behavior problems and mental health referrals of international adoptees: A meta-analysis. *JAMA*, 293(20), 2501-2515.
- Kralj, S., Modić Stanke, K. i Topčić-Rosenberg, D. (2014). *Problemi i potrebe posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe i integracije posvojene djece u obitelji, odgojno obrazovne institucije i okolinu*. Zagreb, ADOPTA.
- Kriebel, D. i Whitten, K. (2014). Mental Health Professionals' Attitudes and Expectations About Adoption and Adopted Children, *Adoption Advocate*, 69, 1-7.
- Mikelić Preradović, N. (2009). *Učenjem do društva znanja*. Zavod za informacijske studije, Zagreb.
- Modić Stanke, K. (2017). *Implicit attitudes towards the adoptive parents and their children: What does it matter how we become a family?* U: Burić, I. (ur.) 20th Psychology Days in Zadar: Book of Selected Proceedings, Zadar.
- Obiteljski zakon*. Narodne novine, Br. 103/15, 98/19.
- Palacios, J. i Brodzinsky, D. (2010). Adoption research: Trends, topics, outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 34(3), 270-284.
- Post, D. E. (2000). Adoption in Clinical Psychology: A Review of the Absence, Ramifications, and Recommendations for Change. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 9(4), 361-371.
- Rosenthal, R. i Jacobson, L. (1968). Pygmalion in the classroom. *The Urban Review*, 3(1), 16-20.
- Rosenhan, D. L. (1973). On Being Sane in Insane Places. *Science*, 179, 250-258.
- Sass, D. i Henderson, D. (2000). Adoption Issues: Preparation of Psychologists and an

Evaluation of the Need for Continuing Education. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 9, 349-359.

Vučković, J. i Modić Stanke, K. (2016). Implicitni stavovi prema posvojenoj djeci - treba li budućim stručnjacima (dodatna) edukacija o temi posvojenja? *Suvremena psihologija*, 19(2). 135-148.

Wierzbicki, M. (1993). Psychological adjustment of adoptees: A meta-analysis. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22(4). 447-454.

Zamostny, K., O'Brien, K., Baden, A. i Wiley, M. (2003). The Practice of Adoption: History, Trends, and Social Context. *The Counseling Psychologist*, 31(6), 651-678.

PROFESSIONALS' ATTITUDES TOWARDS ADOPTIVE FAMILIES AND THE NEED FOR ADDITIONAL ADOPTION EDUCATION

Abstract

This research aimed to examine attitudes towards members of adoptive families, determine adoption awareness and investigate the need for additional adoption education in professionals employed in institutions providing services to children and/or families outside the educational system of the Republic of Croatia. The data was obtained by the snowball sampling and the questionnaire was filled out by N = 121 different-profile professionals (87.6% women), with an average length of service of 18 years. The results indicate that professionals generally do not have a negative attitude towards adoptive family members, but that mental health professionals expect significantly more socio-emotional and health problems in adopted children. Although mental health professionals gather adoption information mostly from expert literature, and other professionals from informal sources - the adoption awareness of the professionals is generally not high. Though all practitioners generally agree they would benefit from additional knowledge in working with adoptive families, mental health professionals are significantly more aware of the need for additional adoption education. The findings suggest the need for additional adoption education to improve the quality of work with adoptive family members - with an emphasis on adapting them to the interests and requirements of different professions.

Keywords: *adoptive families, education, professionals, attitudes, adoption awareness*

POSVOJENJE - RAZLIČITE PERSPEKTIVE, ISTI CILJ

IZ RECENZIJA:

Zbornik radova "Posvojenje – različite perspektive, isti cilj" predstavlja iznimno vrijedan prilog bibliografiji instituta posvojenja u Hrvatskoj. Iako je mješovit po sastavu radova, ovaj zbornik ima mnogo elemenata znanstvenosti, osobito u teorijskim radovima.

Publikacija je postigla harmoničnu dinamičnost koja donosi nova saznanja različitim stručnjacima koji sudjeluju u postupku pripreme za posvojenje i daju stručnu podršku posvojiteljskim obiteljima, ali ujedno otkriva i slabosti sustava te potiče na daljnje sustavno djelovanje kako na općoj razini politike zaštite djece izdvojene iz obitelji i podrške posvojiteljskim obiteljima, tako i na primjenjivoj razini struke.

Zbog svega navedenog izražavam veliko zadovoljstvo zbog izdavanja recenziranog zbornika radova "Posvojenje – različite perspektive, isti cilj" koji će pomoći znanstvenicima iz akademske zajednice da upotpune svoja znanja o posvojenju, studentima da im se oslika složenost pripreme i odgovornosti zasnivanja posvojenja i stručnjacima kojima pruža kako kritiku postojećeg stanja, tako i korisne smjernice za uspješan rad s djecom i posvojiteljskim obiteljima.

— Prof. dr. sc. Aleksandra Korać Graovac,
Katedra za obiteljsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

"Sadržaj knjige u potpunosti opravdava njezin naslov. Knjiga se, naime, sastoji od osam samostalnih poglavlja u kojima stručnjaci različitih profila - socijalni radnici, socijalni pedagozi i psiholozi - razmatraju posvojenje s različitih gledišta, ali s istim ciljem - doprinijeti unaprjeđenju kvalitete posvojenja u svim fazama i na svim razinama tog procesa, imajući u fokusu dobrobit i zaštitu prava djeteta.

Metodološki pristupi koje su autori primijenili su raznoliki, krećući se od kvalitativnih i kvantitativnih empirijskih istraživanja do sustavnog pregleda literature, što je doprinijelo širini i dubini prikazanih sadržaja.

U ovoj knjizi čitatelj se može upoznati sa svim aspektima i nijansama procesa posvojenja kroz prizmu suvremenih spoznaja iz različitih znanstvenih disciplina. Iako će knjiga najviše i najneposrednije koristiti stručnjacima koji se bave posvojenjem i budućim stručnjacima u tom području (studentima socijalnog rada, psihologije, pedagogije, edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti i prava), preporučam ju i svima onima koji u svom profesionalnom ili privatnom životu dolaze u kontakt s posvojiteljskim obiteljima i žele im na odgovarajući način pristupiti (odgajateljima, učiteljima i prijateljima posvojene djece i njihovih obitelji).

Knjigu također preporučam posvojiteljima i posvojenoj djeci (starije dobi), kojima će prikazani sadržaji omogućiti potpunije razumijevanje vlastite uloge i čitavog procesa posvojenja."

— Prof. dr. sc. Gordana Keresteš
Katedra za razvojnu psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu